

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL DEĞİŞMENİN GÖSTERGESİ
OLARAK BATILILAŞMA: ZİYA GÖKALP VE NİYAZİ BERKES
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kenan TAZE FİDAN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

**Şubat-2017
Kırıkkale**

KABUL ONAY

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN danışmanlığında Kenan TAZEFİDAN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyaz Berkes Örneği” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../20

(Başkan)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../20...

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp Ve Niyaz Berkes Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

.../.../ 20

Kenan TAZEFİDAN

ÖNSÖZ

Araştırma konusunun belirlenmesinde değerli bilgi ve tecrübeleri ile bu çalışmanın her aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. İbrahim MAZMAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince bana destek veren ve her zaman yol gösteren Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nın değerli öğretim üyelerine ve çalışmamın her aşamasında fedakârlıkta bulunan ve eğitimim için desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve çalışmalarım boyunca bana destek veren, beni motive eden Sosyal Hizmet Uzmanı arkadaşım Rauf YANARDAĞ'a teşekkür ederim.

Kırıkkale-2017

Kenan TAZEFİDAN

ÖZET

Kenan, Tazefidan “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2017.

Bu çalışma, ülkemizdeki değişim dinamikleri ve Batı karşısındaki konumumuz üzerinde durulmuştur. Toplumsal değişme, toplumsal hayatın zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca tüm toplumlar bu değişimi az veya çok, kimi zaman da hızlı veya yavaş yaşamışlardır.

Bu araştırma, Gökalp’in yazdıklarından yola çıkılarak O’nun bir sistematik içinde ortaya koyduğu, ana fikri, çağdaş bir İslam Türklüğü yaratmayı gaye edinen ve kısaca Türkleşmek-İslamlaşmak, Muasırlaşmak olarak belirttiği bu orijinal düşünce üzerinde bir fikir jimnastiği yapmaktır. Ve aynı zamanda Niyazi Berkes’in Türk devrimi hakkındaki temel fikirleri ve Türk devrimiyle ilişkili olarak laiklik ve batıcılık kavramları ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk toplum yapısında meydana gelen köklü değişimler ele alınmıştır. Bu çalışma, eleştirel olmaktan ziyade daha çok kavramsal niteliktedir. Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp’in görüşlerine yer verilirken bu düşüncelerin doğruluğu veya diğer bilim adamları tarafından kabul edilip edilmediği sorgulanmamaktadır. Genel anlamda Türk düşünce hayatında önemli bir konumda yerini almış ve bilime değerli katkılarda bulunan Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes’in bu konu hakkındaki fikirlerine odaklanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Değişme, Türkiye’de Batılılaşma

ABSTRACT

Social change has been appeared as a compulsory consequence of social life. Throughout the history, all societies have experienced this change more or less and sometimes slowly and rapidly.

This study, the basis of what he wrote Gokalp It revealed in a systematic, Main idea, a contemporary Muslim Turkishness Who aspired to create and shortly Turkicization to-Islamization to, Becoming to As noted This original idea ideas on It is to do gymnastics. And at the same time Niyazi Berkes's Turkish revolution on the basis of opinions and in conjunction with the Turkish revolution secularism and westernization concepts are discussed.

The purpose of this study, Socio-cultural change in process Turkish society structure The radical changes occurring are discussed. Research, Rather than being critical more is conceptual Niyazi Berkes and Ziya Gokalp's The opinion given in place given the accuracy of these idea or other by scientists is questionable whether is accepted. Generally Turkish intellectual life have been replaced and their contributions to science Ziya Gokalp and Niyazi Berkes's opinion on this subject has tried to focus.

Keywords: Culture, Cultural Change, Westernization in Turkey

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY.....	I
KİŞİSEL KABUL.....	II
ÖNSÖ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
TABLolar, ŞEKİLLER VE GRAFİKLER.....	XI
İÇİNDEKİLER.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞME KAVRAMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

1.1.KÜLTÜR KAVRAMININ ANALİZİ.....	6
1.1.1. Kültür Kavramı	6
1.1.2. Ziya Gökalp'in Kültür ve Eğitim Anlayışı.....	19
1.1.3. Maddi Kültür ve Manevi Kültür Ayrımı.....	27
1.1.4. Ziya Gökalp'e Göre Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri.....	28
1.1.5. Kültürsüz Devlet Mi, Devletsiz Kültür Mü?.....	30
1. 2. KÜLTÜREL DEĞİŞME KAVRAMININ ANALİZİ.....	32
1.2.1. Kültürel Değişme Kavramı.....	32
1.2.2. Kültürel Değişme Tipleri.....	40
1.2.3. Kültürel Değişmeyi Etkileyen Faktörler.....	43
1.2.4.Çok Kültürcülük Mü Yoksa Kültürel Çok Değerlilik Mi?.....	45
1.2.5. Kültürel Değişmenin Beslendiği Kaynaklar.....	49
1.2.6. Kültürel Değişmenin Sonuçları.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

2-TARİHSEL GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE MODERNİZM TARTIŞMALARI

2.1. Kültürün Doğuşu ve Gelişmesine İlişkin Kuramlar.....	60
2.2. Evrim Kuramı.....	63
2.3. Yayılma Kuramı.....	63
2.3.1.Kitle Kültürü.....	65
2.3.2.Popüler Kültür.....	66
2.3.3.Değişim Süreci	69
2.4.Serbest Kültür Değişmeleri.....	70
2.5.Zorunlu Kültür Değişmeleri.....	71
2.6. Ziya Gökalp ve Kültür Buhranı.....	72
2.7.Türkiye Cumhuriyetinde Sosyo-Kültürel Değişmeler.....	75
2.8. Türkiye’de Kültürel Değişim ve Gençlik.....	77
3. MODERNİZM-DEĞİŞİM TARTIŞMALARI.....	79
3.1. Modern, Modernite, Modernleşme ve Modernizm.....	79
3.2. Gelenekselden Modernliğe Geçiş.....	85
3.2.1. İdeolojik Değişimler.....	86
3.2.2. Siyasal Değişimler.....	89
3.2.3. Ekonomik Değişimler.....	91
3.2.4. Toplumsal değişimler.....	93
3.2.5. Modernliğin Eleştirisi/Bunalımı.....	95
3.3. Ziya Gökalp’e Göre Sosyolojik Anlamda Millet Olma Bilinci...99	
3.4.Niyazi Berkes’in Bakış Açısıyla Türk Modernleşme Çabaları...103	
3.5. Ziya Gökalp’in Etkileri ve Temsil Ettiği Düşüncenin Türkiye’deki Önemi.....	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇAĞDAŞLAŞMA VE BATILILAŞMA NOKTASINDA ZİYA GÖKALP
VE NİYAZİ BERKES GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESE VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp’i Anlamak.....	108
4.2. Ziya Gökalp’te Hars-Medeniyet ve Münasebetleri.....	111
4.3. Batılılaşma Hakkında Çağdaş Milliyetçi Model.....	117
4.4. Ziya Gökalp’te Batılılaşma ve Türkiye’nin Sosyolojik Değerlendirmesi.....	122
4.5. Niyazi Berkes’in Toplum Bilim Anlayışı.....	129
4.6. Niyazi Berkes’in Düşünce Biçimi ve Etkilendiği Fikir Akımları.....	136
4.7. Niyazi Berkes ve Türkiye’de Çağdaşlaşma.....	137
4.8. Ziya Gökalp İçin Yazılanlar ve Söylenilenler.....	146
4.9. Kimlik Meselesi Bağlamında Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Merkezli Bir Değerlendirme.....	148
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	154
KAYNAKÇA.....	167

GİRİŞ

Toplumların geleceğine iyi yön verebilmeleri geleceği iyi planlayabilmeleri, dünü ve bugünü bütün yönleriyle ortaya koyan kültür mirasını iyi bilme ve tanımalarına bağlıdır. Bu kültürel mirasın çok önemli bir bölümünü kuşkusuz, aile kültürümüz oluşturmaktadır. Bu nedenle “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” araştırması yeni bir tartışma platformunun doğmasına zemin oluşturacak ve sonuçta bu alanda daha derinliğine ve daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına fırsat yaratacaktır.

Sosyo- Kültürel Değişme meselesi günümüzde de aktüalitesini sürdürüyor. Çeşitli dernekler, basın kuruluşları bu konuda sürekli faaliyette bulunuyorlar. Gazete ve dergilerde çeşitli makale ve incelemelere rastlanıyor. Yeni yeni kitaplar vitrinleri süslüyor. Her toplum modernizm doğrultusunda gelişme göstermek durumundadır. Medeniyete ulaşma sürecinde her toplum belirli bir zorluk dönemi yaşamaktadır. Bu toplumsal yapının değişmesinde önemli rol oynayan kavram “devrim” dir. Devrimler toplumsal değişimi ve toplumsal hareketlerinin oluşumunu sağlamaktadır. Toplumsal yapı bu dönemden geçmiştir. Osmanlı sistemi yıkılarak yerine çağdaş ve laik Türkiye Cumhuriyet’i kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte siyasi, sosyal, ekonomi gibi birçok alanda Atatürk devrimleri gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde son dönemlere doğru baktığımızda hâkim medeniyet batı medeniyeti görünmektedir. Sanki ondan önce dünyada hiç medeniyet kurulmamış, hiç yerleşimler oluşmamış, Maddi ve manevi bütün keşif ve icatları batı yapmış, tüm dünyayı batı anlamlandırmış ve isim bulmuş. Kültür de bu noktada batının 1800’lü yıllarda bulup keşfettiği gizemli bir kelimedir. Herkesin kabul edebileceği bir tarifi bugüne kadar yapılmamıştır. Amerikalı düşünürler, kültürün 160 tarifini bulmuşlar. Bundan da anladığımız kadarıyla bu tanımlar batıdan toplanmış. Kültür’ün bu kadar çeşitli olmasından da anlaşıldığı gibi tanımı çok çeşitli olduğu kadar kültürü yaşayan toplumlarda da kültür çok çeşitlilik göstermektedir.

Türkiye gibi batı medeniyetine girmeye aday diğer devletlerin ve batı medeniyeti dışında kalan milletlerin düşünürlerinin de tanımları dikkate alınırca sanırım bu sayı daha da artacaktır. Kültüre Ziya Gökalp hars demiş, dilciler ekin diyorlar. Kelimenin asıl ve ilk manası, tarım, çift sürme, tarla işlemesidir.

Kültür ve medeniyeti ayrı şeyler olarak varsayanlar, temel de kültürü manevi, fikri ve ilmi ilerleyiş, medeniyeti ise hayatın maddi yönü olarak kabul etmektedirler (Karamısır, 1994: 9). Bu yüzdendir ki yukarıda da değindiğimiz gibi Kültür kelimesi ne anlama gelir diye bir soru soracak olursak, kaçınılmaz biçimde farklı farklı muhtemel cevaplar aklımıza gelebilir ve bunlar da sıklıkla bizim böyle bir soruyu soruş tarzımıza göre değişir. Tüm bunlardan yola çıkarak kültür'ün nasıl ki kişiden kişiye toplumdaki topluma farklılık gösteren tanımı varsa sosyo-kültürel değişimin de kendi içerisinde değişim gösterdiğini görmek mümkündür.

Bu çerçeveden baktığımızda Türk insanının bugünkü çıkmazı, kendi öz kaynakları olan Türk ve İslam düşüncesi ile Müslümanlığı bırakıp kendisine yabancı olan ateist Yunan-Roma düşüncesini ve Hıristiyanlığı kendi örf ve adetleri ile tasvir etmeye kalkmasıdır. Türk toplumu bu çıkmazını çözmezse bu fikir ve kavram kargaşası sonucu yok olmaya, kendisine şekil veren benliğini kaybetmeye, batının içinde onlar gibi düşünerek onlar gibi yaşayarak hayatını devam ettirmeye mahkûm görünmektedir.

Toplumumuzu bu çıkmaza sokan en önemli sebep üç bin yıllık Türk kültürü ile bağlantıyı birden kesen harf inkılâbı olmuştur. Harf inkılâbından sonra kesilen bağlantıyı telafi edecek çabaların yapılmamış olmasıdır. Türk kültürünün kaynak eserleri dahi yeni yazıya kazandırılmamış, aksine dil, yapılan sun'i çalışmalarla neredeyse bir kültür dili olmaktan çıkarılmış, kültürümüz Afrika'nın iptidai kabilelerinin kültürleri derecesine indirilmiştir. Bu kadar cılız hale gelen getirilen kültürümüzün ürünleri de cılız olmuş, dâhilerin ortaya çıkmasından vazgeçtik, büyük şair, büyük edip, büyük sanatkâr bile yetişmez olmuştur. Eğer Türk kültürünü eski sağlam köklerine kavuşturmaz, yeni kurulacak müesseslerle eski köklerine kavuşacak yeni filizler, dallar ve meyveler veren bir Türk kültürü meydana getirmediğimiz takdirde bugünkü halimizle Avrupa birliğine girdiğimizde onların arasında eriyip gitmemiz mukadderdir (Karamısır, 1994: 12). Bu yüzden bir toplumda kültürel birlik çok önemlidir. Kültür toplumun çimentosudur.

Bu tez, Niyazi Berkes'in Türk devrimi hakkındaki bir takım görüşleri, eserleri doğrultusunda ve Türk devrimi ile bağlantılı olarak laiklik ve batıcılık kavramlarını ele almıştır. Bunu yaparken Osmanlı dönemine ve II. Meşrutiyet dönemi fikir akımlarına yer verilmiştir. Ayrıca Ziya Gökalp'in Türk toplum yapısındaki kültürel değişimler ve bu değişimlerin Osmanlı Türk toplumdaki durumunun nasıl ve batı karşısındaki etkileşim ve değişimi ele alınmıştır. Bu anlamda Ziya Gökalp Osmanlı ve Türk toplum yapısında bir takım farklılıkların olduğunu ve bu farklılıklar sanatta, edebiyatta ve yaşam tarzında birtakım ikiliklere sebep olduğunun altını çizmiştir.

Geçmişten günümüze her dönemde toplumun içerisinde topluma yol gösterecek aydın kesim çıkmıştır. Toplumun derdine yanan ve onların ne şekilde kurtulması ölçüsünde çareler arayan: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes bunların arasındadır. Türk aydın hayatında her zaman önemli yere sahip olmuşlardır. Onların bu özelliği bir düşünce ve hareket adamı olmasından kaynaklanmaktadır. Gökalp hayatının her döneminde devletinin ve milletinin meselelerine kafa yormuş ve çıkış yolları aramıştır. Bu anlamda, özellikle bu çalışmada toplumumuzda meydana gelen yol ayrışmalarının neler olduğunu Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp perspektifinden bakarak bu toplumsal değişimin bireyler üzerindeki rolünü detaylı olarak ortaya koymayı hedefledim. Osmanlı ve günümüz Türkiye'sindeki kültür-medeniyet farklılıklarını, özellikle Ziya Gökalp'in de üzerinde durduğu seçkinler ve halk tabakasındaki toplumsal statüler daha da belirgin hale gelmiştir. Ayrıca Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp'in toplum'a nasıl bir sosyolojik yön ile yaklaştığı, bununla bağlantılı olarak toplumsal bunalıma ne tür fikirler getirdikleri üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan yaptığım araştırma neticesinde çalışma konusuyla ilgili gerekli literatür taramasından sonra "Türkiye'de Kültürel Değişimin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp Ve Niyazi Berkes Örneği" adlı çalışmamaya yönelik destek sağlayacağımı umuyorum. Bu yüzden elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi teorik kısımda ortaya konulan bilgiler ışığında değerlendirilecektir.

Bu çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, sosyal yapı ve değerler nasıl ki zamanla değişiyorsa, kültür de değişmektedir. Bu bakımdan kültürü maddi ve manevi olarak ayırdığımız gibi bunların yerine yenilerinin geçmesine kültürel değişim diyoruz. Bildiğimiz gibi, kültürün bütün unsurları aynı seviyede ve hızda değişmez. Maddi kültür unsurları, manevi kültür unsurlarından daha çabuk değişmektedir. Çünkü maddi kültür, daha çok bilim ve tekniğe paralel gittiği için

çabuk değişmektedir. Günümüzde de baktığımızda toplumda kullanılan araç ve gereçler çok çabuk değişmektedir. Fakat örf ve adetler daha yavaş değişir. Din ve aile kurumlarda da, değişme temposu daha ağırdır.

Aslında hepimiz farkında olsak da olmasak da bir takım değişiklikler geçirmekteyiz. Niyazi Berkes de bu değişimin toplum için zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Fakat Ziya Gökalp de değişimi bir yandan desteklerken onun için asıl önemli olan bu değişim karşısında kendi kültürel değerlerimizi de korumamız gerektiğinden bahseder. Aslında toplumsal hayatımızda biz ilk bakışta değişmiyormuşuz gibi görünsek de birçok yönden değiştiğimizi fark ederiz. Bu yüzden en muhafazakâr toplumlarda bile, eski ve yeni nesiller arasında anlayış ve davranış farklarını da görmek mümkündür. Toplumlar arasındaki kültür farkları, iletişim ve ulaşım araçlarındaki hızlı değişimler ve ilerlemeler toplumlar arası ilişkiler nedeniyle eski zamanlara göre azalmıştır. Bu bakımdan Ziya Gökalp'in temel amaçlarından birisi de milli kimliğin oluşturulmasıdır. Bir başka hedefinde ise bu kimliğin modern bir şekle bürünmesidir. Yani kısaca Ziya Gökalp burada bizim toplumun çift kanatlı olmasından yanadır. Bir taraftan Evrensel çağdaş bir toplum üyesi olurken, diğer yandan da milli özelliklerimizi de nasıl muhafaza edebilir? Sorusuna yanıt aramaktadır. O zaman aslında aklımıza hemen şu soru gelmektedir: Hem değişeceğiz hem de değişmeye direnç göstereceğiz. Bu nasıl mümkün olabilir? İşte tam bu noktada Ziya Gökalp devreye giriyor bu temel soruna bulduğu çözüm ise "hars" ve "medeniyet" kavramlarından oluşmaktadır. Hars dediğimizde millet olmanın temel yapısını meydana getirirken, medeniyet ise çağdaş olmayı tanımlar.

Batı ve batılılaşma kavramına baktığımızda aslında bu değişim ve dönüşüm 1500 yılından bu yana var olan tüm diğer medeniyetler üzerinde ciddi bir etkiye sahip olması bakımından, şimdiye dek var olan diğer bütün medeniyetlerden mutlaka farklılaşır. Aynı zamanda, dünyada gerçekleşen modernleşme ve endüstrileşme süreçlerini de başlatmıştır; sonuçta, bütün diğer medeniyetlerin toplumları refah ve modernlik bakımından Batı'yı yakalamaya ve ayak uydurmaya çalışıyor. Toplumsal değişimlerde görülen bu batılılaşma tutkusu her geçen gün artmakta ve insanları bir akıntıya sürüklemektedir. Bu arada ister kapalı toplum olsun, ister açık toplum olsun her toplum bu batılılaşma dediğimiz kavramdan nasibini almaktadır.

İnsanoğlu yaratılış gayesi itibariyle tarihsel akıntı içinde sürekli değişim ve dđnüşüme uğramaktadır. Türk düşün dünyasındaki fikir adamları çoğu zaman gelenek ve batı karşıtlığı üzerinden fikirlerini ifade etmişler ve bir takım kavramları yeniden ele alarak Türkiye'nin kültürel değişim ve batılılaşma meselelerine çözüm önerileri sunmaya çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında İslam-Batı karşıtlığının bir yanıyla da kültür, medeniyet ve teknik kavramları etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu düşüncelerle “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” araştırma projem sonrasında gördüm ki, ele aldığımız her bir bölüm, ihtiva ettiği alt başlıkları itibariyle, asli kaynaklara inilerek ayrıca araştırılmaya muhtaçtır. Bizim araştırmamız, bundan sonra yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutabilirse vazifesini yapmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞME KAVRAMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

1.1.KÜLTÜR KAVRAMININ ANALİZİ

1.1.1. Kültür Kavramı

Kültür nedir? Sorusuna bakıldığında: Bugün herkesi tatmin eder şekilde bu soruya cevap vermek zordur. Fakat kültürle ilgili alanlarda çalışan bilim adamlarından hemen hepsinin onu yeniden tarif etme teşebbüsü de bunu göstermektedir. Bununla beraber şimdiye kadar ortaya atılan bütün fikirler gözden geçirildiği takdirde hepsinde müşterek olanı ve kültürden ne kastedildiğini kavramak kolaydır. Kültürü tarif etmedeki zorluğun sebebini çok defa mevcut bilgi ve malzemenin eksikliğinin yanı sıra başka noktalarda aramak gerekiyor: Bir defa terimler de mensup buldukları ilimlerin inkişafına tabi olarak onu takip etmek ve bu yüzden zaman zaman yeniden tarif edilmek zorundadırlar.

Bu anlamda her bilim kullandığı terimlere, o an için gerekli, herkes tarafından kabul edilebilir bir ifade vermeye çalışırken eski manalarını muhafaza edip günlük lisana bile geçmiş olan daha evvelki tariflerle karşılaşmak onlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu halin çok defa ilmin yapısını güçleştirdiğine şüphe yoktur. Çünkü günlük lisanda kullanılan terimlerin, ilmin onlara vermek istediği manalardan tamamıyla başka hatta bazen zıt anlamlar kazandırdığı da görülmektedir. Bazen de bir terimin, tamamıyla aynı amaçla muhtelif bilim şubelerinde başka anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir (Turhan, 1987: 34). Yukarıda da bahsedildiği gibi kültürün matematikteki gibi genel geçer bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü kültür toplumdan topluma farklılık gösterdiği için, kültürü ele alan bilim adamları tarafından da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu yüzden ki bir toplumun kültürü, öylesine ilginç, öylesine çok yönlü bir düzendir ki, kültürdeki kavramların, bunlarla ilgili sözcük, deyim, atasözü ve çeşitli anlatım kalıplarının incelenmesi, o toplumun kültürünü, dahası o toplumun kimliğini de ortaya koymaktadır.

Latince *cultura*¹ya dayanan ve Türkçeye Fransızcadaki kullanımıyla giren kültür sözcüğü yüzyıllardır, felsefe, insanbilim, toplumbilim, ruhbilim gibi değişik alanların bilginlerince ele alınan ve bugün farklı konularda terim oluşturan önemli bir kavramı ifade eder. Özellikle Aydınlanma döneminden sonra, tanımı ve sınırları hakkında önemli çalışmalara girişilmiştir (Aksan, 2008: 15). Kültür, tanımlanması zor olan bir kavramdır. Bunun en önemli sebebi kültür kavramının çok anlamlı olmasında aranabilir. Kültür, tam açıklığa kavuşturulmamış bir kavram olmasına rağmen, çeşitli alanlara mensup ilim adamları ve düşünürler bu kavramı tanımlamaya ve ifade etmeye çalışmışlardır. Bu araştırmada, “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” adlı bu çalışmamda kültürel değişme ve batılılaşmanın Türk toplum yapısına, kültürüne nasıl bir etki yaptığı veya arasındaki ilişkinin olumlu mu olumsuz mu olduğunu açıklayabilmemiz için, kültür kavramının genel hatlarıyla ele alınması gerekmektedir. Bu yüzden bu bölümde de kültür ve sosyal değişme kavramları ele alınacaktır.

Kimlik nedir? Ne tür kimlikler var? Kimlik ne zaman, nasıl sorun oldu? Çağdaş yazarlar neden “kimlik”ten söz ediyor? Çağdaş insanın yitirdiği kimliği araması gelip geçici bir moda mı? (Güvenç, 1993: 3)

Milletimizin benimsemiş olduğu kültürü ve manevi değerlerimizi doğru olarak ifade etmek ve bunları tam yerinde ortaya koymak çok önemlidir. Çünkü bu değerler ve kültür esasları, yeni gelecek neslin ruh dünyasını, zihinsel yapısını şekillendirmektedir. Bu açıdan Milli Eğitimimizin temel kriterleri, bu temel unsurlara göre tespit edilmektedir. Geleceğimizin sahibi olarak yetiştirmeye çabaladığımız gençliğe, kafa, gönül ve ruh gıdası anlamında neler vereceğiz? Hangi değer ölçülerine, hangi tarih şuuruna, hangi fikri esaslara dayanacağız? Bütün bunları belirleyip, günü birlik menfaatlerden, basit politik hesaplardan ve sağlam olmayan zeminlere oturtulmuş kalıcı olmayan tedbirlerden şiddetle kaçınmamız gerekir. Üzülerek açıklamak zorundayız ki, son iki yüzyıllık tarihimiz içinde tam bir kültür karmaşası ve kavram bulanıklığı yaşadık (Vakkasoğlu, 1984: 13). Her toplum kendi

¹ *Cultura*, Latince toprağı sürme demek olup, tarla tarımı, bakım anlamlarındaydı. Dil Devriminden sonra ekin kelimesi de bu kavram için kullanılmaktadır ki, henüz tam yaygınlaşıp genel hale gelmediği için günümüzde biz de kültür’ü benimseriz (Aksan, 2008: 15).

kültürel değerlerini yerinde ve zamanında ifade etmelidir. Çünkü kültür nesilden nesile aktarılan bir özelliğe sahiptir. Her sosyo-kültürel yapının kendisini temsil eden birtakım semboller vardır.

Bu açıdan bu semboller toplumdan topluma ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu kültürel değerlerin anlamları ve onlara verilen değerler de toplumdan topluma değişmektedir.

Yine Mejujev, Çiçero'nun mektuplarında “*culture animi autem philosophia est*” (oysaki aklın kültürü zekâdır) ifadesine rastlandığını belirtmektedir. Ona göre Çiçero, aklın ve zekânın aynı köylünün işlemesi gibi işlemesi gerektiğini savunmaktadır. Köylünün bu işlemesi gibi Mejujev, kültür teriminin giderek uygarlık, öğretim ve insan eğitimi anlamında kullanıldığına değinmektedir (Mejujev, 1987: 22; Akt: Engin, 1991: 708). Kültür kavramı bir tarım ürünü gibi işlenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Kültür kavramının bu özelliğinden dolayı toplumdan topluma da değişiklik göstermektedir.

Birçok araştırmacı tarafından kültürün tanımı yapılmıştır. Bunlar:

- Durkheim ise, bütün inanç sistemlerinin ve kültürlerinin temelinde, zorunlu olarak belli sayıda semboller ve bir takım ayin uygulama tarzlarının gerekliliğini vurgular (Durkheim, 2011: 20). Emile Durkheim'in üzerinde durduğu toplumdaki bu ayinsel uygulamadaki birliktelik aynı zamanda davranış ve düşüncede de birlikteliği getirir.
- Barker (2008)'da kültürün sosyal anlamaların paylaşımı ile ilgili olduğunu ve dünyayı algılamamanın birtakım yollarını kapsadığı üzerinde durmuştur.
- Linton'a göre, “kültür öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından meydana gelen bir bileşimdir.” Yani biz buradan şunu anlıyoruz ki davranışın arkasındaki sonucun kültürü anlamamıza yardımcı olduğunu ve onu belirlediğini ifade eder (Akt: Aladağ, 2012: 3). Kültür hepimizin bildiği gibi doğuştan getirilen bir özellik olmayıp daha sonraları oluşturulan bir yapıdır. Bu açıdan her birey kültür'ün inşasında mutlaka bir katkıda bulunmuştur.

Polonya asıllı İngiliz antropolog Bronislaw Malinowski'ye göre kültür, açıkçası aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana ait düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden meydana gelen bütünsel bir toplamdır. İster çok yalın ya da ilkel bir kültür ele alınsın, kısmen maddi, kısmen insana ait, kısmen de manevi olan kocaman bir aygıtla karşılaşılır. Bu anlamda bu aygıtla insan, yüz yüze geldiği somut ve özel sorunların üstesinden gelmeyi başarır. Bu sorunlar, hem insanın çeşitli organik gereksinimlere bağlı bir gövdeye sahip olmasından, hem de bir yandan insanın el işçiliği için ona ham maddeler sağlaması açısından en iyi dostu; öte yandan da kendisine hasım birçok güçleri barındırması nedeniyle de tehlikeli düşman olan bir habitat içinde yaşamasından kaynaklanmaktadır (Malinowski, 1990: 39; Akt: Engin, 1991: 70). Konunun en başında ifade ettiğimiz ve yukarıdaki açıklamalardan da anladığımız gibi kültürü tek bir kalıba sığdırmamız mümkün değildir. Her toplumun kültürü, kültürel sembolleri farklı anlayıp yorumladığı gibi bu toplumun bir parçası olan bireyler de kültürü farklı pencereden görüp ifade etmişlerdir. Her toplumun kültürü ve buna bağlı olarak kişilik yapıları farklı olduğu için dünya görüşleri de toplumdan topluma bireyden bireye farklılık göstermektedir. Toplum farklılıklarıyla bir bütündür. Bu anlamda da bu bütünlüğü de bir arada toplayan da kültürel parçacıklarıdır.

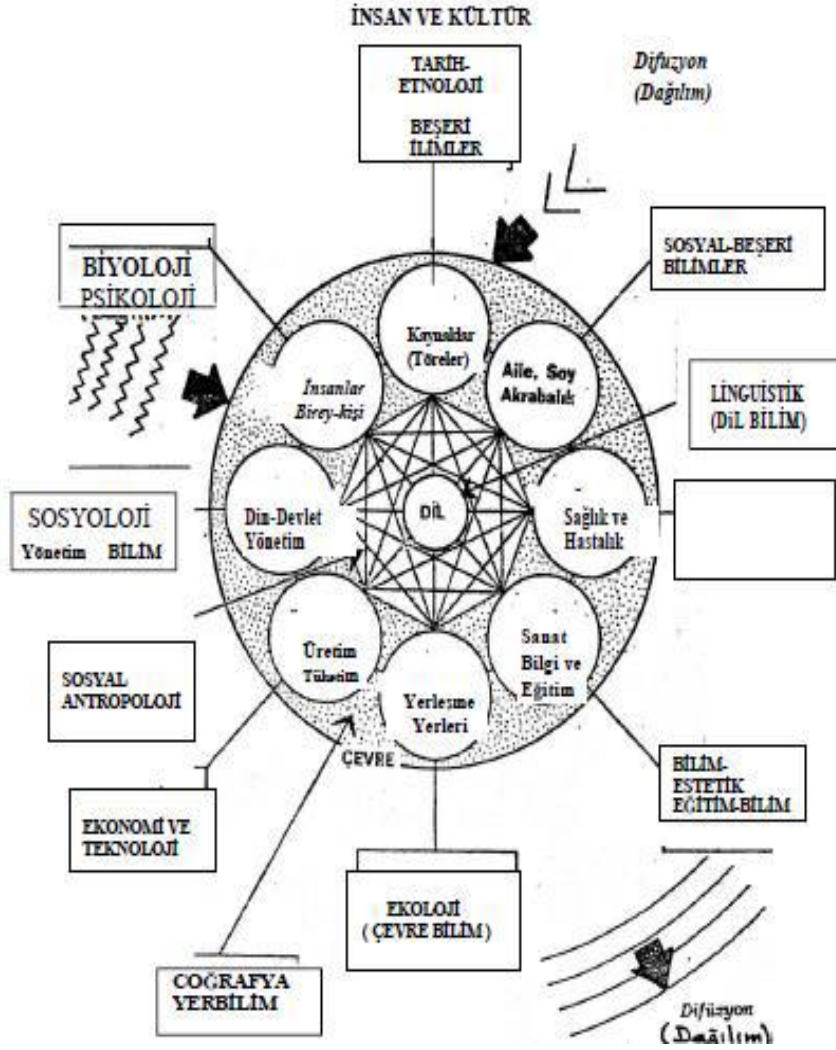
Bizim kültürümüze ait olan insanları fark etmek kolaydır. Yiyeceklerin kilit altında tutulduğu bir yere dünya üzerindeki herhangi bir yere gittiğinizde, bizim kültürümüzdeki insanlar arasında olduğumuzu anlayabiliriz. Nispeten yüzeysel meselelerde giyim tarzları, evlik adetleri, kutladıkları bayramlar ve bunun gibi konularda birbirinden çok farklı olabilirler. Fakat en temel ihtiyaçları, yani hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları yiyeceklere ulaşmaları söz konusu olduğunda, hepsi birbirine benzer. Böyle yerlerde, birileri yiyeceklere sahiptir ve eğer yemek istiyorsanız bu yiyecekleri satın almanız gerekir. Böyle yerlerde beklenen budur; kültürümüzdeki insanların bildiği başka bir yaşam biçimi yoktur. Yiyecekleri sahip olunabilecek ürünlere dönüştürmek, kültürümüzün muhteşem buluşlardan biridir. Tarihte bizden başka hiçbir kültür onları kilit altına tutmamıştır ve yiyecekler kilit altında olmasaydı kimse çalışmayacağı için bu buluş ekonomimizin mihenk taşı olmuştur. (Quinn, 2016: 13)

Bu görüşle, UNESCO uzmanlarının yapmış oldukları tanıma göre kültür: “Bir insan topluluğunun kendi tarihi tekâmülü hususunda sahip olduğu şuur demektir; o surette ki, bu insan topluluğu bu tekâmül şuurunu atfen varlığını devam ettirme azmini gösterir ve gelişmesini sağlar” (Aladağ, 2012: 4). Yukarıda da bahsedildiği

gibi her kültürün tarihsel bir geçmişi vardır. Yani kültür anlık bir şey değildir. Her yemeğin bir pişme süresi olduğu gibi, her kültürün de kendi toplumunun tarihinde yoğunlaşması lazımdır. Bu yüzden kültür'ün oluşması, gelişmesi, gelecek nesillere miras bırakılması belli bir aşamadan geçmesi gerekmektedir. Bu yüzden kültür insanoğlunun var olmasıyla ortaya çıkan ve nesilden nesile aktarılan ve bir anlamda geçmişten günümüze uzanan bir zincirin halkaları gibidir. O halkalar her birey her toplum katkıda bulunmuştur.

Jürgen Habermas'a göre Modernlik görüşü Avrupa sanatının ilerlemesine sıkı sıkıya bağlıdır, Fakat Habermas'ın deyişiyle “modernlik projesi” olarak adlandırdığı kavram, ancak sanat alanında detaylı bir incelemeden vazgeçildiği zaman göze çarpar. Max Weber'in bir görüşünü hatırlatırsak, Weber, kültürel modernliği, din ve metafizikte açıklamıştır. Tözel (*substantive*) aklın, üç bağımsız bölüme ayrılışı olarak ifade etmiştir. Bunlar: Bilim, ahlak ve sanattır. Bunlar metafiziğin ve dinin bütünleşmiş dünya-görüşleri parçalandığı için ayrılmaya başladılar. On sekizinci yüzyıl sonrasında, eski dünya- görüşlerinden devranınla sorunlar (hakikat, normatif doğruluk, otantiklik ve güzellik) gibi belirli bir takım gerçeklik birimlerine göre düzenlenebilirdi. Fakat böylelikle bu problemler bilgi, adalet ve ahlak ya da beğeni sorunları olarak ele alınabilirdi (Habermas, 1994: 37). Kısacası kültürü bir hazır buluş olarak ifade etmek mümkün değildir. İnsanlar kültürü ele alıp, işleyip bir hamur misali evirip çevirip kendi kimliklerini bir damganı kâğıda vurulması misali kendi özel mülkiyetlerini, toplumsal isteklerini kültürlerine yansıtırlar. Bu yüzden biz kültürü tanımlarken aidiyetlik duygusu diye tanımlıyoruz.

Romalılar *culture* terimini, doğada kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırmak üzere, insan emeği ve eliyle tarlada ekilerek yetiştirilen bitkileri adlandırmakta kullanmışlardır. Aynı Romalılar, “tarım” teriminin karşılığı olarak “toprağı işlemek” anlamında *agri-culture* terimini türetmişlerdir. “Kültür” teriminin bu anlamı bugün de yaşamaktadır. Bugün biraz özelleşmiş bir anlamda da olsa, tarla, sera ve laboratuvar koşullarında yetiştirilen bitkileri “kültür bitkisi” olarak adlandırıyoruz. Türkçede “kültür” karşılığı olarak önerilen “ekin” terimi de, *colere* fiilindeki ekip biçmek, ekmek, anlamları esas alınarak türetilmiştir. (Özlem, 2008: 153)

Şekil 1. Kültür Kavramı: Ana öğeleri ve kültür “Haritası”
Kaynak: (Aladağ², 2012: 5).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda kültürün; toplumsal tarihi süreç içerisinde oluşan irade ve yaşam şekli olarak ele alınabileceği görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında; kültürün, din, dil, gelenek, görenek, sanat, ahlak gibi birçok kavramı içinde barındırdığı ve bir milleti millet yapan en temel unsurların başında geldiği söylenebilir. Bu açıdan kültür, geçmişten getirdiklerimiz ile geleceğe aktardıklarımız ve bireyi ve toplumu özgün kılan değerler olarak ifade edilebilir. Bireyi birey yapan temel unsurlar, bozulmadan ve yozlaşmadan gelecek nesillere aktarılabilirse, şüphesiz değerlerin sonsuza değin yaşayabilmesi mümkün olacaktır

²Akt: Aladağ, *Televizyon Dizilerinin Kültürel Yozlaşma Açısından İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması)*, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012 s. 5.

(Aladağ, 2012: 5). Bu bakımdan her toplumda bir nesil devamlılığı olduğu gibi her kültürde kültür aktarıcıları vardır. Aynı zamanda kültür bir milleti millet yapan ve onu değerler olarak en üst seviyeye çıkartan bir yapıdır. Her sosyo-kültürel yapıda kültür ayırıcı bir özellik gösterdiği gibi aynı zamanda bir bütünleştirici özelliğe de sahiptir. Bir toplumda değerler mutlaka nesiller arasında bir döngü olarak dönecektir ama burada önemli olan kendi durumlarını korumalarıdır. Bu anlamda kültür dediğimiz kavram tüm sosyal hayatı içine alan, bireyi diğerinden farklı ya da benzer kılan bir kavramdır. Bu yüzden bir toplumu iyi anlamak istiyorsak öncelikle onun kültürünü iyi anlamamız gerekir. Bireylerde kimlik ne ise toplumlarda da kültür o dur.

Kültür sözcüğü, geniş kapsamlı ve derin bir kavramdır. Belli bir toplumun, belli bir evrim aşamasında, belli bir kentindeki bir üyenin müzik yapma veya eleştirme yeteneğinden; bütün dünyada, tarihi çağlar boyunca yaşamış toplumların doğayla ilişkilerinde gösterdikleri başarıların birikimli bileşkesine kadar, birçok olguya “kültür” denilebilir. Fakat “kültür” den söz edildiğinde, genellikle, ne kastedildiği belirtilmez. Asıl temel güçlük buradadır ve belirsizlikten doğar (Engin, 1991: 708). Kültür toplumun kimliğidir. İbni Haldun medeniyete ümran³ diyor. Buradan yola çıkarak ona göre ümran, bir kavmin yaptıklarının ve meydana getirdiklerinin bütünü, içtimai ve düzeni adetler ve inançlardır. Yani kısacası ümran hem medeniyeti, hem de kültürü bir bütün olarak ifade etmektedir. Kültür olmadan toplum olmaz; kültürsüz toplum sadece bir insan yığındır. Toplum, biyolojik anlamda insan olarak doğan varlığın kişilik ve karakteriyle kimlik ve nitelikleriyle insan olduğu yerdir. Bu anlamda toplum ve dolayısıyla kültür önemlidir.

Kültür toplumun kimliği olduğu için her kimlik unsuru gibi tanımladığı şeyin ne olduğunu ve ne olmadığını ifade eder. Zira kimlik farklılığı önceleyendir; farklılığı dile getirendir. Bireyler kimliklerini ifade eden isimleri ile diğer bireylerden ayrılıp biricik bir niteliğe ulaştıkları gibi, toplum da kültürü aracılığıyla diğer toplumlardan ayrışır ve biricik hale gelir. Böyle olunca farklı toplumlara mensup insanlar birbirlerini kültürleriyle bilir ve ilişkilerini kültürlerinin gereklerine göre gerçekleştirirler (Vatandaş, 2016: 15). Bu açıdan kültür her toplumun bir mührü niteliğindedir. Mühürler kişiye özel olduğu gibi kültürler bir topluma

³ Ümran kavramı, İbni Haldun medeniyeti tanımlarken ümran'ı kullanmıştır. Ümran: Bir kavmin yaptıklarının ve meydana getirdiklerinin bütünüdür. (Engin, 1991: 708)

özeldir bir toplum kendi içinden doğan kültürü yaşamıyorsa, kültürü dışarıdan nakledip uyguluyorsa bunu yapanların iç hayatında çatışmalar başlar, bunun da sayısı görüntüleri vardır.

Mecaz anlamda bilim ve sanatları geliştirmek anlamında da kullanılan kültür, sanat ve bilim hayal ve zihin tarlasında geliştirilir. Buna göre zihin tarlası ne kadar işletilirse insanın ruh ve zekâsı da o kadar verimli ve kullanışlı olmaktadır. Ziya Gökalp, kültürü; “bir milletin dini, ahlaki, hukuki, zihni, akli, lisanî, iktisadi hayatlarının ahenkli bir topluluğu” olarak tanımlar ve “kültür” sözcüğü yerine “hars” (ekin) sözcüğünü kullanır. Hars da “culture” kelimesi gibi tarlayı sürme anlamına gelmektedir. Yukarıdaki tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla kültür; insanoğlunun dini, sanatları, bilimleri, yaşayışı, yetenekleri, gibi her alandaki birikimleri de içine alan geniş anlamlı bir kullanıma sahiptir (Çavuşoğlu, 2011: 103). Edebiyat kültürü, dil kültürü, din kültürü, sanat kültürü, siyaset kültürü, ahlak kültürü, giyim-kuşam kültürü, Kültür Bakanlığı v.b deyince bu alanlardaki birikimler anlaşılır

Bildiğimiz gibi, Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nin hemen her bakımından çözüldüğü ve çöküşe çok hızlı bir şekilde girdiği bir devirde yaşamıştır. Ve 1913'lü yıllarda devrinin Türkçü dergilerinden biri olarak geçen “Halka Doğru” ve “Türk Sözü”nde esnaf meselesi gündeme gelmiştir. İşte tam bu sıralarda Ziya Gökalp “Esnaf Destanı” adlı manzumesini yazar.

Biz esnaf takımı severiz işi,
Çalışır, yaşarız erkek ve dişi,
Aramızda yoktur tembel bir kişi,
Milletin özüyüz, buhranımız var.

Diye şiirine başlayan Gökalp; pek çok mesleği sayar ve bunların hepsini tek bir altında toplar “ Bize tek bir adla deyin: “Emekçi.” Burada şair emekçilerin yanında yer alarak ona göre esnaf savaşta olsun barışta olsun daima devletin yanında yer alır (Akt: Yetiş, 1989: 143). Burada Gökalp toplumsal bir birlikteliği savunmuştur.

Belli bir topluluğa ait sosyal davranış ve teknik kuruluşlar kültür kavramını meydana getirmektedir. Medeniyet ise başka bir anlam taşımaktadır. Medeniyet

milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen davranış, anlayış ve yaşam koşulları toplamıdır. Bu ortak değerler değerlerin temel kaynağı kültürlerdir. Örneğin Batı medeniyeti denildiği zaman, din bakımından Hıristiyan toplulukların manevi-sosyal değerleri ile müspet bilime dayalı teknik akla gelir. Fakat Batı medeniyetine bağlı milletlerden her biri ayrı bir kültür topluluğudur: Müspet bilim alanına benzer anlayış içerisinde bulunmalarına bir takım teknikleri ortaya atmalarına ve kullanmada, birbirine yakın yolları takip etmelerine rağmen, bu milletler başka başka diller konuşurlar; adetleri, gelenekleri, görenekleri, ahlak telakileri, edebiyatı, masalları, destanları, güzel sanatları ve hatta giyinişleri bir değildir. Dahası bu toplumların hepsi Hıristiyan olmalarına rağmen, din karşısındaki tutumları da farklıdır. İşte tüm bu farklı farklı düşünce, inanış, eğilim ve kullanım tarzları her toplumun kültürünü oluşturur (Kafesoğlu, 1995: 16). Toplumların farklı yaşayışları, davranışları ve hatta hayata bakış açılarının toplamı onların kendi kültürlerini oluşturmaktadır. Bu bakımdan bir toplumun kültürü, ritüel değerleri başka milletler tarafından hoş karşılanmıyor olabilir. Fakat bu değerler o millet öz kimliklerini ifade eder.

Böylece bir ilişkiler yumağı haline gelen kültürün toplumsal bir yapıyı da ifade ettiği aşikârdır. İnsanlar arasındaki farklılığın sebebinin de genetik özelliklerden değil, daha çok kültürel özelliklerden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Çünkü kültürü değişen insan da bu yönde değişmektedir. Bu bakımdan; kültürler tutarlı, homojen, tek sesli ya da kendi içlerinde barışık değildirler. Kültürler, içkin olarak çok dilli, çatışık, değişebilir ve açıktırlar. Kültürler, ayrık ve çoğunca karşıtlık barındıran repertuarlarının yeniden değerlendirildiği, dönüştürüldüğü, ihraç edildiği, sorgulandığı ve yeniden tanımlandığı her zaman yeniden yazım ve dönüşüm süreçleri ile birlikte var olmaktadır. Onu devralan her kuşak yeni anlamlar yüklemektedirler. Çavuşoğlu'na göre medeniyet ise; daha geniş bir anlama sahiptir. Ve evrenseldir. “medeniyet”, kültürel yaratmayı harekete getiren sosyal düzendir. Dört unsurdan oluşur: Ekonomik şartlar, siyasi düzen, ahlaki gelenekler, bilgi ve güzel sanatlar (Çavuşoğlu, 2011: 104). Ziya Gökalp bu iki kavram üzerinde çok durmuştur.

Tüm bu anlattıklarımızın ışığında kültür, gündelik hayatta olduğu kadar, sosyal bilimlerde de çok farklı kullanımları ve anlamları olan bir terimdir. Kültür toplum üyelerine duygu, düşünce ve davranış gibi öğeler aktaran ve ileten araçtır. Kültür değişmez değildir esnektir, bu bağlamda; kültür hem insanın yaptığı, hem

insanı yapandır. İnsan, kendi çağ ve kültür çevresini dönüştürme değiştirme, miras olarak devraldıklarına, bu mirastan belki de örneği hiç eşi benzeri görülmeyen yeni nitelik ve renkler katma imkânına her zaman sahip olmuştur.

İşlevsel bakış açısına bakıldığında ise, kültürün doğal çevreye uyum, sosyal hayatın düzenini devam ettirme ve ideolojik anlamda bakış açısı sağlama gibi görevleri bulunmaktadır. Burada tüketim açısından önemi ifade ettiğini düşündüğümüzde ise mit, gelenek, adetler, seküler ve kutsal kültür, halk kültürü, yüksek kültür- popüler kültür alanında durulmaktadır ve bu konuda araştırmalar devam etmektedir (Zorlu, 2006: 105). Her toplumda birtakım değişiklikler yaşandığı gibi insanların kültürlerinde de toplumdan topluma farklılıklar yaşanmaktadır. Bu bakımdan insanların içinden oluşmayan ve dışarıdan nakledilen kültüre uyum süreci çok zordur. Kültürü aynı zamanda tek kalıba sığdırmak da mümkün değil yüksek kültür, halk kültürü, kutsal kültür v.b kategorilere ayırmak mümkündür.

Bu anlamda büyük tarih felsefecisi İbn Haldun, XV. Yüzyılda kaleme aldığı “Mukadime”(1402) adlı eserinde Hz. Ömer’den naklettiği şu düşünceye dikkatimizi çekiyordu:“Soyunuzu öğrenin ve asılları sorulduğunda ‘şu veya bu köyden geldim’ diye cevap veren Mezopotamyalı Nabatılar gibi olmayın.” Kur’an,“Sizi kavimlere ve Şob’lara ayırdık ki birbirinizi tanıyasınız” mesajını veriyordu. İbn Haldun’a göre ise tarihi yapan ve göçlü bir varlık alanı olarak ortaya çıkan nesne de “*asabiye*”⁴ (aidiyet) duygusudur. Günümüz söylemi ile aidiyet duygusu (*community feeling*), toplum dinamiğini meydana getiren en elzem olgudur. Bir toplum İbn-i Haldun’a göre “benliğini” temsil eden aidiyet duygusunu yitirdiği zaman tarih sahnesinden silinir gider yok olur (Türkdoğan, 2007: 20). Burada yukarıda da değinildiği gibi kişinin kimliğini oluşturan bir kavramdır aidiyetlik duygusu bu yüzden birçok şey bireyde değişime uğrasa da kişinin kimliği kalıcı olur. Kültür bireyde değişmeyen en sert yapılardır.

Bu açıdan Nurettin topçuya göre: tarihin bütün hareketleriyle meydana gelmiş bulunan kültürümüz, bizim gerçek ruhumuzdur. Öz kimliğimizdir. Nasıl ki bir insan, başkalarının ruhu ile yaşayamazsa, bir millet de başka tarihlerin hadiseleriyle yaşatılamaz. Hayatımızın hâkimiyeti altına alan milli kültürümüz bizim gerçek sahibimizdir. Biz onun zaruri kıldığı, bizi çevirdiği yöne hareket etmeye mecburuz. Etmezsek, başka milletlerin kültürünü taklide yeltenirsek,

⁴ Asabiye: Bu kavram İbn-i Haldun’un kullandığı kimlik şuurudur. Yani bizi biz yapan kendimize ait değerlerdir. Aidiyetlik şuurudur (Türkdoğan, 2007: 20).

varlığımızda buhranlar başlar ve yok olmaya mahkûm kalırız.
(Topçu, 2015: 28)

Türk Düşünce tarihi açısından bakıldığında ve Türk sosyoloji tarihinde medeniyet üzerinde durmuş önemli isimlerden biri Ziya Gökalp'tir. Bu fikirler ışığında Türkçülük düşüncesinin kuruluşundaki katkıları ve Cumhuriyet döneminde fikirlerine sıkça başvurulmuş bir şahsiyet oluşu dikkate alındığında, onun medeniyet hakkındaki fikirleri, bugün de önemini korumaktadır. Gökalp'in kuramcı ve eylemci kimliğiyle, dönemin değişen siyasal, sosyal ve kültürel şartlarına bağlı olarak, "milletleşme" sorununa ve medeniyet kavramına bakışında kısa sürede elzem değişiklikler olmuştur. Milliyet ve medeniyet hakkındaki fikirlerini, sınırların ve geçişlerin çok keskin olmadığını belirterek, üç döneme ayırmak mümkündür. Milliyetleşme projesinin başlangıç aşamasında, Osmanlı Devleti'nin bekası uğruna Osmanlı milliyetçiliğini gerekli görülmüştür. İkinci aşamasına geldiğimizde, Osmanlı Devleti'nin bekası, ancak Türklük ruhunun canlanmasına bağlı görülür. Son dönemde ise, Yeni Türk devletini güçlendirecek milli değerlerin ve Türklük anlayışının ne olması gerektiği üzerinde durmuştur. Gökalp için, milliyet meselesi medeniyet meselesi ile yakından bağlantılı olduğu için bu üç devrede sahip olduğu medeniyet anlayışı da birbirinden farklıdır (Özyurt, 2014: 190-191). Türk toplumsal yapısına yeni bir tarz getiren Ziya Gökalp bu fikirler ışığında Türkçülük fikrinin kuruluşunda önemli katkıları olmuştur.

Yukarıda anlattıklarımızdan da yola çıkarak kültür ve uygarlık arasında birleşme ve hem de ayrışma noktaları vardır. Kültür ve uygarlık arasındaki birleşme noktası, ikisinin de tüm toplumsal ve yaşam için olmazsa olmaz konuları içermesidir. Bunlar: dinsel hayat, toplumsal hayat, ahlaksal hayat, hukuksal hayat kurgusal⁵ hayat, dilsel hayat, bilimsel hayat. Bu saydığımız sekiz türlü toplumsal hayatların tümüne birden "kültür" adı verildiği gibi "uygarlık" da denilir. İşte, kültür ve uygarlık arasında birleşme ve benzerlik ifadeleri bunlardır. Kültür ile uygarlık arasındaki farklılıklara baktığımızda ise temel olarak; kültür ulusal olduğu halde, uygarlık uluslararasıdır (Gökalp, 2004: 59). Kültür ve uygarlık temelindeki dayanak

⁵ Felsefe terimi manada: Eylem alanına geçmeyip yalnızca bilme ve ifade amacını yürüten düşünce. Ziya Gökalp, "muakalevi" sözcüğünü kullanıyor; bu sözcük, Gökalp tarafından, Fransızca'dan o dönemde dilimize geçen "speclatif" sözcüğünün yerine uydurulmuştur (Gökalp, 2004: 59).

noktası kültür daha çok özeli kapsarken, medeniyet ise daha çok geneli ifade etmektedir.

Gökalp'in temel gayelerinden biri milli kimliğin oluşturulmasıdır. Başka bir temel gayesi ise bu kimliğin modern bir karaktere sahip olmasıdır. Evrensel çağdaş bir toplumun üyesi olurken, milli özelliklerimizi nasıl muhafaza edebiliriz, hem evrensel olup hem de kendimiz olarak nasıl kalabiliriz? Yani kısacası değişmeden nasıl değişebiliriz? Gökalp'in bu soruna çözüm ararken oluşturduğu temel yapı "hars" ve "medeniyet" farklılıkları üzerinde yükselir. Hars millet olmanın temel yapısını meydana getirirken, medeniyet çağdaş olmayı tanımlar. Bu çalışmada Gökalp'in iki kavram arasındaki bağlantıyı ne şekilde meydana getirdiği ve temel farklılığa bağlı olarak "Türklük" ve "Osmanlılığa" nasıl ifade edildiği üzerinde duracağız. Gökalp 'in hars ve medeniyet tanımlamalarının doğruluk ve yanlışlığından ziyade bu kavramlarla yapılan çözümlemenin hem toplumsal hem de Gökalp sosyolojisi bakımından ne şekilde sonuçlanacağı konusu yer almaktadır (Tak, 2015: 263). Gökalp bir millette soy, zümre gibi kavramların aranmaması gerektiğini ve bir insan kendisini nasıl hissediyorsa onu öyle kabul etmek gerektiğini açıkça ifade etmiştir. O yüzden de bir millette şecere aranmaz asıl aramamız gereken ise terbiye olduğunu söyler. Yani aslında günümüz toplumlarında da baktığımızda da kişinin terbiye kültürü çok elzemdir. Nasıl ki bir yurtdışına gittiğimizde kendi hal ve hareketlerimizle biz kendi kimliğimizi temsil ediyorsak tüm toplumlarda da bu böyledir. Her nesil kendi kültürel değerlerini gelecek nesillere bırakır.

Bu açıdan Ziya Gökalp'in Millet anlayışı tanımına baktığımızda ona göre millet, asırlarca birlikte yaşamış, zulüm ve felakete birlikte göğüs germiş, şan ve şerefi beraber istihsal etmiştir. Bu anlamda bu millet beraber ağlamış ve beraber sevinmiş, bu doğrultuda da temel amacı "*müşterekeye vusül*" için beraber geleceğe mazhar olmuştur. Osmanlı Milleti, tarihimizin şahadetiyle sabittir ki böyle bir millettir. Bu tür millette "*measir-i siyasiye*" ve "*mefahir-i içtimayesi*" önemli bayramlarda temsil eder. Bu yüzden şimdiye kadar Osmanlılığa ait resmen kabul edilmiş bir "*İyd-i Millimiz yoktu*" (Gökalp, 1976: 69). Bu açıdan Gökalp Millet olma bilincini temelde aynı acı ve sevince katlanan toplumlar olarak tanımlıyor.

Bir millet tehlikede kaldığı vakit onu fertler kurtaramaz; doğrudan doğruya millet kendi kendinin kurtarıcısı olur. Millet, fertlerine semavi yahut içtimai bir mefkûre şeklinde görünerek onları vaat

edilmiş bir zafere, müjdesi vermiş bir cennete davet eder. Bencillerden canını feda eden savaşçılar, korkaklardan tehlike arayan kahramanlar yapar; ahmaklara zekâ, tembellere çalışkanlık, lakaytlara gayret edicilik verir. (Gökalp, 1977: 52)

Bu bağlamda Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sinin geçirdiği dönemlere baktığımızda milli şuur'un oluşumunu engelleyen bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu genel gidişat kendini isyanlarla, ihtilallerle, eşkıyalıklarla kötü mali önlemlerle, zararlı ticaret ve para siyasetiyle gösteriliyor ve bunların tümü Türkiye'nin ekonomik alanında duraklayan bir ülke konumuna getirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu anlamda bu gidişi aniden durduracak etkili tedbirlerin alınması bazı iç sorunlarda da gerekli reformlar yapmak, Türkiye ile Avrupa arasındaki ticari ve siyasi bağlantılara yeni bir yön çizmek, imparatorluğun dayandığı din hukuku ve gaza zihniyeti yerine merkantilist ekonomik anlayışa uymak gerekirdi. Burada bahsettiğimiz nedenlerle maalesef bunlar yapılmadı. Biraz önce de bahsettiğimiz gibi, reform ancak işleri zorla geriye döndürmek anlamına geliyordu. Batı ile olan ilişkilerimiz ise hala fetih ve savaş ilişkileri olarak tanımlanıyordu. Reformların başlıca yapılmayışının nedeni ise, hala bugün bile elde edemediğimiz bir takım özelliğin onların zamanında da olmaması, kısacası kafalarımızda ekonomik zihniyetin yokluğuydu (Berkes, 2015: 16-7). O yüzdendir ki günümüz toplumu üretici olmaktan ziyade Batı toplumuna bağımlı hale gelmiştir. Bu açıdan batı toplumunda ortaya çıkan yeniliklere sadece biz küresel medya organları tarafından haberdar oluyoruz.

İlk dönemlerde insanların kültür anlamında ne varsa hepsinden mahrum bir şekilde, adeta maymundan farksız bir yaşam sürdükleri fikrinden hareket eden G. Elliot Smith medeniyet'in ilk ışığını Nil nehrinde tespit ettiği fikrindedir. Bu nehir yılın belirli mevsimlerinde muazzam taşar ve mecrasına çekilirken de verimli kil tabakası bırakır. Buralarda kendiliğinden yabancı arpa yetişir. Nehrin taşması eski Mısırlıya sulama kanalları yapmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan arpanın yetişmesi de ziraat yapma fikrini vermiştir. Öte yandan, taşan nehir suları kurak günler için muhafazası çanak, çömlek yapımını ve depoların yapımını akla getirmiştir. Dolayısıyla ilk kez Mısır'da yerleşik yaşamı benimsemiş çiftçi toplumlarda görülmüştür. Bu anlamda, Nil'in hep aynı mevsimde taşkınlik yaratması da Mısırlılarda zaman ve takvim kavramlarını doğurmuştur. Antropoloji, astronomi

bu durumda ilerlemiştir. Nil'in taşma zamanının yaşlaştığını ilan eden Firavun halkın gözünde adeta ölümsüzlüğe yükselmiştir (Kafesoğlu, 1995: 19). Hiçbir toplumsal değer kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Bu yüzden yukarıda da değinildiği gibi her bir icadın, toplumsal keşfin bir sebebi, gerekliliği vardır.

1.1.2. Ziya Gökalp'in Kültür ve Eğitim Anlayışı

“Türkleri silinmekten kurtaracak olan “millet” fikridir”

Türk, Türkleştikçe kuvvetlenir.”

Ziya Gökalp

Kültür ve medeniyet kavramları üzerinde Ziya Gökalp zamanında çıkan tartışma o günden beri etkisinden hiçbir şey kaybetmeksizin devam ediyor. Bazıları bunu Gökalp'in icat ettiğini ve miras bıraktığı sun'i bir ayrıntı diye vasıflandırırken kimileri ise Gökalp'in konuyu eksik bıraktığını, kültür-medeniyet ayrımını daha iyi ve daha keskin bir şekilde belirtilmesi gerektiğini söylüyorlar. Herhalde bu tartışma Türk aydınları arasında daha uzun zaman sürüp gidecektir. Farklı tezleri savunanlar ilmi kriterlerle kendi isteklerini birbirine karıştırmasalardı, belki de daha kısa bir zamanda meseleyi açıklığa kavuşturabilirdik. Fakat kültür-medeniyet ayrımı bizler için sadece sosyolojik kavram meselesi değildir; millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize tarafsız veya ilmi destek bulma gayretidir (Özyurt, 2014: 189). Aslında hepimizin bildiği bir gerçektir ki kültür'ün insan varlığıyla var olduğu ve şekil aldığı bir gerçektir.

Bu bakımdan bu yazının temel amacı Gökalp'in görüşlerinin sistematik bir sunumu ve analizini içermeyip. Daha ziyade tema olarak bir inceleme olacaktır ve genel anlamda, Gökalp fikirlerinin zamanla giderek kökenini oluşturan hars ve medeniyet ayrımının tahlil edilmesi ile daha çok sınırlı kalacaktır. Özellikle de hars ve medeniyet ayrımının birbirinden tamamen farklı iki temel kimlik olarak ele alınması Osmanlılık ve Türklükle olan ilişkileri dikkate ele alınacaktır. Bu ayrıma ilişkin Gökalp'in yaptığı birtakım ifadeler değişen siyasi konumlarına bağımlı olarak değişiklik meydana getirdiğini gösterir. Bu tanımların geniş bir boyutu daha vardır,

bu yüzden söylediklerinin ötesinde ne yapmaya çalıştığı önem kazanmaktadır (Tak, 2015: 262-63). Bu Gökalp'in eserlerinde görüşlerini temellendirdiği hars ve medeniyet kavramlarının birçok düşünür ele almıştır. Mesela İbn-i Haldun ama Gökalp Emile Durkheim'den etkilenmesine rağmen onun eserlerinde böyle bir ifadeye rastlanılmaz.

Bu bakımdan bir toplumda kimlik, bilinç, farkındalık kavramları çok önemli bir yer edinmektedir. Kimlik bir bilinç sorunu, daha doğrusu bireyin kendi hakkında bilinçsizce oluşan algılayışının bilince çıkmasıdır. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal seviyede geçerlidir. Kendimi birey olarak bildiğim ölçüde bireyimdir ve aynı zamanda bir grup da, kendini ancak soy, halk ya da millet kavramları çerçevesinde anladığı, sunduğu ve ortaya koyduğu ölçüde onları hak eder. Bu bakımdan grubun kendini sunuş ve ortaya koyma şekillerini, yani ben oluştan çok, etnik oluşumun sürecini kültürel hatırlamanın bu aşamadaki ele almak gerekir (Assmann, 2000: 130). Bireyin toplum içerisindeki konumu çok önemlidir. Bu yüzden bir toplumda kişinin kim ve ne olduğu nasıl yaşaması gerektiği önemlidir. Bu yüzden birey kendisini bir kitap gibi iyi okumalıdır.

Kültür medeniyet farklılığı, Türk düşünce ve toplum yaşamı açısından, iki önem taşımaktadır. Birincisi, batılılaşma karşısındaki milli kimlik duruşumuz, ikincisi de, özellikle de medeniyet kavramını bir değer yargısı olarak taşımasıdır. Bu bakımdan kültürümüzdeki noksanlıkları görüp, batıya yöneldiğimiz zaman, çareyi orada aramaya başladığımız dönemden itibaren, tekrardan yükselişimizin problemi, Avrupa'dan neyi alıp, neyi almayacağımız tarzında tartışmalar ortaya atılmıştır. En azından, fikir düzeyindeki tartışmalar, hala daha bu nokta üzerinde devam etmektedir (Köseoğlu, 2000: 220). Kültür ve medeniyet her ne kadar farklı gibi görünse de aslında birbirlerini tamamlayan ifadelerdir. Bu bakımdan medeniyet kavramı aslında birçok kültürü içerisinde barındırmaktadır.

Medeniyet ve kültür söylemleri, son zamanlarda ülkemizde önemli değişikliklere uğramıştır. Dünyanın hemen her yöresinde batılılaşma kavramı hâkimdir. Milletleşme sürecindeki ülkeler, batılılaşma kavramının ülkelerinde kalkınma için önemli dinamizmi sağlayacağı düşüncesindedir. Sömürge altındaki ülkeler ise cebri bir batılılaşmaya tabi tutulmaktadır. XX. Yüzyılın ortalarında, iki temel şey meydana gelir: 1- Sömürge ülkeler bağımsızlıklarına kavuşur; 2-

Batılılaşma kavramını benimseyen ülkelerin pek çoğu bu kavramın kalkınmaları için gerekli dinamizmi sağlamaya yeterli olmadığını anlayıp, kendi kültürel değerleriyle uyum içerisinde yeni kalkınma modellerine yönelir. Yüzyılın sonlarına doğru ise, bir taraftan ideoloji eksenli iki taraflı dünya düzeninin son bulmasıyla, “medeniyetler çatışması” ifadesi yaygınlaşırken, öte yandan iletişim alanındaki ilerlemelerin ve dünya ölçeğinde meydana gelen sosyal ilişkilerin bir dünya toplumu ve kültürü meydana getirerek farklı medeniyetlerin bir dünya toplumu ve kültürü meydana getirerek farklı medeniyetlerin ve milli kültürlerin önemini azalttığını, bu anlamda, insan evriminin ve en önemli safhası olduğunu ifade eden küreselleşmeci bir ifade yaygınlaşmaya başladı (Özyurt, 2014: 189). Bu yüzden bir batılılaşmayı sömürge altındaki devletler bağımsızlıklarını kazanma derdinde iken, gelişmekte olan ülkeler ise batılılaşma sayesinde belki daha da ilerleme göstermek için onlar için bir umut ışığı olmuştur.

XVII. yüzyıla kadar Osmanlılar çağdaş Avrupa’daki en son gelişmeleri izlemişler; kısa bir zaman içinde bunları uygularlardı. Teknolojik ve teknik konulardaki bu gidişten başka Osmanlı rejimi örgüt, eğitim, disiplin bakımından iki yüzyıl boyu çağdaş düzeyin üzerinde denilecek bir siyasal ve mitler örgütlenmelerine ve yöntemlerine de model bile olmuştu. Bu bakımdan Osmanlılar İstanbul’u almadan önce, barut muhasara topu, havan, humbara, lağım (mayın) gibi o dönemin silahlarını almışlardı. Bu yüzden Çağdaş Avrupa teknik ve gelişmelerine uyma, Avrupa’dan gelme uzmanları kullanma, o zamanki Osmanlı devletinin bir özelliği idi. 1578-90’daki İran savaşları ile, 1593-1606’daki Avusturya savaşlarında reformasyon dolayısıyla kiliselerden sökülüp getirilen çan parçaları bile İngiltere’den ithal edilip top yapımında kullanılmaktadır (Berkes, 1978: 70). Gördüğümüz gibi savaş halinde bile kültürel etkileşim devam etmiştir.

İlk defa Ziya Gökalp’ın kültür- medeniyet ayrımına götüren düşüncenin temelinde Türkiye için pratik bir endişe yaratıyordu. Bütün devlet gücünü, aydınların bütün gayretini seferber ederek yöneldiğimiz Batı dünyasının medeni gelişmelerini takip ederken, onların sosyal ve kültürel özelliklerini de benimseyecek miydik? Başka bir ifade ile eski teknolojimizle birlikte eski adet ve geleneklerimizi, inançlarımızı da bırakacak mıydık? Kılık kıyafetimizden tutun da, dinimize kadar Avrupalı gibi mi olacaktık? (Güngör, 1982: 11)

Kültür ile uygarlık arasındaki bağlantıya bakıldığında, her kavmin, önceleri yalnız kültürü vardır. Bir kavim, kültür açısından yükseldikçe siyaset bakımından da yükselerek güçlü bir devlet inşa eder. Bunun sayesinde de kültürün yükselmesinde güçlü bir medeniyet ortaya çıkar. Uygarlık, başlangıçta yerel kültürden doğduğu halde, daha sonra komsu milletlerin uygarlığından da birçok kurumlar yer alır. Fakat bir toplumun uygarlığında çok fazla bir ilerleme görülmesi zararlıdır. Bu açıdan bireyde zihin ne demek ise, toplumda da uygarlık odur. Kültürü güçlü olan fakat uygarlığı zayıf bir millet ile kültürü bozuk ama uygarlığı yüksek olan başka bir devlet savaşa girerse, kültürü güçlü olan devlet her zaman üstün gelecektir. Örnek verecek olursak Mısırlılar, uygarlıkta yükseklerde iken kültürleri bozulunca o dönemlerde yeni kurulmaya başlayan fars devleti ise, uygarlıkta henüz geri kalmakla birlikte, güçlü bir kültüre sahipti. Bu yüzden Farslar Mısırlıları yendi. Birkaç yüzyıl sonra da İranlılarda durum tersine dönünce Yunanlılara yenildi (Gökalp, 2004: 73-4). İlk aşamada toplum önce bir kültürel yapıda yoğrulur daha sonra medeniyet aşamasına geçer.

Ziya Gökalp görüyor ki, kültür, toplumların iç içe geçmesinden; medeniyet ise, çeşitli kültürlerin karışmasından meydana geldiğinden bahseder. Çünkü bir uygarlık, birçok ulusların ortak malıdır. Uygarlık, bir milletin başka bir millete geçebilir. Ama bir millet kendi kültürel dokusunu değiştiremez. Bu bakımdan uygarlık, bilim, metot ve akıl yardımıyla yayılır. Her toplumun en başta bir kültürü vardır. Bu yüzden bir toplum kültür bakımından ne kadar çok yükseldikçe, siyaset ve dış dünyaya karşıda o derecede güçlü millet haline gelir. Uygarlık dediğimiz kavram aslında bir takım düşünce ve uygulama tarzlarının toplamıdır. Pozitif bilimler uygarlık alanına girerler. Birçok ulus, bir uygarlık evreninde yer alabilir. Her medeniyetin kendine göre bir mantığı ve yaşam alanı vardır. Bu özelliğinden dolayı hiçbir uygarlık diğer bir uygarlıkla karışmaz. Bir toplumda filozoflar, düşünce adamları olmazsa uygarlık tek başına ilerleyemez. Çünkü bilim ve teknik uygarlığı doğurur. Oysa kültür duygu ve heyecana dayanır. Bu yüzden de taklit edilemezler, Uygarlık başkalarından alınabilir ama kültür alınamaz (Arslan, 2009: 46). Ziya Gökalp'in de ifade ettiği gibi kültürlerin karışımından medeniyet doğar. Bu bakımdan her toplumun ilk başta kültürleri vardır. Daha sonraları ise bu kültürlerin toplamında medeniyetler doğmuştur.

Eğitimde nicelikten daha ziyade niteliğe önem veren Ziya Gökalp, okullarda okutulması gerek pozitif bilimleri “yaratıcı ilimler” ve “yaratılmış ilimler” olmak üzere iki kategoriye ayırır. Yaratıcı bilim, bilimin gerçekleri araştırılırken kullandığı faal tarzlardır. Âlimlerin ruhunda, bu usullerin aktif bir şekilde sürdürülmesine “ilmi hayat” olarak adlandırılır. Bu bakımdan yaratıcı ilim, bu ilmi hayatı kapsar. Ziya Gökalp bir toplumun ilerlemesi için, öğrencinin ilmi metotları öğrenip hayatta geçirmesini, ilmi buluş ve keşifler yapabilme gücüne erişmesini istemektedir. Ziya Gökalp’e göre eğer bir toplum “ilmi hayat’a sahip olup, bilim adamları yetiştirebiliyorsa, öğrencilere ezbere dayalı, bireye ve topluma faydası olmayan şeyler öğretmez. Okullarda araştıran, okuduğunu anlayabilen ve dahası bunlardan belli bir neticeye varan bireylerin yetişmesine gayret eder. Ziya Gökalp bu durumu “*Mütün-i şürühu* ezber edenler malumatlı olur, fakat âlim olmazlar” (Güngör, 1997: 67-68). ifadesiyle açıklamaktadır Bu anlamda Ziya Gökalp bir toplumda eğitim sistemini nasıl olması gerektiğini açıklamakla birlikte, ayrıca bir toplumda yetişen aydın kesimin de topluma nasıl yol göstermesi konusunda açıklamalarda bulunmuştur.

Bütün bu endişenin o zaman için ne büyük bir anlam ifade ettiğini şimdiki neslin anlamsı çok zor, Düşününüz ki, Cumhuriyetten önceki nesiller elli-altmış yıllık bir tarihin değil de kitapların anlattığı kadar uzak bir tarihin mirası üzerinde oturuyorlar; o gün yaşadıkları hayata bu derece derin köklerle bağlı bulduklarını düşünüyorlardı. Bir toplum bazı alışkanlıklardan vazgeçebilir; bazı inançlarını değiştirebilir; dahası hiçbir köklü alışkanlığa sahip olmayacak kadar genç ise önüne serilen her şeyi benimseyebilir. Ama kırk yaşında, elli yaşında artık şahsiyeti tam teşekkül etmiş bir kimseye, o güne kadar sahip olduklarının tamamını değiştirmesini teklif ederseniz, bu onun için ölüm olur. Çünkü sunulan değişimleri kabul ettiği zaman ortada artık başka bir insan vardır; kısacası kendi benliğini ifade eden eski şahsiyet yok olmuştur. Üstelik böyle bir değişme sadece manevi bakımdan değil, maddi olarak da ölüm anlamına gelir; kırık yaşından sonra tekrar bebeklik hayatına kalkan insan, eğer bu çılgınlıkları birkaç gün içinde bırakmazsa, büyük ihtimalle ölür (Güngör, 2011: 11-12). Her toplumsal yapı içerisinde bir takım değerler vardır. Bazı değerler çabuk değişirken bazıları ise toplum içerisinde adeta betonlaşmıştır.

Gökalp sosyolojisi, metodolojik açısından Durkheim kaynaklı olmakla beraber, gerek yöntemde gerekse Türk cemiyetinin sorunlarını karşılamada kendisine özgü bir takım görüş ve düşünceleri ifade eder. Bu açıdan bu yaklaşımda, Gökalp'in kültür ve medeniyet yaklaşımından kaynaklanan "iki kültür" nazariyesine değinmekte fayda var. Durkheim'in teorisinde, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımı yoktur. Gökalp'in kültür yaratıcısı olarak görüldüğü cemiyet, Durkheim'in eserlerinde "medeniyetin kaynağı ve koruyucusu" şeklinde tanımlanır. Bu bakımdan bu özellik Gökalp'ı Durkheim'den ayıran önemli noktayı teşkil eder. Fakat Alman sosyolojisinde F. Tönnies'de karşılaştığımız kültür kavramı cemaate, medeniyet ise "cemiyete" denk sayılır. Gökalp'de durum çok farklıdır. Hepimizin bildiği gibi, Gökalp sosyolojisi'nde kültür veya (hars)⁶ milli, medeniyet ise uluslararasıdır. Bu açıdan Gökalp, daha ziyade Amerikan sosyolojisine daha yakınlaşır (Türkdoğan, 1989: 13). Emile Durkheim'den etkilenen Ziya Gökalp metodolojik bakımından Durkheim devamı olmasına rağmen yöntemde ikisi arasında farklılık arz eder. Mesele Durkheim sosyolojisinde Ziya Gökalp'te olduğu gibi kültür ve medeniyet ayrımı yoktur.

Ziya Gökalp'in fikir ve kültür tarihimizdeki öneminin hakkıyla anlaşılabilmesi için, o dönemde meydana gelen fikir hareketlerini birkaç cümle ile ifade etmekte yarar vardır diye düşünüyorum. O dönemin toplumsal dinamiklerine baktığımızda Osmanlı İmparatorluğu, 2. Viyana bozgunundan sonra, sürekli olarak bir gerileme dönemine girmiş olduğundan dolayı, İmparatorluğu bu düştüğü durumdan kurtarmak ve ona eski güç ve kudretini kazandırabilmek için, çeşitli arayışlara başvurulmuştur. İslahat tedbirleri, bunların en başta gelenlerindedir. Başvurulan tedbirlerden biri de, memleket aydınlarını ve imparatorluğu oluşturan unsurları, belirli temel fikirler etrafında toplayıp muhafaza etmektir. Dahası, 2. Meşrutiyet devrinden sonra, Türk entelektüellerini düşündüren en temel sorun, çeşitli etnik unsurlardan oluşturulmuş büyük bir imparatorluğun yaşayışına yön gösterebilecek siyasi ideolojisinin ne anlam ifade edebileceği sorunu idi. Bu sebepten ötürü, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi akımlar ortaya atılmış. Bu tür akımlardan her birinin güçlü temsilcileri vardır (Kormaz, 1989: 25-26). Tüm bu anlattıklarımız çerçevesinde düşünüldüğünde Ziya Gökalp'in yaşadığı dönemde hem

⁶ Gökalp, ilk başta Fransız kültür karşılığı (*hars*) kelimesini Arapçadan karşılayarak kullansa da Türk edebiyatında bu ifade tutunamamıştır. Son yıllarda kullanılmaya çalışılan "ekin" de aynı akıbete maruz kalmıştır (Türkdoğan, 1989: 13).

bir vatan mücadelesi verilirken hem de aynı zamanda toplumun içinde bulunduğu kültürel bunalım ve bu bunalıma çare arayışları sürdürülmüştür. Bu açıdan Ziya Gökalp kültür ve fikir tarihimizin inşasında adeta bir mimar konumunu üstlenmiştir. Bu yüzden her toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da aydınlar topluma ışık tutmuş ve toplumu o yönde ilerletmişlerdir. Günümüzde de mutlaka denk gelmişizdir ki, bazı yazarlarımız toplumun içinde bulunduğu duruma çare aramaları gerekirken; işte kitap yazmak için konu bulamıyorum v.b sözlere maruz kalmışızdır. Bu tür ifadelerin nasıl tanımlamak gerektiğini tam olarak anlamak mümkün değildir. Bilemiyorum bu bir hastalığın marazi bir duygunun işareti midir? Yoksa modernliğin bireyleri kendisiyle alıp götürdüğü bir dönemde yaşadığımız içindir ki, popüler olabilmek ve güncel konularla gündeme gelebilmek için aydınlarımız maalesef günümüz toplumlarına sırtlarını dönmüşlerdir. Anlattıklarımızı örneklerle temellendirirsek, suya düşen bir kişinin boğulma tehlikesiyle mücadele edişini selfiler, fotolar çekerek izleyen bir grup insanın yardımdan çok kendi arzularının arayışlarında olmalarıdır. Ziya Gökalp, temelde Osmanlı zihniyetinin ve Osmanlı gelenek ve göreneklerinin yıkılmasını istiyordu. Onun, o vakit ileri sürdüğü fikirler şöylece özetlenebilir:

Onca, Osmanlılık Türk'e çok zarar vermişti. Dilini Arap ve Acem kaideleri bürümüş, Türk, öz dilini unutmuştu. İmparatorluğu teşkil eden milletler kendi milli şuurlarına erişmekte oldukları halde, Türkler, kendi benliklerini kaybetmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu içinde Arap Araplığını, Rum Rumluğunu, Yahudi Yahudiliğini korumuştur. Fakat Türk Türklüğünü inkâr edecek kadar benliğinden uzaklaşmıştır. Şu halde ilk yapılacak iş, Türk dilini yabancı kurallardan, yani Arap ve Acem etkisinden kurtarmak, Türk dilini halka indirerek öz benliğine kavuşturmaktır. Bunun için de Arap ve Acem kurallarını dilden atarak Türk diline kendi gramerini hâkim kılmaktır. Dil sadeleştirilmeli, halkın konuştuğu dil kullanılmalıdır. Şiirde aruz vezni bırakılmalı, Türk dilinin kendi vezni olan hece veznine geçilmelidir. (Vakkasoğlu, 1984: 40)

Burada görüldüğü gibi Gökalp'in istediği dil de milliyetçilikti. Bu, halka doğru yönelen bir hareketi yaratmak demek olduğu için onun için olumlu bir işti. Burada görüldüğü üzere, Ziya Gökalp'in dilde yarattığı çığır bakımından müspet görüyor. Yani kısacası Osmanlı zihniyet ve geleneğini, halk uğruna değiştirmeye çalışmak çığırını bir defa yıkmayı görsün, yerine konacak şey önemli değildir (Vakkasoğlu, 1984: 40-41). Ziya Gökalp yukarıda da bahsedildiği gibi her alanda kendi milli değerlerimize dönmeyi savunmuştur. Dilde, kültürde, sanatta,

edebiyatta, toplumu milli olmaya çağırmıştır. Bu bakımından da “halka doğru” ibaresini kullanmıştır.

Gökalp’in ifadesiyle, “milli kültür sadece halkta vardır”, aydınlar, fikir adamları ki o “seçkinler” diyordu. Yüksek bir eğitim ve öğrenim görmüş olmakla, halktan ayrılmış, olanlardır. Bunlar aynı zamanda medeniyete de sahiptirler. Gökalp’in tezhîp fikri, bize onun “halka doğru” cereyanını hatırlamaktadır. İstanbul’da “Halka doğru” adlı yayınladığı bir dergide seçkinlerin halka doğru gitmesinin nedenlerini iki temel sebepte topluyordu: 1) Halktan milli kültür terbiyesi almak amacıyla, halka doğru gitmek. 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek tezhîbin görevi, bu iki ifadede ortaya çıkmıştır. Tezhîp⁷, milli kültürün kaidesine dayalı kalmak şartıyla, medeniyet unsurlarının halka yayılmasında müessir bir rol oynamaktadır. O halde kültür ve medeniyet ayrımı, Gökalp sosyolojisinde bir ikili (*dikotomik*) yapı değil, aksine, *tezhîb* aracılığı ile karşılıklı ilişki konumundadır. Bu ilişki, kalıcı bir çözüm yarattığı sürece sağlıklı olabilir, aksi takdirde, sosyolojik tabiriyle cemiyette “*anomi*” yani normların bozulması dediğimiz sosyal patolojik vakalarla karşılaşılabilir (Türkdoğan, 1989: 16). Ziya Gökalp eğitim tahsili için dışarıda okumuş aydınlarımız için “halka doğru” kavramını kullanmıştır. Aynı zamanda “Halka doğru” adlı yayınladığı bir dergide aydınların halka doğru gitmeleri gerektiğini savunmuştur. Çünkü Ziya Gökalp, halkı toplumun kültürel yapısını içerisinde barındıran milli bir hazine olarak görmüş. Bu açıdan halk, aydınlara kültürü öğretmesi gerekirken yüksek tahsil görmüş aydınların da halka medeniyeti öğretmeleri gerektiğini savunmuştur.

Ziya Gökalp eğitim-öğretimi bir parçadan ziyade bir bütün olarak ele almıştır. Bu yüzden bu bütünlük içerisinde de din eğitimine de büyük bir önem vermiştir. Gökalp’in din eğitim ve öğretimi hakkındaki ifadeleri, büyük ölçüde onun din hakkındaki fikirlerine dayanmaktadır. Fakat Ziya Gökalp’in eserleri araştırıldığında, bu eserlerde dine dair bölümlerin büyük bir yer aldığını görürüz. Bu durumu bir bakıma benimsediği sosyolojik ekolün bir gereği olarak kabul etmek de olasıdır. Bu bakımdan kültürü “millet denilen zümrede tezahür eden bağlılığın bütünü” olarak

⁷ Tezhîb sözlük anlamında; ıslah etme, düzeltme, düzenleme, ayıklama, saflaştırma ve seçme gibi kavramları akla getirebilir. Burada, Gökalp’in kullandığı tezhîbin karşılığı “*eclectiq*” (seçici) anlamında olsa gerekir. Tezhîp, milli değerlerle milletlerarası değerler arasında seçici bir fiili ortaya koymaktadır (Türkdoğan, 1989: 16).

ifade eden Ziya Gökalp, dini kültürün önemli bir parçası olarak ele almakta, kültür kavramının tanımından başka bir şey olmayan değer hükümlerinin nitelendirilmesinde, dini duygunun bir yansımasını işareti olan “*mukkades*” mefhumunu birinci sırada ele almaktadır. Bu durum da Ziya Gökalp’in genel eğitim profili içinde din eğitime verdiği değeri göstermektedir (Güngör, 1997: 69). Ziya Gökalp eğitim- öğretim kavramları üzerinde dururken özellikle din kavramını da ihmal etmemiştir.

1.1.3. Maddi Kültür ve Manevi Kültür Ayırımı

Bilgiseven, kültür kavramının temel özelliğini belirten sosyolojik analizini yapmıştır. Ona göre kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddi ve manevi olmak üzere iki temel yönü vardır. Birincisi, insanın kendi eseri olan yapılar, teknikler, yollar, üretim ve ulaştırma vasıtaları v.b gibi gözle görülür unsurlardan ibaret somut maddi kültür unsurlarıdır. İkincisi, bir milleti millet yapan ve onun öz kimliğini belirleyen örfler, adetler, kolektif davranışlar ve tutumlardan meydana gelen manevi kültür unsurlarıdır.

Kongar, göre ise maddi kültürü teknoloji, manevi kültürü ise ideoloji olarak ifade etmiştir. Fakat ona göre, maddi kültür ve manevi kültür ayırımı yapmamak son derece gerekir. Çünkü bunlar birbiriyle bir bütün oluşturur. Buna karşın manevi temel unsurları ise toplumun konuştuğu dil, eğitim, din, inançlar, değerler, kurallar, sosyal kurumlar ve siyasi yaşamdır (Anıl, 2011: 11). Yukarıda da değinildiği gibi maddi olan aslında somut iken manevi olanın ise soyut kavramlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda eski çağlardan günümüze baktığımızda insan ürünü olan ve onun has kimliğini ifade eden araç gereç olsun tüm bunların hepsi maddi kültürü tanımlar. Maddi kültüre örnek verecek olursak herhangi bir müze ziyaretinde bulunduğumuzda ilk göze çarpan şeyin insan ve onun ürettiği araç ve gereçler olmuştur.

Kültür ifadesinin, insanın insan aracılığıyla daha doğrusu cemiyet tarafından oluşturulan çevresi anlamına gelmektedir. Bu bakımından bazı antropologlar ve sosyologlar maddi kültüre aynı zamanda açık kültür adını vermektedirler. Bir kültürün içerisindeki bir takım fertlerin sabit olan bir vaziyetteki davranış şekline de

standart davranış denilmektedir. Acaba insanın davranışlarına etki eden kültürü neden sosyal bünyenin bir yapı şartı ve bir iç çerçeve etkeni olarak kabul etmekteyiz? İnsan kültüre etki edemez mi? Veya kültürün mutlak etkisinden bir dereceye kadar kendini soyutlayıp davranışlarını kendi muhakemesinin süzgecinden geçirerek yeni davranış şekillerini topluma aşılabilir mi? Bütün bu anlattıklarımızın neticesinde önceden bireyin, cemiyet karşısında hem alıcı olduğunu, hem de bir derece kadar da verici olduğunu söyleyebiliriz (Kurtkan Bilgiseven, 1986: 136). Kısacası burada bir toplum ve birey arasında bir etkileşimin olduğunu görmekteyiz. Yani kültür bir şahsiyete mal edilemez kültür, her bir ferdin katkılarından meydana gelmektedir.

Normlar ve değerler manevi kültür (elimizle dokunamadığımız) olarak da tanımlanmaktadır. Elimizle dokunabildiğimiz ve maddi kültür olarak da tanımlanan kültür vardır. Maddi kültür de toplumdan topluma değişmektedir. Kentlerde, yemek çoğunlukla masada yenirken, geleneksel köylerde ise yemek daha çok yer sofralarında yenir, toplumlar yemek yerken farklı araçlar kullanmaktadırlar. Çatal, kaşık ve bıçak kullanan toplumlar olduğu gibi, Çinliler uzun çubuklar kullanmaktadır (Bahar, 2011: 102). Burada da kültür değiştikçe kültüre atfedilen davranış ve anlamlarda toplumdan topluma değişim göstermektedir. Günümüzden örnek verecek olursak her yörenin kendi kültürünü yansıtan ve yemekleriyle anılan kültürel çeşitlilikleri vardır. Urfa kebabı, Adana kebabı, Mersin tantuni v.b şehir adlarıyla ölümsüzleşen yemek kültürleri de kendi sesini duyurmuşlardır.

1.1.4. Ziya Gökalp'e Göre Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri

Ziya Gökalp'e göre vicdanında yaşayan kıymet hükümleri (*jugements de valeur*) nin tamamında, o kavmin kültür'ü denilir. Terbiye ise, bu kültürü, o kavmin fertlerinde “ruhi melekeler” haline koymaktır. Bir toplumun zihninde vücut bulan gerçeklik kavramı (*jugements de realite*) nin tamamına o kavmin teknoloji (*technologie*) si olarak ifade edilir. Öğretim ise, bu bilgileri o kavmin fertlerinde ruhi alışkanlıklar şeklinde ifade edilir. Ziya Gökalp vatan kavramını tanımlarken şöyle der: “Vatan mukaddestir, baba muhteremdir, bu tablo güzeldir” bunu söylediğimiz zaman, verdiğimiz kararlar kıymet değerindedir. Bu bakımından kıymet hükümlerinde hâkim olan bireysel şuur değildir. Sosyal vicdandır. Bunun içindir ki, kıymet hükümleri her cemiyette farklı türdedir. “Şeker tatlıdır, gül pembedir, karpuz

yuvarlaktır” gibi ifadeleri kullandığımız zaman, verdiğimiz kararlar. Gerçeklik hükmündedir. Bu bakımdan gerçeklik hükümlerinde hâkim olan bireysel şuur akıldır. Bundan dolayıdır ki, bir toplumun iyi güzel, hoş dediği şeyi başka bir toplum lanetmiş olarak görebilir (Gökalp, 1997: 27). Ziya Gökalp bir milletin gönlünde yaşayan vicdan hükümlerini çok kıymetli bulmaktadır. Bu bakımdan da tüm bu vicdani değerlerin toplamından da kültür’ün oluştuğunu yukarıdaki anlatımında da ifade etmiştir.

Çocuklara dini terbiyenin verilmesinin zaruretine inan Gökalp, dinin etrafının hurafelerle sarılmış olduğunu, Arap örf ve adetlerinden büyük bir bölümünün dini bir esas gibi kabul edildiğini kısacası neyin din, neyin din olmadığını kesin olarak ayırt edilemediğini; bunun da eğitimde kargaşaya yol açtığını ifade etmektedir. Doğru bir eğitim verilebilmesi için, dinin etrafını sarmış ve fonksiyonunu yerine getirmeye engel olan hurafelerden ayıklanmasının şart olduğuna inanan Gökalp, din eğitimi vereceklerin, öncelikle kendilerinin dini anlamaları gerektiğini ifade etmektedir. Dinin anlaşılması, dinin toplum kesimlerine hitap eder bir hale gelmesi demektir. Bunun için de dinin de din eğitiminin de Türkçe yapılması, vaaz ve hutbelerin anlaşılır bir Türkçe ile verilmesi lazımdır. Eğer bu yola gidilmezse din topluma yabancılaşacaktır. (Güngör, 1997: 70)

Bu anlamda Ziya Gökalp’in görüşleri doğrultusunda kendisinin Turancı olmadığını iddia edenlerin yanı sıra, kendisini her daim gizli veya açık Turancılık fikrini savunduğunu ortaya atanlar da mevcuttur. Daha fazla muhafazakâr ortamın sahip çıktığı yanında kendisini faşist bir ideolojiyi temelini atmamakla suçlayanlar bile oldu. Ziya Gökalp’in fikirlerinin Turancılıktan Türkçülüğe evirildiğini savunan üçün bir fikir daha vardır. Bu açıklama daha çok üçüncü görüşü benimsemekte ve Ziya Gökalp’in Turancılığını, fikirlerini şekillendiren ve aynı zamanda dönüştüren “Dış Türklerin”in etkileri anlamında ele alınmıştır. Başka bir deyişle Gökalp’in Turancılıktan Türkçülüğe izlediği yol Çarlık Rusya’sı ve Sovyetler Birliği’ndeki gelişmelerden ayrı bir kefedeki düşünülemez. Bu kavramsal çerçevede Gökalp’in Turancılığının doğası da sorgulanabilir. Bu bakımdan Ziya Gökalp’in Turancılığının temelini baktığımız da ırksal veya siyasi değildir. Aksine kültürel bir Turancılıktır (Tokluoğlu, 2013: 105). Ziya Gökalp’in ortaya koyduğu fikirlerini genel bir değerlendirmeden geçirirsek onun fikirleri hiçbir zaman ırksal, siyasal ve bölgesel Ziya Gökalp’in karşısında olanlar Gökalp’in ırkçılıkla ve dışlayıcı, dahası tüm bunlarında olmamıştır. Aksine Gökalp ortaya attığı fikirleriyle tüm toplumu kucaklayan bir kültürel motif sergilemektedir.

Bireyin kişilik kazanabilmesi için, dini terbiyesinin önemli bir katkısının olduğuna değinen Gökalp “Bütün hayatı boyunca güçlü bir karakter gösteren insanlar, genellikle çocukluklarında dini eğitim almış olanlardır. Din eğitimi almayanlar ölüncüye kadar kişiliksiz kalmaya, iradesiz ve karakersiz yaşamaya mahkûmdurlar.” Olarak ifade etmektedir. Bireyin *içtimai* kültürle bütünleşmesi ve içinde yaşadığı ortama ya da toluma uyum sağlaması demek olan sosyalleşme, ancak dini bir terbiye ile tamamlanabilir. Dini terbiyenin temel basamağı genel eğitim için olduğu gibi dini eğitiminde öncelikle ailede başladığını ifade etmektedir. Gökalp, cemiyetin üç temel kavramından bir olarak benimsediği aile kavramı üzerinde durmuştur. Dolayısıyla İslam’ın ilk dönemlerinde büyük âlimler yetişmesine rağmen günümüzde bu tür şahsiyetlerin yetişmemesi, verilen dini eğitim ve öğretimdeki çöküşe bağlayan Ziya Gökalp bunun sebeplerini şöyle açıklar:

1- Verilen dini eğitimin canlı şekilde okutulmaması

2- Din öğretmenleri ilmi doğrulara hala sonradan çıkmış gözüyle bakmayıp, bu nedenle öğrencilerin güvencesini yitirmektedirler.

3-Dini eğitimde verilen eğitimin usuller tatbikinde hala başlanmamıştır (Güngör, 1997: 70-71). Tüm anlattıklarımız ölçüsünde Gökalp toplumdaki terbiyenin temellinin dini eğitimden geçtiğini ifade etmiştir.

1.1.5. Kültürsüz Devlet Mi, Devletsiz Kültür Mü?

İnsanlık tarihi boyunca devlet, kültürün en karışık ve zorunlu yapılardan birisi olarak görülmektedir. Devletin insan yaşamındaki konumunu araştıranlar değişik şeyler söyleseler de, her toplumun, varlığını devam ettirebilmek amacıyla, ortak bazı kurallara ve bunları açıklayıp uygulayacak bir tür otoriteye ihtiyaç vardır. Bu bakımdan devlet de egemenlik dediğimiz bir takım kural koyma ve uygulama gücünün daha teşkilatlı halidir diye biliriz (Köseoğlu, 2000: 138). Devlet kavramının insan yaşamındaki etkisi hakkında bir takım görüşler ileri sürülse de, şurası bir gerçektir ki bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için ortak bazı kurallar ortaya koymak zorundadır. Bu görevi de devlet üstlenmektedir. Devlet bir toplumun kültürünü, can ve mal güvenliğini sağlayan bir toplumsal düzeni oluşturan bir yapıdır.

Devlet dediğimiz kavram, iktidarın *müşahhas* halidir. Bu bakımdan kendisiyle doğallıkla çekişecek, muhalif, özgür, bağımsız bir sanatsal fikriyle daha başlangıçta ters düşecek, bunu da varlığına bir tehdit varsayacak ve bu yüzden onu öncelikle denetleyecek ve daha sonra da uygulamaya koyacaktır. Türkiye gibi devletin kültürel anlamda her dönemde sorunlu ilişkiler kurduğu bir toplumda daha il başta kendini *tenkis* edecektir. Bu bakımdan İkinci durumda daha kritik bir yöneme işaret emektedir. Bu anlayış doğrultusunda modernist bir anlayışın etkisi altında, bazı kesimler, görev vererek, devletin popüler kültürü engellemesini uygun görmektedir. Bu, son derece büyük bir hatadır. Çünkü devlet, kendisini yöneten siyasal iktidarın belirleyiciliği altındadır. Türkiye’de bu durum genel olarak merkez sağla gerçekleşmektedir. Bu durum da popüler kültür denilen anlayışın temeli olan sınıfsal yapıdır (Kahraman, 2004: 145-146). Devlet kavramı kendisini yöneten siyasi iktidarın egemenliği adlıdır. Bu bakımdan Türkiye’deki duruma bakıldığında ise bu daha çok merkez sağla gerçekleştirilmektedir.

Bir Türk soyundan gelmiş kişilerin tarihte kurdukları çok devlet vardır. Ama bu devletlerin hiçbiri kendisini Türk devleti olarak kabul etmemişlerdir. Bu yüzden dışarıdaki toplumlar da bu devletleri Türk devleti olarak adlandırmamışlar. Avrupa’da, çoğu Cermen kökenli birkaç ırk, prenslikler, krallıklar, imparatorluklar kurulmuştur. Asya’da da Türkler buna benzer şekilde bir yöntem izlemiştir. Ama tarihsel anlamda baktığımızda bu egemenliklerin pek çoğu Türk ulusu devleti olamamış, olanlar da kendilerin Türk devleti denmemiştir. Bazıları da Türk olmayan toplumlar üzerinde hâkimiyet kurmuş, çok geçmeden de üzerinde egemenlik kurdukları milletlerin kültürlerini benimsemişler (Berkes, 1993: 156). Birbirinden etkilenmeyen hiçbir toplum yoktur. Bu yüzden de kültürler arası etkileşim her toplumda bulunur. İster olumlu ister olumsuz olsun karşılıklı etkileşim vardır.

Milli devlet ideoloji etnik veya tarihi köken farklarını dikkate almadan, tüm toplumun bir tek kimlik çatısı etrafında ulusal kimlikte birleşmeye zorluyor. Başka bir ifadeyle Eliade’ın ifade ettiği gibi, tarih-kültürel kimlikle, resmi- ulusal kimlik her daim uyumlu ve ya özdeş olmuyor. Bu tür değişiklikler, kişi ve grupları, devlet gücüne ya da sosyal baskıya karşı direnmeye, resmi ideolojilerin aracı olan tarih verilerinin değiştirilmesine, yeniden ele alınması ve yorumlanmasına sebep olur. Kimliklerin bunalımı olarak da ifade edilen çatışma aslında böyle ortaya çıkar

(Güvenç, 1993: 7). Mili devlet dediğimiz kavram, aslında etnik farklılıkları göz önünde bulundurmadan tüm toplumları tek bir amaç etrafında toplamaktır.

Her çeşit toplumsal kuruluşun temelinde bir teşkilatlanma olayı mevcuttur. Devlet de, toplumun teşkilatlanmadaki yetenek ve kapasitesinin en yüksek ürünüdür. Osmanlı Devleti de bu bakımdan sadece Türk tarihinin değil, dahası insanlık tarihinin en büyük ve ilgi çekici tecrübelerinden birisidir. Bu bakımdan bütün diğer kültürel oluşumlar gibi, devlet teşkilatlanmasını ortaya koyan da insandır; diğer araçlar ise kullandığı malzemeden ibarettir. Yapılmak istenen şeye uygun olanı vardır. Ya da daha az uygun olanı da mevcuttur. Sonuç olarak hepsi de ortaya çıkan kültürel olgunun ikinci aşamadan unsurlarıdır. Bu bakımdan yapılan işin şeklini de etkiler; fakat insan gücü yeterli ise, oluşumunu etkilemezler. Daha geniş bir ifade ile Arabistan çölünden de bir uygarlık doğabilir, Asya bozkırlarından da, Akdeniz çevresinden de bir uygarlık oluşabilir (Köseoğlu, 2000: 138). Bir medeniyetin oluşması için bulunduğu konum önemli değildir. Yeter ki onu oluşturacak bir toplumsal yapı olsun bu medeniyetin kurulmasında yeterlidir.

1. 2. KÜLTÜREL DEĞİŞME KAVRAMININ ANALİZİ

1.2.1. Kültürel Değişme Kavramı

İnsanoğlu fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kültürel araçlarını oluştururlar. Ne kadar ilkel ya da gelişmemiş olursa olsun her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır. Tarih boyunca bu ilkel toplumların kültürlerinin üzerine yenileri eklenerek bugünkü mevcut kültürler ortaya çıkmıştır. Var olan kültürler zamanla toplumların ihtiyaçlarına göre değişir. Geleneksel kültürel değerlerin yerini yenilerin almasına kültürel değişmesi denir.⁸ Aslında insanoğlunun varoluşundan beri geçmişe baktığımızda bir yığın kültürel birikimle karşılaşabiliriz. Bu yüzden her medeniyet sonrasında bir kültürel kimlik bırakmıştır.

Değişme konusuna baktığımızda, bütün toplumlar için doğal ve zorunlu bir olgudur. Fakat her toplumsal değişme toplumlar için zor bir iş olur. Çünkü değişme kendiliğinden olmaz. Onun tam zıttı olan gelenek'in kişiler üzerindeki etki gücünün aşılması gerekir. Değişme

⁸Anıl, Hatice, *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma (Aşkan ve Dumlupınar Mahallesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011, s.12.

sorunları tartışıldığı zamanlarda gelenek, din kılığına bürünme eğilimi gösterir. Tartışmaysa aklın gelenekten özgürleşmesi anlamını taşır. Toplumsal değişim, akıl gereği düşünün gelenek değerleri doğrultusuna uygun olan yolu bulma şansına bağlıdır. Bu yapılmadığı takdirde, toplum altı kavak, üstü kâşane, şaşkınlıklar içinde yuvarlanan bir toplum biçimine dönüşür. (Berkes, 1984: 140)

Bu yüzden gelenek denen şey, kendini basit bir şekle girme çabasına karşın, basit değil çok karmaşıktır. Çağdaş ulusların gelenekleri arasında, onların ulus oluşlarında önceki yaşam aşamalarından kalma bir gelenekler dokusu vardır ki bu dokunun farklılıkları arasında yeni ulusal değerler sentezi kolay kolay gelişmez uluslaşma aşamasında. Geleneğin yalnız değişmeye karşı olduğu meydana çıkmakla kalmaz, gelenek dokusunun ayrı araçları arasında çatışmalar barındırdığı olayı da patlak verir. Gelenek karmaşıklığının en zayıf yanı buradadır. Bu bilinçlenme işine baktığımızda bilinçli olarak değil, körü körüne, zorla kalkışılması için zamanımızda ulusların çağdaşlaşması sorununda kullanılan terim Faşizm'dir. Bunda, gelenekçiliğin kendisi yeni bir gaye, yeni bir ölçekmiş gibi gösterilir. Ne var ki, bu çeşit gelenekçiliğin geleneği bilinç yoluyla ayırma gücü yoktur. Tam tersine, o böyle bir şeye karşıdır. Bu yüzden eski gelenekler sentezinin dirildiğine, kişiler zorla ya da propagandayla inandırılır. Gelenekçiliğin en çekindiği şey, devrimci değişme bilincidir. Bu korku yüzünden kaç kez tartışma, eleştirme, arama ve akıl yolları en sonunda devrimcilik biçiminde gelenekçiliğin karşısına çıkmak zorunda kalır. Bu nedenlerle, her gelenekçi düşün özgür, halk, laik çağdaşlaşmaya aykırı olmak zorundadır (Berkes, 1984: 140-141). Günümüzün sosyo-kültürel yapısına batkımızda yukarıda da değinildiği gibi her toplumun kendine özgü bir geleneksel dokusu vardır. Gelenekler her ne kadar toplumsal yapının önünde bir fren konumunda gibi görünse de bazen de toplumun birlikteliği açısından bir çimento konumundadır. Aslında geleneksel yapı toplumsal birlikteliği sağlar, toplumlarda dayanışmayı getirir diye biliriz. Bu yüzden geleneksel dokunun olumsuz yanları olduğu gibi olumsuz taraflarını da görmek mümkündür.

Modernliğin sonucunda meydana gelen yaşam tarzları bizi bütün geleneksel toplumsal düzen türlerinden benzeri görülmedik bir tarzda söküp atmıştır. Modernliğin bize dayattığı değişim ve dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere kıyasla değişim biçimlerinin çoğunda daha etkilidirler. Yaygınlık çerçevesinden baktığımızda bu dönüşümler, küresel düzeyde toplumsal ilişki biçimleri kurulmasında etkin olmuştur. Yoğunluk bakımından ise

günlük yaşamımızın en özel ve kişisel özelliklerini değişim aşamasına getirmişlerdir. Bu da barizdir ki, geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır. Ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve modern çok genel bir biçimde kıyaslanmanın ne kadar yanlış olduğu çok iyi bir şekilde bilinmektedir.

Fakat son üç ya da dört yüzyıl içinde ortaya çıkan değişiklikler o derece dramatik ve kapsamlı bir etki göstermişlerdir ki bunları yorumlarken önceki geçiş dönemlerine ait bilgilerimizden sınırlı bir şekilde faydalanabiliyoruz. Bu bakımdan toplumsal değişimciliğin uzun süreli etkisi, modernliğin süreklilikçi karakterlerinin tamamıyla fark edilmemiş olmasının sebeplerinden biridir (Giddens, 1994: 12). Bu bakımdan modernlik bir dönüşüm hareketidir diyebiliriz. Günümüz sosyo-kültürel yaşamlarına baktığımızda sürekli bir değişim içinde sürüklenmekteyiz. Yeme içme, giyim kuşamımızda bile bir günü başka bir güne benzeyen değişimler yaşamaktayız. Peki tüm bunlara baktığımızda aklımıza bir soru gelmektedir. Değişim niçin olmaktadır? Bunda tabii en temel etken bireylerin rolünün yanında, dış etkenler bakımından birçok sebep sayabiliriz. Tüm bunların yanında şu gerçektir ki toplum her an her yönde dinamik bir değişim sürecine mahkûm edildiğini açık bir şekilde ifade edebiliriz. Bu bakımında modern sosyoloji bize, günümüz toplum yapımızda hem sürekli bir şekilde gelişme hem de değişimin olduğunu göstermektedir.

Milliyet duygusu kast ettiğimiz anlamda kalabalık bir birliktelikten oluşan bir topluluk değildir. Millet duygusu milletlerarası birliğin ve sulhun muhafaza edilmesi amacıyla koşul teşkil eden bir duygudur. Bu anlamda teknolojik ilerlemeler ve değişmelerin dünyayı adeta bir çember gibi kuşattığı dünyamızda cemaatvari toplulukların birinci koşulunu oluşturan psikolojik koşul yani birliktelik duygusu dünya toplumlarının birleştirici bir duygu halinde henüz gelişmemiştir. Birliktelik şuuru ve cemaat dayanışmasını da tam anlamıyla oluşabilmesi de pek mümkün olmayacaktır. Bu anlamda, karşıt tezi koruyan görüşlerden daha az güçte olmaksızın milli bilinç empoze eden fikirlere öncelik verilmesi sosyal çözülme anlamında atmosferi içinde bulunan toplumlarda önemli bir koşul halini almıştır. Bu yüzden Milliyet duygusu sadece savaş zamanında ortaya çıkan bir şuur olmamalı aynı zamanda barış zamanında da mevcut olması gereken bir duygu olmalıdır (Kurtkan Bilgiseven, 1986: 127-28). Milliyet şuuru toplumları bir arada tutan çok önemli bir kavramdır. Bu yüzden milli duyguların sadece toplumsal istikrarın ve barışın olduğu dönemde meydana gelmesinin ötesinde aslında her zaman olması gerekir. Çünkü dış

güçlerin saldırıları olsun sömürü ülkelerin saldırı her zaman karşılaşılabileceğimiz türdendirler. Bu bakımdan milli şuur hazır kıta bekletilmelidir.

Genel anlamda toplumsal değişme belli bir süreç içinde sosyal, kültürel, mekânsal boyutta oluşan değişiklik eşliğinde ele alınır. Fakat elbette değişimin belli bir süre aralığında meydana gelmesi nedeniyle zamansal bir boyutu vardır. Bununla birlikte zamanın da değişen bir algılama çerçevesi, tasavvur ya da pratikler ve uygulamalar seti olduğu gerçeği çoğu zaman gözden kaçır. Dahası, zamanın evrensel somut bir ölçüm birimi olmanın ötesinin sosyal bir kabul ve yorum süzgecinden geçen bir yansımayla sahip olduğu da pek önemsenmez (Çelik, 2011: 465). Zaman nasıl ki bir akıntı halindeyse, bununla beraber kültür de bu akıntı içerisinde değişime, gelişmeye uğramaktadır.

Kültür toplumla birlikte vardır. Tarihi varlık alanı içerisinde ilk kültür ilk toplum beraber var olduğu gibi, birlikte var olacaklardır. Fakat kültürle toplum zorunlu olarak birlikte bulunurlar. Hatta bir arada yaşayan insanlar belli bir kültür oluşturarak toplum haline gelmektedirler. Böylece kültür toplumu yaratırken toplum da kültürü değiştirerek ona yeni şekiller kazandırır. Bu nedenle sosyal değişme ve toplumsal hareketlilik, kültür değişmesi ile birlikte gerçekleşir.

Kültür değişmesi yenilik (*innovation*), icat ve keşif sonucunda vuku bulmaktadır. Yenilik ve düşünme muhtevaları (zihniyet) ve davranış şekillerinin değişmesi ile ilgilidir. Bu yüzdendir ki, değişme sonucunda meydana gelen bu yeni düşünme muhtevaları ve davranış şekilleri, daha önce mevcut olanlardan mahiyet itibariyle değişiklik gösterir. Buna karşılık icat, pratik kullanıma yarayan konu ve metotlarla, keşif ise var olan fakat şimdiye kadar bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmakla ilgili bir faaliyettir. Keşif ve icat kavramlarına baktığımızda, icat yeni bir şeyin bulunması, keşif ise var olan bir şeyin bilinmesidir (Arslantürk ve Amman, 2008: 230). Kültür değişmesi beraberinde toplumu da değiştirmiş ve geliştirmiştir.

Toplum, aynı zamanda bir hareketliliktir. Bir topluluğun zaman içinde değişmesi ve aynı zamanda bu değişme arasında şekil ve kimlik kazanmasıdır. Bu nedenle de toplum araştırmasında onun tarihi bir boyutu önem kazanmaktadır. Toplum, her şeyden önce ve aynı zamanda tarihsel bir olgudur. Üyelerinin, ilişkide olduğu toplumların ve kendisinin de değişmesiyle sürekli olarak tarihsel bir hareketlilik içindedir. Hiç ara vermeden iç ya da dış görünümünü, niteliklerini,

eğitim ve kaderini değiştiren glerin etkisi altındadır. Ve yine aynı zamanda bu glerin gelişme ve ilerlemesinde kendileri de yol açabilmektedirler. Açık ya da belirsiz, ya da belli bir çizgi içerisinde, belli bir amaç ya da tasarıyla ve yine belli bir ölçünün gelişmesiyle uyumlu bir şekilde her toplum her an çeşitli değişiklikler içerisindedir. Kısacası toplum, yalnızca çok sayıda kişinin dâhil olduğu bir olay olarak tanımlanamaz. Yine toplumu toplum örgütlenmesinin şu ya da bu şekilde ifade etmemizin de kesinliği yoktur (Sezer, 2011: 305). Buradan da anlaşıldığı gibi toplumun kesin genel geçer bir tanımını yapmanın mümkün olmadığı gibi, sürekli bir değişme içerisinde olması de söz konusudur. Kültür nasıl ki sürekli değişim, dönüşüm içerisinde ise toplum da bu değişimin içerisindedir.

Bir toplumda meydana gelen kültür değişmesine yalnızca o toplumun iç dinamikleri sebep olmaz. Kültürün yayılma özelliği dikkate alındığında bir kültürün başka bir kültürle teması ve etkileşmesi ile de kültür değişmesi meydana gelir. Bu temas, ister bir toplumun başka bir toplumu hâkimiyeti altına alması ve kültürünü o topluma kabul ettirmeye çalışması tarzında olsun, isterse iki kültürün yan yana bulunması veya gler vasıtasıyla gerçekleşsin kültür değişmelerine sebep olur. Kültür unsurlarının bir toplumdan diğerine geçmesi halinde (unsurlar esas alındığında) yayılma (*diffusion*), alıcı toplum söz konusu ise kültür iktibası (*cultural Borrowing*) denmektedir (Arslantürk ve Amman, 2008: 230-231). Her kültür hem içerden hem de dışarıdan değişime uğramaktadır. Bu yüzden kültürel değişmeyi tek taraflı düşünmek mümkün değildir. Kültür değişiminin olması için de iki farklı kültürün etkileşim halinde olması gerekmektedir.

Küreselleşme, en azından bazı yerinden-çıkarıcı mekanizmaların sonuçları bakımından, hiç kimsenin modernitenin yarattığı dönüşümlerden bağımsız bir “seçim yapamayacağı” anlamına gelir: Bu açıdan bu durum, sözgelimi, nükleer savaşın veya ekolojik felaketlerin yaratabileceği küresel riskler için söz konusudur. Modern kurumların diğer birçok yanı, küçük ölçekte işlerlikte olanlar dâhil, dünyanın daha “gelişmiş” kesimleri dışındaki geleneksel ortamlarda yaşayan insanları etkiler. Yine de, dünyanın bu gelişmiş kesimlerinde yerel ve küresel bağlantısı gündelik hayatın doğasındaki kapsamlı köklü dönüşümlerle ilişki içindedir. Bu köklü dönüşümleri, doğrudan, gündelik etkinliklerin birçok yanını vasıflaştıracak şekilde işleyen yerinden-çıkarıcı mekanizmaların etkisine bakarak anlayabiliriz. (Giddens, 2010: 37-38)

Bu bakımdan tarihçilerin başarısız olduğu yerde başarılı olmak ve bir toplumsal değişme kuramı oluşturmak, sosyologlar açısından uzun bir süreden beri vazgeçilmez bir amaç olmuştur. Comte'un bu alanı sosyal statik ve sosyal dinamik olarak ikiye böldüğünden bu yana, toplumsal değişme ve tarihe ilişkin çeşitli olguları dikkate alarak modeller geliştirmiş birbirini takip eden birçok sosyal kuramcı söz konusudur. Herhangi belirli bir kuramcı toplumsal değişmeyi göz ardı etmiş olabilir. Ancak her bir kuramcı, toplumsal yaşam içinde yer alan eylem, çeşitlenme, dönüşüm ve değişmeyi açıklamada pasif kalan toplum kurumlarının her birinin kendi içinde yeterli olmayacağını farkındaydı. Bu bakımdan baktığımızda toplumsal değişme kuramı tüm toplumsal kuramın özü ve nihai doğrulanması olarak gözüktür (Smith, 1988: 1). Aslında her toplumsal yaşamda ya da bireysel yaşamların değişmesinde kültürel değişmeler önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden hiçbir araştırmacı değişimi görmezden gelemez kültür değişince insan değişiyor insan değişince de kültür değişiyor bunlar birbirlerini tamamlar niteliktedir.

Toplumun temel niteliğinin değişme olduğu düşüncesi, hiç şüphesiz toplumun tarihsel bir süreç olduğu anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden her toplum, kendine özgü koşullarıyla yapısal ve düşünsel aşamalardan geçmiş ve geçecektir. Bu yüzden toplumsal gerçek ve bu gerçeğin en belirgin ögesi olan toplum çok yönlü ve karmaşık ve hareketli bir bütündür. Her toplumsal bilim dalı bu gerçeğin bir yanını inceler ve pratikten kaynaklanan bilgilerle kurumsal düzenlemelere yönelir. Her toplumsal bilimin yalnız kendi sınırları içinde kalarak yaptığı araştırmalar tek taraflı ve soyut nitelik şeklinde olup, olguların veya daha geniş anlamda bakacak olursak toplumsal gerçeğin özüne ters düşer. Çünkü her olgu kendi içinde bir bütün olduğu kadar başka olgularla da bütünleşmek zorundadır. Başka bir ifadeyle anlatacak olursak tüm olgular karşılıklı etkileşim içerisindedirler ve aralarındaki neden-sonuç ilişkileriyle birbirine bağlıdır (Oskay, 2011: 73). Toplum çok boyutlu bir sistemdir. Bu yüzden de her toplumsal bilim dalı bu gerçeğin bir bölümünü inceler. Bu yüzden kültür bir bütünlük oluşturduğu gibi ayrıştıran özelliğe de sahiptir. Şu rahatlıkla söyleyebiliriz ki tarihten bu yana ortaya atılan her bilim insanı, çevreyi anlamlandırma gayret içerisinde olmuştur. Buradan anlaşıldığı gibi insan ve kültür ilişkisi çok karmaşık bir yapı içerisindedir.

Yalnızca tek bir toplumsal değişme kuramının olasılığına ve gerekliliğine ilişkin bu yer etmiş inancı somutlaştıran kuramsal okullardan en yenisi işlevselliktir. Bu bakımdan olduğu kadar diğer açılardan da işlevselcilik, toplumsal değişme üzerindeki fikirlerinde etkin olan uzun bir geleneğin mirasçısıdır. İşlevselciler yaklaşımlarını geliştirdikçe ve genişlettikçe, gerçek amaçları da gittikçe açıklık kazanarak ortaya çıkmıştır. Tarihin çeşitli ve değişen yapılarını tek bir çerçeve içine sokan tek bir değişme ve düzen kuramını ortaya koymak. Açıkça belirtirsek, işlevselcilik toplumsal değişmeyi açıklama yeteneğine sahip olmayan bir toplum görüşüdür. Hiç şüphesiz, bazı çevrelerde bu ifade sadece “doktrinal” anlam taşır; dahası işlevselci yaklaşıma sempatisi olan yazarlarda bile bu değerlendirmeyi izlemektedir. Belki bu fikir bugün sempatizanlar ve tarafsızlar arasında daha az yaygındır. Fakat 1940 ve 1950’ler boyunca, işlevselciliğin bir değişme değil fakat bir toplumsal denge olduğu düşüncesi çoğu sosyologlar tarafından kabul edilmiştir (Smith, 1988: 1-2). İşlevselciler toplumsal değişme kuramına tek yönlü bakmışlardır. Yani işlevselci yaklaşım bir değişimden ziyade bir dengeyi ifade etmiştir. Bu da pek çok toplumbilimci tarafından kabul edilmiştir.

İfade etme şekli ne olursa olsun toplumsal değişme son derece duyarlı bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve gerçekleşme süreci bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu kalkınmakta olan çoğu ülkelerde uygulamaya geçirilen eğitim politikaları ile toplumsal değişme arasındaki bağlantının mantığı iyi belirlenmediğinden yüzeysel olarak konuların üzerine gidilmiş, amaç, uygulama ve sonuç üçlüsünü dengeleyip, sağlıklı bir toplum kurmanın yolu işlevsel olarak çizilmemiş veya çizilen yolda çağdaşlaşmadan doğan olumsuz yan etkileri devre dışı bırakacak bireysel ve toplumsal otokontrol sistemi sağlanamamıştır.

Toplumun frenleyici katı kurallarını çiğneyip, ileri hamleler yapmak isteyen genç gruplar, önlerine çıkan her yeni düşünce ve ideolojide eğitimin aydınlatıcı gücünü yeterince bulamadıklarından kavram karmaşasına götüren bir diyalektiğin içine düşmüş ve devlet kurumlarının koyduğu disiplin kurallarını da tepeleyerek, hem kültürel bir erozyonu başlatmış, hem de toplumsal şiddet ortamını birer ögesi haline gelmişlerdir (Bilhan, 1991: 710). Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye bir takım yenileşme politikalarının mantığı tam belirlenmediği için havada kalmıştır.

Toplumun yapısındaki temel değişiklikler, kültürün değişmesine neden olmaktadır. Kültür durağan değildir. Bu nedenle kültür, tarihsel süreç içinde değişmekte ve gelişmektedir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, yeni icatlar, çalışma şekilleri, nüfus ve göç hareketleri, sosyal ve siyasal hayattaki gelişmeler toplumun yapısını olumlu ve ya olumsuz yönde etkilemektedir.

Kültürel değişime neden olan üç temel faktör vardır:

- İcat ve Keşifler
- Yayılma /Kültürel Temas /Göç
- Doğal Çevrede Yaşanan Değişiklikler

İcatlar sonucu yeni kültürel araç ve gereçler ortaya çıkar. Bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesi insan ve toplum hayatını olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Günümüzde bilişim teknolojilerindeki ilerleme, kültürel kalıpları da etkilemektedir. Örneğin sanal ortamda yeni arkadaşlık, iş ve düşünce guruplar dünyanın diğer ucundan insanlarla anında iletişime geçebilmektedir. Sanal süpermarketler, eğitim siteleri ve işe alma merkezleri yaşam kalıplarını değiştirmektedir (Bahar, 2011: 104). Bilim ve kültürel değişmelerdeki ilerlemeler kültürel yapıları da etkilemiştir.

Bilgisayarlar günlük yaşamımızı büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Cep telefonları tahmin edilenden daha hızlı ve yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Yeni icatlar ve bunların bireysel ve toplumsal hayata olumlu ya da olumsuz etkileri sürekli bir şekilde devam etmektedir. Keşifler, kültürel değişime neden olan etmenler arasındadır. Yeni bir enerji kaynağının, madenini veya kıtanın keşfi toplumların kültürünü etkiler. Ulusal göç ve uluslar arası göç sonucu farklı kültürlerden insanlar yeni toplumlar oluştururlar. Göçmenler hem kendi kültürünü göç ettikleri yere götürürler; hem de göç ettikleri yerlerdeki kültürlerden etkilenirler. Göçmen ile göç edilen toplum arasında kültürel alışveriş olur.

Şehirleşme, hayatın tüm alanlarındaki kültürel kalıpları etkileyerek kültürün değişimine neden olur. Kültürel değişimlerin başında iş, eğitim, dinlenme ve eğlence hayatındaki yenilikler gelmektedir. Kentleşme ile birlikte ev ile işyeri ayrılmış, kadının ailedeki rolü de önemli bir derecede değişmiştir. Kadınlar evin dışında da üretici haline gelmiştir. Kadın erkek ilişkilerinin boyutu değişmiştir. Evdeki

işbölümü ve karar alma süreçleri de değişmiştir. Kentleşme, ekonomik gelişmeyi ve yeni bilgi teknolojisinin kullanımını artırmıştır. Bu da sosyal değişimi beraberinde getirmiştir (Bahar, 2011: 104-105). Bireyler, içinde buldukları ortama farklı tepkiler verir. Toplumsal yapı tarafından sunulan kültürel öğeleri bazıları olduğu gibi kabul eder, bazıları yeniden yorumlar ve farklı tepkiler verir. Toplumdaki kültürel değişimin temelinde ise insanların kültürel öğelere verdikleri tepkilerin değişmesidir.

1.2.2. Kültürel Değişme Tipleri

Hiçbir kültür, değişim sürecinin dışında kalamıyor. Örneğin günümüzün gençliğini ele aldığımızda, birçok konuda kendilerini yetiştiren ebeveynlerinden farklı düşünüyorlar. Onlardan aldıkları kültürel değerleri olduğu gibi muhafaza etmek yerlerine, zamana uydurarak benimsiyorlar. Büyük ölçekli kültürel değişimin üç temel kaynağı var:

- Doğal çevrede yaşanan değişiklik: Küresel boyutlardaki değişiklikler topluma birtakım yenilikler getirir. Örneğin iklimdeki ani gelişme ve değişme, bazı doğal kaynaklarda yaşanan kıtlık, nüfusta ani artış ya da düşüş, insanları değişime uyum sağlamaya zorlamaktadır.
- Kültürel temas: Toplumsal değerleri, normları ve teknolojileri farklı grupların arasındaki etkileşim kültürel değişmeye yol açabilir. Kültürel temas, dostça, düşmanca, gönüllü, gönülsüz, çok taraflı (ticaret, öğrenci değişimi gibi) veya tek taraflı (istila gibi) olabilir. Tarihte karşılaştığımız gibi, bazen tepeden inme yönetici elitler eliyle gerçekleştirilebilir.
- Keşifler ve icatlar: Keşif, daha önce var olan bir alandaki bilginin ortaya çıkmasıdır. Örnek verecek olursak bir bölgede petrol bulunması gibi. Buna karşılık icat ise mevcut bilginin yeniden biçimlendirilmesi veya bazı yeni materyaller yaratılmasıdır (Bozkurt, 2008: 107). Örneğin, buhar makinesi, uçak, demokrasi ve resimde yeni bir stil yaratmak v.b gibi. Bunların her biri, bir grubun yaşam tarzı üzerindeki büyük dönüşümlerin kıvılcımları olabilir.

Gökalp, Türk milliyetçiliği hakkındaki fikirlerini Durkheim'in sosyolojik yöntemini özellikle de ortak kolektif kavramını uyarlayarak formüle etmiştir.

Gökalp, milliyet fikri ile toplumun benzer duygular ihtiyacı arasında bağlantı kurarak bir Türk milli dirilişi ileri sürmüştür. Gökalp'in "korporatist" dayanışması ile ilgili olarak Ziya Gökalp ve Emile Durkheim arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Ve ikisinin de dayanışmacı- korporatist fikirleri ileri sürme odaklıdır. Fakat bu benzerliklere rağmen Gökalp, esas olarak kendi kuramını, Durkheim sosyolojisinin sınırları ötesine taşıyıp Türkiye bağlamına doğru hareketlendirip özgün bir düşünür olarak ortaya çıkar. Bu anlamda Ziya Gökalp'in Durkheim'ı taklit etmediğini, fakat Durkheim dayanışmacılığını kültürel Türkçülük ve ahlaki idealizm ile pragmatik olarak sentezlediğini ifade etmektedir. Bu açıdan Ziya Gökalp'in bulunduğu perspektiften baktığımızda analitik normatif sosyo-politik açıdan Durkheim'dan esinlemiş iken, sosyo- politik felsefenin Rousseaucu ve Kantçı düşünceden ifadeler taşıdığını belirtmektedir (Nefes, 2015: 312-13). Durkheim'de millet kolektiftir.

Kültürel değişme, maddi ve manevi olmayan unsurları arasında eş zamanlı olmaz. Daha çok ev, araba, tüketim malları ve teknoloji gibi imal edinilen nesnelere içeren maddi kültür (*material culture*) ile, inanç ve değerler gibi maddi olmayan kültür (*nonmaterial culture*) arasında, bir mesafe ortaya koyabilir. Bilindiği gibi, maddi kültür, çok hızlı, ancak dünyanın her yerinde yoğun duygusal sıkı bağlılıkların olduğu maddi olmayan kültür unsurları nispeten daha yavaş değişir

Bilindiği gibi genetik teknolojisindeki gelişmeler sayesinde, bugün doğum öncesi çocuğun cinsiyetini belirlemesine kadar birçok hayati değişiklik yapmak mümkün. Dahası günümüzde ileri teknoloji insan kopyalayacak hale gelmiştir. Ancak insanların inançları ve değerleri aynı hızla buna uyum sağlayamadığı için, oldukça geniş bir kitle genetik alandaki gelişmelere ahlaki gerekçelerle karşı çıkmakta ve bu alandaki deneylerin sınırlandırılmasını savunmaktadır. Bu durum bir tür kültürel gecikme olarak tasvir edilebilir. Öte yandan insanlar, yeni kültürün unsurlarını otomatik olarak kabul etmemektedir. Örneğin bizim tarihimizde, yaklaşık iki yüz yıl matbaanın girişine karşı çıkmıştır. Ancak günümüz Türk toplumu, geçmişin aksine, yeniliklere son derece açık hale gelmiştir (Bozkurt, 2008: 107-108). Ya da kültür soku diye de tanımlayabilmek mümkün. Çünkü toplumun içindeki geleneksel yapı toplumun gelişmesinde adeta sıkı bir fren konumundadır.

Kültür'ün bütünleşme ve bakımından önemli bir yere sahip olan bu özelliğini Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven bu bütünleşmeyi iki maddeye ayırır:

- Grup hayatının mahsulü olması,
- Öğrenilmiş olması.

Bu bakımdan grup ürünü olması vasfı, bu durumun tek bir aracılığıyla oluşturulamayacağını gösterir. Tek bir birey, kültür sistemini oluşturmaya muktedir olmadığı gibi aynı zamanda değiştirme ve dönüştürmeye de gücü yetmez. Kültür, öğrenilmiş olma özelliğinden dolayı süreklilik kazanır. Bu yüzden kültür, çok eski zamanlardan insan tecrübelerinin günümüze aktarılmasıdır (Kurtkan Bilgiseven, 1986: 286). Kültür geçmişteki toplumların yaşantıları ve tecrübelerinin günümüz toplumlarının da eklenmesiyle oluşan bir yığındır.

Kültür'ün değişme türleri bakımından kültür değişmelerini serbest kültür değişmesi ve zorunlu kültür değişmesi olmak üzere iki kısma ayrılır. Buna göre serbest kültür değişmesi, bir toplumsal grup ya da toplumun, yabancı bir kültüre sahip başka bir toplumsal grup ya da toplumla ilişki kurduğunda hiçbir iç veya dış baskı altında kalmaksızın o kültürün belirli bir bölümünü alıp benimsemesi sonucunda toplumun yapısında meydana gelen değişmeler kastedilmektedir. Mecburi ya da zorunlu kültür değişmesi ise ayrı kültürlerle sahip iki toplumsal grup ya da toplumdan birinin kendi kültürünü veya belirli bir kısmını kabul etmesi için diğerine baskı yapması veya bir toplumun yöneticilerinin yabancı bir toplumun kültürünü ya da belirli bir kısmını kendi toplumuna zorla kabul ettirmeye çalışması sonucunda, toplumun yapısında meydana gelen bir takım değişmelerdir (Anıl, 2011: 13). Kültürel değişimde baskın kültür son derece önemlidir.

Kültürel yapı içinde değerlerin, ideallerin, kuralların, bir takım normların içerdiğini belirtmiştik. Her toplumun kendine has bir kültürel yapısının mevcut olduğunu da biliyoruz. Bir Türk'ü bir Japon'dan ayıran sadece fiziksel farklılıklar değil ya da bir Türk'ü bir Yunanlıdan ayıran sadece farklı coğrafyalarda yaşıyor olmaları değil. Tam tersinden baktığımızda, bütün Hollandalı gençler Amerikalı gençlerin müzik zevkini paylaşıyor bile olsa, yine de biz bir Amerikalı gencin bir Hollanda'lı gençten farklı olduğunu görürüz. Kültürün belli itemlerinin paylaşılması o iki toplumun kültürünün aynılaştığı anlamına gelmiyor, çünkü kültür, parçalarının toplamından daha büyük bir sosyal gerçekliktir (Çelebi, 1985: 295). Bu açıdan

hepimizin bildiği bir şey vardır ki, o da her şeyin değiştiğidir. Felsefeden de gördüğümüz gibi değişmeyen tek şey değişmenin kendisi ifadesidir. Bu yüzden kültür her açıdan değişen bir bütünlüktür. Biz istesek de istemesek de gerek kültürün bir bütünlük olarak kendinin gerekse tek tek öğelerinin zaman içinde değiştiğini kabul etmek durumundayız.

1.2.3.Kültürel Değişmeyi Etkileyen Faktörler

Bir toplumdaki kültürün değişmesine etkide bulunan en önemli faktörlerden biri buluşlardır. İnsanoğlunun karşılaştığı yeni ihtiyaçlar ve istekler insanları buluş yapmaya ve bir takım arayışlara zorlar. Örneğin, kağıt arabaları yük taşımak için gerekli bir araç iken, sonraları daha çabuk iş yapmak ve ihtiyaçları karşılamak için tren, vapur, otomobil ve uçak gibi araçlar icat edilmiştir. Savaşlar ve göçler de farklı kültürlerle sahip toplumları karşı karşıya getirir. Coğrafi olarak birbirine yakın olan ya da uzak olsalar da, bir takım ilişkilerde bulunan toplumdaki kültürler de karşı karşıya gelirler. Genelde, gelişmiş toplumun kültürü kültür'ü geri kalmış toplumun kültürüne doğru yayılır. Gelişmemiş toplum, gelişmiş toplumun kültüründe kullanılan tekniği alır, kullanır ve bunun yanında manevi kültürünü de benimsemeye başlar. (Anıl, 2011: 14). Günümüz toplumlarında, gelişmiş toplumlardan gelişmemiş toplumlara doğru bir kültür akımı söz konusudur. Medya ve bir takım kitle iletişim araçlarıyla popüler kültürden alt kültüre doğru bir yaşam modelleri aktarılmaktadır. Bu durum da alt kültür de bir değişim hareketlerinin uyanmasına sebep olmaktadır.

Günümüzde sosyal değişimin en temel şartı bilgi akışıdır. Bu açıdan çatışma ve çelişki daha büyük sosyal birimlerin meydana gelmesinde, kültürel yeniliklerin yayılmasında önemli tarihi rol oynamıştır. Milletlerarası çatışmalar bugün toplumların iktisadi ve siyasi yapısını, sosyal politikalarını ve davranış kurallarını kökten etkilemiştir. Bu durum da toplumda yeni kural ve değerlerin belirlenmesine neden olmuştur. Öyle ki. Batı toplumlarında siyasi demokrasinin meydana gelişi büyük miktarda sınıf çatışmalarının sonucunu getirmiştir. Hızlı değişim yaşayan toplumlarda, “nesiller arası” savaş haline çok rastlanılmıştır. Bu anlamda sosyal bilimciler en az bu alan ile ilgilenmişlerdir. Toplumdaki süreklilik kültürel değer yargıların sosyalleşme süreci aracılığıyla yeni nesillere aktarılması sonucunda ortaya çıkmışlardır. Ancak, yeni nesiller kendilerinden öncekilerinin

yaşantılarını aynen benimsediklerinden dolayı sosyalleşme sürecinin tüm normlarıyla gerçekleştiği söylenemez (Türkdoğan, 1988: 66-67). Kültür değiştikçe toplum değiştiği gibi, bilgi değiştikçe de toplumda bir takım değişimler görmek mümkündür.

Sanayileşme sadece teyp, radyo, alet, sanat eserleri, araç, fabrika, tesis ve makine gibi, maddi kültür unsurlarıyla değerlendirilemez. Maddi sermaye vasıtaları da buraya dâhildir. Sanayileşmenin sosyal ve kültürel meselelerini halleden, manevi kültürün zengin ve yaratıcı olduğu ülkeler de, maddi, manevi kültürün zengin ve yaratıcı olduğu ülkelerde, maddi alanda yeni birtakım buluşlar ve gelişmeler sağlanabilmektedir. Maddi kültür unsurları bir anda yok olsa bile, yok edilmeyen manevi kültür onu tekrar yaratabilmektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşında tesisleri, fabrikaları bombalanan Almanya, yok edilemeyen sanayi kültürü ile tekrar eski seviyesine gelmiştir.(Avşar, 2006: 24)

“Tepedekilerin” bakış açıları (*frame of referance*), resmi teorinin sosyolojik ve tarihsel temellerini dışlayarak –dilleri, kültürleri ve etnik yapıları ne olursa olsun- sivil toplumla bütünleşmeyi inanç sistemlerinin bir parçası haline getiriyordu. Bu terim, yakın tarihimizde –en az resmi teori kadar- radikal bir kimlik değişimidir. Bu sürece Kemalist sistemin dönüşümü denilebilir. Artık bu dönem Türkiye Peter Andrews’ten sonra otuz etnik grubun yaşadığı bir insanlar topluluğudur. Anayasa yorumunca alt ve üst kimlikler vardır,“Türkçe konuşan, kendini Türk olarak algılayan, hatta tarihsel bir olgu olarak devleti kendisinin kurduğu tezini savunan Türk insanı da” bu alt kimlikte yer almakta ve “öteki” durumuna getirilmektedir (Türkdoğan, 2007: 30). Bir toplumda kültürel bütünlük bir takım değerleri de paylaşmayı gerektirir. Bunlar dil, inanç ve birtakım toplumsal değerlerdir. Bunlar bir toplumdaki bireylerde ortak değilse o bireyler o topluma ait olmayıp öteki konumdadır.

1.2.4. Çok Kültürcülük mü Yoksa Kültürel Çok Değerlilik mi?

Çokkültürlülük ilkesi Kuzey Amerika’ya has bir kavram iken, 1980’li yıllarda Avrupa’da kabul görmüş, toplumun cemaatlere ait eğilimine ve kıta halkının şekline bağlı olmuştur. Gerçekte azınlıklara ait farklılıkları kabul etme siyasetleri ve bilhassa kültürel tanıma, cumhuriyetçi asimilasyona maruz bırakılmış bir Fransız’a göre olabildiği kadar, bir potada eritme görüşüne göre daha yeniydi. Siyasi fikirler

dünyasında çok kültürlülüğün etkisi bugün inkâr edilemez ve o çokkültürel yapıda olan birçok ülkede onay görmesiyle kendini kabul ettirmiştir: Kanada, Avusturya, Güney Afrika, Kolombiya, Paraguay gibi. Çokkültürlülüğün etkisi, milletlerarası aşamada, özellikle kültür, hukuk tarafından iyi muhafaza edilerek oluşabilir düşüncesi arasında yeterince belirgindir (Journet, 2009: 360). Günümüzde birçok toplumu içersinde barındıran Amerika Çokkültürlülüğün temellerini oluşturmuştur.

Bauman kültür konusundaki görüşlerini, modern ulus- devletlerinin tahakküm kurucu ve toplumu homojenleştirme çabalarını eleştirerek ortaya koyar. Ona göre modern devlet “ öteki” ni dışlayıp, onu yabancı olarak tanımlar. Hatta onu düşmanı olarak görür. Bauman’a göre modern ideolojinin, yabancıya ve farklılığa tahammülü yoktur. Bauman, kültürleri asimile etme, hatta yok etme çabalarını da modern zihniyette görür. Ona göre kendinden farklı olan kültürlerin, daha aşağı görülmesi, gericilikle suçlanması, yine bu zihniyetin sonucudur. Modern zihniyet, Bauman’a göre cemaatleri, gelenekleri ve yerel yaşam şekillerini baltalamış, kendilerini yeniden üretmelerini imkânsız kılmıştır (Şahin, 2013: 103-104). İnsanoğlu yaratılış itibari gereği birçok kültürel farklılıkları içerisinde barındırır. Bu farklılıklar dilde, kültürde, düşünce yapısında, görmemiz mümkündür. Bu yüzden toplumları farklılıkları ile bir arada bütün oluşturduğunu bilmemiz ve bu çeşitliliğiyle sevmemiz lazım. Her kültür insanı, yaşayışıyla kendi içerisinde bir bütünlük arz eder. Buna da biz “aidiyetlik” olması durumu diye adlandırıyoruz.

Çok kültürlülüğü ve sekülerleşmeyi hem toplumsal hem de uluslar arası ilişkilerde bir değer hatta bir kural olarak benimseyip yücelten bir dünyada yaşıyoruz. Ülkeler özellikle siyasal alanlarda ve uluslar arası ilişkilerinde dinle aralarına bir mesafe koymak bakısı altında yaşarlar veya aslında yaşadıkları düşünülür.

İsrail devletinin varlığı laikliği kökten reddiyle mümkün olabiliyor. Çünkü İsrail devleti Filistin topraklarında var olan bir halkı sürgün etme pahasına, hukuksuz bir işgal devleti olarak varlığını tamamen kutsal kitaba referansla haklılaştıran ve haklılığı bu sözde çağdaş dünyada çok sorgulanmayan bir devlet teşekkülü. Kurulma biçimi itibariyle varlığını dini motivasyonlu ve referansı olduğu için, kültürel çoğulculuk tecrübesi hem kendi içinde hem varlığıyla tüm dünyaya etkisi bakımından alabildiğine özdür. Bugün İsrail vatandaşlığının Filistin topraklarını ele

geçirme şekli, ezeli bir toprak mülkiyet iddiasına dayanıyor. 2500 sene önce bu topraklardan sürgün edilmiş bir kavmin torunları olma iddiasıyla bu toprakların uzağında doğup büyümüş insanlarca talep edilen hak, bu topraklarda doğup büyümüş olan insanların mülkiyet haklarını inkâr eder. Bu topraklarda doğmuş olmak veya bu toprakların sahibi olmanın hiçbir hak doğurmadığı bu anlamda vatandaşlık anlayışı meşruiyetini ve haklılığını tamamen Kitab-ı Mukaddese temellendirir. O yüzden İsrail modernliğin en ağır imtihanını oluşturmaktadır (Aktay, 2015: 104-105). İsrail'in Filistin hakkında iddiada bulunduğu yaklaşımlar, kendi çıkarlarını din çatısı altında meşrulaştırmasıdır. Burada Niyazi Berkes'in de üzerinde durduğu yaklaşımıyla insanların bir takım gelenek ve göreneklerini dini temelle dayandırmasını çok ciddi şekilde eleştirmiştir.

Sosyolojinin kendini on dokuzuncu yüzyılın sonlarından meşru bir bilimsel alan olarak oluşturma kaygısı, insan faaliyetlerinin nedensel biyolojik bir açıklama bakımından anlaşılabilmesine ilişkin pozitivist iddianın reddedilmesine dayanmaktadır. Aynı zamanda sosyoloji, doğal dünyanın toplum tarafından şekillendirildiğini ve insan davranışları ile sosyal süreçler yoluyla dönüştürüldüğünü ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, sosyal olan, biyolojik olana indirgenemez. Ve doğal dünya, sosyal olan aracılığıyla oluşturulmuştur. Bu görüşün en açık örneği, Emile Durkheim'in sosyolojiye yaklaşımında görülebilir. Toplumun başlı başına bir gerçeklik meydana getirdiğini ileri süren, Durkheim'da doğa konusundaki görüş, aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi toplumun doğası şeklinde ifadesini bulmaktadır. (Çapçioğlu, 2012: 160). Sosyoloji doğanın insan tarafından şekillendiğini ve bununla birlikte insan davranışlarının sosyalizasyon sürecinde değişim ve dönüşüm yaşadığını ifade eder.

Sosyal olguların kendilerine özgü kanunları olduğunu temellendirmek yeterli değildir. Aynı zamanda, sosyal olguların, fiziksel ya da biyolojik yasalara doğrudan indirgenmeyen ancak bu yasalarla karşılanabilir nitelikte kendilerine özgü yasalara sahip olduğunu açıkça ifade etmek gerekir. (Durkheim, 1982: 178; Akt: Çapçioğlu, 2012: 159-160)

Bauman'a göre "çok kültürelcilik", kültürel çeşitliliği değil, kültürlerin çeşitliliğini ifade ettiği için şaşırtıcı bir terimdir. Ona göre her kültür, "kendi içinde bütünlüklü, kendinde yeterli ve her biri kendi içinde kapalı, bütünleşmiş kültürel sistemler"dir. Bauman'ın kültürel çok değerlilik düşüncesinde, kültürel rölativizm

görülmektedir. Bauman'ın her biri kendi içinde çok değerli, bu anlamda dışarıya kapalı sorgulama ve eleştiriye açık olmayan toplum yapısı, kültürel rölativizme sebep olur. Kültürleri kendi içinde kapatmak, diğerleri ile arasına çizgi çekmiş olacaktır. Böylece, her kültür kendi içinde değerli olabilir. Fakat bu kültürel iletişim ve alışverişi olanaksız kılacak ölçüde, kapalı olmamalıdır. Çünkü kültürel bağlar, ortak dayanışmaya ve kaynaşma duygusuna neden olur. Bauman'ın önerdiği cemaatler ve kültürlerin çokdeğerliliği, kültürler arasındaki birlik beraberlik ve dayanışma duygularını yok eder (Akt: Şahin, 2013: 106). Kültürler kendi içerisinde bir bütündür fakat başka kültüre de açık olmak gerekmektedir. Çünkü kültür etkileşim ile değişir ve gelişir.

Modern dünya fikrinin temelindeki en önemli görüşü tüm geleneksel yapıları dönüştürmektir. Çünkü geleneksel kalıplar insan özgürlüğünü ve gelişmesini engelleyen kokuşmuş tanım alanlarına sahip savaşılmaları gereken karanlık birer sistemler bütününden meydana gelmektedir. Bu fikir çok geçmeden bir karşılık buldu ama Aydınlanma Felsefesi ve devamında gelen başta Batı olmak üzere evrendeki tüm geleneksel yapılar modernitenin gerek iddiaları ve gerekse de araçları karşısında yenilerek geri çekildiler. Modern dünya fikri, Batı tarihine ve Doğu- İslam kültürüne çok şey borçlu olmakla beraber büyük ölçüde yeni bir dönemin araçları üzerinden yükselen yeni bir fikir olarak bir takım odakları merkeze alarak her şeyi belirleyen büyük bir ölçüde de her şeyi benzeştiren evrensel motivasyonlara dayandığı iddiasıyla büyük bir devrime sebep oldu (Öztürk, 2011: 539). Modern yaşamın en temel yaklaşımı gelenekleri ya yok etmek ya da kökten değiştirmektir. Çünkü geleneksel yapılar çağdaşlaşma önünde büyük bir engeldir.

Charles Taylor ismi, özellikle “çokkültürlülük” alanında kendine özgü tutarlı tarzıyla bilinir. Taylor, farklı kültürlerin, cemaatlerin modern bir toplum arasında onurlarından taviz vermek zorunda bırakılmadan birlikte yaşayabilmelerinin olabilirliğini araştıran çalışmalarıyla ateşli bir “çokkültürlülük” taraftarı tablosu çizer. Uzun süredir yaşamakta olduğu Kanada’da “çokkültürlülük” tutturmasında etkili olduğu düşünülüyor. Kanada’da farklı etnik ve dinsel grupların isteklerini değerlendirip özgürlük alanlarını genişletme işlerini düzenlemek üzere özel bir “çokkültürlülük” Bakanlığı bile bulunuyor. Bu bakanlığın çözdüğü meseleler ise çok ilginç. Mesela, normalde yasak olduğu halde dininin bir gereği olarak kama taşımak zorunda olduğu bilinen bir Sih müminine resmi görevi sırasında kama taşıma

özgürlüğü; yine dini gereği başına sarık geçirmesi gereken bir Hintliye bu özgürlüğü tanıdı. Kültür'ü besleyen din kadar gelenekleri de ciddiye alan Kanada'da, yerli bir grup, geleneklerinde yeri olduğu gerekçesiyle "balina avlama hakkı" talep etmiş ve normalde yasak olduğu halde kültürel farklılıklarına saygı çerçevesinde bu hakkı elde etmiş. Bu durum çevreci ve hayvan hakları savunucularınca eleştirilmiştir (Aktay, 2015: 6). Kanada "çokkültürlülük" ilkesini yaşatan ve farklı kültürlerin bir arada yaşaması ve korunması için "çokkültürlülük" Bakanlığını kurmuştur.

Bununla birlikte, millet, kültür ve tarih üzerine çoğu zaman temellenir, geleneksel olanın modernite içinde sürekliliğine seçici biçimde imkân verir. Geleneksel toplumlarda siyasete meşruiyetini sağlayan din, milli- devlet veya milliyetçi paradigma içinde kültürel bir unsura indirgenir. Bu anlamda modern millet kavramı, herhangi bir toplumun sınırının siyasal sınırlarla örtüştüğünü veya örtüşmesi gerektiğini kabul ederler. Bu varsayım toplum= halk= millet=kültür denklemi ifade eder ki bu da milletin devlet ile denkliği algısını doğurur. Devlet ile milletin iç içe geçmesi kültürü tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadarıyla siyasallaştırır. Milli-devlet bir kültür ekseninde örgütlenir ve örgütlendiği kültürün savunmasını yapar (Özyurt, 2014: 313-314). Aslında her devlet belli bir kültür'ün başında yer alır. Ve onu yönetir.

Çok kültürlülüğü modern dünyanın insanlığa sunabileceği en makul reçete olarak ifade eden Taylor, bu reçetenin en büyük testini Müslümanlarla karşılaşmada yaşadığını ve modern toplumun bu testten hiç de başarıyla çıkmadığını ifade etti. Bu yüzden özellikle Müslümanların başörtüsü görünür hale geldikçe modern insanın tahammül sınırını ne kadar az olduğu ortaya çıkarmaya başladı.

Bu açıdan sanki şimdiye kadar çok kültürlülük konusunda kat edilen olumlu mesafe hiçbir zaman gerçek bir farklı kültür tecrübesi yaşamamış olmaktan kaynaklanmış gibidir. Büyük ihtimalle çok kültürlülüğü ifade ederken Batıda pek çok insanın zihninden canlanan farklılık, en fazla bir kültürel zenginlik olarak da ifade edilebilecek bir mutfak veya damak tarzıdır. Oysa Batı'da insanlar çok kültürlülük kelimesinin bunun ötesine geçtiğini hissettikçe, giderek kuşkuyla yaklaşmaya başlıyorlar, çünkü bu proje, kendilerine göre, çalışıkça Müslümanları Batı dünyasında daha etkin veya-görünür hale getiriyor. Müslümanlar daha çok görünür hale geldikçe Batı'da insanların aslında "gerçekten de değişik olan" bir kültürü

görmeye hiç de hazır konumda olmadıkları anlaşılıyor (Aktay, 2015: 6-7). Görüldüğü gibi kültürler etkileşimleri sonucunda birbirlerini olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bir kültür başka bir kültürü hor görebilir. Örneğin günümüzde Batı toplumunun Doğu toplumunu hoş karşılamadığı gibi aslında tüm bunların temelinde ekonomik bir dengesizliğin olmasıdır.

1.2.5. Kültürel Değişimin Beslendiği Kaynaklar

Genel kabul gören ifadesiyle “kitle iletişim araçlarının bütünü” olarak ifade edilen medya günümüzde içeriğine ‘medyatik’, ‘medya patronu’, ‘medya kültürü’ gibi kavramlarını da katarak, daha ayrıntılı ele alınması gereken bir tablo çizmektedir. Dahası son zamanlarda yoğunlukla kullanılmaya başlanan ‘medya okuryazarlığı’ söylemi ile sadece göstermen, sorumluluğunu yüklenmekle kalmayıp, bunun yanında hedef kitleyi de içine alarak kapsamını daha da genişletmiştir.

Hepimizin bildiği gibi iletişim araçları arasında etki alanı en çok geniş olan araç şüphesiz televizyondur. İçerdiği mesajın alıcıda etki oluşturması için, hedef kitlenin herhangi özel bir niteliğinin bulunması gerekmemektedir. Alıcının eğitim düzeyi, entelektüel bilgi birikimi, yaşı, cinsiyeti, dini inancı, mesleği v.b önem arz etmeksizin mesajın anlaşılmasında sorun oluşmayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla başka kitle iletişim araçlarına göre nispeten daha yaygın olarak kullanılan araçlar da ‘medya’ oluşumunda yer almaktadır (Kaya, 2010: 32). Kitle iletişim araçları günümüz toplum yapısı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu anlamda hepimizin bildiği gibi bu iletişim araçları içerisinde etkisi en geniş olan ise televizyondur.

Kültür, maddi, teknolojik ve sosyal yapısal olana karşı durma eğilimindedir. Tüm bunların arasında karmaşık ampirik ilişkilerin olabileceği kabul edilirken, kültürü bir bütün olarak yaşam şekli ve ondan daha soyut bir şey olarak da anlamaya ihtiyacımız olduğu iddia edilir. Kültür, ideal olanın, ruhani olanın maddi olmayanın gerçekliği olarak görülür. İnanışların değer yargıların, sembollerin, işaretlerin ve bir takım söyleniş şekillerin bir alanı olarak ifade edilir. Kültürün özerkliğine önem verilir. Bu, kültürün, altta yatan ekonomik güçlerin, güç dağılımlarının ya da toplumsal yapısal gerekliliklerin basit bir yansıması olarak ifade edilemeyeceği gerçeğidir. Bu yüzden kültür incelemesi Güzel Sanatlar ile sınırlanmaz, dahası

toplumsal yaşamın bütün yönlerine ve düzeylerine yayılmış olarak akademik çalışmada hemen hemen hiç yer almaz (Smith, 2001: 16-7). Kültür'ün yaygınlaşması açısından hangi toplumsal yapı baskın ise o toplumun kültürü diğer toplumun kültürüne hâkimlik eder. Bu açıdan hâkim kültür alt kültüre her zaman egemendir.

Medya ve kültür neyi nasıl algılayacağımızın, anlatacağımızın tüm araç ve gereçlerinin; yol ve yöntemlerinin ortak temel adı olarak anlamaya başlanmıştır. Biri diğerinden bağımsız düşünülemez. Biri diğerini etkiler ve onu belirler, biri diğerinin içinde yer alır ve nihayetinde biri diğerini ifade eder. Kültür kavramını ifade ederken kültürün, 'Kitle İletişimi'nden ve bu kitle iletişimini sağlayan araçlardan, etkilendiğinden bahsedebiliriz. İşte bu kitle iletişimi, kültürümüzü derinden etkileyen en önemli bir unsur konumuna erişmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemin iletişim dönemi olarak adlandırılmasının en temel nedeni de, kitle iletişim araçlarının kültürümüzü çok derinden etkiler hale gelmiş olmasıdır (Kaya, 2010: 32). Bir toplumda iletişim araçları kültürün yayılması noktasında çok önemli bir yere sahiptir.

Her şeyi temelinde, bağlantılılık kavramı giderek artan küresel-mekânsal "yakınlık"(*proximity*) anlamında ele alınabilir. Marx'ın Grundrisse'te (1973) "mekânının zaman tarafından yok edilmesi," adını verdiği kavramdır. Burada söz konusu olan, mesafeleri aşmak için harcanan zamanın fiziksel olması, örneğin uçakla ya da temsili bilgi ve ifadelerin elektronik araçlarla gösterilmesi olarak büyük oranda kısaltılması aracılığıyla uzaklıkların da kısaldığı duygusudur. Toplumsal ilişkilerin mesafeler boyunca "esnediği" olarak ifade edilir (Tomlinson, 2004: 14). Bu düşünce yapısı, bir başka ifade düzeyinde, bağlantılılık kavramının mekânsal yakınlık kavramıyla iç içe geçmesine neden olur.

Küresel modernlik konusunu tanımlaması anlamında yakınlık kavramının kendine özgü bir gerçeği vardır. Bu tanımlama genellikle ya fenomenolojik ya da soyut anlamdadır. Birincisinde yakınlık kavramı daha uygun, daha küçülmüş, daha çok gündelik yaşamın bir parçası olan dünya görünümüne işaret eder. Örneğin hızlı ulaşım araçlarını kullanmamıza ya da uzaktaki imgeleri en mahrem yerel mekânlarımıza getirmek için medya teknolojilerinden yararlanmamızda olduğu gibi. İkincisinde ise, gerçekten uzak mesafeler arasındaki ilişkinin gittikçe artan dolaysızlığına ve önemine metaforik olarak referans eder. Bu açıdan burada yaşamlarımızı derinden etkileyen bağlar örneğin iletişim hesaplarımızı küresel

kapitalist pazara bağlayan finansal bağlantılar ya da hepimizin karşı karşıya geldiği küresel ısınma gibi ortak küresel çevre problemleri bizi birbirimize gerçekten daha yakın temasa getirdikleri anlayışı oluşturabilir. Bağlantılılık durumu yakınlık misyonunun çok önemli bir belirleyicisi olmakla da kalmaz, aynı zamanda küresel yakınlığı (*closeness*) nasıl algıladığımızı da etkiler. Kürselleşmiş bir evrende Polonya'daki insanlar Türkiye'dekilerden hala binlerce kilometre uzakta olmaya devam eder. Bağlantılılık terimiyle ifade etmek istediğimiz, artık bu uzaklığı farklı şekillerde yaşadığımızdır (Tomlinson, 2004: 15). Aslında bakıldığında teknoloji çağı kültürleri birbirine çok yakınlaştırmıştır. En uç köşede yaşanan bir olay anında farklı kültüre ulaşır. Bu bakımdan giyim kuşam olsun, farklı kültürlerin hayatları olsun bunların hepsi kitle iletişim araçlarıyla birlikte diğer coğrafyalara yayılmıştır.

Günümüzde sosyologlar- yukarıda da belirttiğimiz gibi kültürel değişme ve gelişmenin beslendiği kaynakları bakımından sosyal değişmeyi 1) ferdi ve 2) Sosyal seviyede olmak üzere iki kategoriye ayırırlar. Bunlardan kültürel temaslar, haberleşme, öğrenme ve modernleşme ferdi seviyede olan değişimleri yansıtır. Sosyal seviyede olan değişimler ise kalkınma, kentleşme, farklılaşma ve uyum gibi süreçleri ortaya koyar. Bu iki nedenle, modernleşme sosyal sistemdeki ilerlemeye uyan bireysel seviyedeki bir değişimdir.

Gökalp, modernleşmeyi sosyal seviyede kabul etmektedir. Bazı Doğulu düşünürler, özellikle İranlı sosyolog Ali Şeriatı medeniyet ile modernleşme arasında bir farklılık yapmakta ve modernleşmeyi tamamıyla bireysel düzeyde kabul etmektedir. Ona göre, modernleşme demek, Batının tüketim normlarını kullanmak demektir. Bu da, modernleşme geleneklerinin farklılaşması, tüketim şeklinin değişmesi ve eski maddi yaşantı şeklinin yerine yeni norm ve değerlerin geçmesidir. Tüketim araçlarına sahip olması, onları kullanması imkânıdır (Türkdoğan, 1988: 74). Yukarıda iki farklı düşünürün modernleşmeyi farklı şekilde ele alışı, belki de farklı coğrafyaların fikirler üzerindeki etkisindedir. İşte kültür dediğimiz kavram düşünceler üzerinde de etkili olmaktadır.

Hangi kültür ve medeniyet daha evrenseldir? Bazen Yunan medeniyet ve kültürü tarzında, bazen de İskenderiye, İslam, Orta Çağ medeniyet ve kültürü olarak ya da kadim, modern, Hint, Çin v.s. medeniyet ve kültürü altında tecelli eden medeniyet ve kültürüdür. Hepsinin de ortak bir yanı vardır. O da insanın muhtelif

çağlarında bir tek tür medeniyetin, bir önceki kültür ve medeniyetin gelişmiş ve değişime uğramış olmasıdır. Bu tarzda Mezopotamya ve İran'ın medeniyet ve kültürü insanlığın medeniyet ve kültürüdür. Gelişmişliğinin zirvesine ulaşır ve sonra burada düşüşe geçip ortadan kalkar. İşte bu medeniyet ve kültür, Mezopotamya'dan Girit adasına girer ve Yunanistan'a kadar ulaşır. Öyleyse evrensel bakış tarzıyla medeniyet ve kültürü genel anlamda algıladığımızda, çeşitli nesillerin ve muhtelif toplumların üst üste koyarak biriktirdiği, ürettiği ve beşeriyeti- özel bir milleti ve toplumu değil, insan türünü göçebe tarzdaki ve hayvansal yaşayıştan, insanın hayvani aşamadan uzaklaşmasının zirvesi olan modern zamanlara ulaştıran birikim ve üretimlerin toplamıdır (Şeriatî, 2013: 130). Bu bakımından hangi medeniyetin daha kalıcı ve evrensel olduğu günümüz açısından baktığımızda dil, kültür ve yaşam tarzı bakımında hangisi daha popüler ise o medeniyet geleceğe daha emin adımlarla ilerlemektedir. Örneğin günümüzde dil açısından en popüler olan İngiliz kültürüdür. Bu kültürel yapı kendi kültürünü dil aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Yayılma alanına baktığımızda ise baskın kültürden alt kültüre doğru bir akım söz konusudur.

Burada açıkça görülüyor ki, modernleşme ferdi zihniyette meydana gelen bir farklılaşmadır, şekli bir değişim değildir. Sosyolog Smelser modernleşmeye yeni bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre modernleşme: a) Gelenekli güçler b) farklılaşma güçleri, c) yeni bütünleşme güçleri arasındaki üç karşıt yönlü bir süreçtir. Bu temel üç unsur tasvir edilmeden modernleşmenin yapısını anlamak mümkün değildir. Bundan dolayı modernleşme sürecinde birçok uygulamalar geleneğe dayatılabilir. Fakat gelenekçilik, geçmiş şeyleri yeniden canlandırma şuru veya geçmişin onurlu çağına dönüş yönelimi olarak ifade edilebilir. O zaman modernleşme, gelenekli bir topluma yeni baştan bir hayat tarzı getirmek anlamını taşıyabilir (Türkdoğan, 1988: 74-75). Modern ve geleneksel yöntem hep iki ayrı kutupta yer almıştır.

Uçaklar gerçek birer zaman kapsülleridir. Uçağa bindiğimizde uçuş deneyimimizi havada ultra-yüksek bir hızla hareket etme fikrinden tamamen uzaklaştırmak için tasarlanmış gibi görünen, bağımsız ve kendi içinde bir bütünlük arz eden zamansal bir sistem ile hareket ederiz. Birbirini izleyen kalkış rutini, gazetelerin, içkilerin, yemeklerin dağıtılması, *duty-free* eşyaların satışı ve uçuş anında gösterilen filmler bizi hep kabin içi zamana odaklar. Bu sebeple, fenomenolojik olarak, yolculuğumuz mekândan ziyade, bu tanıdık zamansal

ardışıklık içinden geçerek gerçekleşmektedir. Londra'dan Madrid'e yolculuk bir öğün yemek süresi olarak tanımlanır km bazında değil, Madrid'den Meksika'ya yolculuk ise iki öğün yemek, bir film ve biraz uykuya denktir. Daha uzak mesafeler için de benzer şekilde düşünülebilir. Sadece arada sırada pencereden dışarı bakıp, belki bir sahil şeridi gördüğümüzde gerçekte aşmakta olduğumuz muazzam mesafenin farkına varabiliriz. Uluslararası bir yolculuk sırasında uçak Suudi Arabistan üzerinden geçerken, hostes hava sahasından çıkıncaya kadar uçakta alkol alınmamasının yasaklandığını duyurur. Bu, karanın havayı işgal etmesidir. Toprak=toplum=millet=kültür=din şeklindeki antropolojik alan denklemi kısa bir süre için havaya yazılmış olur (Tomlinson, 2004: 14-15). Teknolojik gelişmelerle birlikte insanların sosyo-kültürel yaşam alanları da değişmektedir. Dahası bilimsel ve teknolojik değişimler uzak mesafeleri de yakınlaştırmıştır.

Günlük hayatımızda baktığımızda bilimsel görüş ile teknolojik görüş bir olsa da aslında aynı değildir ve birçok konuda farklılıkları vardır. Teknolojik görüş temelde tamamen somuttur. Örnek verecek olursak okuma yazması olmayan ve bilimden anlamayan bir köylü çölde urgan, bağ ve çakı ile bir mühendisin yapmaktan aciz kaldığı çalışamaz konumdaki arabayı yürütebilir. Bu, ne filozoftur, ne de bir bilim adamı; sadece teknoloji hakkında görüşü vardır. Geçmişte de teknisyenler âlimlerden farklıydılar. Ulema ilmi bahislerle meşguldü, teknisyenler ise atı sürmek ve bağlamakla meşguldüler bu açıdan ikisi birbirinden tamamen farklıdırlar (Şeriati, 2013:143). Bilimsel görüş ile teknolojik görüşün birbirinden tamamen farklı olduğunu şu örnekten de anlayabiliriz: Bilgi bir domatesin bir meyve olduğunu bilmek, bilgelik ise meyve tabağının içerisine konulmaması gerektiğini bilmektir. Bilgi ve bilgelik kavramları da birbirine çok yakın gibi görünse de aralarında ince bir farklılık vardır.

Milletlerin kültür yapısında ustadan çırağa geçen yetenekleri, öğrenişleri, yaratmaları, taklitleri şahsi ve orijinal yaratışlarla kültürün inkişafı sürekli bir yürüyüş manzarası göstermektedir. Tarihi kaderimiz bizi Akdeniz'e yerleştirdikten sonra; bu medeniyet içinde vücuda gelmeye sevk ettiği için milli kültürümüzün köklerini ve gelişme yolunu da bu medeniyetin yolunda aramalıyız. Biz burada bu sıraya göre, önce eşyaya, sonra şahıslara, en sonra fikirlere ait kültürün halk köklerini ele alacağız. Eşyaya ait halk kökleri: Edebiyat, tiyatro, musiki, mimari dekoratif sanatlar küçük sanatlarla onlara bağlı olan inşa ve imal tekniğidir. Şahıslara ait halk

kökleri: Hukukumuzun örf ve adetlerle değişen ve kalan tarafları, ahlakımızın değişen ve kalan yanları; tarihimizin bel kemiği, kurulma ve gelişme aşamalarıdır. Fikirlere ait olan halk kökleri: Tarihimizde inançların ve ilmin rolü, halk tabakalarına nüfusu, özgür düşüncenin aldığı değer; bugün ideal inançların ve ilimlerin, demokrat cemiyete mahsus özgür düşüncelerin yayılma ve kökleşme kudreti, bu düşüncelerin memleket yapısı ve içtimai teşekkülünden doğma kudreti, araştırmakla gün yüzüne çıkarılabilir (Ülken, 1948: 257 - 258). Kültürün nesilden nesile aktarılması tıpkı usta çıraktaki ilişki gibidir. Nasıl ki usta çırak yetiştirmekle görevli iken, kültür de kendi kabında toplumu şekillendirir ve yetiştirir.

1.2.6. Kültürel Değişmenin Sonuçları

Bilim ve teknolojinin son yıllarda yol kat ettiği baş döndürücü gelişmeler, günümüz toplumlarının sosyo-kültürel yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bilim ve teknoloji yeniliklerinden televizyon ve internet gibi çeşitli modern iletişim araçları, toplum üzerinde büyük etkilerde bulunarak değişimin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada değişimin hızını ve yönünü belirleyen kültürel etkilerden biri iletişim sistemi, yani kitle iletişim araçlarıdır (Anıl, 2011: 16). Bilim ve teknolojideki ilerlemeler kültürün yayılmasında çok müthiş ilerlemeler kat etmiştir. Bilgiler anında paylaşılmakta, insanlar kültürel değişim ve gelişmelerden kitle iletişim araçları sayesinde haberdar olmaktadır.

Kendini tanıma, siyasi ve sosyal bilginin ötesindedir. Bu günün dar anlamıyla ve teknolojik, sanatsal, felsefe, bilimsel bilginin, bunların hepsinin ötesinde yani o bilginin hiçbirine sahip olmaksızın bu kendini bilme'den faydalanan insanlar vardır. Ama aynı zamanda, bu tek şey insanın kendini tanıması olmaksızın bütün o değerlerine sahip olan kimselerde mevcuttur. Bu insanın kendisini tanımasının ne o bilgilerden birinin tecellisi, ne de onlardan birinin merkezi olduğu, tek başına tam bağımsızlığa sahip olduğu gerçeğini ifade eder (Şeriati, 2013: 145-146). Her şeyden önce bir insanın kendisini tanıması çok önemlidir. Hangi toplumda yaşıyorum? Hangi değerlere sahibim ve bu değerleri hangi kültürle paylaşmalıyım? Gibi kişi kendisine bir takım sorular yöneltebilmelidir. Yani kısacası insan kendisini bir kitap gibi okumalı, anlamalı ve gelecek kuşaklara da kendi kültürel değerlerini, birikimlerini, bir takım milli sembollerini aktarmalıdır.

Toplumsal değişme ve bu süreç içerisinde aile kurumunda meydana gelen yapısal-fonksiyonel değişmelerin incelenmesi sosyoloji araştırmalarında önemli bir yer işgal eder. Toplumsal değişmenin öngörülen mahiyet ve hızı kazanabilmesi, bu durumun ailedeki tesirlerinin istenilen sonuçlara kavuşturulması ise ailenin devamlılığı kadar toplumun dayanışması ve bütünlüğü bakımından da önem arz etmektedir. Toplumun küçük bir modeli aile, temel fonksiyonları ve bilhassa eğitici rolüyle geçmişten bugüne büyüyen toplumsal konumuyla süregelmiştir. Bu çalışmanın sınırları içinde ele alınması amaçlanan Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi iki büyük Türk Sosyolog ve pedegogunun fikirlerinde ailenin kazandığı sosyal ve terbiyevi niteliğın boyutları ile ailedeki değişmelere ilişkin görüşlerinin temellendirilmesidir (Celkan, 1993: 253). Toplumsal değişim beraberinde aile kurumunda da bir takım deşmeleri getirmiştir.

Avrupa artık bu devleti, Osmanlı veya İslam uygarlığını yalnız Avrupa uygarlığının dışında örmekle kalmıyor, onun varlığını bile yersiz, anlamsız buluyor. Bununla beraber, bu anlayışta, uygarlık dışı başka toplumlar gibi o da bulunsun, müzeliğ gibi bir şey olarak kalsın fikri var. Tanzimatçıların anlayışında olduğu gibi onların düşünüşünde de medeniyet ile Batı uygarlığı aynı şeydir. Ondan olmayan her devlet ya da toplum medeniyet dışıdır. Batı uygarlığı Türkler hakkında verdiği hükmü bütün İslam, hatta bütün Şark dünyasına da yaydı. Türkler, Müslümanlar, Şarklılar medenileşemez, değişemez, ilerleyemez deniliyordu. Bu görüşü şiirde, hatta felsefede anlatmaya çalışan düşünürler vardı. (Berkes, 2007: 36)

Ulusların ve milliyetçilik fikirlerinin daha bir süre için var olabileceği ve bunun milliyetçiliğın saygınlık ve ölümsüzlük sağlama kapasitesiyle alakalı olduğu fikri, tüm dünyada milliyetçilerin sorumlu tutulduğu aşırılıklar ve kötü davranışlar ele alındığında, kötümser ve sapkın bir fikir olarak gözükebilir. Yorumcular, evrenimize zarar veren pek çok çatışmayı milliyetçiliğe atfetmekten pek hoşlanırlar ve ulussuz bir evrenin milliyetçilikle beraber anılan ırkçılık, faşizm ve yabancı düşmanlığı gibi bozukluklardan arınma yollarını düşünürler. Yorumcuların idea ettiklerine göre, ulussuz bir evren, daha adil ve daha özgür olabileceği gibi daha dengeli ve daha huzurlu da olacaktır. Bu fikir, aslında, hem liberaller hem de sosyalistlerin ortak bir hayalidir. Çünkü onlar için ulus, olsa olsa, insanlığın evriminde gerekli bir aşama, fakat aynı zamanda da şiddetli bir tehdit ve dikkat dağıtan bir unsurdur (Smith, 2010: 261). Her toplum kendi kimliğini yansıtır.

Türklerde aile yapısı ve kadın hukuku ile ilgili görüşlere Fransız tarihçisi F. Grenard, Fransız sosyologları G.Richard ve E. Durkheim’da rastlarız. Daha sonraki dönemlerde büyük Türk sosyologu Ziya Gökalp bunların görüşlerini de göz önünde bulundurarak kendi sosyoloji sistemi içerisinde Türk aile sosyolojisine temel teşkil eden düşüncelerini ortaya koymuştur. Ziya Gökalp yukarıdaki görüşler ışığında Türk Aile yapısı ve hukuku üzerine detaylı araştırmalar yaparak konuyu sistematize etmiştir. Ona göre konuya önce Eski Türklerdeki kadın erkek eşitliğinden bakmak gerekir. Töreye göre erkek kadından, Şamanizme göre de kadın erkekten üstündür (Celkan, 1993: 253). Ziya Gökalp Türk toplum yapısında aileye de önem vermiştir.

Ziya Gökalp, bir düşünce ve fikir adamı olmasının yanında aynı zamanda Türkiye’de önemli yer edinmiş bir sosyolog olarak toplum hayatının bütün kurumları ve meseleleri hakkında düşünmüş, görüşlerini ortaya koymuştur. O, bu görüşlerini makalelerinde ve dahası halkın daha kolay anlamsı için ise yazdığı şiirlerinde tekrar tekrar anlatmıştır. Her düşünür gibi o da zamanla fikirlerini geliştirmiştir. Gökalp’in hiç değişmeyen felsefesi ise, Türk cemiyetini bağladığı üç ana kavram etrafındadır. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmaktır. Aslında bu üç temel kavram da Tanzimat’ın ilanından itibaren, aydınlar etrafında uzun uzadıya ele alınmıştır. Gökalp, daha önceki aydınların tek başına aldıkları bu kavramları bir terkipte birleştirmiş ve ancak bu tarzda anlamlı olacağını göstererek, hepsinin üstüne de Osmanlı yerine Türklüğü koymuştur. Bu aslında imparatorluktan milli devlete geçiştir (Enginsün, 1989: 37). Anlaşıldığı gibi değişim toplumların üzerinde etkili olduğu gibi bireylerin fikirlerinde de etkili olmuştur.

Gökalp “Türk Ailesinin Bünyesi” adlı çalışmasında F. Grenard ve G. Richard’ın görüşlerini reddetmekte, kadın-erkek eşitliğini pederşahi ailenin zayıflaması sonucu ortaya çıktığı fikrine katılmamakta, tam bir pederşahi ailenin Türklerde hiç görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Türklerde ailenin pederşahi ailenin Türklerde hiç görülmediğini, Türklerde ailenin pederşahi dönemden geçmeden, doğrudan doğruya maderşahi aile yapısından pederi aileye (*paternal*) geçtiğini ifade etmektedir. Gökalp bu konuda şöyle diyor; “Türk ailesi pederşahi olsa idi, büyük evlatlar evlendikçe ayrı evlere çıkmayacak ve ocağın bekçiliği bilhassa büyük kardeşe teveccüh edecekti. Dahası bu şartların var olması bile pederşahi aileye husule getirmez.” Bir ailenin pederşahi mahiyette olması için babanın gerek ailenin fertleri ve gerek ailenin emvali üzerinde müstakil ve *müstebid*

bir hâkimiyete malik bulunması şarttır (Akt: Celkan, 1993: 253-254). Yukarıda da bahsedildiği gibi Ziya Gökalp Türk sosyo- kültürel yapısında hemen hemen bütün konulardan bahsetmiştir. Bu yüzden de zaten Ziya Gökalp hakkında bu kadar kitap ve makaleler basılmış ve hala da üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Zaman/mekân sıkışması ifadesi, insanlık durumunun parametrelerinde süre giden çok çeşitli dönüşümü özetler bu sıkışmanın toplumsal nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında, küreselleşme sürecinin genellikle varsayılan ortak etkilere sahip olmadığı gün gibi ortaya çıkacaktır. Zaman ve mekânın kullanımları hem keskin bir şekilde farklılaşmış hem de farklılaştırılmıştır. Küreselleşme ne kadar birleştirirse o kadar böler; birleştirirken böler; yerkürenin tek tipliğini teşvik etme nedenleriyle bölme nedenleri özdeştir. İş, finans, ticaret ve enformasyon akışının yer küresel boyutlara ulaşıyor olmasının yanı sıra, bir “yerelleşme,” mekân sabitleme süreci de işlemektedir. Bu ifadelerin arasında, birbiriyle yakından bağlantılı iki süreç, bütün insan nüfusunun varoluş koşulları ile her bir yerli nüfusun çeşitli kesimlerinin varoluş koşullarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. (Bauman, 2006: 7-8)

Teknolojik ilerleme kültüre yeni imkânlar ve problemler kazandırmaya devam ediyor. Yani teknolojik gelişmelerin faydaları olduğu gibi zararları da vardır. Buna önlem olarak asrın ilk yarısında siyasi sınırlarını belirleyen ülkeler, bu problemi aştıktan sonra milli kültürü yaşatma arzularını gelecek yüzyıla taşımanın çaresi peşinde koştular.

Yaklaşık iki asırdır benzer problemlerle karşı karşıya kaldığımız bu tür sorunlar devam ettiğine göre bildiklerimizi gözden geçirmemiz gerektiğini anlıyoruz. Değişme, kalkınma, modernleşme, kültür ve medeniyet ilişkileri tecrübelerin de ışığında değerlendirilmelidir. Son iki yüzyıl Batı Medeniyetinin dünyadaki değişimleri etkilediği biliniyor. Batı Medeniyetinin geçirdiği ya da getirdiği değişimler ulaştırma ve iletişimdeki gelişmelerle birlikte sınır tanımaksızın dünyanın her yanına yayılmakta milli kültürleri de etkilemektedir. Yaygın bir kabullenme ile bu durum 90’lı yıllardan itibaren “küreselleşme” adı altında küresel bir olgu olarak ifade edilir olmuştur (Kaya, 2002: 191-192). Her ne kadar teknolojik ilerlemeler kültür’ün paylaşılması konusunda olumlu etki gösterse de toplumların asimile olması konusunda da yeni problemler getirmiştir.

Küreselleşme dünyayı kuşatan, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal boyutların olduğu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin korunması, çevreye gerekli duyarlılığı gösterilerek daha saygın bir

dünyanın oluşumuna öncülük etmektedir. Küreselleşme ile beraber teknolojinin akıl almaz hızlı değişimi ve gelişimi başlamıştır. Teknolojik gelişmeler özellikle iletişim toplumların birbiriyle daha kolay ve aktif bir şekilde birbirinden haberdar olmalarını sağlamıştır (Gürakan, 2012: 1). Kültürleşme ile birlikte insanların teknolojik icatları hızlı bir şekilde artmıştır.

Değişme, kültürel gelişmeye dönüştüğü zaman artık onu durdurmaya imkân yoktur. Gelişmeler, zihniyet değişikliklerine de neden olur. Yeni davranışlar, yeni duygu ve düşüncelere yani yeni bir zihniyete yol açmak suretiyle sosyal yapıda uygun değişimleri gerektirir. Sosyal yapı değişmedikçe yeni zihniyetin uygulanma imkânı asla yoktur. Genel olarak yeni fikir ve düşüncelerin etkisi, sosyal yapıya bağlıdır. Sadece zamanı gelen fikirler toplumda kabul edilir. Değişme isteği ve eğilimi ise, toplumun kurallarını değişme sürecine soktuğu andan itibaren başlar ve artık değişme süreci devamlılık kazanır (Anıl, 2011: 16). Bu açıdan değişme sürekli bir şekilde olduğu için belli bir zamana ve mekâna sıkıştırmak mümkün değildir. Değişimin belli bir zamanı yoktur. Değişim her an her yerde ve beklenmedik bir şekilde gerçekleşebilir. Kültürel değişme ve ifade anlayışının zamandan zamana ve toplumdaki farklılıklar göstermesi bağlamında;

Mill, özgürlük düşüncesini ortaya koyarken, bireyi toplumun temeli olarak kabul eder. Başka bir ifade ile, Mill için toplumun bütünü değil, tek tek bireyler önemlidir. Toplumsal gelişme, ancak bireysel gelişmeyle mümkün olabilir. Bir düşünce çoğunluk tarafından bugün yanlış olarak kabul edilse bile, yarın bir başka çoğunluk tarafından son derece yararlı görülebilir. Bu bakımdan bir düşüncenin yararlı olup olmadığını bugünden kestirmemiz mümkün değildir. (Mill, 2004: 22)

Tarihte de bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Bir yüzyılda mahkûm edilen, bastırılan, yok edilmeye çalışılan bir düşünce; bir başka yüzyıl hatta yüzyıllarda baş tacı edilebilmiştir. Sokrates, bilindiği gibi, zararlı düşüncelerinden dolayı idama mahkûm edildi. Aslında Sokrates'in ölümüyle birlikte öldürülmek, yok edilmek istenen onun düşüncesi idi. Ama iki bin beş yüz yıllık tarihe dönüp baktığımızda insanlığın vicdanında daima kazanan Sokrates olmuştur. Kendi düşünce ve fikirleriyle toplumda yer edinmiş bir figürdür. Sadece vicdanlarda yaşamakla kalmamış, aynı zamanda Sokrates'in mezara gömülmek istenen düşüncesi üzerinde birçok medeniyetin itici gücü filizlenmiştir. Sokrates'in düşüncesindeki insani değerler kendisinden sonraki Grek, Helen, Roma, İslam ve bugünkü Batı

medeniyetinin çekirdek değerleri olmayı hep başarmıştır (Mill, 2004: 22-23). Sosyo-kültürel değişim her toplumda yaşanmaktadır. Bu yüzden insanların fikirleri, görüşleri de günden güne değişmektedir. Belli bir zamanda toplum tarafında katil olarak nitelenen biri bir zaman sonra toplumun lideri olabilir. Tarihte bunun örneklerin görmek mümkündür. Ya da bir dönem zararlı görüşlerinden dolayı dışlanan birisi kendi ismini görüşleriyle duyurabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2-TARİHSEL GELİŞİM VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE MODERNİZM TARTIŞMALARI

2.1. Kültürün Doğuşu ve Gelişmesine İlişkin Kuramlar

Sosyolojide şu ya da bu şekilde değişmeyi içeren evrim (*evolution*), devrim (*revolution*), büyüme (*growth*), ilerleme (*progress*), gelişme ya da kalkınma (*development*), modernleşme (*modernization*), batılılaşma (*westernization*) ve kültürel değişme (*culture change*) gibi bir dizi ifade kullanılmaktadır. Bazıları değer yargısı içeren, bazıları da değişimin ritmine, hızına veya yönüne işaret eden bu ifadelerdir (Arslantürk ve Amman, 2008: 387). Bu ifadeler aynı zamanda sosyo- kültürel değişme sürecinde adeta bir lokomotif görevini görmektedirler. Bu açıdan modernleşen dünyadaki gelişmeleri iyi tahlil etmek için öncelikle bu temel kavramları öğrenmekte fayda vardır.

Kültür, İnsanlığın doğuşu kadar eski olmakla birlikte gelişmesi, kuşaktan kuşağa farklılıklar göstermesi ve medeniyetten medeniyette kök salıp gelişmesi de mümkün olmuştur. Bir takım içeriksel farklılıklara uğramasına rağmen kültür varlığını sonuna kadar devam ettirecektir. Bu açıdan bakıldığında kültürün doğuşu ve gelişimi ile ilgili çeşitli kuramlar ortaya konmuştur. Bunlar evrim kuramı ve yayılma kuramlarıdır.⁹ Kültür içeriksek olarak değişse bile ifade ettiği anlam hem aynı kalmıştır. Kültür'ün ortaya çıkışı hakkında pek çok görüş ortaya atılmıştır. Kültür konusunun çok ilgi çekici ve gizemli tarafı başımızı çevirdiğimiz her yerde kültüre rastlamamızdır. Kültürün en gözle görünür dışavurumlarından biri de kendini süslemesidir. Yani insan gruplarının giyinişleri, saç şekilleri ve bedenlerini değişik şekillerde süslemeleridir. Bireysel olmaktan öte böylesi görsel dışavurumların işlevleri grup kimliğini vurgulamakta ve kimin grubun içinde kimin ise grubun dışında olduğunu göstermektedir (Haviland, 2008: 101). Örneğin Urfa'daki insanların giyiniş tarzları başka bir toplumun içinde kendi içerisinde bir grup oluşturur. Şalvar giyen insanlar diğer giyim kuşam tarzlarının yanında kendine göre

⁹ Koçak, Candan, *Kültürel Değişim Sürecinde Kadın-Erkek İlişkileri ve Televizyon Dizilerindeki Değişim Göstergeleri: Değişim Sürecini Üniversite Gençlerinin Algılayış Şekilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

bir grup oluşturur. Oluşan grup kendi öz değerleriyle bir bütündür. Bunun tam tersini de düşünmek mümkündür.

Medeniyet ya da medeniyeti ortaya koyan kültürel değerleri neden, nasıl ve ne gibi koşullar altında ve hangi toplumlarda doğmaktadır? Bazı kitleler maddi-manevi alanlarda farklı kültür vasıta ve davranışları ortaya koyabildikleri halde, bir takım sosyal gruplar bu tarz bir varlık göstermekte zorluk çekiyorlar. Bu bakımdan soruyu cevaplandırmaya çalışanlar içerisinde, Diffusion’cularda gördüğümüz üzere başvuruda bulunanlar doğrudan doğru şahıs psikolojisini başlangıç noktası olarak kabul edenler vardır. Örneğin O. Spengler’e göre “yüksek kültür”, gizemli kozmik kuvvetlerin dünyadaki insan yaşamından doğar. Danilevsky’ye göre ise medeniyet’in belirlenmesindeki temel faktörlerden birisi de, dil birliğine ile bağlı toplumların siyasi istiklali, öteki de ise bu tür grupların etnokrafik malzemenin bolluğudur (Kafesoğlu, 1995: 25). Medeniyetin doğuşu ve toplumlar tarafından benimsenmesi uzun yıllar almıştır. Bu bakımdan da kitleler maddi manevi sahalarda farklı kültür vasıta ve davranışlarını da farklı şekillerde ortaya koymaktadırlar.

Kültür ve uygarlık arasındaki ayrım, Gökalp’in sosyolojik fikirlerinin zirvesindedir. Her ne kadar Gökalp Durkheim’in sosyolojisini yakından devam etse de, kültür- uygarlık ayrımı Durkheim’in çalışmalarında bulunmamaktadır. Bazı bilim adamları Alman düşünürlerin bu kavramalarda etkili olduklarını ifade etmektedirler. Kültür - uygarlık farkının, Tönnies’in *Gemeinschaft-Gesellschaft* kavramlarından uyarlanmış olabileceğini iddia etmektedirler. Ancak bazılarına göre ise temelde Gökalp’in bu kuramı bizzat kendisinin oluşturduğu fikrine daha çok inanmaktadır. İki argüman bulunmaktadır: 1) Gökalp’in kültür - uygarlık ayrımı, Türkiye’de bir toplumsal birlik için temel dayanak oluşturma çabasının temelidir; ve 2) Durkheim’in özelde büyü ve din alanında kuramsal iddiaları ve genelde toplumsal kısıtlamalar ile ferdi faaliyet arasındaki bağlantı analizi, kültür–uygarlık *dikotomisine* özgüdür. Bu iki temel önerme, Gökalp ve Durkheim’in çalışmalarının karşılaştırmalı olarak okunmasının yanı sıra her iki sosyolog hakkında literatürün araştırılmasıyla elde edilmiştir. *Gemeinschaft- Gesellschaft* dikotomisi ile Tönnies gibi ilgili kuramcılardan da tartışmada kısaca değinilmektedir (Nefes, 2015: 313-315). Ziya Gökalp Kültür ve uygarlık ilişkisi üzerinde çok önemli temellendirmelerde bulunmuştur.

Kültür ve medeniyet hususunda Toynbee'inin fikirleri de kayda değerdir. Ona göre medeniyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesi üç temel duruma bağlıdır. 1. Coğrafi çevre şartlarına, 2. Toplulukta bir yaratıcı topluluğun var olmasına, 3. Çevre ile insan arasında devamlı bir meydan okuma *challenge* şeklinin mevcut olmasına bağlıdır. Bu bakımdan cemiyetleri durgunluktan *static* dinamizme geçiren başlıca faktör anlamında coğrafi çevreye yoğun bir şekilde ağırlık verilmesi kayda değerdir. O'na göre, çevre çok zor ise büyük medeniyet ya oluşmaz ya da oluşsa da gelişmez. Çevre çok elverişli ise, ona karşı durmak için insanı gerekli gayret sokacak çevre yok demektir. Bu bakımdan insanda mevcut olan mücadelecilik ruh konusunda daha önceleri filozof E.Kant tarafından araştırılmış ve bunun insan ve coğrafi çevre arasında değil, ama insanların birbirleri, yani cemiyet arasında kültür zenginliğine, medenileşmeye doğru motive edici bir güç teşkil etmektedir. Bunun yanında, kültürlerin doğuşu ve ilerlemesinde coğrafya ve iklim koşullarının etkisi konusunda uzun zamandan beri durulduğu gibi, insandaki mücadele ve cehit hissini kültür değerleri ortaya koymada yer aldığı seviyeyi de doğrulamaktadır (Kafesoğlu, 1995: 25-26). İnsanın yaratılışından beri var olan doğayı kendi kültürel durumuna göre şekillendirme ve yaşanabilir bir hale getirmesi aslında onun kültürel dokusunu oluşturmaktadır.

Milli medeniyet, halk kültürü veya milli kültür üzerinde inşa edilen ve dünya ölçüsünde değerlendirmeye tabi tutulacak yeni ve ileri eserlerden meydana gelir; birincisinin toplumsal hayatla sınırlı olmasına rağmen milli medeniyet ve üstün bir derece kazanır. Milletlerarası ilişki ve çatışmaların gerekli kıldığı gücü sağlayan kaynaklardan oluşur. Başka bir deyişle, milli medeniyet, toplumların milli kültürleri üzerinde milletlerarası durumda, üstün ve ileri nitelikte meydana getirdikleri maddi ve manevi kaynakların toplamıdır; bu bakımdan her türlü mücadelede başarıyı üst düzeyde sağlamak da milli medeniyetin hâkim özelliğidir. Bu bakımdan duruma bu çerçevede baktığımızda milli kültürlerle bir araya gelen ve ayrılan bir takım yönlerinin de olduğunu görmek mümkündür (Kazmaz, 1997: 3). Milli medeniyet bir toplumdaki maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Bu açıdan ikisi birbirini tamamlayan durumlardır. Birini diğerinden bağımsız düşünmek imkânsızdır. Yani kısacası milli medeniyet toplumların milli kültürleri üzerinde inşa edilir.

2.2 Evrim Kuramı

Belki en temel anlamıyla kültür, toplumun bir üyesi olarak insanın evrim sürecinde kazandığı biyolojik donanımları temelinde ortaya çıkan, toplumsal etkileşim yoluyla sürdürülen ve öğrenme yoluyla sonraki kuşaklara aktarılan maddi-manevi yaşam tarzı ve dünya görüşünün birleşiminden oluşan yaşam şeklidir. İnsanlar kültürleri sayesinde çevreyle uyum içinde hayatlarını sürdürebilmektedir.

Doğanın yasa ve zorlamaları insanın özgürce hedeflerini gerçekleştirebildiği belirli bir alanın sınırlarını belirlemektedir. Biz bunların tümüne kültür diyoruz. İnsan, kültürü sayesinde öteki hayvanlar gibi aşırı özelleşmiş bir canlı olmaktan kurtulmuştur. Öteki canlılar kalıtsal yapıları yüzünden ani çevre değişimlerinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Bu nedenle yeryüzünün ancak özel bir alanına öylesine uyum sağlarlar ki, bu alanın dışında yaşayamazlar. Ancak, insan bir uyum aracı olan kültürüyle her çeşit çevreye uyum sağlamış ve her çevrede yaşamını sürdürebilmiştir. Aşırı özelleşmemiş olması onun yeni çevrelere uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bu da onun evrimsel varoluşunu birlikte getirmiştir. Ancak kültürün de belli bir evrimsel geçmişe sahip olduğu unutulmamalıdır (Türk, 1991: 39). İnsan sahip olduğu kültürü sayesinde her türlü çevreye uyum sağlayabilmektedir. Bu özelliğe sahip olması insanı diğer canlılardan özel kılar.

Günümüzde Dinin etkisini yitirmesi seküler alanın haricindeki bir alanla kısıtlı olan bir hadise olmamakla birlikte. Bu hadise, insanın ve doğanın mahiyetiyle ilgili bakış açısında oluşan kökten değişimin bir oluşumdur. İnsanlık tarihi boyunca din ya da daha geniş bir çerçevede gelenek içinde yaşadığı her çağda suistimaller, hurafeler, anlayışsızlıklar, karşı gelmeler ve bir takım günahlar olmuştur. Fakat hiçbir zaman bunların ayrıntılarına inilmemiştir (Northbourne, 2003: 19). Günümüz toplumuna baktığımız zaman dinsel değerler etkisini yitirdikçe insanlar bir takım geleneksel kalıpları adeta dini bir değermiş gibi muhafaza etmişlerdir.

2.3. Yayılma Kuramı

Kültürel Yayılma Kuramı, toplumsal ve kültürel değişmeyi, bir kültürden ötekine geçen ve bu öğelerin yaygınlaşp sabitlenmesine bağlayan görüş olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan geçmişten günümüze bakıldığında kültürel öğeler bir

sıra halinde toplumdan topluma savaşlar ve birtakım etkileşimler yoluyla aktarılmıştır. Bu Ögelerin geçişinden dolayı değişik toplumlarda birbirine benzeyen kültürel özellikler görülmektedir. Bu görüşte olanlar, evrimcilerin tersine, insanların yeni şeyler bulma, icat etme yeteneğini kullanmaktan çok, ruhsal yönden korumacı ve taklit etme eğiliminde olduğunu öne sürmektedirler (Turan, 1990: 30). Yayılma kuramı sayesinde birbirinden uzak kültürler birbirleriyle etkileşim sağlayarak birbirlerine benzemektedirler.

Eskiden beş asır öncesine kadar, dünya çok büyüktü. O kadar büyüktü ki bazı bölgelerdeki toplumlar binlerce yıl birbirlerinin varlığından bile haberdar olamadılar. Örneğin 1500'lerin Avrupalıları, Japon kralının sarayının bir karış kalınlığında altın döşeme ile donatıldığını veya Ortadoğu'daki İslam toplumlarının tüm kap ve kaçaklarının dahi altından yapılmış olduğunu düşünüyorlardı. Hatta bu yöndeki bilgilerinden son derece emindiler. Bu yüzdendir ki, Haçlı ordularındaki askerlerin çoğunun hayalini, memleketlerine dönerlerken taşımayacakları kadar çok hazineye sahip olmak süslüyordu. Düşüncelerinde kendi yoksullukları ne kadar gerçekse uzaktaki insanların zenginlikleri de o kadar gerçektir. Çünkü seyyahların yazdıkları ve hayallerinde süsleyip gerçekmiş gibi ifade ettikleri hikâyeler veya söylemler bu insanların bilgi kaynaklarını oluşturuyordu. Bin bir Gece Masalları ise bilgilerine kesinlik kazandırıyor. Fakat 1500'lerin başından itibaren o koca dünya hızla küçülmeye başladı. Binlerce yıl birbirinden haberdar olmayan insanlar birbirinden haberdar hale geldiler (Vatandaş, 2016: 14). Bu yüzdendir ki günümüzde birtakım medya ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla kıtanın bir ucunda bulunan bir yenilik dünyanın diğer bir ucuna yayılıyor. Burada da küreselleşmenin büyük çapta bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme ve buna bağlı olarak toplum arasındaki pazar arayışları dünyayı iletişim ve etkileşim bakımından küçültmüştür. İlkçağlarda doğru bilgi efsane ve mitolojik öğelere dayanırken günümüzde ulaşım ve hızlı internet erişimi sayesinde dünyanın bir ucunda yaşayan toplumlar bile anında haberdar olabiliyorlar.

2.3.1. Kitle Kültürü

Popüler Kültür kitle kültürü olarak da adlandırılmaktadır. Popüler kültür, toplumda daha çok yaygındır. Popüler kültüre kolaylıkla erişilebilmektedir. Popüler kültür eğlence görevini görür. Sinema, televizyon, müzik ve spor programları popüler kültüre örnek olarak verilebilir. Bir toplumda yüksek mevkide bulunan insanlar kendilerini diğer gruplardan ayırt edip mevcut konumlarını sürdürebilmek için çeşitli araçlara başvurur. Bu araçlarla genellikle toplumun diğer kesimlerince kolayca ele geçirilmeyecek olan araçlardır. Yüksek statü grupları elde ettikleri statüyü korumak ve devam ettirmek için kültürel unsurları da kullanırlar. Bu kültürel unsurlar toplumun geniş kesimlerince ulaşılmayacak olan unsurlardır.

Bu anlamda bir toplumun elitini diğerlerinden ayıran kültür kalıplarına yüksek kültür denir. Yüksek kültür ile eğitilmiş insan arasında bir ilişki vardır. Klasik müzik, resim, opera, roman ve şiirler yüksek kültür içinde değerlendirilir. Kültür bir toplumun yaşam tarzının tüm elementleridir. Yüksek veya popüler olsun, hiçbir kültürün değerine üstünlüğü söz konusu değildir (Bahar, 2011: 103). Kültürel üstünlükler toplumda yoktur kültürel çeşitlilikler vardır. Hiçbir kültür diğerinden üstün değildir. Sadece farklılık gösterebilir.

Kitle kültürü yukarıdan dayatılır. İş adamlarının tuttuğu teknisyenler tarafından üretilir; izler kitlesi pasif tüketicilerdir ve onların katılımları, almak ya da almamak arasındaki seçimle sınırlanmıştır. Kısaca kitsch'i efendileri kitlelerin kültürel ihtiyaçlarını kar sağlamak veya sınıf egemenliklerini sürdürmek için sömürürler (Bennett, 2013: 25). Günümüzde de karşılaştığımız gibi baskın olan kültür alt kültürü hep kendi himayesine almış ve sömürmüştür. Kültürel dağılım ise baskın olan kültürden alt kültüre doğrudur.

Kapitalizmin ilerlemesiyle beraber, özellikle de sanayi devriminden sonra, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın yanı sıra, boş zaman faaliyetleri de önemli derecede bir dönüşüm geçirmiştir. Ortaçağdaki toplumlarda popüler sanat ve boş zaman faaliyetleri toplumsal bakımdan tartışmalı bir konu olmazken, kapitalizmin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan kitle kültür ya da popüler kültür ve sanat etkinlikleri önemli derecede tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Korkmaz ve Yaylagül, 2008: 125). Sanayi devrimi toplumsal değişme ve gelişmeyi her açıdan

değiştirmiştir. Toplumun bel kemiği olan ekonomik gelişme kendi gölgesini sanata, edebiyata, toplumsal yaşamın her alanında görmek mümkündür.

Weber ve Durkheim arasında, kültürün temel bir boyutu olarak dinin merkezliğine işaret etmelerinden dolayı bariz benzerlikler bulunur. Bununla birlikte, Durkheim sezgisel boyutları önceden temellendirirken, Weber'in yaklaşımı soyut inanç sistemlerinin entelektüel içeriğine daha fazla önem verir. Aralarındaki en temel ilişki, çağdaş toplumlarda dinin rolüne yönelik tutumlarıdır. Buradan da anladığımız kadarıyla Durkheim ahlaki bağların ve kutsal amaçların bugünün dünyası için hayati öneme sahip olduğu konusunda oldukça nettir. Buna karşılık Weber, büyü yitim (*disenchantment*) fikrini savunmuştur. Bu fikir, anlamın, modernliğin başlaması ile birlikte dünyanın dışına çıkarılmakta olduğunu savunur. Aşkınlığın bazı şekillerine ulaşmaktan ya da sonsuz anlamların peşinde olmaktan çok, odağını etkinlik ve rasyonalite üzerine kuran bir bürokrasi çağında yaşıyoruz. Bu yüzden Weber'in anlamsız bürokrasinin ve rasyonalizmin demir kafesi olarak adlandırdığı tuzağa düşürölmüştür (Smith, 2001: 31). Weber ve Durkheim din olgusunu merkeze almaları bakımından bu konuda birbirilerine benzemektedirler.

2.3.2. Popöler Kültür

“Popöler kültür, gerçekten çetrefilli ve tartışmalı bir alandır. Öyle ki üzerinde yapılan onca tartışma ve çalışmaya karşın popöler kültür kavramının anlamı üzerine bile henüz bir anlaşma sağlanabilmiş değildir” (Aladağ, 2012: 6). Kültürün açık bir tanımının olmaması da bu konunun üzerine çok fazla gidilmesine ve gizemini korumasına sebep olmuştur.

20. yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında popöler kültür kavramı olan televizyon, şüphesiz dünyadaki boş zaman aktiviteleri içerisinde en önemli konumda yer almaktadır. Belki de biz bu çalışmayı ele aldığımız anda, dünyada 3.5 milyarı aşan sürede TV karşısında boşa geçirilmiş zamanlar olacaktır. İngilizler mesela, uyku dışındaki zamanlarının ortalama üçte birini TV karşısında geçirmektedirler. Bu durumun Amerika'da nasıl olduğuna baktığımızda ise bu zaman aşağı yukarı iki kartına çıktığını görüyoruz. Bu anlamda bir Amerikalı hayatının yaklaşık yedi yıldan fazlasını TV izleme faaliyetleriyle geçiriyor (Storey, 2000: 18). Popöler kültürün

taşıyıcılarından birisi olan TV toplum üzerinde çok büyük bir etki yaratmaktadır. Bu durumda ABD birinci sırayı alırken İngiltere ise ikinci sırada yer almaktadır.

Kitle iletişim araçları ve reklamlar popüler kültürün üretim sisteminde bir kademeyi meydana getirir. Popüler kültür üretim sistemi üç alt sistemden oluşur. Bundan ilki, yaratıcı alt sistemdir. Burada semboller ya da ürünler yaratılır. İkincisi ise yönetsel alt sistemdir. Üretecek, kitleleştirecek, dağıtılacak sembollerin ya da ürünlerin seçiminden sorumlu olan bir yapı vardır. Üçüncüsünde ise, yeni sembole ya da ürüne ilave değer katma, tüketici ile ilişkileri geliştirmeden sorumlu alt sistemin varlığı söz konusudur. Bu alt sistemlerin nasıl bir bütünlük oluşturdukları şu örnekle açıklanmıştır. Bir şarkıcı olarak, İbrahim Tatlıses yaratıcı alt sisteme, İbrahim Tatlıses'in albümlerini üreten ve dağıtan şirket yönetsel alt sisteme, reklam ve halkla ilişkiler ajanslarının bu albümün pazara sunumu için yaptıkları faaliyetler de iletişimsel alt sisteme örnek olarak verilebilir. Böylece bir albümün kitleleşmesi, geniş halk kitlelerine hizmeti gerçekleştirir (Zorlu, 2006: 195). Popüler kültür üzerinde pek çok araştırma yapılmasına rağmen hala gizemini korumuştur.

Kitle iletişim araçlarının ayrıca bu tür araçlarca benimsenen popüler kültürün en temel rolü olduğunu belirtmekte fayda vardır. O kadar ki, solun bütün kanallarının en yaşanılabilir kuramsal problemleri bile popülerleştirildiği, kitlelerin gaza getirilmesi amacıyla saptırdığı, büyük sabır, tecrübe ve bir takım yetenek isteyen siyasal mücadeleyi oyunlaştırdığı ve kitlelerin aydınlatılması açısından hiçbir ilerleme sağlamadığı, aksine onların edilgenleşmesine yol açtığı öne sürülebilir (Oktay, 1993: 12). Bu açıdan Popüler kültür sürekli güncellenmekte ve kalıcılığını korumaktadır. M. Düzgün "Popüler Kültür ve Ürünlerin Oluşumunda Medyanın Rolü" adlı çalışmasında Popüler kültürü şöyle açıklar:

Popüler kültür, sanayinin ve teknolojinin gelişmesi, kent yaşamının genişlemesi ve çeşitlenmesiyle meta olarak tüketilmeye başlanmıştır. Popüler kültür ürünleri kitle iletişim araçları/ medya sayesinde evrensel bir boyut kazanabildiği gibi, sıradan bir insanı da alıp bir idol ürün haline getirebilmektedir. Radyo ve televizyonun yanıltmak, gerçek olmayanın (fantezi) yaratılması, evreni küçültmek ve simgeleri genelleştirmek, herkesin malı yapmak gibi özellikleri de bulunmaktadır. Bu yüzden özellikle televizyon popüler "halka dönük bir sanat" olarak nitelenmektedir. Televizyon gerçekliği, yaşanan bir olayı anında naklediyormuş gibi sunmaktadır; ayrıca doğrudan hitap etme tekniklerinin de kullanımıyla izleyici üzerindeki etkisini daha da artırmaktadır. Bu sebeple bir yanılsama yaratarak sanki televizyon

yayınlarında verilen her mesaj doğru ve gerçekmiş gibi algılanmaktadır. (Akt: Aladağ, 2012: 7)

Popüler kültüre ilişkin tanımlamalardan da izlenebileceği üzere, popüler kültürde sürekli kalıcılıkla değil sürekli değişimle sermayenin ve sermaye sisteminin sürdürülebilirliği gerçekleşir. Popüler kültür tüketim kültürüdür ve tüketim, popüler olan ürünlerin üretiminin ilk aşamasından son aşamasına ve hatta kaybolma sürecine kadar her aşamasında son aşamasına ve hatta kaybolma sürecine kadar her evrede vardır. Popüler ürünün yaratılmasında aynı zamanda diğer popülerler kullanılır: popüler spor, popüler sporcu ve sanatçılar, popüler televizyon ve televizyon programları; popüler magazin ve dergi kahramanları vb. gibi. Popüler kültürü benimseyen toplumun fertleri, popüler olanı tüketmeleri aracılığı ile kendilerini, kimliksel özelliklerini ve kişisel aidiyetlerini ifade edebildikleri için popüler olana erişemediklerinde kendilerini ve kişisel aidiyetlerini ifade edebildikleri için popüler olana kayıtsız kalamazlar ve sürekli bu döngüsel sürecin bir parçası haline gelirler (İnan, 2013: 29). Popüler kültür sürekli yerinde saymayı değil, değişmeyi ve gelişmeyi savunur. Bu açıdan Popüler kültürü aslında lüks tüketimle de ilişkilendirebiliriz. Bir takım kitle iletişim araçları ve sanatçılar da etkin rol oynamaktadır.

Bu bakımdan açıkçası popüler kültürü bayağılık, ticari çıkarlardan bağımsız olarak ele almak gerekir. Magazin gazeteciliği ile popüler kültür arasında kurulabilecek ilişkiler nelerdir? Peter Dahlgren bu soruya yanıt olarak hikâye anlatımını önerir. Bu yöntemi temel anahtarlardan birisi olarak görür. Ona göre hikâye anlatma, analitik yöntemle birlikte, dünyayı anlayıp yorumlamanın iki temel ana yöntemlerinden birisidir. Bu bakımdan analitik yöntem referans bilgiyi mantık yoluyla belirlerken; hikâye anlatımı ise, olaylar dizgisini sunarak bağlantılık ve tutarlılık sağlayan anlatımbilimsel şekillerle belirlenir. Gazeteciliğin bu yüzden resmi amacı dünya hakkında bilgi vermek ve bu yolla da analitik yola bağlı olmaktır. Bu yüzden aslında pratikte daha çok kullanılan hikâye anlatım yöntemi yöntemidir (Storey, 2000: 90). Gazetecilikte veya herhangi bir olayı aktarmada hikâyeci anlatım yöntemi kayda değer bir değerlendirmedir.

2.3.3 Değişme Süreci

Değişme, hayatın temel yasalarındandır. Değişmenin hangi yönde olacağı ve değişimin temel araçları önemlidir. Bu bakımdan güçlü kültürler, bu sosyo-kültürl değişmelere kendi üslubunu katarak, kendi renklerini de katarak değişimin yönetici ve baskınlığını oluştururlar. Bu bakımdan güçlü kültürler, değişim ve dönüşümden yabancı kültürlerle karşılaşmaktan korkmazlar çünkü biliyorlar ki asimile olacak olan alt kültürdür. Kültür değişimleri toplumların hayatında çok farklı konulara da yol açmaktadır. Bu değişim evrelerinde önce yüksek tabaka, idare eden sınıf, yabancı tesiri altında kalmaktadır. Bu arada halk kitlesi genellikle eski yaşayış tarzını, örf ve adetlerini devam ettirmektedir. Bunun neticesinde aydın tabaka halktan kopmaktadır. Halk, yabancı tesir altında kalan aydını, dinine, memleketine ihanet etmiş sayarken, aydın tabaka ise halkı, onun dinini, örf ve adetlerini beğenmemektedir. Ona zorla, kendisinin değer verdiği kültür ve medeniyeti kabul ettirmeğe kalkmaktadır. Bunun neticesinde, aydınlarla halk arasında gerginlikler, anlaşmazlıklar, çatışmalar olmaktadır. Ancak bu süreç zamanla öyle bir hal alıyor ki aynı millet kendi tarihine, diline, dinine yabancılaşarak, şahsiyetini tamamen değiştirebilir (Ünalın, 2014: 159). Kültürel kimliklerin ortadan kaybolması daha çok üst tabakada meydana gelmektedir. Özellikle de aydın kesimlerde fakat halk kendi yaşam tarzını devam ettirmektedir. Ayrıca üst tabakalara da karşı çıkmakla başlar.

Kişi, davranışlarını ailesinden başlamak üzere, toplumsal yapıdaki çeşitli kurumlardan öğrenme yoluyla edinir. Her toplumun sahip olduğu ve kendini diğerlerinden farklı kılan düşünce, eylem modelleri ile kendi özgül anlam çerçevesi içerisinde yaratıp kullandığı araç ve gereçlerin soyut bütünü olarak kültür; toplumdan doğan, toplumsal yapıda gelişen ve gelecek nesillere pusula vazifesi gören karmaşık bir sistemdir.

Toplumsal bir kavram olarak kültürün kavramsal bağlamda ele alındığında tek görünen anlamları dışında birçok alt anlama sahip olduğu görülür. Örneğin; dil, din, ırk, cinsiyet, milliyet, coğrafya, ait olunan grup, kurum ya da topluluk kültürü oluşturan ve şekillendiren kavramsal değişkenlerden bir kaçıdır. Bu değişkenlerin her birinin iç dinamikleri oldukça karmaşık bir yapıya sahipken, birlikte kültür kuramını oluşturduklarında da farklı şekillerde, sürekli değişkenlik gösteren ve bu boyutta gelişen bir dinamizmle karşımıza çıkarlar. Kültürün toplumsal oluşu, kültürü hem üretilen hem tüketilen bir kavram haline getirir (İnan, 2013: 6). Kültürü tek bir kalıba

sığdırmak mümkün değildir. Kültür çok çeşitli ve toplumdan topluma da farklılık göstermektedir.

Cumhuriyetten sonra Türk düşünce alanı, uzun bir süre, çağdaş uygarlık düzeyi olarak tanımlanan batılılaşma ve batıcı dünya görüşünün egemenliği altında kaldı. Cumhuriyet ideolojisi, fikir alanında, kültürün laikleştirilmesi diye tanımlanabilecek pozitivist düşüncenin karşı karşıya kaldığı önemli sorun, Türk kültüründe dinsel olanla ulusal olanı bu aşırı pozitivist düşünceye uygun olarak birbirinden ayırmak olmuştur. Ziya Gökalp'in "Türk Harsı" diye nitelediği geleneksel tarz tasarımlar ve mitoslarla oluşan halk kültüründe ulusal olanla dinsel olan Türk Toplumunun derin geçmişinde birbirini karşılıklı etkileyerek, değişik bir tarz oluşturmuştur. Prof. Niyazi Berkes'in de ifade ettiği gibi, bu kavramların Osmanlı Türkçesi'ndeki tarihsel evrimine bakıldığında Meşrutiyet dönemine kadar, milli kavramı dini anlamında kullanılmış bu iki kavram yani ulusal ile dinsel neredeyse eşanlamlı sayılmıştı; Cumhuriyetten sonraki uygulamalar, bu doğrultuda bir değişikliği getirmiş görünse de temelde bütünlük içerisinde kalmıştır (Yavuz, 1998: 13). Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp'in dinsel olanla ulusal olan arasındaki ilişkisi kayda değer bir değerlendirmedir.

2.4. Serbest Kültür Değişmeleri

Tipi ve sürati farklı olmakla birlikte insanlık tarihinin doğal bir unsuru olarak kültür değişmesi, bir kültürün mevcut düzeninin bir halden başka bir hale geçmesini ifade etmektedir. Bir toplumun kültürü zamanla bir mekân içinde meydana gelmiş durağan bir yapı değildir. Aksine muhafazakâr karakterine rağmen devamlı bir değişme halindedir. Bir toplumun üyeleri ortak olarak, çeşitli problemlere karşı çözüm aramakta, bu çözüm şekillerinden bazıları sonraki kuşaklara toplumun kültürü olarak devredilmektedir. Onun içindir ki, kültür aynı zamanda bir toplumun kuşaktan kuşağa devredilen başarılarıdır. Ancak bir kültürün taşıyıcısı olarak toplum üyeleri geleneksel çözüm tarzlarından şüphe etmeye başlar ve kendileri veya başkaları karşılaştıkları problemlere karşı yeni çözüm şekilleri bulursa kültürde değişmeler meydana gelebilir. İnsan kültürün yalnız yapısı değil, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde değiştiricisidir (Kaya, 2002: 193). Kültür bir sosyal süreçtir. Bu yüzden kültürün taşıyıcısı olan toplum bunu nesilden nesile aktarmaktadır.

2.5. Zorunlu Kültür Değişmeleri

Her toplumun kendine özgü bir kültürel algılayış tarzı bulunmaktadır. Bu kültürel algı, ekonomik, sosyal, siyasal v.b hayatın her alanını kapsamaktadır. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla kültür de üretilen ve pazarlanan bir meta haline gelmiştir. Kitle iletişim araçlarını üreten gelişmiş ülkeler, bunları üretmekten yoksun ülkelere kendi kültürel kodlarını da ihraç etmektedir.

Elektronik ağından önce insan kümeleri kültürel özellikleri itibariyle birbirinden oldukça farklı niteliklerle ayrılmışlardır. Daha doğrusu geleneksel toplumlar teknik çağından önce birbirlerinden farklılık göstermekteydiler.

Süreçleri birbirinden farklı olsa da, değişme kültürünün bütünü için geçerlidir. Kültürde değişme bazı kısımlarında daha çabuk ve kolay, bazı kısımlarında ise daha güç ve uzun sürede gerçekleşir. Barlett'in ifadesiyle her kültürün "sert" ve "yumuşak" noktaları vardır (Kaya 2002, 193). Bu açıdan gevşek noktalarda değişme daha kolay gerçekleşirken, sert noktalar değişmeye karşı daha çok fazla direnmektedir. Aralarındaki fark değişmeye direncin yoğunluğundadır. Yoksa her kültür bütün noktalarında değişmeye karşı daha fazla direnir. Çünkü insan gibi, kültür için de asıl olan istikrar ve devamlılıktır. Ortaya çıkan değişikliklerden geçerken yeterli bir sürekliliği da taşır Kültürün sert kısmını, kültürde sembol kıymeti kazanmış, yani o toplumu diğer toplumlardan ayıran unsurların oluşturuğu görülüyor. Her toplumda olduğu gibi sosyo-kültürel yapısında yer edinmiş bir takım değerler vardır. Bunlar din, bayrak, v.b sembolleri ifade eden kavramlardır. Bunlar adeta insan vücudunda silinmeyen bir dövme konumundadır. Bu yüzden de toplumlar kendisini başka toplumlardan ayıran unsurları ve inandığı kültürel değerlerin değişmesine pek de olumlu bakmaz. Buradan da şunu anlayabiliriz ki bir millet'in katı unsuru dediğimiz unsur o toplumda birçok bireyin kullandığı ve o toplumlumun kültürel bütünlüğünü sağlayan kendine has değerlerdir.

Günümüze gelindiğinde sanayileşmeyle birlikte kitle kültürü, enformasyon, üretim ve tüketimle birlikte çağa özgü genel geçer bazı tanımlamalar için kullanılmaktadır. Gerçekten şaşırtıcı bir şekilde dünyanın dört bir yanında iletişim ve kültür kavramları, "kitle" nitelemesine uygun görünmektedir (Avşar, 2006: 38). "Zorunlu Kültür Değişmeleri" dediğimiz bu tür değişimler genellikle sömürü haline gelen ve asimile olmuş toplumlarda görülmektedir. Bu toplumlar kendi

kültürlerinden tamamen koparak, kabul ettirilmeye çalışılan kültürü benimsemek zorunda kalmaktadırlar. Burada baskın kültür her zaman alt kültürü kendi elemanına dâhil eder. Örneğin son zamanlarda Suriye'deki karışıklıklardan dolayı yerinden, yurdundan ayrılmak zorunda kalan mültecileri kabul eden Türkiye onları ülkemize kabul ederken herhangi bir etnik kimlik ya da dinlerinde bir sorgulamaya tabi tutmadı. Ama Danimarka ve bir takım Avrupa ülkeleri, mültecileri kabul edebilmelerini din değiştirmek koşuluyla kabul edebileceklerini söylediler.

2.6. Ziya Gökalp ve Kültür Buhranı

Ziya Gökalp ve kültür buhranı konusunun ifade edilmesi için, bu ifadeden anlaşılması gereken anlam, doğru tespit edilmelidir. Başlık Ziya Gökalp'ın kültür buhranı ile münasebetini iki tarzda telakki etmeye elverişlidir. Dahası Gökalp'ın kültür buhranı ile meşgul olduğu kaydedilmiş bulunabileceği gibi, buhrana yol açmış olduğu da düşünülebilir. İkincisi Gökalp aleyhinde idea yürütenlerin bazıları tarafından düşünülmüştür. Fakat üçüncü bir durum daha vardır. Gökalp'ın kültür fikri karşısında bugünkü kültür buhranının ne suretle oluşmuş olunabileceği de düşünülebilir.

Gökalp'ın büyük vatansever, milli mürşit, Türk cemiyetinin ilmi izahında sıra dışı örnek, ideolog, filozof, hatta peygamber olduğu tasarlanmıştır. Bu kelimelerin delalet ettiği vasıfları birbiri ile uzlaştırmak güçtür. Namık Kemal de büyük, bir vatanseverdir. Dilimizde vatan mefhumunun modern muhtevasını onun yazılarına borçluyuz. Milliyetçilik düşüncesi Gökalp tarafından başlatılmıştır, Vefik ve Süleyman Paşalarla onları takip etmiş bulunanlar milliyetçilik hareketini dil, tarih, edebiyat alanlarında temsil etmişlerdir (Akder, 1960: 240-241). Ziya Gökalp tarafından başlatılan milliyetçilik daha sonrasında gelen düşünürler tarafından da devam ettirilmiştir.

Ziya Gökalp, kurtuluş Savaşı ve Kemalizm ile ömrünü tamamlamamış, fakat Meşrutiyet sonrası düşün hayatında önemli rol oynamış bir düşünürdür. Türk toplumunun içinden çıkılmaz hale gelen meseleleri üzerinde onun kadar kafa yoran, onun kadar kafa yoran, onun kadar ciddi ve namuslu bir düşünür bulunamamıştır. O da Namık Kemal gibi, sonradan gelenlerin onların zamanındaki şartların ve meselelerin niteliği hakkındaki cehaletlerinden ötürü keyiflerine göre tahrif ettikleri, putlaştırdıkları bir düşünürdür. Değil

bizim zamanımızda, daha Atatürk zamanında bile ödevi bitmiş olan bu düşünürü bizim ne putlaştırmamız, ne de put yıkma iddiasıyla ona saldırmamız gerekir. Bize düşen ödev, ödevini elinden geldiğinden fazla yapan bu adamı anlamaya çalışmak, uğraştığı meselelerin ne olduğunu kavramak, içinde bulunduğu tarihsel şartlar yüzünden gücünün nerelerde bittiğini, nerelerde bugünümüze yaramadığını, uymadığını anlamaktır. (Berkes, 2007: 88)

Namık Kemal'in vatan kelimesine karşı Gökalp'da dönemi bakımından yepyeni ifade ve açıklamalarla karşılaşıyoruz. Bunların ikisi de hars ve medeniyet kelimeleridir. Hatta Gökalp'ın Namık Kemal'den daha istisnai derecede olduğunu farz etmek caizdir. Namık Kemal vatan kelimesini günlük dilden alarak ona modern bir muhteva eklemiştir. Gökalp ise hars ve mefkûre tabirlerini ne konuşma ve ne yazı dilinde bulmuştur. Ziya Gökalp'ın kültür buhranı meselesiyle münasebeti çift taraflı bir ehemmiyete sahiptir. İçinde yaşadığımız cemiyet şartlarının arızalarına temas ettikten başka, kültür tarihimize ve geniş medeniyet çevresini de teşkil eylemektedir.

Kültür ve mefkûre kavramlarına Gökalp'ın muhteva hakkıyla benimsenmişe benzemiyor. Benimsenmek için hak olduğu ölçüde işlenip benimsenmiş olması şarttır. Bizde tenkid, ilim, hele felsefe ölçüsüyle oldukça nadir iltizam edilmektedir. Kültür ve mefkûre kavramlarına Gökalp'ın tesiriyle oluşan ehemmiyet tavsadıkça, bu mefhumlarda kendisine borçlu olduğumuz nüanslar silinmiştir. Fakat muhtevaları eksilen yahut değişen kelimeler korunmuştur. Kültür mefhumu fikir terbiyesi, umumi malumat, tahsil, maarif nosyonları ile karıştırılmıştır. Mefkûre kavramından da sadece arzu, istek, emel, hayal gayesi kastedilmekte iktifa olunmaktadır (Akder, 1960: 240). Ziya Gökalp Türk toplum yapısının analizinde ilk toplum bilimci olması münasebetiyle kendi fikirleriyle topluma ışık tutmuştur.

Ziya Gökalp hem Batı'da hem de Osmanlı'da büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı buhranlı bir dönemin düşünürüdür. Bu açıdan batı toplumları; Rönesans- Reform ve aydınlanma süreçleri sonucunda ortaya çıkan Fransız Devrimi ile ulus devletlerini kurup milletleşme süreçlerini gerçekleştirirken ve sanayileşme sürecinde mesafe alırlarken, Osmanlı Orta-Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Kuzey Afrika bölgelerinde ağır bir yenilgilere uğrayarak toprak kaybediyordu. Bu yüzdendir ki, bu dönemde Osmanlı'yı kurtarmak için Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük, Meslek-i İçtimaiyecilik gibi farklı fikir akımları ortaya atılmıştır. Türk toplum yapısı bu dönemde bir yol ayrımındadır.

Dâhil olduğu Doğu medeniyet çevresinden ayrılıp Batı medeniyet çevresine katılma sorunlarıyla karşı karşıyadır (Güngür Ergan, 2015: 335-6). Buradan da anlaşıldığı gibi Ziya Gökalp'in yaşadığı dönemde Osmanlı toplum yapısında birtakım çalkantılı dönemler yaşanmaktadır. Gökalp yaşanan bu sorunlara çare arayışındadır.

Bu durumda Gökalp'in mefkûre ile hars kavramları arasında tasavvur ettiği bağıllık hiçbir zorunluluk tekabül ettirilemez. Hayatta daima şahit olduğumuz hadiseler tahsile muadil telakki edilmiş bulunan harsla mefkûrenin tekeffül olduğunu teyit eylememektedir. Mefkûresiz aydınlar ve hiçbir ciddi zihin aydınlığına kavuşamamış mefkûreli cahiller eksik olmamaktadır. Bu bazı kimselerin mefkûre ile fikir arasında ters orantı tasarımlarına vesile olmuştur. Kültür buhranının bir alameti de idealle kültürün aykırılışmasıdır. İlim adamının mefkûreli, mefkûre adamının âlim olmasını mesut bir tesadüf, bir nevi ilahi inayet, derecesinde tefsir ettiren bir cemiyette muvazenesizlikten bahsedilmek yanlış olmaz. Böyle bir cemiyette ilim adamı evvelce akıl vicdanına eriştiği mevki işgal edememek durumuna düşer İnsanların adamlığından şüphe edilmeyince bilgilerine güvenilmemesi, bilgilerine güvenilince adamlıklarından şüphelenilmesi tabii farz edilir. İlim etrafında bile bu zihniyet yadırganamaz olur. İlmin temsilcileri ile öğrenci topluluklarının münasebeti hiçbir samimi saygıya dayanmaz. Efkârı umumiye müeyyidesi ile desteklenmez, ilim hikmeti vücudunu tayin eden hakikat fikrinin, halk mefkûresi ve hakkaniyet vecibesi zararına istismar edilmesi, bir tepkiye uğramaz. Hatta idari basiretle tevil olunur (Aker, 1960: 240-242). Gökalp bir fikir adamı olduğu gibi aynı zamanda bir toplumbilimcidir. Bu yüzden de toplumsal düzeyde meydana gelen bunalımlara bir arayış içerisinde olmuştur.

2.7. Türkiye Cumhuriyetinde Sosyo-Kültürel Değişmeler

Dünya epeyce uzun zamandan beri modernitenin sorunlarını tartışıyor. Bu sürecin tohumlarının ne zaman atıldığına bilinmemesi pek mümkün olmasa da, iki büyük savaş arasının “kayıp kuşağının” bireysel yalnızlığı ve hayatın anlamsızlığını irdelediği yıllar bu sorgulamanın psikolojik ayaklarından birini oluşturmuştu. Buna paralel bir şekilde bilgi kuramı ve bilim felsefesinde aynı dönemde yeşeren ve 1960 sonrasında olgunlaşan eleştirel yaklaşımlar bu kez modernitenin felsefi güvencelerinin sarsılmasına neden oldu. Nihayet yakın dönemde küreselleşmenin

tüm dünyayı iktisadi, siyasi ve kültürel bir standardizasyona tabi tuttuğu bir ortamda, modernitenin göz ardı edilemeyecek sosyal maliyetleri gündeme geldi (Mahçupyan, 2015: 126). Dünya aslında uzun zamandır modernitenin sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu anlamda modernite dünyayı kendi isteği doğrultusunda şekillendirmektedir.

Memleketimizde Garb'ın ahlakı hakkında çok değişik bir kaç ifade klişesi vardır. Çok defa şöyle denir: “Avrupalılar ilimde, fende ilerlemişler ama Avrupa’da ahlak çok düşük. Bizim ahlak kıymetlerimiz onlardan daha üstündür. Avrupa’nın faydalı şeylerini alalım. Ama ahlakını asla almayalım” Dahası Avrupa’da fenalıklar, hastalıklar var, ama bu onun ahlakı değildir; belki ahlakının düşmanlarıdır.

Avrupa en az yarım yüzyıldan beri buhranların pençesinde kıvranıyor ve hummalı bir enerji ile fakülteleri, gençlik dernekleri, neşriyatı ve kiliseleriyle kurtuluşunun çarelerini arıyor. Eğer Avrupa, Hazet-i İsa'nın yeryüzüne getirdiği aşk ahlakına, ebediliğe susamış insanlığın Allah'a doğru hamlesine bağlanmasa idi, bugünkü medeniyetin sahibi olamazdı. Dahası bu medeniyet, aşkın eseridir. Rönesans ve romantizm bu aşkın eseridir. Hristiyanlığın yeryüzüne getirdiği bu aşka düşman olarak Batı'nın ahlakına uçurumlar açan kuvvet madde aleminin kahrolası galibi büyük sanayidir. Büyük sanayi Avrupa'nın ruhunu her sarsılışında dünyanın büyük felaketlerine sahne yaratıyor. Batı dünyasında ruhla madde hala savaşmaktadır. Zamanımızda bu mücadele şiddetini artırmakta ve yer yer büyük sanayinin lehine inkişaf etmektedir. Buna karşı Batı'nın çocukları, Avrupa'nın ruhunu kurtarma yolunda lakayt kalmıyorlar (Topçu, 2015: 45-46). Ülkemizde asırlardan beridir süre gelen bir batılılaşma gayesi hüküm sürmektedir. Kimilerine göre batılılaşalım ama sadece teknolojik olarak örnek alalım kimilerine göre ise top yekûn batılılaşalım bu iki farklı görüşün arkasında yatan gerçek ise şudur ki: Sosyo-kültürel yapımızın durmadan yol alması ve değişim dönüşüm içerisinde olmasıdır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımında da batılılaşma/muasırlaşma ya da o zaman henüz konuşulmayan ve gündeme gelmeyen küreselleşme kavramı karşısında, hem çekingen ve itici; hem de gönüllü, çekici ve katılımcı bir ifade geliştirdiği aşikârdır. Tuna'nın söylemiyle, “Batı ile sürdürmemiz gereken ilişkilere bağlı olarak bir değişimin kaçınılmazlığı ve gerekleri medeniyet kavramı ile ona yüklenen anlam ve tanımlarla karşılanırken;

değişme içinde değişmemesi gereken, varlığımız ve kimliğimiz için kaçınılmaz olarak görünen yanları ise kültür kavramı ile sahip çıkılmaya ve korunmaya çalışılmıştır” (Orçan, 2004: 210). Yani burada kültür batılılaşma karşısında koruyucu bir kalkan konumundadır.

Modernleşme ifadesinin özünde “değişme” olgusu yatar. Bu bakımdan, modernleşme kuramcıları veya toplumsal değişme konusunda çalışanlar, modernleşmeyi toplumsal değişmenin özel bir şekli olarak ele alırlar. Modernleşme kuramları “değişme” kavramından, Batı ülkelerinde yayılmış “gelişme” çizgisine doğru bir farklılaşmayı anlarlar; bu farklılaşma iktisadi, toplumsal ya da kültürel alanlarda meydana gelir. Bu anlamda “değişme” ifadesinin ve bu olgunun temsil ettiği en genel şekliyle “gelişme” kavramı ve bu kavramın temsil ettiği Batı düzeyidir. İfade edilmiş bağlamında bir takım farklılıklar gösterebilirler fakat bütün toplum bilimlerde ağırlıklı bir şekilde yer edinmişlerdir (Aydın, 1993: 22). Buradan da anlaşıldığı gibi modernleşme ve toplumsal topyekûn ilerlemenin temelinde değişme ve gelişmenin olduğu açıktır.

Gökalp’in kültür konusundaki tutumuna karşı, devlet politikaları, medeniyet gibi kültür konusunda batıcı ve modernleşmeci bir tutum içerisindeydi. Türk toplumu ise, kültürel değişimlere karşı ilk dönemlerde daha çekingen ve duyarlı davranırken; liberalleşme dönemiyle birlikte, modern kültüre gönüllü olarak katılarak, küresel tüketimin Türkiye’de gelişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde, modernleşme ya da küreselleşme, yaşamı kolaylaştıran, gündelik hayatı daha eğlenceli ve cazip hale getiren tüketim kültürüyle, toplumda kendini kabul ettirmeye başlamıştır. 1980 sonrası dönemde ise bu değişimin kentlisinden köylüsüne, zengininden fakirine, sosyalistinden ve dincisinden liberal ve laikine kadar her yerleşim birimlerinde, her sınıfta ve her farklı görüşlerden insanlarda, batılı tüketim tarzının yaygınlaşması ve ideal hayat tarzına dönüşmesi, Türk toplumunun tamamında modernleşmenin artık kaçınılmaz olarak küreselleştiğini göstermektedir. Batılı küresel tüketim tarzı, bugüne kadar değişim karşısında direnen istisnaları da biçimlendirerek kendini kabul ettirmiştir (Orçan, 2004: 210-211). Böylece Türk toplum yapısının da küreselleşmeye doğru yol aldığını ve geçmişte de bu toplumsal değişme ve gelişme bir devlet politikası haline gelmiştir. Daha bu değişme gönüllü bir tarzda olmuştur. Zaman geçtikçe halkımızda batılı bir yaşam şekline, ilk başta tüketimle sonraları üretim tarzıyla yaşam biçimlerini küresel boyutta doğru götürmüşlerdir.

2.8. Türkiye’de Kültürel Değişme ve Gençlik

“Genç” kavramını sözlükler şöyle tanımlıyor: “Hayatta, büyümede, gelişme de çok ilerlememiş olan” bu yüzden genç çocuk değildir ama henüz olgun, yetişkin de değildir. Gençlerin topluma sosyalizasyonun en gelişmiş şekilde gerçekleşmesi gence verilen ideallerin ya da o toplumun kültürel yapısı içinde değer atfedilen tutumların gence benimsetilebilmesine kültürel yapı bu ideal veya hedeflere ulaşmayı sağlayacak olan sosyal yapı kurumlarının düzenli işleyebilmesine bağlıdır. Sadece idealler verilip de o ideallere ulaşmayı sağlayacak araçların yeterli olup olmaması, düzenli çalışıp çalışmaması üzerinde durulmazsa, sosyalizasyon süreci başarılı olmaz. Bu anlamda ya bireyler kendi başlarına o hedefe ulaşacağını sandıkları sosyal yapıları oluşturmaya çalışırlar, ya da sadece hayallerle yaşarlar, gençlikten uzaklaşırlar (Çelebi, 1985: 297). Bu yüzden her toplumsal düzende bir takım rol ve modeller vardır. Annelik rolü, Babalık rolü, Arkadaşlık rolü v.b bu temel kavramların işleyişinde meydana gelen herhangi bir aksaklık ve olgunlaşma yolundaki bireyleri kendi başlarına bırakılması durumunda bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ebeveynler kendilerinin de toplumda var olduklarını ortaya koyamazlarsa olgunluklarının gereğini yerine getiremezlerse, o boşluk genç tarafından doldurmaya kalkılır. Bu boşluk tecrübesiz genç nesiller tarafından doldurulduğunda bir takım sorunlar meydana gelmektedir.

Türk sosyo-kültürel değişme anlamında gençliğin toplumsal değişim ve gelişmedeki rolü, ülkemiz gençliğinin durumuna baktığımızda toplumsal değişimde gençlerin rolü nedir? Gibi bir soru gelir hemen aklımıza bu sorunun cevabına baktığımızda ise şüphesiz toplumların gelişmişlik düzeylerine ve ayrıca gençliğin, belirli yaş çağına göre farklılık arz ettiğini görmek mümkündür (Tezcan: 1991: 232). Bu bakımdan burada aslında kültür kavramının önemli bir yerinin olduğunu görmekteyiz çünkü kültür değişim, toplumsal değişimde gençliğin rolü bunda benzer durumlar toplumlardaki kültürel farklılıklara göre değişmektedir.

Kültür ifadesi ve bunun oluşturduğu toplumsal olgu insan bilimlerinin vazgeçemeyeceği ve aynı zamanda görmezden gelemeyeceği bir sosyal gerçekliktir. Bu bakımdan kültürü sadece bireysel bir üretim yafa bireysel bir olgu olarak değerlendirmek çok da yerinde bir değerlendirme olmaz. Bu bakımdan kültür toplumsallıktan soyutlanamaz. Fakat onun anlaşılması, bilinmesi ve gelecek

kuşaklara aktarılması için kültürü toplumsal zeminle de sınırlandıramayız. Bu bakımdan kültürü geniş bir yelpazede ele almak gerekmektedir (Köktürk, 2014: 345). Yukarıdaki kültürün kapsayıcılığı hakkında, kültürün ne derecede önem arz ettiğinden bahsedilmiştir. Bu açıdan kültürü belli bir kaba sıkıştırmak ve tanımlamak yetersiz kalmaktadır.

İşlevselci sosyologlar, genel olarak gençliğin yabancılaştırılmasına, onların tüm toplumla psikolojik, toplumsal, ekonomik ve siyasal yönlerden bütünleşmemesi ya da zayıf bütünleşmesi sonucu ortaya çıktığını söylerler. Genç, toplumda yetişkinlerin sahip olduğu konum elde etmek, kimliğini gerçekleştirmek, sorumluluk sahibi olmak istemektedir. Oysa genç bu dönemde yeterince olgun olmasına rağmen kendisine yetişkin statüsü verilmez. İşlevselcilere göre yaş, yabancılaştırmaya yol açması bakımından bağımsız değişkendir. Yani Toplumun kişileri yaşa göre gruplama eğilimi, yabancılaştırma kaynağıdır. (Tezcan, 1991: 225-26)

Bu kültürel değişimlerin yanı sıra dünya genelindeki hızlı kültür gelişmeleri, aile anlayış ve tutumlarında büyük farklılıklar yaratmıştır. Bu farklılıklar, genel zihniyet değişimi, geleneksel değerlere bakış gibi konularda yoğunlaşmış ve genellikle gençler üzerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkemiz de toplumsal değişimler giderek artmaktadır. Bu değişim içinde kuşaklararası çatışma da yer almaktadır. Bu çatışma değişiminin var olduğu her toplumda görülebilen doğal bir süreçtir (Koçak, 2009: 71). Toplumda meydana gelen devrimler ya da yenilikler sosyo-kültürel yapıyı çok hızlı değiştirmektedir.

Gençlik konusunda son zamanlarda ilk sosyolojik çalışmalar özellikle Eisenstadt ve Coleman göre şu meseleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu iki fikir adamı bu konuyu 4 maddede incelemişlerdir. Bunlar:

1. Gençlik döneminde arkadaş gruplarının çok büyük bir önemi vardır.
2. Gençlik kültürleri ve gençlik alt kültürlerinin manası, nedenleri ve görevleri.
3. Kuşaklararası etkileşimlerin sebebi, örnekleri ve sonuçları. Bu mesele başka şekilde de ifade edilmiştir: Yaş grupları arasındaki bağların kültürel boyutları.
4. Toplumsal hareketlilik, değişim dönüşümlerinde genç katılımının tarihsel ve siyasal önemi.

Daha sonraları özellikle İngiltere’de genç işsizliği, gencin eğitimi, gençlik ve suçluluk, çalışma yaşamında gençlik hizmetleri üzerinde durulmuştur (Tezcan, 1991: 12). Bu bakımdan diyebiliriz ki gençlik eğitimi ve yaşadığı sosyo-kültürel çevre gençlerin geleceğinin şekillenmesinde çok önemlidir. Bir toplumun geleceğinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenen gençlerimiz, geleceğin güvencesi olduğu gibi politik ve ekonomik bakımından da önemli bir göçtür.

3. MODERNİZM-DEĞİŞİM TARTIŞMALARI

3.1. Modern, Modernite, Modernleşme ve Modernizm

Çok eski zamanlarda malum bir gezegende yaşam evrimleşmiş, pek çok farklı toplumsal yapı ortaya çıkmıştı; kurtlar, deniz canlıları, koyunlar ve adını belki de bilemediğimiz diğer canlı türleri sürüler halinde yaşamışlardır. Bu anlamda üyeleri anlaşılmadık ölçüde zeki olan bu tür, kabile adı verilen eşsiz bir toplumsal yapı oluşturulmuştu. Bu bakımdan kabile yaşayışının milyonlarca yıl boyunca hayatlarını kolaylaştırmasına rağmen, günün birinde kabile yaşamına değil de daha çok hiyerarşik düzene uygun medeniyet olarak da ifade edilen bir toplumsal düzene ihtiyaç duymaya başlayan toplumlar kısa sürede, hiyerarşinin üst basamaklarında olan elit kesim olarak da tanımlayabileceğimiz kişiler lüks içinde yaşamaya, mükemmel bir rahatlık içerisinde her şeyin en iyisine sahip olmaya başladılar. Ama hiyerarşinin en alt basamaklarında yaşayan gruplar ise bundan hiç de hoşnut olmadılar (Quinn, 2016: 11). Geçmişten bu güne toplumlar arasında modernlik ve geleneksellik çatışmalarının olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı da elit kesim ile halk kesimi arasında hep bir mücadele söz konusu olmuştur.

Jürgen Habermas, Modern kavramını, Latince “*modernus*” kavramıyla ilk defa beşinci yüzyılda, Hıristiyan olan bu dönemi, Romalı ve Pagan (*puperest*) geçmişten ayırmak amacıyla kullanılmıştır. Habermas’ın ifadesine göre “içerik değişse de modern kavramı” hep kendini eski’den yeni’ye bir geçişin sonucu olarak görmek için, Antik Çağla kendisi arasında bir bağlantı kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir. “Modern” kavramı, tarihsel olarak bazen Rönesans ile sınırlanır; bazen ise 17. Yüzyıl Fransa’sı ile sınırlanır. Fakat Habermas göre, insanların 12. Yüzyılda da kendilerini modern olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Bu

anlamda modern kavramı, her zaman yeni bir dönemin bilincini yansıtmakta ve Antik Çağlılar ile arasındaki farkta açığa çıkmaktadır (Habermas, 1994: 31-32). Yukarıda da değindiğimiz gibi Habermas'ın deyişle modernleşme her zaman kendisini güncelleştirmektedir. Bu kavramın içeriği değişse bile temel tutum ve yapısı hep aynı kalmaktadır. Bu yüzden ister kapalı bir toplum yapısı olsun isterse de açık toplum yapısı olsun modernizmin evrensel çaptaki boyutlarını göz ardı edemez sürekli bir değişim dönüşüm içerisinde olmaktadır. Bu yüzden kavram farklı adlandırılrsa da amaç hiç değişmemektedir.

İçinde bulunduğumuz Türkiye'nin problemleri, bir noktadan yönlendirilmek istenmesi ile toplumun buna karşı direnmesinden meydana gelen bir gerilimdir. Türkiye, geçmişinde ilk defa modernliği bir durum olarak yaşamakta, bunu *modernist* ideoloji ile *modernite* durumu arasındaki farklılıktır. Bu anlamda bir ideoloji olarak modernizmin temel gayesi toplumun modernleştirilmesidir. Bu, toplumsal kalkınmanın modeliyle, pozitivist yöntemle ve siyasal elit, önder aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Bu bakımdan *modernist* sistem bu amacın sağlanmasından sonra da toplumun birlikteliğini koruyacağını, merkezden idare edebileceğini, otoriteler aracılığıyla güdümlenebileceğini kabul eder. Oysa modernleşmenin etkileri genişlettikçe toplum ayrışır. Yani toplumun katmanları, tabakalar, öbekler meydana çıkar. Alt kültür merkezleri genişler, insanlar kendilerini yeni kimlikler etrafında tanımlarlar (Kahraman, 2004: 75-76). Aslında bakıldığında toplumumuzda geleneksellik ile modernlik arasında bir gerilim yaşanmaktadır. Çünkü geleneksel yapı muhafazakâr iken modern toplum değişimi öngörmektedir.

Memleketimizde üç fikir cereyanı vardır. Bu cereyanların tarihi araştırılırsa görülecek ki fikir adamlarımız başlangıçta “Muasırlaşmak”(Çağdaşlaşmak) gerekliliğini hissetmişlerdir. Üçüncüsü Sultan Selim zamanında başlayan bu temayüle inkılâp'tan sonra “İslamlaşmak” hedefi eklendi. Son zamanlarda ortaya bir de “Türkleşmek” kavramı çıktı.“Muasırlaşmak”, *modernisation* fikri fikir adamlarınca önemli bir inanç hükmünde olduğu için belli bir yayın organı yoktur. Her dergi, her gazete bu fikrin az çok savunucusudur.“İslamlaşmak” fikrinin yayıcısı ‘Sırat’ı Müstakim-Sebilü’r-reşad’ “Türkleşmek” fikrinin yayıcısı “Türk Yurdu” dergileridir. Bu görüşlerin önemine dikkat edilirse üç cereyanın da temel ihtiyaçlardan doğmuş olduğu görülecektir (Gökalp, 2005: 9). Ziya Gökalp nasıl ki bir maddenin üç hali varsa toplumun da Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak gibi

üç şekli vardır. Şeklinde ifade eder. Bakımdan milletin çok boyutlu yönünü tarif etmiştir.

Günümüz insanı, Sanayi Devrimi'yle başlayan ve hemen hemen her alana yayılan hızlı bir değişimin sosyal ve psikolojik düzeyde bunalımların köklü bir rahatsızlığa dönüştüğü bir ortamda yaşamaktadır. Sanayi Devrimi'yle başlayan bu hızlı teknolojik değişme, toplumsal kurumlarda, örgütlenme biçimlerinde, kültürel yapıda ve bunlara bağlı olarak değer sistemlerinde de temel dönüşümlere neden olmuştur. Bunun sonucunda artık her gün onlarca, cinayet, soygun, hırsızlık ve tecavüz olaylarından haberdar olduğumuz, meyhanelerin dolu, köşe başlarının vesikalı ve vesikasız sapıklarca parsellenmiş olduğu, mahkemelerde dağ gibi biriken dosyalar ve geciken adalet, yozlaşmaya maruz kalmış bir iş ve ticaret ahlaki, hayali ihraçlarla devleti dolandıranlar, kendi bankalarını soyanlar, satanizme kadar çeşitli heteredoks inançların geliştiği ve taraftar bulduğu, hemen hemen bütün sosyal ilişkilerin menfaate endekslendiği bir ortamda yaşamaktayız. (Karaca, 2014:15)

Bu anlamda Avrupa'daki duruma baktığımızda; Cemil Meriç'e göre: "İncil, barbar Avrupa'nın kanlı dişlerini, yırtıcı tırnaklarını sökemez." Eski köleler toprak kölesidir şundan, sonra üçüncü sınıf olurlar: Sürekli çalışan, vergi veren, adsız ve hidayetsiz kalabalıklar topluluğudur Meriç buna: "Sınıftan çok yamalı bohçadır." İktisaden gelişen ve değişen bu sınıf, ezilen insanlığın, sonsuz aklın, cihanşümul adaletin temsilcisidir. Şatoyu yıkmak için kiliseyi de yok etmek zorunda. Reform, Rönesans, Aydınlıklar Çağı Büyük kaos'un belli başlı duraklamalarıdır.

İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamsine'ne göre, "insanlar hür ve hakça eşit doğarlar". Kendi menfaatlerinin, insanlığın çıkarları olduğuna güvenen üçüncü sınıf, dünya görüşünü parça parça inşa eder. Liberalizm ve ya ferdiyetçilik yüzyılların eseri ve üç sütun üzerine kurulur ve yükselir: Hürriyet, akıl ve birey devriminden sonra üçüncü sınıf yok olur. Burjuvazi savaş arkadaşlarını ziyafet sofrasından def eder. Hem servet de, hem de bilgi de onun tekelindedir. İnsanlar her anlamda eşittirler, ifadesi doğru ama kanun karşısında. Kanunu yapan da burjuvazidir (Meriç, 2012: 226-227). Bu açıdan bakıldığımızda toplumsal sınıf çatışmalarının olduğu ve eşitliğin olmadığı bir toplum yapısıdır. Evet tüm insanlar eşittir ama kanun önünde sadece kanunu yapanda uygulayan da burjuvazi kesimdir. Bir takım vaatler verilmiş ama tüm bu vaatler kâğıt üzerine yazılmış ve orda kalmış, sınıflar ortadan kalkmamıştır. Soyluların yerini burjuvazi, burjuvazinin yerini de proletarya almıştır, insanın insanla savaşı daha da artmıştır.

Modernizim, merkeziyetçiliği öngörürken, modernlik bir durum olarak merkezkaç yapılanmayı ortaya koyar. Bu durum modernist ideolojiye bir din gibi sarılmış merkezi otoriteyi rahatsız eder. Yaşanan gerilim toplumsal yarılmaları, merkez-çevre çatışmalarını, meşruiyet, temsil krizi gibi sorunları doğurur. Bizim sahip olduğumuz ve sonuncusu diyeceğimiz modernist devletten bir önceki, yani sondan bir önceki, Sovyetler Birliği'nde de yaşanan temel sorun buydu. Şimdi Türkiye de böylesi bir dönüşümden geçiyor; bu metod ve ideolojik yapıyı aşarak moderniteyi bir durum olarak temellendirmeye çalışıyor. İmparatorluk döneminin tekil yapısını parçalayan modernist ideoloji ve onu toplumda yerleştiren görüşler zaman içinde bir dine dönüştürüldü o akıl ortadan kaldırıldı.(Kahraman, 2004: 76)

Bu yüzden artan lüks tüketimin temel gayesi insanların insani özünü geliştirmekten çok, onları düşünmekten ve yaratma kabiliyetlerini alıkoyan, yani yabancılaştıran bir döngüdür. Bu ideoloji, Pazar şartları içerisinde en çok üretmeyi amaç edinen bir toplumsal örgütlenme biçimini getirirken, bu örgütlenme içerisinde insanlar, sadece makinelerin bir parçası ya da doğrudan doğruya bir üretim, hatta daha ziyade tüketim ve bağımlı bir meta haline gelmiştir. Zaman, mekân, eğlence ve hatta cinsellik bile metalaşmış tüketilirken, bunların insani içeriklerinden soyutlanarak pazarda satılan nesnelere ve anlamını kaybetmiş etkinliklere dönüştüğü görülmektedir. Mesela kadınlık ve erkekliğin ölçüt ve nitelikleri, yaygınlaşmış moda evlerinin ve kozmetik sanayinin Pazar rekabetinde belirlenir hale gelmiş, tüm insani ilişkiler; sevgi, aşk, dostluk, ticareti yapılabilen bir nesne durumuna indirgenmiş. Cinsellik bile metalaşarak bir tüketim kavramına dönüşmüştür (Karaca, 2014: 57-8). Lüks tüketim araçları hemen hemen her yerde etkisini göstermektedir. Bu araçların toplumsal cinsiyet üzerinde de etkisini görmek mümkündür.

Ne var ki burjuvazi şatoyu devirirken Kiliseyi de yıkmıştı. Kitleler, Rabb'in melekütü ile oyalanamazdı artık. Sömürü nasıl gizlenecekti? Filozoflar yetişti imdada. Onlar da -rahip gibi- çelişkileri gizlemeye, iç ve dış talanı kutsallaştırmağa çalıştı. Dünyaca geçerli bir hakikat diye sunulan liberalizm bir sınıf yalanına, yani bir ideolojiye dönüştü. (Meriç, 2012: 226-227)

Dünya epeyce uzun zamandan beri modernitenin sorunlarını tartışıyor. Bu sürecin tohumlarının ne zaman atıldığının bilinmesi pek mümkün olmasa da, iki büyük savaş arasının “kayıp kuşağının” bireysel yalnızlığı ve hayatın anlamsızlığını irdelediği yıllar bu sorgulamanın psikolojik ayaklarından birini oluşturmuştu. Buna paralel bir şekilde bilgi kuramı ve bilim felsefesinde aynı dönemde yeşeren ve 1960 sonrasında olgunlaşan eleştirel yaklaşımlar bu kez modernitenin felsefi güvencelerinin sarsılmasına neden oldu. Nihayet yakın dönemde küreselleşmenin

tüm dünyayı iktisadi, siyasi ve kültürel bir yapıya tabi tuttuğu bir ortamda, modernitenin göz ardı edilemeyecek sosyal maliyetleri gündeme geldi (Mahçupyan, 2015: 126). Modernleşme Avrupa’da ortaya çıkan ve daha sonra bütün dünyayı çevreleyen Batılı olmayan toplumlarda bir sistem olarak devam etmektedir. Türk toplumunda modernleşme sevdası Osmanlının son dönemlerinde gerilemesiyle birlikte daha sonraları hız kazanarak devam etmektedir. Bu bakımdan modernleşmenin bizdeki konumu Osmanlı İmparatorluğunun nasıl kurtulacağına yönelik arayışlarda bulunulmasıdır.

Geleneksel, küçük toplumlarda yaşayan bireylerin elbet kimlikleri mevcuttu ama kimlik sorunları yoktu. Sosyal kültürel değişmelerin yayılıp hızlanmasıyla, kimliklerin kimlik ifadesi, seçimi ve ya özdeşimi bir problem olarak ortaya çıktı. Çünkü kimlik ilk ve son çözümlemede bir kültür problemiydi. Çağdaş Çek düşünürlerinde Milan Kundera, “Kimlik sorunu, insanın kendi varlığıyla ilgili karmaşık ve çetin tutumundan kaynaklanıyor” diyordu. İnsanlık tarihi boyunca, İnsanoğlu’nun kendini, araması günümüzün olgusu fakat bu pek de gelip geçici bir moda benzemiyor. Teknolojik gelişmeler sürdükçe, toplumlar, kültürel değişim yaşadıkça, insan sanki bu sorunla ilgilenmeyecek gibi görünüyor. Bu bakımdan çağdaş insan kendi kimliğini arıyor; çünkü kendisine atfedilen kimlik kartlarına razı değildir. Kendine has kimliğini araştırmak, bulmak; kendi seçtiğini kullanmak “Ben şuyum ya da değilim” deme özgürlüğüne kavuşma arzusundadır (Güvenç, 1993: 5-6). Geleneksel toplumlarda da bir kimlik vardır. Fakat bir kimlik kargaşası yoktur. Bu bakımdan teknolojik gelişmeler artıkça ve kültürel değişmeler sürdükçe insanın kimliksel bunalımı da artmaktadır.

Hemen hemen tüm sömürgelerde benzerine rastladığımız ve pek çok ülkenin zengin, elit tabakasına bağlı bu aydınlarda ortak psikoloji ansızın ve acele bir modernleşme ifadesidir. Çünkü dil bilir, mevki ve mal varlıklarıyla Avrupa’nın lüks otelleri, eğlenceleri, konforu ile iç içedirler. Gerçek Avrupa sandıkları bu yapı onları büyüler. Kendi vatan ve milletleri, niçin onlara benzemiyor diye, içten içte sinirlenmeye ve harekete geçmeye kalkışırlar. Bu ruh haliyle Türk toplumunu oluşturan maddi ve manevi vasıflardan uzakta yetişmiş ve halkı tanımadığı için hor gören aydınların taşıma su ile bir değirmenin dön derdiklerini görememişlerdir (Kabaklı, 2004: 63-4). Avrupa’ya gönderilen Jön Türklerde de bu durum söz konusudur. Modernleşme anlayışı insanları geçmişten bu yana büyülemiştir.

Aydınlanma, gelişen düşünmenin en geniş anlamında, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür. Ne var ki, tamamen aydınlatılmış yeryüzü bugün muzaffer bir felaketin belirtilerini taşıyor. Aydınlanmanın programı dünyayı gizlerinden kurtarmaktı. Mitleri parçalayarak, hamhayalleri bilgi vasıtasıyla alaşağı edecekti. (Horkheimer ve W. Adorno, 1995: 19)

Jürgen Habermas'a göre Modernlik, gelenekselliğin normalleştirici işlevlerine karşı bir isyandır. Bu başkaldırı, etiklik veya yararlılık standartlarını etkisiz hale getirmenin bir şeklidir. Bu bakımdan Habermas'a göre, bu estetik bilinç, sürekli olarak devam eder. Skandal arasında diyalektik bir oyunu sahneler; küçük düşürmeye eşlik eden korkuyla meydana gelen bir çekiciliğe alışmıştır. Fakat yine de küçük düşürmenin aşırı sonuçlarında her zaman kaçınır (Habermas,1994: 33). Habermas'ın da ifade ettiği gibi modernlik geleneksel yapı anlayışına karşı bir başkaldırı konumundadır. Bu bakımdan modernlik anlayışı geleneksel yapının takıntalarına takılabilir. Yani geleneksel yapı değişim ve dönüşüme biraz daha geriden bakar.

3.2.Gelenekselden Modernliğe Geçiş

Rönesans ve Reform hareketi, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi ve kitle toplumlarının hareketliliği, modernleşmenin temel altyapısını meydana getiren, modernleşme sürecine katkıda bulunan bazı unsurlar içermektedirler. Bu dönemlerde başlayan toplumun değişim ve dönüşüm süreci, 19. Yüzyılda zirve noktasına ulaşmış ve bugün bilinen şekliyle modern toplumlar meydana gelmiştir. Bu anlamda modernite terimi, Batı Avrupa'da Aydınlanma düşüncesinin akla ve bilimsel bilgiye dayalı olarak geliştirdiği seküler düşüncelerin etkisiyle ortaya çıkan modernleşme sürecini içeren toplumları tanımak için kullanılmaktadır. Modern terimi niteliksel olarak modernleşmeyi takip eden toplum şekillerini ifade etmektedir. Buna karşılık, geleneksel ve modern öncesi isimlendirmeler, modernleşme sürecinde önceki toplum biçimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Avrupa'da geleneksel toplumlar genellikle köylerde yaşayan, tarımsal üretimi gerçekleştiren, otoriter ve dini toplumlar olarak ifade etmektedir. Bu anlamda daha çok nüfusu olmayan, homojen bir karakterde ve kapitalizm öncesi dönemde görülen toplumlardır. Modern toplumlar ise şehirselleşen alanlarda görülen yükselme ya da alçalma, kapitalizmin çeşitli

şekilleri, demokrasi, bilim ve teknoloji, nüfus artışı ve yoğunlaşması, heterojen bir kültürel, politik ve dini yapı özelliklerini taşımaktadır (Yeşildağ, 2011: 12). Yukarıda da değinildiği üzere toplumların geçmişten günümüze geçirdiği ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak anlamındaki süreçlerine değinilmiştir. Şehir hayatı ile geleneksel hayatın farklılıklarını günümüz toplumlarında da görmek mümkündür.

Max Weber Toplumsal değişim ve dönüşüm anlamında “şehir” kavramından bahsederken şehir yapılanmasında temel faktörün Pazar kavramı olduğunu ve ancak her pazarın olduğu yerin ise illa şehre dönüşecektir diye bir durum söz konusu değildir ona göre şehir: Uzun vadeli ticaret için seyyar tüccarların kendi mallarını belli bir zaman aralığında birbirine ya da müşterilere pazarlarda çok sıklıkla köyler olarak kullandığımız bölgelerde yer alır. Bu açıdan ifadenin ekonomik anlamına bakıldığında şehirden, sadece yerel halk günlük ihtiyaçlarının ekonomik olarak gerekli bir parçasını yerel pazardan giderirse ve eğer orada satılan ürünlerin gerekli bir parçası halk hemen başka pazarda satılmak için elde edilmiş ya da üretilmişse, şehir o zaman, her zaman bir Pazar merkezidir diyebiliriz (Weber, 2012: 578). Weber’in toplumun sosyo- kültürel değişme konusundaki ifadelerinde gördüğümüz gibi bir şehrin, şehir statüsü kazanması için orada mutlaka bir takas usulü dediğimiz bir toplumsal hareketliliğin olması şarttır. Bu yüzden biz şehir kavramını bir bina yığınlarından ibaret olması yanlısını da açıkça görüyoruz. Böylelikle bu yanlış da ortadan kalkmış oluyor.

Bu açıdan “Modern” kavramı, yıllardır çok sorgulanmaksızın, dünyanın kuzeybatı çeyreğinde son birkaç yüzyıl içinde meydana gelen toplumsal oluşumlar hakkında kullanılmaktadır. Modern toplum, son birkaç yüzyıldaki toplumsal oluşumlar ile “geleneksel” toplumlar arasında görülen temel bir farklılığa dayanır. Gelenekten kastedilen fikir ise, modernizm öncesi toplumsal oluşumun özellikleridir. “Gelenek” aile Antik Çağa ve bu dönemin kültürel, ekonomik, siyasi, dini boyuttaki alışkanlıklarını kullanmakta bulunur. Pek çok düşünürün, modernizm tanımlamalarındaki “geleneksel” kelimesi, modern öncesi toplumsal yapıdaki önyargılar ile dogmalara denk gelir.¹⁰ Bu yüzden geleneksellik ve modernlik kavramları ile kentsel ve kırsal ifadeleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Şehirli

¹⁰ Şahin, Jale, *Zygmunt Bauman’ın Modernite Eleştirisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2013, s. 12.

olmak modern olmayı gerektirdiği gibi; kırsal olmak ise gelenekselliği ifade etmektedir.

3.2.1. İdeolojik Değişmeler

İdeoloji, kelimesine baktığımızda sosyal bilimlerde ideoloji kavramının pek çok birbirinden farklı anlamı mevcuttur. Fakat bizim aslında üzerinde durmak istediğimiz nokta kavramı daha geniş bir perspektifle ele alıp incelemektir. Modernizasyona üç farklı şekilde ideolojik yanıt verilmektedir. Öncelikle, modernizasyonu ödüllendiren ya da modernizasyonu meşruiyetini benimseyen ideolojilerin varlığına değinelim. İkinci durumda ise, modernizasyona muhtelif olarak gelişmiş, esas gayesi modernizasyona direnç göstermek olan ideolojiler bulunmaktadır. Bunlar modernizasyon karşıtları ideolojiler olarak tanımlandırılabilir. Üçüncü durumda ise, günümüz için tümünden daha da önemli bir konumda yer alan ideolojiler ise, bu süreçten bağımsız olarak düşünülen bazı değerlerin hesabına modernizasyonu azaltılan bazı değerlerin hesabına modernizasyonu denetim altına alma veya ihtiva etmek amacıyla bir takım yollar arayan ideolojilerdir (Berger, 1985: 175). İdeoloji ifadesi çok geniş bir kavramdır. Bu bakımdan yukarıda da değindiğimiz gibi ideolojilerin modernizasyon kavramıyla ilişkisi ele alınmıştır.

Modern toplum, doğa bilimlerinin gelişimi, düşünce ve sanat yönündeki gelişmeleri (Rönesans, Reform ve Aydınlanma), teknolojik icatlar (sanayi devrimi) ve siyasal gelişmeler olmak üzere dört temel süreçten geçerek meydana gelmiştir. Bu açıdan geleneksel Avrupa toplumunun feodalite ve kilise etrafında şekillenen toplum yapısının dönüşümü ve Avrupa'nın dünyada elde ettiği pozisyon 18. Yüzyılın ortalarında yeni bir toplum biçimini meydana getirmiştir (Sunar, 2012: 25). Yani burada şunu açıkça görüyoruz ki; eskiden günümüze doğru meydana gelen sanayi ve toplumsal reformlar ekonomik gelişmeyi hareketlendirdiği gibi toplumu da bir nebze olsun canlandırmıştır. Örneğin eski çağlarda toplum ve kilise arasındaki katı düşünceler bir takım reformlarla ortadan kaldırılırken insanlara da zihinsel açıklığı da getirmiştir. Bu yüzden diyebiliriz ki her toplumsal kargaşanın arkasında geleceğe dönük aydınlık yarınlar vardır.

Modernliğin geleneksel yapı üzerindeki politik ve ekonomik gücü, geleneksel yapının modernlik üzerindeki gücüne kıyasla çok daha büyük olduğu içindir ki modernliğin geleneksel bünyeyi etkileme şansı, geleneksel yapının modernliği etkileme şansından çok daha fazladır. Bu nedenle de ideolojik yapının inşasında bir uzlaşma zemini arayan kimse, modern birey değil, ama daha gelenekçi bireydir. (Berger, 1985: 183)

Modernleşme sürecine girdiğimizden beri Türkiye, Kasım 2002’de ilk defa ideolojiyi bir kenara bırakıp bir iktidara hâkim olmuştur. Gerçekten de günümüzde baktığımızda yüz elli yıldan beri ilk defa meydana gelen bu gerekli olayın nedenlerini ele almadan önce, Türkiye’nin ideoloji tarihine kısaca göz atmak yerinde bir çalışma olur. İdeolojinin pek çok fonksiyonu arasında asıl gaye sosyo-kültürel ve siyasal değişmeyi gerçekleştirmek veya mevcut sosyal-politik düzeni korumak vardır. Bu açıdan modern ideolojiler, geleceği geçmişle bağlamayı hedef almakla beraber, geleceğe daha fazla önem vererek sosyo-politik değişmeyi ön plana koyarlar. Modern ideolojiler, ütopye daha fazla ağırlık vermekle beraber geçmişi de yani tarihi de subjektif bir şekilde yorumlayarak onu parlak ütopyik geleceğe destek olarak kullanırlar (Karpas, 2009: 311). İdeolojileri bu açıklamalardan da yola çıkarak bir toplumsal yapı koruyucuları diye de ifade edilebilir. İdeoloji’nin temel yapısında da bir takım kalıplaşmış yapıların bozulmasını engelleyip onları geleceğe taşımak temel hedefdir. Özellikle modernleşme ve küreselleşme bu kavramın önünde bir düşman konumundadır. Çünkü modernleşme kavramının yanında ideolojiler yok olmaya mahkûmdur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısına baktığımızda, cemaat’ler üstüne inşa edilen bir devlettir. İmparatorluğun parçalanması, bunun yerine çoğunluğu Müslüman–Türk bir birimin geçmesini sağlıyordu. Fakat yeni kurulan birimin sınırları nasıl tanımlanacaktı? Bir takım Batılı düşünürlere göre, bir ulusal devlet kendi sınırları içinde aynı ırk’tan olan kimseleri toplar. Başkalarına göre, ulusal devlet’in yurttaş’ı, belirli yasaları sayan kişilerdir. Ziya Gökalp ise bu iki ilkeyi de reddediyor. Ona göre, ulusal var olmanın özü paylaşılan bir kültür’dür. Bu kültürün paylaşılması, aynı eğitimin, değerlerin ve heyecanın paylaşılmasıydı. Böylece, millet, aynı eğitimi almış, aynı dili konuşan, aynı duyguları, idealleri, din ve ahlak öğelerini ve estetiği paylaşan kişilerden oluşmaktaydı. Ziya Gökalp’in “müşterek kültür” olarak ifade ettiği ilkede, kültürün, halkın yaşayışının içinden çıkarılarak sistematik bir kültür politikasıyla işlenebileceği varsayılmıştır. Kemalizm’in gelişmesi, bu

öğenin Atatürk tarafından ne kadar ciddiye alındığını gösteren örneklere rastlamak mümkündür. Ama Ziya Gökalp'ın üstünde durmadığı nokta, Osmanlı tarihinin yeni rejimdeki yeri konusuydu (Mardin, 1995: 237-238). Ziya Gökalp'ın temel felsefesinde her anlamda kendi kültürümüze bir geri dönüş olması gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden de Osmanlı dönemi ile Türk toplumu arasında bir uçurumun olduğunu ifade etmiştir. Edebiyat'da, sanatta ve kültürel yaşamda bir takım yol ayrımlarının olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'nin ideolojik gelişiminde bir dönüm noktası olan 27 Mayıs 1960 askeri ihtilal Cumhuriyet'in ilk otuz yılında kurulan siyasal profil toplumsal yapı taşlarını zayıflattı ve toplumsal örgütlenme ve devlet otoritesine ilişkin geleneksel anlayışın son kalıntılarının ortadan yok edilmesinin yolunu açtı. Ayrıca ekonomik ve sosyal çatışmaların yüzeye gelmesini sağladı ve bu konular hakkındaki hedefi demokratik parlamenter ilkelere dayalı hukuk düzenini yeniden tesis etmek ve gerekli anayasal güvenceler aracılığıyla demokratik ilkelerin korunmasını sağlamaktı. 1961 anayasasıyla bu hedeflere biçimsel olarak ulaşıldı. İhtilalin sosyal düşünce ve hareketler yönünden uzun vadede yol açtığı sonuçlar ise muhtemelen bu kurumsal başarılarından çok daha gerekli oldu (Karpat, 2011: 227). Her toplumun şekillenmesinden bir takım toplumsal hareketlenmeler olmuştur. Bu hareketlilikler toplumu olumlu etkilediği gibi olumsuz da etkilemiştir.

Kendini ideolojiyle ilgili şüpheye odaklayan ruhsal tutumun, genel olarak politik pratiğin günlük yaşam tecrübesi alanında meydana gelme olasılığı baya bir yüksektir. Rönesans döneminde, Makyavel'in hemşerileri arasında meydanlardaki halkın saraydan farklı düşündüğünü iddia eden bir atasözünün kullanılmaya devam etmesi anlamın taşıyor. Bu anlamda, yukarıda bahsettiğimiz şüphecilik ve güvensizliğin daha şu andan itibaren bir yöntem haline alması söz konusudur. Düşüncenin çeşitliliği daha şimdiden sosyolojik olarak kabul edebileceğimiz bir etmene atfedilmektedir. Ve Makyavel, kendisine ait kuralsız rasyonellikle, değişen bakış açılarıyla birlikte farklı çıkarlar arasında bir ilişki kurmayı görev biliyorsa eğer; ya da herkes için güçlü bir ilaç bulmayı hedefliyorsa eğer; şimdi karşımıza daha yöntemsel bir şekliyle çıkmaktadır. Günümüze kadar aktarılan ve kısmi anlamında ifade ettiğimiz ideoloji kavramının kökenleri bu yaklaşımlarda yatmaktadır (Mannheim, 2002: 89-9). Toplumda ideolojiler tıpkı gelenek, görenekler gibi bazen değişim ve gelişme önünde büyük bir engel teşkil edebilirler.

3.2.2. Siyasal değişimler

Günümüzde ABD önderliği kökeninde Batı dünyası egemenliğini pekiştirmeyi hedefleyen toplumsal değişme anlayışı yeni bir adım geliştirmeyi engellemek gayesini taşımaktadır. Bundan dolayı çağlar boyunca, kutsalın yeniden keşfinden bahsetmek rastlantı değildir. Sosyolojinin kuruluş döneminde Batı kendi sosyal düzenine üstünlük atfederek geleneksel Doğu uygarlıklarını kendine bağlı olarak ifade etmeye çalışmışlardır. Bu açıdan Batı öncülüğünde sosyal değişme ve ilerleme anlayışı belli bir toplum modeli anlayışının yaratılmasına dayalıdır. Günümüz dünyasında Batı, Doğu karşısında elde ettiği başarı mutlak hale gelirken, evrensel anlamda toplumsal gelişme anlayışını üstlenecek toplumsal aktörler yerine, farklılıkları mutlak hale getiren etnik, dini yeni kimlik kalıplarını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan ABD merkezli küresel toplumsal değişme ifadesine karşı çıkmak dünyadaki gelişmelerin dışına çıkmak demektir (Eğribel, 2011: 119-20). Kısacası günümüzde baktığımızda dış ilişkilerde siyaset hep göçlünün etrafında ve onun isteği doğrultusunda şekillenmektedir. Göç kimde ise geçerli söz de ondadır.

Toplumun kendi üzerindeki hâkimiyetinin uygun sınırı nedir? Toplumun otoritesi nerede başlar ya da nerede biter? İnsan ömrünün ne kadarı bireyin kendisine, ne kadarı topluma ayrılmalıdır? Bu noktada birey ve toplumdaki her biri kendilerini ilgilendiren konulara sahip olurlarsa, her biri kendine uygun payı almış olur. Hayatın, bireyi ilgilendiren belli başlı kısımları bireye, toplumu ilgilendiren kısmı da topluma ait olmalıdır. Her ne kadar toplum, bir sözleşmeye dayanmasa ve bir sözleşmeye göre hak ve yükümlülükleri kesin biçimde ifade etmese de toplumsal korumaya kavuşmuş olan her birey ettiği bu faydaya karşılık bir borç altına girmekte ve toplum halinde yaşamanın bir zorunluluğu olarak o toplumdaki diğer bireylere karşılık belli bir yükümlülük altına girmektedir. Bu yükümlülük öncelikle bir başkasının çıkarlarına, daha doğrusu ya açık bir kanun hükmü ile ya da bir anlaşma ile bir hak olarak kabul edilmesi gereken bazı çıkarlarına zarar vermekten kaçma şeklinde ortaya çıkar. İkinci olarak, toplumu veya toplum üyelerini zarardan ve hırpalamaktan kurtarmak için tercih edilen çalışmalardan ve fedakârlıklardan her şahıs kendi payına düşene katlanmalıdır (Mill, 2004: 131-132). Burada Mill bireyin toplum içerisinde ve toplumun belirlediği yasa karşısındaki tutumunu gösteriyor. Kişinin başkalarının yasal sınırlarına müdahale etmeden sınırsız bir şekilde özgür olması ve kendi ideallerini oluşturması en temel haklarından birisidir.

Türkiye tarihinde “ideolojiler”, devleti, daha doğrusu idare sistemini düzenlemek, yani daha rasyonel ve verimli şekle sokmak arayışlarında doğmuştur. Bu arayışların ki bunlar III. Selim, II. Mahmut ve Tanzimat devirlerini kapsar ana özellikleri gerçek ideolojik temellerden mahrum oluşlarıdır. Hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi sağlam temelleri olan bir ideolojiye dayanan 1789 Fransız Devrimi’nin amacı, millet (*nation*) ile devleti (*etat*) birleştiren milli devleti yaratmaktır. Fransız Devrimi yeni bir sosyal olayı, yani modern milleti (*nation*) siyasi bakımından yeni bir tanımlamaya tabi tutmakla kalmamış, onu devletin sahibi yapmıştır. Devrim aynı zamanda devlete milletin dil ve kültür özelliklerini birleştirerek onları siyasi bilincin temeli kılmıştır. Türkiye’nin ilk ideolojisi de bir Osmanlı milleti yaratmak amacını güden Osmanlılıktır (Karpaz, 2009: 311-312). Modern siyasi anlamda bir millet yaratmak ve devleti bir insan kitlesi üzerine oturtmak, Osmanlılığın temel amacıydı.

Bugün birer devlet toplumu gibi görünenler ya ekonomik koşulların bağladığı ya da askeri çıkarlar etrafında bir araya gelen devlet toplumları haline gelmişlerdir. Fakat daha dikkatli bakacak olursak karşılaşıcağımız durum şudur ki: Bu tür devlet toplumları merkezi yapı itibariyle güçlü olan bir ya da devletin etrafını kendine bağımlı, kendisinin uydusu sayabilecek adeta bir küme etrafında toplanmış durumdadır. Bu oluşumların sıklığı ve devamlılığı ya da sağlamlılığı kendi içerisinde sağlamlılığı kendi aralarında bir devlet-üstü ya da sosyal devlet birliği oluşturmak değil, devlet –üstü bile olmayan bir savaş gücü birliği oluşturma aşamasından ileriye gidememişlerdir (Berkes, 1982: 201). Yukarıda anlattıklarımızı daha iyi desteklemek amacıyla günümüzde her toplum belli bir bütünlük oluşturma çabası içerisindedir. Ya da var olan bir bütün bir parçası olma arayışındadır. Birleşmiş Milletlere üyelik ya da NATO’ya üyelik v.b bu tür uluslar arası kuruluşlar da toplumlar arasında birliği sağlamayı amaçlamaktadır.

3.2.3. Ekonomik Değişmeler

Her Toplum diğer canlılar gibi hayatını sürdürmek için ihtiyaçlarını karşılamak zorunda ve bir arada yaşamak mecburiyetinde olan bir varlıktır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel özellik diğerleriyle iletişimi sağlamak için dili kullanmasıdır. Dil sayesinde tecrübelerini gelecek nesillere aktarılabilmesi, kendi davranışları hakkında bir iradeye sahip olması, sadece dış etkenlerin etkisiyle

değil, kendi iradesiyle ve yaratıcı gücüyle davranışta bulunması gibi insanın özelliklerinin uzun bir programını çıkarmak olasıdır. Bunlar arasında en önemlisi makro düzeyde toplumun yalnız maddi, dış toplumsal etkenlerin etkisiyle değil sadece, insan kendi iradesiyle, yaratıcılığıyla değişmesi ve gelişmesidir. Tarihsel anlamda baktığımızda insanoğlu maddi olan, maddi olmayan evreni, belirli eylem şekillerini ve düşünme tarzlarını üretme, değiştirme, geliştirme, biriktirme ve bunları gelecek nesillere aktarma kapasitesine sahip olmuştur (Zorlu, 2006: 1). Bu yüzden insanoğlunun evrende var olmasından günümüze kadar her zaman evrenle birlikte kendisinde de bir takım değişimler, dönüşümler yapmıştır. Bunlar araç gereç yapımından tutunda kendi zihin yapısının inşasına kadar gider.

Kardeşlik dini ile dünya düzeni arasındaki gerginlik en açık ekonomik alanda görülmüştür. Ruhları ve ilahları etki altına almaya çalışan bütün ilkel büyü ve dinsel gizemi açıklama yöntemlerinin arkasında özel çıkarlar vardır: Zenginlik, uzun ömür, sağlık, onur, müritler ve belki de öbür dünyada daha iyi bir mevki. Eleus muammaları bunların hepsini vaad ediyordu, tıpkı Fenike ve Veda dinleri, Çin halk dini, eski Yahudilik ve ilk İslamiyet gibi; aynı vaatler dindar Hindular'a ve Budist halk yığınlarına da yapılmıştı. Buna karşılık, işlenmiş kurtuluş dinleri, akılcı ekonomik hayatla ilişkilerinde giderek gerginliğe düşmüştür. (Weber, 1993: 285)

Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte, ekonomik etkinliklerin rol alması oldukça önemlidir. İdeolojik anlamda meydana gelen farklılaşmaların, ekonomik etkenlerle ifade edilmesi, Aydınlanma düşüncesinin pratik yaşama uyarlanmasını mümkün kılar. Bu doğrultuda ideolojik anlamda meydana gelen Rönesans-reform hareketleri ile Aydınlanma düşüncesini, en başta burjuva sınıfı desteklemiştir. Burjuva sınıfının zenginleşmesiyle, ilk önce ticaretin ilerlemesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra da bu zenginlik, Sanayi Devrimi ile beraber daha da pekiştirilmiştir. Burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla, tarıma dayanan bir ekonomik yapıdan, sanayi ürünlerinin ticaretine dayalı bir şehir ekonomisine geçilmiştir. Bilimde ortaya çıkan olağanüstü gelişmeler ve değişmeler, teknik buluşları da beraberinde getirmiştir. Bu teknik buluşların, üretim sürecine uyarlanmasıyla da üretim artmıştır. Üretimin artması, yeni pazarların bulunmasını mecbur hale getirmiştir. Böylece ticaret yerel boyuttan çıkarak, önce ülke ve daha sonra da evrensel çapta yaygınlaşmaya başlamıştır (Şahin, 2013: 15). Her toplumun yapısında

bir geleneksel yapı mümkündür. Daha sonra geleneksel yapıdan modern yapıya merdiven dayamıştır her toplum bu bakımdan belli bir aşama gereklidir.

Max Horkheimer, Kapitalizmde özne ile nesnenin arasındaki bağı kopuk olduğunu ifade eder. İnsanların ürettikleri ürünler, yaşama ve yaratma becerileri, yabancı bir güç olarak karşılıklarına dikilir. Bilinç, bilim bu yabancı varlığı dışarıdan kavrayabilir, belki çözebilir, fakat içerden yaşayamaz. Bu bakımdan, bilinçle madde arasındaki bağlantıyı açıklama çabaları, 19. Yüzyıla kadar, hep birinin ötekine indirmesiyle, çökertilmesiyle sonuçlanmıştır. Max, 1844 *Elyazmaları*'nda ve *Kutsal Aile*'de, bütün toplum için geçerli bu genel yabancılaşmanın proletaryanın durumunda özellikle yoğunlaştığını, onu tetikleyen bir gerilim kazandığını anlatır. İşçi hareketi, felsefenin bilinçle varlığı kıyaslama sözünü yerine getirecek olan tarihsel etmendirdir. Proleterya, üretme gücüyle toplumun bir öznesi konumunu üstlenmektedir (Horkheimer, 1994: 20). Horkheimer burada nesne ve özne ilişkisine değinmiştir. Bu ikilemde toplumun üretimini üstlenen proletarya toplumda özne konumundadır.

3.2.4. Toplumsal Değişimler

Değişme, belirli bir zaman içinde, toplumsal ve doğal yaşam ile insan tutum ve davranışlarında meydana gelen farklılaşmayı ifade eden bir kavramdır. Toplumsal değişme ise sosyolojik açıdan, toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların, tarihsel bir süreç içerisinde değişmesini kapsamaktadır. Bu değişmeler birey ve grupların davranışlarına yansımakta ve toplumsal norm ve değerlerin farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu anlamda toplumsal değişme, toplumlararası ilişki ve etkileşimlerin niteliğini ve içeriğini belirlemektedir. Bu anlamda toplumsal değişme kavramı ilerleme, kalkınma ve gelişme kavramlarıyla yakından ilişkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kavramlarla ilişkili olmakla birlikte toplumsal değişme kavramı, anlam açısından önemli farklılıklar taşımaktadır.

Toplumsal değişme söylemi, herhangi bir değer yargısı içermemektedir. Buna karşın ilerleme, kalkınma ve gelişme ifadeleri değer yargısı içeren, belirli bir hedefe yönelik olan bir değişmeyi vurgulamaktadırlar. Ekonomik göstergelerle tanımlanan ve daha çok ekonomi ile ilgili olan kalkınma ve gelişme kavramları değer yargısı

içeren, belirli bir amaca yönelik olan bir değişmeyi vurgulamaktadırlar (Yeşildağ, 2011: 3). Toplumsal değişimin arkasında mutlaka bir ekonomik ilerleme görmek mümkündür. Ekonomik ilerleme toplumu peşinden sürükleyen adeta bir lokomotif özelliğini taşır.

Toplumsal alandaki ilerlemeler ideolojik, siyasal ve ekonomik gelişmelere hem eşlik etmiş, hem de onları bir anlamda tamamlamıştır. Toplumsal boyuttaki değişmelerin çok çeşitli görünüşleri vardır. Kentsel yaşamın gelişmesi ile hayatında değişim yaşanmıştır, nüfus giderek hızlı bir biçimde yükselmiştir. Sanayileşme ile birlikte sayısız meslek dalı ortaya çıkmış, uzmanlaşma artmıştır. Sanayileşme ile birlikte pek çok meslek dalı ortaya çıkmış, uzmanlaşma artmıştır. Eğitim giderek yaygınlaşmış, kadınlar çalışma hayatına dâhil olmuşlardır. Hızla artan makineleşme, bedensel emeğin yerine kafa emeğinin geçmesine sebep olmuştur.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşamasında önemli bir değişim de, kadının toplumsal konumunda yaşanmıştır. Kadınların toplumsal statülerinin değişmesinde, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan haklar etkili olmakla birlikte, Sanayi Devrimi sonrası kadınların kurumsal olarak çalışma hayatına girmesi daha çok önemli derecede etkili olmuştur (Şahin, 2013: 16). Çok açıktır ki ekonomik gelişme ve ilerleme ancak ve ancak toplumsal alandaki ilerlemelere bağlıdır. Bir toplum ancak kendi gelişimini tamamladıktan sonra ekonomisini de bu yönde değiştirebilir. Böylece bu ikisi tamamlandıktan sonra da toplum içindeki cinsiyet ve ırksal ayrımlar da son bulur. Çünkü insan özelliklerine göre ayrımcılıklar ancak ekonomik ve toplumsal olgunluğa erişmemiş toplumlarda mümkündür.

Toplumsal değişmeyi etkileyen bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Coğrafi yapıda görülen toprakların verimliliği, doğal felaketler, iklim değişikliği gibi fiziksel çevre faktörleri; coğrafi keşifler, yayılma gibi kültürel faktörler; pusulanın, matbaanın, buharlı makinelerin bulunuşu, elektrik, telefon, bilgisayar kullanımı gibi teknolojik faktörler; hızlı nüfus artışı, göç gibi demografik faktörler; toplumsal değişmeyi etkileyen ve birbirleriyle ilişki içinde yer alan temel unsurlardır. Toplumsal değişme, insanların çeşitli bölgelerinde, farklı toplumsal unsurlar üzerinde, farklı hız ve çağda meydana gelmektedir. Toplumsal kurum ya da unsurların bazıları değişmeden diğerlerine göre daha az etkilenirken, bazıları ise çabuk ve köklü bir şekilde etkilenmekte ve hızlıca değişmektedir. Aynı zamanda

etkileşimde bulunduğu diğer kurum ve temel unsurları da kendisiyle birlikte değişime sürüklemektedir. Toplumsal değişme aşamaları şeklinde, düzenli bir şekilde ortaya çıkabileceği gibi, çok hızlı ve düzensiz bir biçimde de meydana gelebilmektedir (Yeşildağ, 2011: 4). Toplumsal değişme anlık veya kendiliğinden olan bir şey değildir. Toplumsal değişmenin arkasında göçler, toplumsal hareketlilikler, savaş ve bunlara benzer pek çok şeyi sayabiliriz.

Bu açıdan sosyo- kültürel yaşamda kültürlerin evrilmesinde şüphe yoktur. Bundan dolayı bu kavram herkesin kabul ettiği şeydir. Başka bir deyişle kültürün evrimi tartışmalı, spekülâtif, doğrulanmamış bir ya da başka bir kültür tanımlaması anlamına gelmektedir. Bazı kültürlerin belli bir zamanki geçmişini göz önüne getirdiğimizde o kültürü oluşturan bütün dilleri, pratikleri, törenleri, yapıları, yöntemleri, araçları, efsaneleri, müziği v.b kapsam zorundadır. Zamanla bu *envanter* değişim gösterecektir. Yüzyıl sonra bugüne döndüğümüzde, bazı kalemler ortadan yok olacak, bazıları ise çoğalacak, bazıları da birleşecek, bazıları değişime uğrayacak, yeni bazı kalemler ise yeni filizlenecektir. Bu bakımdan tarih içinde bu yeni değişimlerin harfi harfine kayıt altına alınması bilim değil, bir veri tabanı kuracaktır. Bu ifade herkesçe bilinen bir gerçek haline gelecektir (Brockman, 2013: 18). Böylelikle yazarların günümüz toplumlarında ölümsüzleşmesi onların kariyer yaşamlarında verdikleri eserlere bağlıdır. Her toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da kalıcı olmak, halkın gönlünde taht kurmak çok önemli bir kavramdır. Bu açıdan Âşık Veysel ve bu anlamda toplumun gönlünde yer etmiş nice düşünürler ve fikir adamları bu dünyadan göçüp gitseler bile halkın hizmetine sundukları eserler onları geleceğe güvenle taşıyacaklardır.

3.2.5. Modernliğin Eleştirisi/ Bunalımı

Modernlik insanlık tarihinin belki de en iddialı kavramlarından biridir. O kadar iddialıdır ki kendisinden önceki değer yargılarını azarlayan, küçümseyen huysuz ve şımarık bir çocuğa benzer çoğu zaman. Ne kadar kontrol etmeye çalışırsanız da kontrol, onu daha da saldırganlaştıracak; kontrol edilmek değil, her zaman daha da fazla kontrol etmek ister. Her şeyi sadece kendisi bilir. Ona göre gerçekler, laboratuvarların cam kavanozları içine sıkışmış gibidir ve o kavanozun içinden çıkan gerçeklerle kâinata ve evrendeki düzene anlam ve önem

kazandırılabilir. Fakat kendisi haricinde var olan her şeyi kontrol etmeye çalışan modernlik de ne yazık ki kendi kontrolsüzlüğünün ve hırçınlığının kurbanı olmak üzeredir (Elmas, 2013: 13). Bu açıdan modernleşmenin toplumsal yapımızdaki konumu freni patlamış bir araç mahiyetindedir. O yüzden kontrol edilmesi ve sınırlandırılması pek de mümkün görülmemektedir.

Dolayısıyla, Bauman'a göre, "Modernite kaçınılmaz bir şekilde baskı hiyerarşileri kurmuş ve onları meşrulaştırmıştır." Modernite, ayrıca belirsizliği baskın hale getirmeye yol açar. Aniden birçok kategoriye koyabilecek ya da modernite'nin düzenleyici şartlarını çatlakları arasında kalan sosyal sınıflar asimilasyon kavramına ya da zulme ve yok edilmeye maruz bırakılmıştır. Bu açıdan Bauman'ın ortaya attığı bu kavram, postmodern edebiyatta ortak olan bütünlük ya da bütünlükçülük eleştirisinin tipik bir göstergesidir. Bu toplumsal yaşamı bir bütün olarak ele geçirme, başka bir ifadeyle toplumsal hayatı tutarlı tek bir entelektüel veya yasal çerçeve içerisinde anlamaya ve kontrol altına almaya ve yönetsel sistemlere de referanslarda bulunur. Bu açıdan postmodernler genelde parçacılığı, farklılığı ve yerel olanı anlama ve daha duyarlı olma çabalarının daha az zararlı ve daha verimli olduğunu ifade ederler (Smith, 2007: 315). Modern yaşama olana eğilim gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü zaman değiştikçe insanın da istek ve arzuları değişip gelişmektedir.

Yaşanan kimi tecrübeler de bu durumu doğrulamaktadır. Çernobil'de kullanılan teknolojinin 'eski' oluşunu bu tür kazalara sebep olarak gösterenler, Fukushima'daki facia için hangi kelimeleri kullanmaktalar acaba? Hangi güvenlik tedbirleri modern olma pahasına aldığımız risklerin önünde durabilmektedir? Her ne kadar insanoğlu öğrenen bir varlık olarak her yaşanan faciadan bir ders çıkarsa da modern toplumun geleceğin uğruna ciddi bir güvenlik ve emniyet probleminin varlığı açıkça ortadadır. Zira çıkarılan 'bir' ders, pozitivistliğe mağlup olan kader (*fate*) düşüncesinin olmadığı modern toplumda ortaya çıkan sonsuz riskleri önlemek adına yeterli olmamaktadır. Bu açıdan 'risk alma', 'riskten kaçınma', daha genel anlamıyla 'risk düşüncesi', pozitivistliğin modernliğe hediyesi gibidir. Kaderin ve geleneklerin zincirinden kurtulmak isteyen modernlik, riskin derin sularında boğulma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Dolayısıyla günümüz modern toplumlarının risk temelli güvenlik ve emniyet probleminin modern yaşamın hayat damarlarında can bulduğu ve geliştiği söylenebilir (Elmas, 2013: 13-14). İnsanoğlunun kendi eliyle yaptığı teknolojik ve

bilimsel gelişmeler daha sonrasında kendisine risk teşkil etmiş ve bu durumda sürekli bir tedirginlik anlayışı içerisinde hayatını sürdürmek zorunda kalmıştır.

Kökenleri Max Weber'e kadar dayanan "modernleşme okulu", İkinci Dünya savaşı sonrasında ABD'nde bugünkü şeklini almıştır. Bu okulun temel fikri, az gelişmişliğin az gelişmiş ülkelerin kendi iç toplumsal yapı ve toplumsal değerlerin bir ürünü olduğudur. Bu toplumlar kapitalizm öncesi çağın Batı Avrupa'sına benzer geleneksel yapılarıdır. Bu yüzden az gelişmiş ülkeler, bugünün modern toplumlarının geçtikleri yolu kat ederek modernleşeceklerdir. Bu yüzden geleneksel toplumlara modernleşmeyi yaygınlaştıracak ve sağlamlaştıracak olan temel etkenler de gelişmişlerin sermaye, teknoloji ve yardımları ve kuramsal, ideolojik faydaları olacaktır (Aydın, 1993: 22-3). Modernliğin geçmişine baktığımızda temelleri çok eski zamanlarda atılmış olup temel gayesi ise gelişmiş toplumların ideolojik kavramlarını geri kalmış ülkelere benimsetmektir.

Günümüzde Üçüncü dünya'da modernizasyona karşı verilen ideolojik cevapların en güçlüsü milliyetçilikdir. Bu durumun gözlerden kaçmaması için tuhaf bir cevabı vardır. Millet ya da millet devlet görüşünü doğuran milliyetçilik, özellikle Batı temellidir. Üçüncü dünya ülkelerinde ise aynı durum Batıya karşı olan ideolojilere dönüşmüştür. İşin daha da ilgi çeken tarafı, milliyetçilik özellikle bir modern ideolojidir, kapitalizmi ve modern demokrasi meydana getiren burjuvazinin bir ürünüdür. En azından Napolyon dönemi boyunca, milliyetçiliğin, politika sahnesinde gelişme ve modernlik iddialarını temsil etmekte olduğunu görmek mümkündür. Fakat Üçüncü dünya ülkelerinde günümüz anlamıyla milliyetçilik, çatısında sürekli olarak modernizasyona karşı olan kuvvetleri barındıran bir ideoloji durumundadır (Berger, 1985: 185). Modernizasyona karşı direnç gösteren en temel kavramlardan bir tanesi de milliyetçilikdir. Bu bakımdan milliyetçilik modern bir ideoloji tarzıdır.

Bu açıdan bakıldığında modernliğin aslında o kadar da kontrollü olmadığını gösteren Çernobil, *Fukushima*, *Exxon Valdez*, *Bhopal* gibi örnekler, modern düşünce tarzının beraberinde getirdiği riskler üzerine düşünmeyi de mecburi kılmıştır. Ulrich Beck'in '*risk toplumu tezi*'de modernliğin beraberinde getirdiği riskler üzerine düşünmemize olanak sağlayan çok önemli çalışmalardan biridir. Bu yüzden çevresel ve ekolojik sorunların yanı sıra siyaset bilimi ve uluslar arası ilişkiler alanlarına da

sirayet eden bu aşırı kontrolcü modern düşünce tarzı, özellikle 11 Eylül sonrasındaki kimi gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ‘modern risklerin’ de en önemli sebebi ve sorumlusu olmuştur (Elmas, 2013: 13-14). Gördüğümüz gibi modernliğin faydalı tarafları olduğu gibi toplum içerisinde derin yaralar da açmıştır. Bunları 11 Eylül ve Çernobil olaylarında çok rahat bir şekilde görebiliyoruz.

Modern toplumlarda ortaya çıkan toplumsal sıkıntılar ve krizlerin üzerine düşünülmesi; modernizmin temel varsayımlarının yeniden gözden geçirilmesini, bu anlamda yeniden gözden geçirilmeleri gerekli kılmıştır. Modernliğin eleştirisi çoğu zaman “akıl eleştirisi”ne dayandırılmakla birlikte, bilgi- iktidar işbirliği ile toplumların aydınlatılıp, ilerleyeceğine dair inanç; doğanın bilim adamları tarafından iktisadi bir kavram olarak değerlendirilmesi; hesaplanabilirlik, yararlılık ölçütüne uymayan her şeyin kuşkulu görülmesi ve nesnellik konumu sıkça eleştirilen konular arasındadır. Tourrain’e göre modernlik bunalımını en iyi tanımlayan şey, olgularla anlamın, ekonomiyle kültürün birbirinden kopmasıdır. “Modernliğin parçalarından her biri, kendinde hem modernliğin, hem de modernliğin bunalımının izini taşır” (Akt: Şahin, 2013: 17-18). Modernlik Batı Avrupa’dan çevre ülkelere yayılmıştır.

Tüm anlatılan açıklamalardan yola çıkarsak Peter L. Berger modernizasyon ve milliyetçilik bağlamına şöyle yaklaşır: “Gerek sosyalizm ve gerekse milliyetçilik propagandaları, herkesten önce, toplumun politik, ekonomik, eğitim kurumlarının alt basamaklarında görev yapan bu entelektüeller tarafından yapılır.” Bağımsızlığın elde edilmesinden sonraki süreçlerde bu aydınlar hükümet tarafından desteklenirler. Durum böyle olunca da ne sosyalizm ve ne de milliyetçilik bireyin kişisel ideolojik tercihini ilgilendirmez., ama resmi doktrinler anlamında ortaya çıkan en alt sınıftan en üste kadar tamamıyla devlet tarafından taktir edilip, varlıklarına meşruiyet kazandırılırlar (Berger, 1985: 189). Geçmişe baktığımızda da görüyoruz ki tüm toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda da toplumu yönlendirme bakımından aydınlar çok önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Aydınlanma düşüncesi ve modernlik dünyada zihin hâkimiyetini kurmak istiyordu. Doğa, bilim aracılığıyla tamamen anlaşılabilir hale gelecek ve insanlığın hizmetine sunulacaktı. Aydınlanma ve modernlik için aklın egemenliği dışında kalan boşluğun, belirsizliğin alanı bir korku kaynağı olmuştur. Modernliğin iktidarı belirsizliğe karşı savaş temelinde örgütlenmiştir. Öte yandan modernlik kendi

kesinliğinden şüphe eden bir boyutu, zayıf bir biçimde de olsa, içinde barındırmaktadır. Ancak bu olasılık modernlikte düşmanca karşılanmakta, bastırılmakta, bilinçaltında bastırılmaktadır. Akıldışlılık, delilik, muğlâklık, karar verilemezlik şeffaflığı ve saflığı egemen kılmaya çalışan modernliğin en büyük korkularıdır. Donald N. Levine'in de belirttiği gibi yaşamdaki belirsizliğe karşı modernliğin cevabı kesinliğin ve açıklığın temel olduğu teksesli bir söylemi, pozitif bilimi, rasyonel kurumları yaygınlaştırmak olmuştur. Bununla beraber modernliğin "kendi kendini aldatma" çabalarına karşın Freud, Simmel, Weber, Durkheim ve diğer düşünürler yapıtlarında belirsizliğin izini süreceklerdir. Barry Smat'a göre modernlik koşullarında birbiriyle çatışan duygular ve tavırlar hızla yaygınlaşmakta, muğlâklık ve belirsizlik artmaktadır. Belirsizlik modernliğin, onun düzen saplantısının ayrılmaz bir parçası, bir ürünüdür (Çabuklu, 2004: 3-5). Modern bir yaşam ve buna yönelen bir takım hevesler geçmişten günümüze kadar süre gelen bir gelişmedir. İnsanlar Batılı yaşam biçimini bir takım basın yayın organları aracılığıyla görmekte ve bu alanda kendini de o tip bir yaşam şekline kaptırmaktadır. Bu yüzden kendine ait olmayan bir yaşam şekline kapılan bir toplumda bir takım sorunlar meydana gelmektedir. Örneğin kültür soku, toplumsal bunalım v.b bu türden sorunları saymak mümkündür. Tabi ki her toplumda olduğu Türk toplumsal yapısında da sosyalizasyon sürecinde bir takım değişim dönüşümler meydana gelmiştir. Bu çalışmada Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes görüşlerinden yola çıktığım için Türk toplumunda meydana gelen değişimleri de bu iki fikir adamı bakışıyla ele almak istiyorum. Bakıldığında Ziya Gökalp değişime biraz daha ölçülü yaklaşılması gerektiğini savunur. Fakat Niyazi Berkes ise değişimin toplum için olmazsa olmazlarında birisi olduğunu ifade eder. Bu bakımdan her iki fikrinde dikkate değer bir değerlendirme olduğunu düşünüyorum.

3.3. Ziya Gökalp'e Göre Sosyolojik Anlamda Millet Olma Bilinci

Millet Nedir?

Milli kültürün ikinci gayesi millet olma kimliğini topluma kazandırmış olmasıdır. Gökalp'e göre: "Millet, ne irki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış, fertlerden mürekkep bulunan bir

topluluktur.” Türk köylüsü bunu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif eder. Gerçekten de bir toplum kanca müşterek olduğu insanlardan daha ziyade dilde ve dinde müşterek olduğu toplumlarla beraber yaşamak ister (Akt: Türkdoğan, 1988: 27). Millet olma bilinci bir aidiyetlik fonksiyonunu üstlendiği için her sosyo-kültürel yapının temel amacı olmuştur. Millet olma bilinci bir takım ortak değerleri de paylaşmayı gerektirmektedir.

Türkler Türkiye’de yaşayan ve Türkçe konuşan bir topluluktur. Fakat bu düşüncenin Türkiye’de ortaya çıkarılışı ve yayılışı, ardından Türk halkı tarafından ortak kimliklerinin ve devletleşmelerinin niteliğinin ifadesi olarak benimsenişi, modern dönemlerin temel devrimlerinden biri konumuna gelmiştir. Aynı zamanda bu, geçmişin toplumsal, kültürel ve siyasi gelenekleriyle olan bağlantıların ve kuvvetli bir şekilde kopması manasına da gelir.

Türkiye, Türkçe konuşulan Anadolu’ya Avrupalıların verdiği isimdir. On birinci yüzyılda Anadolu’nun Türkler tarafından ele geçirilmesinden beri kullanılır.¹¹ Ne var ki Türklerin bu ifadesi kendi ülkelerinin resmi adı anlamında kabul edilişi ancak 1923 yılından sonradır. Halk ise kendisine daha önceleri Türk demiş ve aynı zamanda konuştukları dil Türkçe olarak adlandırmışlardır. En Başlarda ise bu sözcük Türkmen göçmenler için genelde dışlayıcı, küçümseyici bir manada, zamanla da Türkçe konuşan cahil ve görgüsüz Anadolu köylüsü anlamında kullanıldı. Bu anlamda bu ifadenin bir Osmanlı beyefendisi için kullanılması ciddi anlamda hakaret ifadesi sayılırdı. Osmanlı kelimesi bile milliyete değil, Emevi, Abbasi ve Selçuklu gibi, saltanat ifade eden bir mana olarak anlaşılıyordu Osmanlı Devleti ise geçmişin şaşalı İslam imparatorluklarını doğrudan takip eden bir varis ve halef olarak anlaşılıyordu (Lewis, 2009: 4-5). Bu anlamda dil topluma hem bir milli kimlik kazandırıyor hem de insanları bir arada tutan bir beton durumuna geçiyor. Bu yüzden toplumların milli kimliklerinde dil çok önemli konuma sahiptir.

Türk milletini çağdaş medeniyetin seviyesine çıkarmak gayesiyle Atatürk’ün gerçekleştirdiği inkılaplarda batıcı düşüncelerin yanı sıra Gökalp’in tesirleri pek bellidir. Ancak, Atatürk Gökalp’in fikirlerini daha ileri götürmüş ve gerektiğinde geri dönmesini bilmiştir. Laiklik

¹¹ Türklerin ele geçirdiği Anadolu topraklarının Türkiye olarak adlandırılmasının ilk örneği 1190’daki Barbarossa Haçlı Seferi hakkında yazılmış bir vakayinamede yer almaktadır. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde ise bu durum Batılı yazarlar arasında çoktan yayılmıştır. Bak. Claude Cahen, ‘*Le probleme ethnique en Anatolie*’, (Akt: Lewis, 2009: 3).

konusunda Gökalp, Şeyhülislam'ın siyasi yetkilerden arındırılmış bir ruhani reis olmasını istiyordu. Atatürk bu makamı kaldırarak Başbakan'a bağlı Diyanet İşleri Bakanlığı kurmuştur. Dil inkılabında tasfiyeciliği denemiş; fakat aşırı gittiğini anlayınca daha ılımlı bir yaklaşımı benimsemiştir. Tarih konusunda Gökalp, Türk tarihini Hunlarla başlattığı halde, Atatürk Sumerler ve Hititler'i de Türklüğe dâhil etmiştir. (Kuran, 1994: 96)

Gökalp, milleti bir topluluğun millet haline gelmesinin en son mertebesi olarak kabul etmektedir. Ona göre, sosyal zümreler: ailevi Zümreler, siyasi Zümreler, mesleki Zümreler olmak üzere üç kategoriye ayrılır. Bunlar arasında ise en mühim olanı siyasi zümredir. Çünkü siyasi bir zümre tek başına hayatını sürdüren, bağımsız veya yarı bağımsız bir topluluktur. Ailevi zümreler ise bu heyetlerin parçaları, kısımları değerindedir. Kısacası siyasi zümreler birer sosyal uzviyettir; ailevi zümreler bu uzviyetin hücreleri, mesleki zümreler organları gibidir. Asıl olan siyasi zümredir (Türkdoğan, 1988: 28). Toplumsal yapıyı oluşturan birçok yapı vardır. Bunların içinde, siyasi, ekonomik, pek çok sosyal zümreleri sayabiliriz.

Türkçülük, siyasal bir parti değildir; bir bilim, felsefe, sanat okuludur; başka bir deyişle, bir kültür çabası ve yenileşme yoludur. Bundan dolayıdır ki, Türkçülük şimdiye kadar bir parti biçiminde siyasal mücadele alanına atılmadı; bundan sonra da kuşkusuz atılmayacaktır. Bununla birlikte Türkçülük, siyasal ülküleri büsbütün ilgisiz da kalamaz; çünkü Türk kültürünün, başka ülkülerle birlikte, siyasal ülküleri de vardır; örneğin Türkçülük, hiçbir zaman klerikalizmle, teokrasıyla, baskıcı yönetim anlayışıyla uzlaşamaz Türkçülük, çağdaş bir akımdır ve ancak çağdaş nitelikteki akımlarla ve ülkülerle bağdaşabilir. İşte bundan dolayıdır ki, bu gün Türkçülük, Halk Fırkası'nın yardımcısıdır. Halk Fırkası, egemenliği ulusa, yani Türk halkına verdi; devletimize Türkiye ve halkımıza Türk ulusu" adlarını bağışladı (Gökalp, 2004: 235).

Görülüyor ki, Gökalp'e göre millet, tarihi ve sosyolojik bir olgu olarak, toplulukların evrimi sonucu ortaya çıkmış evrensel bir süreçtir. Bu anlamda, Weber'e göre de: Millet (*nation*) kavramı teşkilatlı topluluklar için kullanılan bir ifadedir. Bu sözcük, başlangıçta Orta Çağlar'ın sonlarına doğru papalığın universalizmine karşı ortaya atılan konsüller tepkinin temelinde, önemli ölçüde, ülkelerindeki arpalıkların ayrılmasını ve Roma üzerinden yabancıların işgaline uğramasına tepki gösteren entelektüellerin çıkarını yansıtır. Bu anlamda, *nation* adında ilk defa üniversitelerde ve kilisenin reform konsüllerinde denk gelmesi tabii idi. Ama o döneme baktığımızda bunun milli dille bir bağlantısı yoktu; bu ifade Gökalp'in de belirttiği üzere tümüyle

modern bir kavramdır. Gökalp’de olduğu gibi Weber için de her yerde milliyet duygusunun şekillenmesinde en temel müspet temeli oluşturan kültürel unsurlardan, dil en başta gelmektedir. Dilin en temel faydası ise, devlet, toplum ve kültürün demokrasileşmesiyle beraber kaçınılmaz biçimde artış göstermektedir. Ortak dil, toplumlar için, feodal ve burjuva kökenli mülk sahibi tabakalar için olduğundan daha belirleyici ve ekonomik önem arz etmektedir (Türkdoğan, 1988: 30). Gördüğümüz kadarıyla millet olma bilinci Weber’in de ifadesiyle teşkilatlı olmayı gerektirir. Günümüzde de gördüğümüz gibi millet sadece soyut olarak zihnimize kalan şey değildir. Kurumlarıyla sosyo- kültürel yapısıyla bir bütünlük arz etmektedir. Millet olma Şuuru Gökalp’inde ifade ettiği gibi evrimsel bir süreçten geçerek ortak duyguları paylaşan bir yapıdır.

Bu açıdan bakıldığında kültür, hepimizin karşı karşıya geldiği ve hepimizin içinden geçtiği oldukça karmaşık bir evrendir. Kültür, insanların doğal miras olarak edindikleri şeyleri aştıkları noktada başlar diyebiliriz. Bu yüzden doğal dünyanın tarım, hayvancılık, bahçivanlık aracılığıyla ekilip biçilmesi, kültürün temel yapısını oluşturur. İnsanın bir şey oluşturma ve inşa etme yeteneği ile gösterge sisteminin bütün şekillerini kapsayacak şekilde en geniş ifade de alınan dili kullanma yeteneğidir.

Babil Kulesi’ne dair Yahudi efsanesinin Gillian Rose tarafından kullanılması, bu anlamda bu anlattıklarımıza sanırım daha da sağlam temele oturtacaktır. Babil’de İnsanlar bir kule inşa ederek gökyüzüne ulaşmayı hedeflediler. Bu açıdan kule aracılığıyla tanrıya daha yakın olacaklarını hesaplamışlardır. Tanrı sadece Kule’yi yok etmedi, fakat ikinci bir teşebbüsü önlemek amacıyla farklı farklı dilleri mecbur kılarak iletişimi engelledi. Bu açıdan topluluk farklı kültürlerin çatışması, iktidar, hukuk, ahlak ve bilgi dâhil kültürel araştırmaların kilit noktaları üzerine bir yorum olarak görülür. Bu konulardan birkaç tanesinin temel hatları ortaya konabilir. Rose’un argümanı, Babil’in sadece bir mimari yapısının değil, fakat aynı zamanda bir şehrin inşasını da temsil etmektedir. Bu açıdan baktığımızda şehir, kritik öneme sahip su kanallarına benzer; fakat ovalarda farklı kültürler gelenekler, bir araya gelir. Şehirde insanlar belki de ilk defa kendilerine ait bir kültürün varlığından haberdar olurlar (Edgar ve Sedgwick, 2007: 101). Bu yüzden bir görüşü herkes benimseyecektir bir kaide yoktur. Bir toplumda tartışmasız doğru kabul ettiği hususları öyle kabul etmeyen birileri mutlaka vardır. Babil kulesinin inşasında

yaşanan hadiseler toplumsal bütünlüğü anlamamız açısından dilin ne kadar önemli yer edindiğini anlamak için çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu yüzden dil toplumu ayırdığı gibi aynı zamanda birleştiren bir yapıya da sahiptir. Dilsiz bir millet düşünülemez en uçsuz bucaksız yerde yaşayan bir kabile kendi iletişimini sağlamak için mutlaka dile başvurmuştur. Dil insanlar arasında dayanışmayı sağlayan en temel araçtır. Aynı zamanda kültürü tanımlamak ve başka toplumlara kendi kültürümüzü anlatmak için dil en temel düzeyde yer edinmektedir.

Namık Kemal'in milliyetçilik görüşünü açıklamak için öncelikle onun tarih görüşünü açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Namık Kemal İslam büyüklerini milli bir kahraman sayar. 1871'de yayınladığı *Evrak-i Perişan* adlı eserinde Selahaddin Eyyubi, Emir Nevruz, Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Selim'i Osmanlı toplumunun kurucuları olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda Selahattin Eyyubi haçlılarla savaşmış bir İslam padişahı iken, Emir Nevruz da puta inan İlhanlı Moğollar karşı İslamı savunmuştur. Bu yüzden Namık Kemal'e göre, Fatih Osmanlı toplumunun temellerini atmak, Yavuz da hilafeti Osmanlı padişahlığına katmış olmakla bu şana layıktır. Osmanlı milliyetçiliğinin temel esaslarını Osmanlı hanedanında ve Osmanlı vatanında arar. Bunlar Osmanlı milletini birleştirici temel unsur olarak görür. Bu yüzden ona göre devletin idare tarzı meşrutiyet'tir. İslami Meşveret müessesesi bakımından milletin seçtiği temsilciler aracılığıyla kendi kendini yönetme hakkı vardır. Ama padişahın saltanat hukuku da korunmalıdır. Bu anlamda Namık Kemal'e göre vatanseverlik ise, Osmanlı bütünlüğünü sağlayacak manevi bir kuvvettir. O yüzden "vatan" Osmanlı topraklarında bir kimsenin doğup büyüdüğü şehir, köy ve ya bölge demektir (Kuran, 1997: 246). Namık Kemal bu görüşleriyle İslam topluma belli hizmetleriyle tanınmış padişahları o milletin kurucuları olarak tanımlamıştır. Ona göre vatanseverlik o toprak parçası üzerinde yaşamak demektir.

3.4. Niyazi Berkes'in Bakış Açısıyla Türk Modernleşme Çabaları

XVIII' inci yüzyılda Osmanlı devletinin Batı devletleriyle politik ve ekonomik ilişkilerinin başlangıçları üç temel özellik gösterir: (1) Değişme ve kalkınma uğraşları, bu devletlerin siyasal çatışmalarına karıştırılmıştır; (2) Batıya dönme ondan etkilenme, ya hep tersine ya da zamansız olmuştur;(3) Batıya dönüş, içeride reform yapma zorunluluklarından kaçınma için ya da bundan kaçınılmayınca

zorunluluklarından kaçınmak için;ya da bundan asla ve asla vazgeçilmeyeceğini Batıya dönüş “denize düşen yılanı sarılması” cinsinden olmuştur. Bu sebepler devam ettikçe batılılaşma bu devletlerden birinin uydusu olma şartları içinde biçim almıştır. Bu özellikleri kendinde toplayan ilk dönem, Türkiye'nin dünyanın yeni gidişinden ayrı kalan bir imparatorluk bozuğu halinde gelişi ile başlamıştır. Batılılaşma tarihi Osmanlı devletini, Batının geçmişten beri ilgili olduğu bir yerde, Yakınoğu bölgesinde bulmuştur. Bu ilgileniş eskisinden daha kuvvetli bir hale gelmişti. Batı ile bizim aramızda başlayan karşılıksızlık halinin ilk ipuçlarını bu durum karşısındaki devlet adamlarının Batı anlayışı bize verir. İki sözcük bu anlayışı iyi özetler: “*kafir*” ile “*Frenk*” sözcükleri. Bu kavramların biri Arapçadan, öteki Rumlardan kalmadır; Osmanlıların kendi kullandıkları değildir (Berkes, 1975: 175-176). Bu iki tanımlama günümüzde etkisi hala devam etmektedir.

Berkes'e göre Osmanlı ne feodal ne de teokratik bir yönetimdi. Çünkü gerçek bir teokraside devletin dininden hariç bir dine yaşam hakkı verilmez. Osmanlı teokratik bir şeriat devleti de değilse, o zaman laikliğin gelişim tarihi hangi kavram eşliğinde alınmalıdır? Berkes bu ifadeye “gelenek” yanıtını verir. “Osmanlı rejiminin en önemli yanı, dinsellikten çok gelenekselliktir”. Fakat bu dinle iç içe geçirilen kutsallaştırılmış bir gelenektir. Bu gelenek “nizam-ı alem”, “kanun-u kadim” ve “devlet ebed-müddet” gibi üç formüle açıklanır. Burada sistem “Tanrı'nın koyduğu kanun-u kadime dayalı bir düzen” olarak tanımlanır ve rejimin siyasal ilkesi budur. Berkes bu ilkeyi, Max Weber'den ödünç aldığı patrimonyalizm ile anlatır. Yani alemin düzenini kuran tanrı, o düzeni korumak için de yeryüzünde kendisinin temsilcisi olarak padişahı seçmiştir. Böyle bir toplumsal ve siyasal yapıda, hayatın temel gayesi de değişim değil düzendir, diyen Berkes, düzene karşı olan her değişim talebinin, “anarşi” olarak görüldüğünü, çünkü her değişimin bozulmaya yol açacağına inanıldığını belirtir (Yıldız, 2012: 5). Niyazi Berkes Osmanlı toplum yapısının temelinde geleneksel yapının yer aldığını ifade eder. Bu açıdan Osmanlı rejimini en önemli dinsellikten ziyade geleneksel bir yapıyı kapsar.

Ortaçağ'ın temel felsefesindeki devlet yönetimi, toplum sınıflarını oldukları yerde sabitleyen, toplum yapısının değişmesini önleyecek önlemler almak demektir. Bu anlayışta toplumun değişmesi bozulması, anarşi sayılır. Eski Osmanlı düşünürleri değişmeye ihtilal derler, bundan kaçınılması için devlet adamlarına nasihatler tavsiye ederlerdi. Durum böyle iken bir ihtilal'ın bütün koşulları şimdi gelişmiş durumdaydı.

On yedinci yüzyılda Osmanlı toprak düzeni tamamıyla çökmüş, tarımsal üretim düşmüş, dış ticaret Batılı deniz ticaret şirketlerinin himayesi altına girmiş, ticaret dengesinin aleyhine dönüşün dolayı zaten on altıncı yüzyıl sonları dünya fiyat devriminden ve yarattığı mali bunalımdan sonra dünyada oluşan fiyat devriminden ve yarattığı mali buhrandan sonra sarsılmıştır. Türk maliyesi altın rezervlerini ham madde olarak dışa akıtmaya başlamış, bütün bu şartların altında devlet, esnaf ve köylü ekonomik anlamda büyük darbeler almış konuma gelmiştir (Berkes, 2015: 20). Bu dönemde devletler için ham madde oldukça önemlidir. Fakat Osmanlı devletinin elinde yeterince kaynak bulunmadığı için bunları işletemez konumdadır. Ve dış devletlere ham olarak ihraç etmektedir.

Berkes, çağdaşlaşma konusu üzerinde ısrarla durmasının nedeni, iki yüzyıldır süregelen modernleşme çabalarının geldiği aşamaları görmek ve buna çözüm üretmektir. O, sekülerleşme ile çağdaşlaşma arasındaki ilişkiyi kesin bir biçimde, *secularizm* sözcüğü çağdaşlaşma sözcüğüne hem anlam, hem köken açısından daha yakındır, hatta onun tam karşılığıdır, şeklinde ifade etmiştir.

O, ülkemizin iki yüzyıldır geçirmekte olduğu değişme ve gelişmeleri çağdaşlaşma olarak ele alır ve bunun nedenleri şu şekilde açıklar: Değer ölçüleri olmayan hiçbir toplum yoktur; fakat bazı değerler zamanın gereklerine göre değişeceğine, zamanla katılaşma kireçleşme eğilimi gösterir. Bu bize üç şeyi anlatır: Toplumun insanları arasında birbirine çok yapışık bir birlik vardır; kişiler değişmez kurallara uyararak yaşamayı çok rahat ve kolay bulurlar; yaşamları, yaşlanan kişilerin damarlarının sertleşmesi gibi katılaşmıştır. Kişiler böyle bir durumu çok beğenirlerse de değişme zorunluluklarının silsilesini yemeyen toplum da yoktur. Zamanın baskıları altında bazı kişiler, alışık oldukları ölçüleri terk etmeye, bazılarının gizli ya da açıkça çiğnemeye; bazıları da ya dışarıdan yeni kurallar almaya, ya da kendileri yeni kurallar aramaya başlarlar. Bunu yapanların iç hayatında ise çatışmalar başlar, bunun da sayısız görüntüleri vardır (Özkan, 2008: 27). Niyazi Berkes Türk toplum yapısının analizinde çok önemli yaklaşımlarda bulunmuştur. Özellikle Türk toplumunun modernizim karşısındaki tutumunu ele almıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarına doğru yaklaşırken gerek bizdeki İttihatçı politikacıları, gerek Avrupa politikacılarının, bir gün bize çok tuhaf gelecek bir dil yanlışlığının sebep olduğu bir fikir tersliği şaşırtıyordu. Bu konuyu, Avrupa'daki 1848 devrimler döneminden başlayarak düşün adamların ele aldıkları ulus, ulusçuluk problemlerinin temelindeki bir ifadeyi alarak açıklamak gerekir. Düşüncenin ardındaki niyet ve kavramı bilinmeyen ifade aslında Alman filozofu Hegel'den gelen tarihsiz uluslar ifadesiydi. Ona göre, tarihte ulus olarak varlığını sürdürebilen toplumlar daima bir devlet egemenliği kuran toplumlar olmuştur. Bu düşünce örneğini kendi konumuza uygularsak, şu iki gözlemi elde ederiz.

- Osmanlı İmparatorluğu ulussuz bir devletti.
- Türk halkı devletsiz bir ulustu.

Osmanlı devletine, Avrupa tarihinde, tarih yapıtlarında ve dahası karşılaşılabileceğimiz her yerde Türk devleti, onun hâkim olduğu ülkelerde de “Memalik-i Osmaniye” (Osmanlı İmparatorluğu ülkeleri) denilirdi (Berkes, 1982: 194). Ulus ve devlet politikalarına yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı devleti önceden pek çok ulusların bir arada olduğu çok uluslu bir toplumsal yapıya sahipti. Bu çok ulusların bir arada olması Osmanlı'dan günümüze Türk sosyo- kültürel yapının daha çeşitli olmasına neden olmuştur.

Bir toplumda en yüksek sayılan değerler, özellikle böyle zamanlarda, dinsel değerler kılıfına girmeye de eğilimlidirler. Din, geleneğin en son sığınağı, en son savunma kalesidir. Aslında toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlık, kolaylıkla din gereği imiş gibi bir nitelik kazanır. İşte bunun içindir ki çağdaşlaşma sözcüğünün özü, “laikleşme” sözcüğünün söylemek istediği gibi toplumu, bu dinselleşme hummasının yakasından kurtarma işi imiş gibi gözüküyor ve burada *laicisme* ile *secularism* teriminin anlamları, ayrı sözcük kökenlerinden geldiği halde, birbirlerine uyuyor.

Berkes, Osmanlı rejiminin en önemli yanını dinsellikten çok geleneksellik olarak gördüğü için çağdaşlaşma konusuna yaklaşırken de dinden çok gelenek üzerine durmaktadır. Berkes'e göre çağdaşlaşma ile dinselleşme aynı zamanda var olmaktadır. Ona göre, “dinselleşme” çağdaşlaşmaya karşı kaplumbağanın kabuğuna çekilmesi gibi bir korunma çabasıdır” (Özkan, 2008: 27-28). Niyazi Berkes göre din toplumun sığınma kalesidir. Bu açıdan toplumdaki bir takım gelenek görenekler dinselşerek adeta din haline gelmiştir. Bu açıdan Niyazi Berkes bu durumu eleştirmiştir.

3.5. Ziya Gökalp'in Etkileri ve Temsil Ettiği Düşüncenin Türkiye'deki Önemi

Ziya Gökalp, Şerif Mardin'in ifade ettiği gibi, çağının hâkim düşüncelerine sistematik ve kuramsal bir konum veren, yöntembilimsel olarak dürüst, kuramsal olarak bilinçli bir düşündürdür. Gökalp'in düşüncesinin büyük siyasal kuramlar alanındaki karşılaştırmalı değeri ne olursa olsun, Türkiye için değeri abartılamaz. Gerçekten de, yirminci yüzyılda Türkiye'de teorik aklın faydacı eyleme olan üstünlüğüne saygı, Gökalp'le başladığı gibi sürmemiştir. Pratiğe rehber olarak bile olsa, toplumsal bir felsefeye dayalı sistematik bir siyasal kuram oluşturma çabası, ondan bu yana yinelenmemiştir. Gökalp'in pozitivist idealizmi, en pragmatik türden bir pozitivismeye dönüşmüştür.

Kimileri, Gökalp'i Durkheim kadar, hatta daha önemli bir toplumbilimci olarak desteklerken. Kimileri de onu sadece bir taklitçi olarak tanımlamışlardır. Asıl gerçek, bu ikisinin arasında kalmaktadır. Solun bir bölümü onu ırkçılık ve totalitercilikle suçlarken, sağ grup ise yanlış nedenle onu benimsemiştir. Aslında Gökalp'in ulusçuluğu kuşkusuz biçimde dil ve kültüre dayanır (Parla, 1993: 209-210). Tabii burada Gökalp'e karşıt taraf ve destekleyen tarafın olması gayet normaldir. Çünkü herhangi bir düşünceye çoğunluğun katılması beklenemez. Ama şu bir gerçektir ki Ziya Gökalp'in Türk toplumunun inşasında bir mimar konumundadır. Düşüncesiyle, fikirleriyle topluma ışık tutmuş ve dahası insanların acılarına ortak olmuştur.

Bu açıdan Türk düşünce ve siyaset dünyasının başta gelen aktörlerden biri olan Ziya Gökalp, Osmanlı'nın tasfiyesi ve Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında damgasını vurmuş bir fikir adamıdır. Daha da önemlisi Türk toplumunun sosyolojiyle tanışmasına ve II. Meşrutiyet'ten bu yana Türkçülük akımının doğuşuna öncülük etmiştir. Bu arada çok farklı konular üzerinde düşünen ve fikirlerini yazıya döken bir entelektüeldir. Tüm bu özellikleriyle Gökalp çok dinli, çok dilli, Osmanlı İmparatorluğu'ndan, ulus-devlet özelliklerine sahip yeni bir Türkiye devletine geçişin olduğu bu dönemde Türk siyasal ve düşünsel hayatında önemli bir konuma sahip bir fikir adamı ve aynı zamanda bir ideolog olarak karşımıza çıkar (Karataş, 2015: 104). Ziya Gökalp bir toplum bilimci olduğu için Türk toplumsal yapısında

aydınlatıcı fikirlerde bulunmuştur. Milli şuurunu ön planda tutan Ziya Gökalp bir toplumu ayakta tutan şeyin yalnız toplumsal şuur yani “Hars” olduğunu ifade eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4-ÇAĞDAŞLAŞMA VE BATILILAŞMA NOKTASINDA ZİYA GÖKALP VE NİYAZİ BERKES GÖRÜŞLERİNİN MUKAYESE VE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp’i Anlamak

Bir insanı tanımak önemlidir. Çünkü bir insanı ne kadar iyi tanırsak onun yazdıklarını, düşüncelerini de o kadar yanlışsız anlayabiliriz. Bu çalışmada da amaç, Türkiye’nin gerçekten çok önemli bir dönemine tanıklık etmiş ve bunu çalışmaları ve fikirleriyle ortaya koymuş sosyologlarımızı Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes’i tanımak ve onların çağdaşlaşmayla ilgili fikirlerini anlamaya çalışmaktır. İbrahim Yasa’nın dediği gibi, “Berkes, Türkiye’nin yetiştirdiği en büyük toplumbilimcilerdendir.”

Niyazi Berkes, ülkemizin çok önemli bir dönemine tanıklık etmiş olmasına ve ömrü boyunca Türkiye’yi konu edinen yazılar yazmış olmasına rağmen ne yaşadığı dönemde ne de daha sonra gereken önemi görmemiştir. Niyazi Berkes kendisini “*Unutulan Yıllar*” adlı eserinde şöyle anlatmıştır: “Benim kaderim böyle. Yersiz yurtsuz bir adam olarak yaşıyorum. Öteki dünyaya dünyanın hangi noktasında azimet etmek üzere hazırlanacağım yerin hangisi olduğunu bile bilemiyorum” (Berkes, 1997: 11). Niyazi Berkes de günümüzdeki pek çok şair gibi anlaşılmamıştır.

Berkes, fikirleri, düşünceleri ve ortaya koyduklarıyla tek adamdır. Burada şunu belirtmek gerekir ki fikirlerine katılalım ya da katılmayalım, sevelim ya da sevmeyelim bir döneme tanıklık etmiş ve fikirlerini ortaya koymuş olan sosyologumuzu bu ülkenin gerçeklerini daha iyi anlayabilmek adına bilmemizin gerekliliğidir. Onu anlamak sanıyorum Osmanlı’dan günümüze Türkiye Cumhuriyeti’ni anlayabilmek de olacaktır. Bu anlamda Berkes, Türkiye’deki birçok sosyolog gibi Avrupa’nın modernleşme ve değişen Türk –sosyokültürel yapına karşı direnen ve buna çare üreten bir anlayış göstermesine rağmen, diğer sosyologlar gibi maalesef pek tanınmamıştır. Niyazi Berkes, Türkiye’de 1940’lı yıllarda Türk düşünce hayatına farklı ve eleştirel bir bakış açısı kazandırmasıyla özgün bir noktada durmaktadır (Sarp, 2007: 46). Bu açıdan Türk toplumunun temel toplumsal süreçlerinden birisi olan çağdaşlaşma odaklı yazılarıyla düşünce hayatımızın önemli şahsiyetlerinden biridir.

Fikir hayatımızdaki kısırlığı ve Batı ölçülerine göre geriliği yalnız Fransız tesirine bağlamak bir bahanecilik, bir özürçülüğten başka bir şey değildir. Aldığımız fikirleri bugün zamanlarına göre geri buluyorsak bunun sebebi olan amil, bu fikirlerin pasaportunda değil, onu alanlardadır. Kendimize kumaş seçer gibi dışarıdan kültür beğeneceksek, aldanmamak için malın markasına değil, kalitesine bakalım. Dışarıdan gelen malların türünde olduğu gibi, fikir piyasamıza şu veya bu kültür'ün girişinde, iç sosyal şartların geniş ölçüde tesiri olmuştur. (Berkes, 1931: 168)

Niyazi Berkes'in düşünce tarihimize olan katkısı hem bir toplumbilimci, hem tarihçi ve bazı dönemlerde ise bir ekonomist olarak karşımıza çıkar. Ancak çok değişik nedenlerden dolayı Niyazi Berkes üzerine yapılan inceleme ve araştırmalar yetersiz kalmıştır. Zaten bu araştırmanın ortaya çıkış nedeni de böyle bir boşluktur. Niyazi Berkes'in düşünce dünyasını oluşturan faktörleri anlamamız için doğup büyüdüğü siyasal- toplumsal ortamın iyi analiz edilmesi kanaatindeyiz. Bunun en önemli sebebi ortaya koyduğu düşünceler ile yaşadığı toplumsal dönem arasında etkileşimin izlerini görmek mümkündür. Berkes'in çocukluğu kurtuluş savaşına, gençlik yılları Atatürk devriminin yoğun olarak hayata geçirildiği döneme denk gelmektedir.

Berkes'in düşünce yapısı ile yaşadığı dönemin toplumsal koşulları arasındaki etkileşimin üzerinde duran Kayalı, durumu şöyle ifade etmektedir: Entelektüel kimliğinin düşünsel tercihlerinin şekillenmesinde en etkili olan husus 1940-1950 yılları arasında yaşadıkları olmuştur. Hayatının son sekiz-dokuz yılını da 1940-1950 yılları arasında yaşadıkları ve gelişmeleri yazmaya başlamıştır. Hayatının sonuna kadar da on yıldaki "haletiruhiyesini" korumuştur. 1940'lı yıllardaki bakış açısı o kadar belirleyici olmuştur ki, Türkiye'nin toplumsal yapısının gelişmesine ilişkin önemli katkılarından biri 1938-1950 yılları arasını değerlendirmesinde somutlanmıştır (Akt: Sarp, 2007: 46). Dolayısıyla Berkes Cumhuriyet döneminde yetişmiş, Atatürk Devrimlerine inanmış ve bunun mücadelesini sonuna kadar vermiş, Cumhuriyet Türkiye'sinin yetiştirdiği aydın bilim adamlarından biri, olduğu söylenebilir. Berkes bu açıdan Ziya Gökalp gibi toplumsal sorunlara bir çıkış yolu aramayı temel hedef olarak görmüş ve kaleme aldığı birçok eserde de bunları ifade etmiştir. Bu açıdan Berkes çocukluk yıllarında kurtuluş yıllarına denk geldiği içinde ve Atatürk devrimlerine de gençlik yıllarındaki döneme denk gelmiştir.

Ziya Gökalp'in hayatı kısa oldu (Mart 1876- Ekim1924), ama düşüncesi yüzyıla damgasını vurdu. Çevresi, ailesi ve kişiliği ona savaşlar, devrimlerle geçen dramatik bir hayatta müstesna bir kılavuz hazırladı. Babası Tefik Efendi, Mustafa Kemal'in babası gibi, Güneydoğu Anadolu'da bir taşra merkezinde, Diyarbakır'da bir memurdu; Namık Kemal neslinden vatansever, bir aydıdı; var olma savaşında kurtuluşu batılılaşmada arayan bir nesildendi. Ziya'nın yayıncılık, gazetecilik mesleğine de şüphesiz babası örnek olmuştur.

Etnik menşesini deşmek isteyenlere karşı Ziya'nın cevabı açıktır:

"Cedlerim (atarım) Türk olmayan bir bölgeden (Çermik) gelmiş olsa bile, kendimi Türk sayarım, Çünkü bir adamın milliyetini tayin eden ırki menşei değil, terbiye ve duygularıdır." Ziya'nın milli kimlik hakkında bu görüşü, modern Türkiye'nin millet-vatandaş anlayışına esas olmuştur. Öte yandan Gökalp H.Z. Ülken'e göre, Gökalp gençliğinde Namık Kemal gibi "bir Osmanlı milliyetçisi", bir "Yeni Osmanlı" idi. Osmanlı'nın kurtuluş yolunu *ilm-i ictima* (sosyoloji) öğretecektir inancındaydı; böylece bu alana kendini verdi. Bu dönemde sosyolojinin kurucusu saydığı E.Durkheim sosyolojisini benimsedi. Bu yeni yaklaşımda, ahlakın sosyolojik niteliği üzerinde durdu (H.Z.Ülken, 493; Akt, İnalçık, 2010: 95). Bu anlamda Ziya Gökalp Osmanlı'nın kurtuluşunun tek yolu sosyoloji öğrenmekten geçtiğini ifade eden Gökalp bu anlam sosyoloji'nin Türkiye'deki temsilcisidir.

Ziya Gökalp Namık Kemal'den sonra, toplumsal bir bunalım yaşayan ulusun sorunlarını sistemli bir düşün çerçevesi içinde tartışan, bundan çıkardığı birtakım hareket kurallarıyla zamanında etkili olan önemli bir düşünürdür. Bugün onun hem taraftarları, hem de karşıtları çoğunlukla bu yönü üzerinde duruyorlar, onun bilimsel çözümleyici ve tartışmacı yönünü araştırmıyorlar. Her iki taraf da onu bir peygamber gibi göstermeye çalışırlar. Bununla birlikte, onun yapıtlarının bugün bizim açısından dikkat çekecek pek çok tarafları vardır (Berkes, 1931: 200). Ziya Gökalp 'in yaşadığı dönemde toplumsal bir bunalım yaşayan topluma bir çözüm bulma arayışındadır. Bu açıdan Gökalp'in karşılaştığı sorunlar nelerdi? Bu konuları ele alırken ne gibi veriler, kavramlar ve yöntemler kullanmıştı? Bu sorunlara nasıl bir çözüm bulmuştu? Burada bunları ele almaya çalışacağız. Bu yüzden Gökalp hiçbir sosyoloji kitabı yazmadığı için sosyolojik düşüncelerini toplu olarak bulmak mümkün değildir.

Toplumsal olgu ve olayların yorumlanması ve anlaşılması, sosyal gerçekliğin bütün yönleriyle bilinmesi için tarihi verilerden faydalanılması gerekir. Sosyal bilim alanında süregelen tartışmaların ve bu tartışmalar içerisinde çözüm arayışlarının temelinde Türk toplumunun yaklaşık iki yüzyıldır devam eden toplumsal değişim acısı yatmaktadır. Aslında Türk modernleşme tartışmalarını, her dönem için zinde kılan ve bunları gündemden düşürmeyen nokta, temelleri Cumhuriyet öncesinde ortaya atılan ve olgunlaşan düşüncelerin, Cumhuriyet kadroları ile uygulanmaya başlanması, toplum katmanlarına nüfus etme çabası ya da bir başka ifadeyle hem görünürde hem de zihinsel anlamda modernleşmenin gerçekleşip gerçekleşmediği sorundur. Günümüzde tartışılan, sosyal gerilimlere neden olan konuların gerisinde Doğu-Batı çatışmasının bulunduğu ortadadır (Sarp, 2007: 1). Tarihi olayların arkasında tek neden olmadığı gibi, toplumsal olguları da tek nedene bağlamak imkânsızdır. Bu açıdan bir olayın arkasında birçok neden bulunabilir.

4.2. Ziya Gökalp'te Hars- Medeniyet ve Münasebetleri

Ziya Gökalp: Kültür ile uygarlık arasında hem birleşme noktası, hem de ayrılık noktalarının olduğunu; kültür ile uygarlık arasındaki birleşme noktasının ikisinin de bütün toplumsal hayatları içine almasıdır. Toplumsal hayatlar şunlardır: Dinsel hayat, ahlaksal hayat, hukuksal hayat, kurgusal hayat, sanatsal hayat, iktisadi hayat, dilsel hayat, bilimsel hayat, bu sekiz türlü toplumsal hayatların tümüne birden ‘‘kültür’’ adı verildiği gibi ‘‘uygarlık’’da denilir. İşte kültür ve uygarlık arasında birleşme ve benzerlik noktası budur.

Kültür ile uygarlık arasındaki farklar:

Kültür ulusal olduğu halde, Uygarlık uluslararasıdır. Kültür, yalnız bir ulusun dinsel, hukuksal, kurgusal, sanatsal, dinsel, iktisadi, bilimsel hayatlarının uyumlu bir toplamıdır. Uygarlıkta, aynı gelişmişlik düzeyindeki birçok ulusların toplumsal hayatlarının ortak bir toplamıdır. Örneğin, Avrupa ve Amerika düzeyinde bütün Avrupalı uluslar arasında ortak bir Batı uygarlığı vardır. Bu uygarlığın içinde, birbirinden ayrı ve bağımsız olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir Alman kültürü v.b. bulunur (Gökalp, 2010: 59). Yani kısacası Uygarlık, daha geniş anlamda kültürü kapsar. Uygarlığın içerisinde pek çok kültürler barınmaktadır.

Kültür, cemiyetlerin iç gelişmesinden, medeniyet ise muhtelif kültürlerin karışmasından husule gelir. İlk cemiyetler, birbiriyle karışmadan çekinirlerdi. Her cemiyet dinini, kendine mahsus bir imtiyaz sayar, dinin itikatlarını ve ayinlerini gizler, başkalarını bu dine girmekten menederdi. Bu devirde, kültür dinden ibaretti. Buna göre, cemiyetlerin kültürleri arasında mübadele ve karışma gayet güçlü. (Ziya Gökalp, 1997: 307)

Ziya Gökalp Kültür kavramını çok kullanmakla birlikte yaptığı tanıma bağlı kalmamış, çeşitli yerlerde az çok farklı anlamlarda kullanmıştır. Bununla birlikte, bu temel ayrımları nasıl yaptığına dair ifadeleri göz önünde tutulduğunda, bu farklarını üç ayrı düzeyde olaylarla ilgili olmasından kaynaklandığı görülür. Bunlardan ilki bir kavmin kültüründen bahsederken kapsadığı zaman aralığıdır. Diğeri bir ulusun kavmi mirası olan kültürlerden söz ettiği zamandır; üçüncüsü ise bunlarla kaynaşarak ulusal kültüre aşılmış müesseselerden bahsedildiği zamandır. Kültür bir ulusun kendi kavminden miras aldığı, geçmişte kökü bulunan, başka kavimlerden alınmamış, kendiliğinden ve doğal olarak doğmuş toplumsal yapılardır, dil v.b. Bu açıdan her toplumun önceleri yalnız kendilerine özgü bir kültürleri vardı. Ama kavim toplumsal evrimde devleti meydana getirirken veya bir millet dâhil olurken başka kavimlerle karşılaştığından, kavimler arası ortaklaşa uygarlık unsurları almış durumundadır. Bu açıdan kavimler arası uygarlığın fazla gelişmesi, kavmin yerel kültürünün aleyhinde olmuştur (Berkes, 1931: 204-5). Gökalp'in kültür tanımlaması çok farklı anlamlarda kullanmıştır. Bu da kültürün ne kadar çok çeşitli ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Uygarlığın temeli, vahşilerin ulaşamadıkları bir şeydir, şüphesiz; bundan dolayı da ilkel erdemlere bağlı değildir. İki yüzyıldır, soylu vahşi ile uygar toplum arasında onaylanan ayrılık, uygarlığın doğal bir şey olmadığını gösterir. Bu bakımdan uygarlığın, daha çok, bilinçlenme ve eleştiri kafası gibi insanlığın kazandığı en son erdemlere bağımlı olduğunu kabul etmeliyiz. Bu yüzden uygarlığı eğitimin bir sonucu sayabiliriz. Ve bu yolla uygarlık insan yapısı bir kavramdır. Bununla beraber, yarı okumuş ve bilimden pek de haberdar olmayan birtakım kimseler bu konu üzerinde hala durmaktadırlar. Kendilerine göre, uygarlık Tabiat Yasası'na tam bir bağlılık gösterir. "Her şeyi tabiata bırakın" diyor bu adamlar: Hayvan ve bitki dünyası uygarlığın bir örneğidir. İnsan, en elverişlisinin yaşamasını sağlamadığı için, işi daha da kötüye sürüklemiştir. Güçsüzün yok olmasına engel

olmadıkça ve güçlünün haklı olduğunu kabul etmedikçe gerçekten uygar olamayız (Bell, 1998: 24). Bilimden haberdar olmayan ve uygar olma yolunda ilerleyen toplumlar her şeyi tabiata bırakılmasını kabul edip hayatı ve kendilerini doğal akışa bırakmışlardır.

Kültüre giren şeyler, yöntem ile bireyin isteğiyle oluşmamışlardır. Yapay değillerdir. Bitkilerin, hayvanların yaşamı nasıl kendiliğinden geliyorsa, kültüre giren şeylerin oluşumu ve gelişimi de benzerdir. Örneğin, dil bireyler tarafından yöntemle yapılmış bir şey değildir. Dilin bir sözcüğünü değiştiremeyiz, onun yerine başka bir sözcük koyamayız. Dilin kendi yapısından doğan bir kuralını da değiştiremeyiz. Dilin sözcükleri ve kuralları, ancak kendiliğinden değişirler. Biz bu değişmeye seyirci kalırız. Bireyler tarafından dile yalnız bir takım kavramlar, yani kelimeler eklenebilir. Ama bu kelimeler ilgili olduğu meslek guruplarınca kabul edilmedikçe, söz niteliğinde kalarak, sözcük niteliğini almaz. Yani bir sözcük, bir meslek topluluğu tarafından kabul edildikten sonra da o topluluğa özgü bir sözcük niteliğini alır. Ancak bütün halk tarafından kabul edildikten sonradır ki, ortak sözcükler arasına girebilir (Gökalp, 2010: 59). Bu anlamda Osmanlı diline de, pek çok yeni sözcük girdiği halde, bunlardan çok azı toplum tarafından sözcükler sırasına geçebilmiştir. Ortak kelimeler sırasına geçenler ise beş on sözcükle sınırlıdır. Bu yüzden toplumun içinden doğmayan, ithal edilen hiçbir kavram kalıcı olamaz. Bir toplumda kalıcılık çok önemlidir. İster bir eser olsun isterse de bir yazar olsun toplumun gönlünde yer edinmek çok önemlidir. Kendi geçmişimizden de örnek verecek olursak Divan Edebiyatı daha çok üst kesime hitap ettiğinden ve dili halktan uzak olduğundan çok anlaşılmazken ve halktan uzak iken Halk Edebiyatına bakıldığında ise halk içinden geldiği için halkın gönlünde taht kurmuştur. Bir Âşık Veysel, Karacaoğlan v.b pek çok halk ozanımız üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen hala sözleri türkülerde yer edinmiş ve dilden dile aktarılmaktadır. Çünkü bu yukarıda bahsettiğimiz ozanlarımız aynı zamanda halkın içinde yetişip büyümüşlerdir. Bu yüzden halkın ne istediğini bilen şahsiyetlerdir.

Milli medeniyet, milli kültürde mevcut olduğu gibi, toplumun gereksinimlerine karşılık veren ve meselelerini çözümlenmeye yönelik bir arayış içerisindedir. Bu yüzden ikisi de bu amaca varmanın gerekli kıldığı araçları, düşünce ve düşünce düzeylerini oluşturacak araştırmaları kapsar; bu açıdan halk kültürü ya da milli kültürle milli medeniyet arasında katı bir ilişki bulunmaktadır. Fakat milli

medeniyetin, milli kültürü araşacak yönleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu açıdan halk kültürü kapalı bir topluma özgü olduğu halde, milli medeniyet kendi doğal sınırlarını aşmak zorundadır. Bu açıdan milli medeniyetin, ağırlığı diğer toplumlarla olan ilişkilerde kendini gösterir (Kaçmaz, 1997: 4). Aslında bakıldığında bütün yollar milli kültürde birleşmektedir. Her medeniyette mevcut bulunan bu yapı toplumun bireylerine aidiyetlik kazandırır. Milli medeniyet, milli kültürde barındığı gibi aslında milli medeniyetin, milli kültürü aşan tafraları da mevcuttur. Bu yüzden halk kültürü dediğimiz biraz daha içine kapalıyken milli medeniyet ise bu sınırların dışına çıktığını görmekteyiz. Bu durumun temeline inildiği vakit aidiyetlik duygusuyla karşılaşılacaktır.

Ziya Gökalp der ki: “ Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla beraber halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır”

Anlaşıyor ki Gökalp’a göre münevverin iki vasfı var:

- 1)- Yüksek tahsil görmek
- 2)-Halktan kopmak

Bu tarifi Zola’dan Sartre’a kadar Batının hiçbir aydınına uygulamak mümkün değildir. Mustafa Şekip der ki:“Fransızcada münevver (*intellectuel*) lafzından evvel mütefekkir (*penseur*) kelimesi kullanılırdı”. Bu tuhaf anlayışı bugünkü dile çevirelim: Elli altmış yıl öncesine kadar entelektüelliğin ilk şartı üniversiteyi bitirmektir. Zamanımızda ise münevver, dünyayı yenileştirecek ve değiştirecek keşifler ve çalışmalar yapan adamdır. Bu açıklamaya göre edebiyatçılar da tarihçiler de, filozoflar da entelektüel sayılmayacaktır (Meriç, 2012: 20-21). Meriç’in de ifade ettiği gibi eskiden tanımlanan aydın kavramı ile günümüzdeki aydın kavramı çok farklıdır. Eskiden aydın olmak üniversite mezunu olmak demektir.

Sanatçının yaratma kuvvetini sınırlamada, uygarlığın kesinlikle hiçbir etkisi yoktur. Sanatçı ilkel toplumlarda olduğu kadar, uygar toplumlarda da yetişmektedir. Bu bakımdan seçkin bir çevre, bir sanatçıyı bunaltırken, bir başka sanatçıya yaşamak için gerekli ortamı sağlayabilir. Tarihi okumasını bilenler, ona bir göz atarsa, bir dönemin sanat yapıtlarının niceliği ve niteliği ile o dönemin uygarlık düzeyi arasında

kesin bir ilişki bulunmadığını görecektir. Uygarlık, her ne kadar, akıl dışı inançların coşkularına daha az imkan sağlıyorsa, hiç olmasa, onları büsbütün önlemez. Bu coşkuları engellemediği gibi kavuşturamaz da. Diğer taraftan, bilim adamlarının, kurgusal filozofların, matematikçilerinin, araştırmacılarının, her görüşten düşünürün coşkunluklarını harekete geçirir, dahası çoğu durumda, mümkün bile kılar. Kişisel ilişkiler gibi, düşünme ve değerlendirme de uygarlığın özü gereğidir. Bu anlamda üstün zevkler arayan birey, üstün akıl konumlarının bir gönüllüsüdür ve aslında öyle de olmalıdır (Bell,1998: 146-147). Bu bakımdan hangi toplumdan olursa olsun her toplumun kendisine göre bir düşünce adamı yaratma potansiyeli vardır. Çünkü ister ilkel toplumda olsun ister modern toplumda olsun her zaman bir düşünce adamı ortaya çıkıp toplumu aydınlatmış ve peşinden de sürüklemiştir. Geçmiş dönemden bu yana bu işi Peygamberler, din âlimleri ve filozoflar, fikir adamları bu görevi yerine getirmişlerdir.

Gökalp'e göre, "fert" ancak kültürün temsilcisi olduğu zaman bir kişiliğe sahip olur. Şahsiyet, ilk başta millette doğar, buna kültür adını veriyoruz. Fert, bu kültürden alabildiği nispette şahsiyete sahip olur. Ferdin kültüre uyumuna " terbiye", teknolojiye uyumuna "öğretim", denir. Kültür millidir, teknoloji beynelmiledir. Kültür, bir nesilden diğerine gelenekler ve öğretim yoluyla aktarılır, kişilerin ona sahip çıkmasıyla devam eder ve zenginleşir. Milletlerin tarihinde, kültürünü unutan milletlerin şahsiyetlerini muhafaza, varlık ve bölümlerini devam ettirdikleri görülmüş değildir. Fert dünyaya geldiğinde sosyal bir varlık değildir. Ama cemiyet öyle bir kavramdır ki, bu sosyal olmayan varlıkları içine girdiği zamandan itibaren kendisine benzetmeye çalışır. Fertlerin cemiyeti öyle bir muhittir ki, bu sosyal olmayan varlıkların içine girdiği andan itibaren kendisine benzemeye çalışır. Fertlerin cemiyeti sosyalleşmesi, cemiyetin geleceği için gereklidir (Arslantürk ve Amman, 2008: 168-169). Bu açıdan insan hepimizin bildiği gibi sosyal bir varlıktır. İnsan tek başına yaşayamadığından toplum içerisinde anlam bulur, toplum içerisinde sosyalizasyon süreci dediğimiz konumunu tamamlar. Aynı zaman İnsanların bir araya gelmesiyle de kültürleşme aşaması başlar. Aynı kültürel süreçlerden geçen insanlar kısmen birbirlerine benzerdirler. Çünkü aynı sosyal değerleri paylaşıp aynı coğrafyada yaşadıkları için hemen hemen aynı aşamalardan geçmişlerdir.

Tüm uygarlaşabilmek, üstün ve doğru düşüncelere ulaşabilmek için, bireyin en azından güvenli bir ortamı ve boş zamanı olmalıdır. Güvenlik çatısı altında, yeterli ölçüde yiyeceği, içeceği, sıcak bir yuvası, bir işi, kısacası yaşamak için gerekli her şeyi mevcut bulunmalıdır. Kişinin kendi isteğiyle değerlendirebileceği boş vaktinin olması gerekir. En iyiyi tanımısını öğrenmek ve iyinin peşinde koşabilmek için boş zamanın olması gerekir. Daha sonra özgür olmalı bir birey: Bu durum hem içinde bulunduğu konumun ruhunu körleten baskılardan onu kurtarıp, istediği mekânda ve tarzda yaşamasını sağlayacak ekonomik bir özgürlük konumu gibi manevi bir özgürlüktür. Yeni şeyler, öğrenmek için kendini daha rahat ve serbestçe yetiştirmeli ve bu yolda serüvenlerini göze almalıdır. Bu bakımdan en iyi olmak amacıyla kişilerin en iyi için yaşamaları gerekmektedir (Bell, 1998:151). Bir toplumda bireyin üretimde ve sağlıklı davranış bulunması için temel ihtiyaçlar hiyerarşisi dediğimiz ihtiyaçların olması gerekmektedir.

Ziya Gökalp, “Hars ve Medeniyet” başlıklı bir yazısına göre: Hars ile medeniyet arasında hem birleşme noktası, hem de ayrılık noktaları vardır. Hars ile medeniyet arasındaki birleşme noktası, ikisinin de bütün sosyal hayatları içine almasıdır. Sosyal hayatlar şunlardır: Dini hayat, ahlaki hayat, hukuki hayat, rasyonel hayat, iktisadi hayat, lisani hayat, fenni hayat, Bu sekiz türlü hayatın bütününe milli kültür adı verildiği gibi medeniyet de denilir. Şimdi, milli kültür ile medeniyet arasındaki ayrılıkları, farkları arayalım.

Birinci olarak, kültür millidir, medeniyet milletlerarasıdır. Kültür sadece bir milletin dini, ahlaki akli, estetik, iktisadi ve fenni hayatlarının bir bütünüdür. Medeniyet ise, aynı medeniyet halkasına giren pek çok milletlerin sosyal hayatlarının müşterek bir yekûnudur. Örneğin Avrupa ve Amerika medeniyet dairesinde bütün Avrupalı milletler arasında tek bir batı medeniyeti vardır. Bu medeniyetin arasında birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir Alman kültürü ile bulunur. İkinci olarak, medeniyet usul aracılığıyla ve bireysel ideallerle meydana gelen sosyal mesellerin toplamıdır (Can, 1998: 6). Örneğin din hakkındaki bilgiler bir takım kurallar ile meydana geldiği gibi, ahlaka, hukuka, güzel sanatlara, iktisada, aklın fonksiyonlarına, dile ve fenler hakkındaki bilgiler, hep bireyler tarafından meydana getirilmiştir. Tarihsel olarak da baktığımız da bir toplumda ilk önce din kitapları basılmış ve daha sonra ise toplumsal düzen kuralları dediğimiz: Ahlak, gelenek ve görenekler oluşturulmuştur.

Uygarlığın ne olmadığını gösterecek bir ya da iki şey kalıyor. Örneğin, gelişmiş birtakım makineler, birçoklarının sandığı gibi, uygarlığın özünden gelmezler Almanya'nın savaştan önce, Fransa'dan çok daha uygar olduğunu ileri sürmek, aptallıktan daha kötü, yurtseverliğe aykırı bir şey olurdu. Ama bu ara bilimin endüstriye uygulanmasında, Almanya belki Birleşik Amerika dışında, bütün ulusları aşmıştı. Hiç kimse Melbourne'un Perikles Atina'sı kadar uygar olduğunu söyleyemez. Şurası da su götürmez ki, böyle bir yanılığa en son düşecek olanlar, elektrik ışıklarıyla aydınlanmış, tramvayları olan bu büyük kentin okumuş insanlarıdır. Birçok Fransız, bugün Paris'in, Perikles Atina'sından daha az uygar olduğunu ister istemez kabul eder. Ama yalnız bütün Fransızlar değil, bütün okumuş Amerikalılar bile, Paris'in New York'tan çok daha uygar bir kent olduğunu bilirler. Bununla birlikte, şu da var ki, araştırma ve taşıt araçları, sağlık örgütleri ve ışık tertibatı bakımından Paris, hala çok gerilerde sayılır. (Bell, 1998: 27)

Gökalp medeniyetin temel yapısını uluslar veya kavimler üstü yani "beynelmilel" ifadesinde görür. Her medeniyet ve kavmi nitelikte olmayan din birer "*beynelmileliyet*" çemberini oluşturur. Gökalp'e göre, başlangıçta *beynelmileliyetler* dine dayanmaktaydı. Fakat çağdaş araç, gereçlerle ve bilimlere dayanan yeni bir medeniyet ve yeni bir *beynelmileliyet* ortaya çıkmıştır. Dine dayanan *beynelmileliyet*'in yerini ilme dayanan gerçek bir *beynelmileliyet* almaktadır. Japonya ve Türkiye'nin katılmasıyla Avrupa'nın bu yeni *beynelmileliyet*'i seküler bir karakter kazanmakta ve ümmet temelinden uzak kalmaktadır. Sözün özüne geldiğimizde, Ziya Gökalp'e göre "bugün Türk milleti Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine Avrupa *beynelmileliyet*'ine mensup bir cemiyetten ibarettir" (Tak, 2015: 264). Bu yüzden Medeniyet daha çok uluslar arası düzeyi kapsamaktadır.

4.3. Batılılaşma Hakkında Çağdaş Milliyetçi Model

Bir konuyu bilimsel olarak ele almak için öncelikle onun temelini oluşturan kavramları açıklığa kavuşturmak lazımdır. Bu açıdan çağdaşlaşma ve milliyetçilik ne demektir? Çağdaşlaşma toplumumuzda geçerliliği olan bir takım değerlerin benimsenmesi, yaşam biçimlerine uyum, bilim ve teknolojiye yaratıcı katkıda bulunmaktır. Milliyetçilik ifadesine baktığımızda ise topluma mensup bireylerin toplumu bir arada tutan değerlerin şuurunda olması ve onu diğer toplumlardan ayıran dil, örf ve adetler gibi kültür kurumlarının üstünlüğüne dayandırılmasıdır. Bu bakımdan bu iki kavram aslında sürekli bir çatışma olduğu varsayılsa bile aslın ikisi

birbirini tamamlar niteliktedirler. Bu anlamda çağdaşlaşma ileriye doğru bir bakış açısı getirirken, milliyetçilik ise geçmişten kuvvet alır. Ama varlığını devam ettirmek isteyen toplumlar için çağdaşlaşma adeta bir zorunluluktur. Çünkü çağdaşlaşmayan toplumlar zamanlar gerilemeye ve kendi içerisine kapanmaya başlarlar. Aynı zamanda da özgür yaşama ve refah seviyesine ulaşmaktan da mahrum kalırlar. Milliyetçilikte ise toplum güç kazanır. Toplumda güven duygusu kazandırır. Bu bakımdan milletler kendi benliklerini muhafaza ederek çağdaşlaşabilirler (Kuran, 1994: 91). Bu bakımdan her toplumda bir takım sosyo-kültürel değerler vardır. Bunlar o toplumu bir arada tutan bir çimento vazifesini görmektedir. Bu görevi de toplumda milli duyguların güçlü olduğu toplumlar yerine getirir. Milliyetçilik bağı ne kadar güçlüyse o toplum o kadar uzun sürede ayakta kalmayı başarır.

Topluma yönelik bir Tarih fikrinin gelişmemesinin bir sonucu aydınların “gardop Atatürkçülüğü” anlayışına yönelerek onu kopyacı bir Batıcılık şeklinde anlamalarına yol açması oldu. Devrimciliğin konumundan memnun olmayan, duran şeyin devrimcilik değil Batılılaşma olduğunu sanan ilerici aydınlar arasında bile Atatürk dendiği zaman, akla gelen şey Batı uygarlığını anlama, aydınlanma, okuma yazma, din aydınlanması problemleri gelir. Çıkarıcı politikacıların geliştirdiği “Atatürk kültü” ile birlikte her yıl tekrarlanan “Atatürk’ten Fıkralar” türü bir edebiyat da kimi halk, kimi genç aydın arasında, gericiler lehine, bir Atatürk irkintisi olanağı yaratmıştır.

Kemalizm’in sadece bir batıcılık akımı olarak yorumlanması, Kemalist devrimciliğinin eski Tanzimat batıcılığına döndürülmesi demektir. Kemalizm’in “harsıcılık” tutuculuğu değil, uygarlık ilerleyiciliği olduğunu, bu ikisi arasında önemli bir yan olan toplumsal devrimciliğin kalkması sonucu Demirel türü “Batı medeniyetçiliği” şekline döndürülmesi olmuştur. Batı’dan hangi alanda, nerde geri kaldığımız sorusuna geçmişte gericilerin verdiği yanlış cevapların eleştirilmeden ilerici aydınlar elinde bir geçerek ilerleme yolu olduğu sanısının bir yansımasıdır. Tanzimatta “geri kaldık” teşhisine varıldığında “Batı neden ilerledi? Biz neden geri kaldık sorusu, Abdülhamit döneminde “din” gösterilerek yanıtlamıştı. Bu görüşün etkileri, zamanımıza kadar, düşüncümüzü her türlü doğrultulamayan bir eğrilik içine sokmuştur (Berkes, 1975: 279-281). Bu tür yaklaşımlar, Türk sosyo-kültürel toplum yapısındaki yaklaşım ile Batı toplumu arasındaki farkı “din” planına koymakla, olumsuz bir bakış içine sokmuştur. Din bu dönemde toplumun ilerlemesi ve

gelişmesi önünde bir engel konumundaydı. Bizden yüzyıllar önce matbaayı kullanan Avrupa toplumunun yanında bizim toplumumuz ise matbaa kullanımını yasaklamış ve günah saymıştır. Bu anlamda da Avrupa Rönesans ve Reform hareketleriyle din ile dünya hayatına bir takım sınırlar koymuştur.

Son zamanlarda Milliyetçi Türk aydınları arasında da batılılaşma ifadesinin eleştirilerine rastlamaktayız: Bunlardan Ahmet Kabaklı, batılılaşma yerine çağdaşlaşma kavramını uygun bularak “Bugün bir değil birçok batı vardır. Eskiden Avrupa’yı örnek tutan Amerika, Japonya ve Rusya bugün Avrupa da taklit edilen veya edilmek istenen mihraklar olmuşlardır. Demek suretiyle bir batı yerine somut merkezler ortaya koymaktadır.” Ama bizim için çok merkezli batı kavramı neyi ifade eder? Ya da bugün Avrupa’nın bile taklit etme eğiliminde olduğu, Japonya, Amerika ve Rusya’dan biz ne alabiliriz? Bu tür sorulara verilecek cevaplar, aslında Batılılaşmanın yerine diğerini yani çağdaşlaşmayı koymaktan öteye geçememektedir. Batılılaşma üzerinde ilmi ve metodolojik eleştirinin en önemli kısmı Mümtaz Turhan’a aittir. Ona göre, “batılılaşma henüz tamamlanmamıştır. Çünkü batı medeniyeti meydana getiren eski Yunan ve Latin kaynaklarına inilememiş ve onlara temas devam ettirilmemiştir.” İkinci olarak batı toplumu eski Yunan ve Latin kültür çevresi içinde meydana gelmiş bir Hıristiyan toplumdur. Bizim bu medeniyeti dıştan taklit etmek suretiyle uymamız mümkün değildir. Üçüncüsü batı medeniyeti, bizim onu taklitle başladığımızda bulduğumuz ve anladığımız eski Batı medeniyeti değildir; o artık bulunmamaktadır (Can,1998: 184-185). Eskiden tüm toplumlar Avrupa Birliği etrafında toplanmaya ve gelişmenin, değişimin tek yolu ise ancak ona katılmakla mümkün olduğunu varsayarlardı. Fakat şimdi ise bir Batı yok birçok batı mevcuttur. Çünkü ülkelerin gelişimleri hızla ilerliyor. Bu açıdan güç dengeleri sürekli değişiyor ve çeşitleniyor.

Çağdaşlaşma’dan bahsettiğimizde Türkiye anlamında, sivilleşmeyi, demokratlaşmayı ve elbette çoğulculuğa işaret ediyor. Dahası sivilleşme, sivil toplum’la ilişkilendirilecek, sivil toplumun tarihine eklenerek açıklanabilecek bir kavram. Bu anlamda Felsefe tarihinin toplum bilimcisi Rousseau’dan Locke’den, Heğel’e, Marx’a, Weber’e Gramsci’ye kadar dayanan bir soykütüğünden oluşuyor. Türkiye’de Gibb ve benzeri müsteşriklerin Osmanlı’da sivil toplumlaşma görülmemektedir. Demokratlaşmadan ise, şüphesiz verilmiş hakları doğru olarak kullanmayı değil, bu haklara sahip çıkma bilinci, o hakkın kazanılarak edinilmiş

olmasını içerir (Yavuz, 1998: 91). Çağdaşlaşma kavramı toptan bir yapılanma ve yenilenme olarak değerlendirilirken, modernleşme ise daha çok iktisadi bir değişimi ifade eder.

Türk toplumunda modernleşme süreci, merkez toplumsal değerleri ve dahası insan'ı Batı toplumlarının iz düşümünde yeniden ifade etmiştir. Aydınlanma çağı fikirleri ve sanayi medeniyetinin uzantısında şekillenen Batı modernizmi, rasyonalist ve pozitivist değerlerin yanı sıra bireye dayalı liberal değerleri de oluşturarak, dinsel ve geleneksel inançların oluşturduğu cemaat ilişkilerini dönüştürmüş; daha heterojen, farklılaşmış, çoğulcu bir toplumsal yapıya erişmiştir. Devlet dışında bireye, sivil topluma, piyasaya özerk alan tanımayan Türk modernizmi ise, medeniyetçilik ve milliyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Milliyetçilik ideolojisi yerel ve özgün kültürel değerleri ve kimliği taşınmaktan ziyade, bireysel ve farklı çıkarları ifade edilebilecek liberalime olduğu gibi, çoğulculuğa da karşı durmaktadır.

Hatta diyebiliriz ki, devlet iradesi, hariç her tür özerk alanları tanımlayan, liberalizm, şeriat, Kürtçülük ve komünizm, Türk milliyetçiliğinin dört temel fobisidir. Kısacası Türk modernleşmesi, farklılaşma ve çoğulculuk üzerinde yükselen sivil toplum girişimci ve yaratıcı gücü üzerinde yükselmemiştir. Tam tersine, yerel örüntülerin ve geleneksel değerlerin dışlandığı bir medeniyet projesidir (Göle, 2004: 171). Yukarıda da değinildiği gibi Batı toplumları Aydınlanma çağı, sanayi devrimi gibi toplumu ekonomik sıkıntıdan kurtaran yeniliklerden sonra modernizm, rasyonel ve felsefi düşünceye yer vermiştir. Ancak bu buluşlar yüzyıllardan sonra Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye'de Batıya ayak uydurmaya çalışmıştır.

Bugünkü haliyle toplumsal davranışımızın, içinde yaşadığımız cemiyetin ve problemlerinin anlaşılmasında yardımcı dokunacak en mühim metotlardan birisi hiç şüphesiz tarih metodudur. Bu bakımdan pek çok cemiyet meselelerimizin hali, Türk tarihinin aydınlanmasına ve tarih gelişmelerimizin daha da iyi anlaşılmasına bağlıdır. Ama bu da basit bir görüş ile temsil edilemez. Oysa günümüze değin Osmanlı tarihi sahasındaki araştırmalar, bu gibi esasa uyum sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi meseleler hakkında söylenmiş olanlar özellikle böyle dar bir çerçeveye sığdırılmaya çalışılmış ve bundan dolayı bugünkü siyasi davranışımızı açıklamaya yardım edecek faydaları ortaya atılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu müesseselerini incelemiş olan tarihçiler, münhasıran Osmanlı kurumlarının şeklini

tespit etmekle meşgul olmamışlardır (Mardin, 1995: 261). Tarih bir bütünü kapsadığı gibi toplumlarda bir bütünlüğü içermektedir. O yüzden bir toplumu incelemeye alırken geçmişini de unutmamak gerekir.

Sait Halim Paşa şöyle diyordu: “Sultan Hamid dünyaya gelmemiş olsaydı, yine kendi çağdaşları bir Sultan Hamid’in meydana gelmesine sebebiyet vereceklerdi.” Yine Sait Halim Paşa’ya göre, Meşrutiyetin, toplumun sosyal determinizm kanunlarına tabi olması zorunludur. Bir milletin siyasi yapısı ve faaliyeti ancak ve ancak geçmişi ile, tabi olduğu sosyal ve siyasi esaslarla ortaya çıkar. Benzer görüşlere, Türkiye’de Doğucu- İslamcı akımın temel temsilcilerinde rastlanabilir. Bu akım, son yüzyıl içinde Osmanlı Toplumuna yön vererek onu kurtarmak amacıyla olan iki ana akımdan biridir. Diğer Batıcı-laik akımdır. Bu sonuncu akım tarihi gelişme içinde, İslamcı akımın sözde ve devamlı karşıt tezidir. Batıcı akımın önemli yanı, gerçek bir tezin çıkmasını önleyen bir akım olarak gözükmektedir. Gerçek Doğu- İslamcı ve gerekse Batıcı- laik akımın alt grupları da vardır. Türkiye’de halen her iki akım da birbirine karşıt düşmüş bir halde yaşamaktadır. Bununla beraber, Sait Halim Paşa, Mehmet Akif gibi İslamcılar kendilerine ilerici denen batılılaşma yolunu seçeneklere göre daha tutarlı görüyorlar. Ve bu açıdan değerlidirler (Küçükömer, 2009: 21-21). Her toplumun bu yönde kendi geçmişinden bir takım dersler alması gereklidir. Geçmişten ders alıp ilerleyen bir millet günümüzdeki tekrar eden hatalar düşmesi imkânsızdır.

Batı’daki idealizm, materyalizm, pragmatizm gibi etkili felsefe akımları Türkiye’de kopyalarını sürdürme açısından felsefe dönemine karşı, Kemalizm’in radikal reformlarının meydana getirdiği problemler, yeni bir dönem açmıştır. Atatürk felsefe öğretimine karışmamış, düşünce özgürlüğüne dokunmamış olmakla beraber, sözü edilen felsefe akımları, modern uygarlıkta geçerli yeni toplumsal değerlere doğru gözlemler olmaktan öteye geçememiştir. Batı düşünündeki felsefe kaosunu hatırlarsak, Türk felsefecilerinin çabalarındaki başarısızlıklara da anlayış göstermemiz gerekir. Çağdaş Batı felsefelerinin baş döndürücü konumu karşısında, isimleri bu ifadede tek tek anılmayan Türk düşünürlerinin çabaları, bir kez daha huzursuz düşünce yolu üzerinde sadece yürümek olarak kalmıştır. Bu konum, Türk düşünürlerinin, uzun bir geleneği olmakla birlikte, boyuna bilim ve kültür değişimleri geçiren çağdaş Batı dünyasını tanımlamaların kaçınılmaz bir sonucudur

(Berkes, 1931: 131-2). Özellikle Tanzimat döneminde batıya gönderilen Jön Türkler bu anlamda batıyı gözlemleyip anlama çabasındaydılar.

Türkiye’de genel geçer kaidelerden birisi de belki de denk gelmişizdir. “Kentler köyleşti”, “Arabesk kültürü bizi kuşattı” gibi söylemlerin arkasında modernizm gerçeği yer almaktadır. Türk toplumu bir taraftan modern mekânlara, yeni yaşam biçimlerine doğru değiştirilmekte, diğer taraftan da Kemalist medeniyet düşüncesinin yaşamsal adabına yabancı kalmaktadır. Bu anlamda batıya yönelik seçkinlerin değerleri yeni yükselen sınırların yaşamlarıyla devamlılık zincirini kuramamakla, onların davranış kodlarını oluşturamamakla, topluma öncülük edememektedirler. Hatta bugünkü seçkinlik Osmanlı aristokratik nostaljisini de içermekte, bir taraftan da arabeskin diğer yandan da İslam’ın temsil ettiği, sonradan yükselen toplumsal sınıflara Anadolu taşra kültürünün işgaline karşı yeni bir tür Kemalist içericaliğe bürünmektedir (Göle, 2004: 173). Modernleşme kavramı günümüzde hala geçerliliğini koruyan, gündemde kalmayı başaran bir konu olmuştur.

4.4. Ziya Gökalp’te Batılılaşma ve Türkiye’nin Sosyolojik Değerlendirmesi

Ziya Gökalp Türk sosyolojisinin kurucusu ve aynı zamanda çalışmalarıyla öncüsü ve yol gösterici olmuştur. Bu yüzden ondan bahseden birçok akademik çalışmada hatıralarını ve değerlendirmelerini ortaya koyan birçok çağdaşı onu ideolog, fikir adamı, siyasetçi gibi niteliklerle ifade etmelerine rağmen günümüzde kendisini Türk sosyolojisini baş simgesi olarak görmekteyiz. Bildiğimiz gibi sosyoloji Batı Avrupa’da ortaya çıkmış ve kısa sürede toplum sorunlarına bir çözüm bulması sözü ile gelişmiş, farklı ele alış şekilleri ve ifadelerinin çeşitliliğine rağmen bu tarz her birisine taraftar kazanmış bir bilimdir (Tuna, 2002: 140). Türk sosyo-kültürel hayatını fikirleriyle ve eserleriyle çeşitlendiren Ziya Gökalp günümüz akademik eselerde sürekli ismi geçen toplum bilim insanlarından birisidir.

Ziya Gökalp, Türk tarihinde benzeri bulunmayan milli bir filozof ve sosyologdur. Ona kadar Türk toplumunun tarihine, sosyal yapısına ve büyük bir millet olmanın verdiği özelliklere derinliğine akademik yoldan onun kadar şuurlu ve

sistemli bir tarzda kimse ilgilenmemiştir. Araştırmaları ve çabaları arasında özellikle Türk milletinin sosyal yapısı ve bunun ilerdeki gelişmesi ve yaşantı hakkındaki bölümü büyük ağırlık taşımaktadır. Gökalp kendi ifadesiyle “bir milleti yaşatan en büyük kuvvet onun milli hasletleri, milli gelenekleridir.” Ziya Gökalp bir toplumun temeli kendi öz kültürü olduğunu söyler ve ona göre halk felsefesi açısından Türkler bütün milletlerden daha üstün olduğunu ifade eder. Bu düşüncesi Türk halkında mevcut vatan ve millet sevgisi, cesaret, fedakârlık ve misafirperverlik gibi özellikleri, yüksek insani duyguları ortaya koymak ve sonsuza kadar yaşatmak için Türk halkında mevcut bir üstün felsefeyi bir Türk destanında bir araya getirerek gelecek nesillere ulaştırmak ve edebileştirmek istemiştir (Yazıcıoğlu, 1989: 115). Ziya Gökalp’in bu toplum analizi kendisinden sonra gelen pek çok akademisyenin ilgi konusu olmuş. Adeta yapılan her araştırmada Ziya Gökalp’e atıflarda bulunulmuştur.

Gökalp’de batılaşma aslında Türkleşmek ve İslamlaşmak unsurları düşünülmeden soyut olarak kavranamaz. Gökalp, sisteminin temel elemanları (üç yol) sadece birbirine uygun değildir. Bu bakımdan, bazı kimselerin iddia ettikleri gibi, Gökalp’de bir uzlaştırma yerine günümüzün sosyal değişme kavramıyla anlatmak gerekirse bir kültürel tamamlama vardır. Çünkü Türk milleti batı medeniyetinden sadece maddi değerleri, İslam’dan politika dışında, toplumsal gelenek ve dini inançları kabul etmişlerdir. Geriye kalan kültürün tüm diğer unsurları ve özellikle, manevi değerler dini olanlar müstesna Türk’ün kendine ait olan mirasından sağlanacaktır.

O halde, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak bir bütüncül yapı ifade etmektedir. Yapma değildir. Bu bakımdan bazı yerli ve yabancı bilim adamlarının iddia ettikleri gibi, Gökalp bu üç’lü sisteminde: “Dine diğerleri kadar önem vermemiştir.” Sözü gerçek bir anlam taşımaz. Onu milleti; dili dilime, dini dinime uyan bir süreç olarak tanımlaması bu gerçeğin en önemli bir belgesini oluşturur. Gökalp, İslam dinin Türk tarihinde ve günlük hayatta tuttuğu önemli yeri görüyor ve dini kişisel hayatın gerekli bir parçası sayıyordu (Akt: Can, 1998: 188-189). Bu açıdan her toplum kendi sosyo-kültürel yapısına uygun olan sistemin içerisinde yaşamak ister. Aynı dil aynı din ve aynı yaşam tarzı insanları adeta birbirine yapıştıran beton görevini görür.

Bir anlamda 19. yüzyıl bilimi olarak ortaya çıkan sosyoloji temel gelişim ve kimliğini 20. Yüzyılda tamamlamıştır. Bu kendine özgü kimlik toplumsal olaylarının analiz edilmesi, bilinmesi ve bunlara çözüm üretilmesi görüşünü ortaya koymayı gerektirmiş ve bu yüzden sosyolojinin siyasi ve ideolojik tarafı kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu özelliklerine toplum olaylarına bir şekilde müdahaleyi de içine almamız gerekmektedir. Batı medeniyetlerinin Sanayi Devrimi ve Fransız ihtilali gibi olaylarla taçlanan hızlı ilerlemeleri ve çözüm bekleyen toplumsal sorunları sadece Batı'ya has olaylar olarak kalmamıştır. Aynı zamanda tarihi süreçte Batı dışı toplumları da etkisi altına almıştır. Özellikle de Osmanlı üzerinde de sarsıcı etkileri olmuştur. Bu anlamda yeniden oluşan dünyada devlet olarak ayakta kalabilmek ve varlığımız devam ettirebilmemiz için, bu yolda siyasi ekonomik çözüm yolları arayışında ve bunları bilimsel dayanaklarıyla temellendirmemiz gerekmektedir (Tuna, 2002: 141). Sosyolojinin ortaya çıkış noktası hepimizin bildiği gibi Batı Avrupa'dır. Fakat günümüzde de gördüğümüz gibi bir salgın hastalık bile bir toplumda vuku bulduğunda diğer toplumları da etkilemektedir.

Bundan dolayıdır ki aynı kültürel doku aynı üretim ilişkilerini de beraberinde getirir. Avrupa on sekizinci yüzyıl sonlarından on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar (İngiltere başta olmak üzere) sanayi devrimini yaptı. Bu devrim ile küçük sanayi kuruluşları büyüyen firmalar tarafından tasfiye edildi. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan ve gelişen bu firmalar birbirine bağlı iki taraflı etki altında idiler: a) Bunlardan biri teknik yeniliklerin, icatların, ekonomiye uygulanması ile varılan makineli ve seri üretim metotlarının etkisidir. Bu metotlarla çok büyük miktarda ve seri halinde mal ve hizmet üretimine arz artışına ulaşılmış ve bu da maliyet düşürücü etki meydana getirmiştir; yani kar oranı yükseltilmiştir, b) İkinci etki Pazar genişliğini daha doğrusu talep artışını sağlamaktan gelmiştir. Piyasa genişledikçe veya talep artırıldıkça büyük oranlarda seri üretim yapılmaya değer olacaktır. Birbirine bağlı bu iki etkenin varlığı ile ki kar oranı artırılabilir (Küçükömer, 2009: 160-161). Her kültürel yapının kendisine özgü bir yaşayış tarzı olduğu gibi aynı zamanda bir üretim şekli de söz konusudur.

Halkçılık hareketini bu mayın tarlaları arasında dolaştırma dolaştırma çekip götürme kuvvetli bir düşün ve terim ustası çıktı: Ziya Gökalp. Bir alay yeni terimle veya eski terimlere verdiği yeni anlamlarla bu mayınların birer birer füzelerini çıkara çıkara Gökalp, devrimci aydını bunların hiçbirine tamamıyla uymayan bir istikamete doğru çekmeye muvaffak oldu. Bunu yaparken her birinden bazı şeyleri bıraktı; bir

yandan Osmanlıcılığı, Batıcılığı, İslamcılığı bir yandan da halkçılığı Marksist sosyalizmden ayırarak Durkheim'in sosyolojizmine bulayıp, ondan tam Osmanlı İmparatorluğu'nun batacağı sıralarda "tesanütçülük" dediği solidarizm ve mesleki temsilcilik ideolojisine ulaştırdı. (Berkes,2007: 87)

Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni tarzlar getiren, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrî bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım. Bu görüş bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen çok köktenci-geleneksel kültür öğelerimizi eleştiren ve karşısına çıkan boyutlar kazanmıştır. Fakat sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı ismini verdiğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Ne var ki, İmparatorluğun yükselme devrinde, Osmanlılar, kendi uygarlıklarını Batı'ninkinden üstün görmüşler, Batı'nın bir "model" olarak izlemesi bir problem olarak ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, neden gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeyleşen bir tutumla Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır. Bugün, yapılan araştırmalardan bu şekil aramaların Osmanlı sivil bürokrasisinde kalemi'ye sekilenmiş olduğunu anlamaya başlıyoruz. Böylece, daha 18. Yüzyıl başlarında, Batının askeri kurumlarının ve silah gücünün imparatorluğa nasıl getirileceği önemli bir devlet sorunu olmuştur (Mardin, 1995: 9-10). Türk toplum yapısında meydana gelen çağdaşlaşma hareketleri aslında temelde Osmanlı dönemine denk gelmektedir. Ama batılılaşma kavramında çok değişik söylemlerini de görmek mümkün kimileri sadece teknolojik olarak batılı olalım derken; kimileri ise top yekûn bir şekilde batılı olalım der. Çünkü asıl refah ve mutluluğun orada olduğunu varsaymışlardır. Ama gelenekçi yapılar ise çağdaşlaşmaya karşı frene basmışlardır.

Tüm bu düşünceler ışığında Türk milletinin sosyal yapısını en güzel bir şekilde Ziya Gökalp şöyle özetler: "Türk Milletindenim, İslam Ümmetindenim, Batı medeniyetindenim, bu anlamda Türk Milletindenim: Bir zamanlar Osmanlı toplumu içinde kendi benliğini unutup ismi dahi zikredilmeyen, aslında Osmanlıların asıl özünü teşkil eden Türk Milletinin hasletlerini ve Türk kelimesini aydınlığa ulaştırıp asıl üzerinde durulması önem arz eden toplum olduğunu tanımlamıştır (Yazıcıoğlu,

1986: 115-6). Ziya Gökalp kendi durumunu daha genel bir açıdan ifade eder. Gökalp'e bir kişinin ne olduğu önemli değil kendini nasıl hissetmesi önemlidir.

Ziya Gökalp, yaşadığı dönemin ve Cumhuriyet döneminin en önemli düşünürüdür. O, gerek meslekten sosyologlar gerekse üniversite dışı aydınlar tarafından üzerinde en çok araştırma- inceleme yapılan düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine, Gökalp Türkiye'de en fazla okunan sosyolog olma unvanını da kazanmıştır. Gökalp, hem II. Meşrutiyet, hem de Cumhuriyet dönemi siyasi çevrelerinin teorisyenliğini üstlenmiş, 1924 yılında ölmesine karşın, ileri sürdüğü fikirleri ile cumhuriyet'in özellikle 1945'e kadar ki devresinde, görüşleri ile tek partili dönemine damgasını vurmuştur. Kültür- uygarlık, evrensel sosyoloji- milli sosyoloji, ilkel toplumlar- uygar toplumlar gibi ikili ayrımlar, Gökalp'in sosyoloji anlayışının kökenini oluşturur. Gökalp'e göre sosyoloji, genel medeniyetleri ve kültürleri karşılaştırarak toplumların ve kurumların tabi oldukları kanunları bulmak ve toplumlara istenilen yönü vermekle görevlidir. Toplumların tabi oldukları kanunları bilen sosyologlar, bir ulusun gelişmesinde etkin rol oynarlar. Bu görüşün Gökalp terminolojisindeki ifadesi; dahiler sezerek, sosyologlar da toplumsal kanunları bilerek bir milletin gelişmesinde başat rol oynarlar (Kaçmazoğlu, 2010: 9-10). Ziya Gökalp Türk toplumunun hemen hemen her konuda ilgili görüşlerini belirtmiştir. Bu açıdan kendisi bir toplum bilimcidir.

Aydın, halk, devlet, kavramları ve bu kavramları genel olarak ele aldığımızda toplum arasındaki ilişkiler Türk düşün tarihinin bir döneminde ve bunlar hakkında fikirleri olan iki kişi üzerinde durmak gerekir. Bu iki adam, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dır. Bu açıdan sözü ettiğimiz, bu iki adamın görüşlerini özetlemek maksadıyla düşündüğümüz zaman, bir olay dikkatleri üzerine çekmektedir. Bugünlerde Ziya Gökalp'in yüzüncü doğum yılı olduğu ve televizyonlarda bile onun hakkında söyleşiler yapıldığı halde ona çok yakın diye bildiğimiz ikinci adamın, Yusuf Akçura'nın da bu yıl yüzüncü doğum yılı olduğunu hatırlayana maalesef ki rastlayamadık. Peki bu unutkanlık neden acaba? Özellikle son günlerde birinci adamın adının büyüğü genç nesillere aşılarmaya çalışıldığı halde, ikinci adamı arayan soran dahi çıkmadı? (Berkes, 1931: 209). Bu açıdan maalesef ki, toplumumuzda kimi yazarlar gündemde çok popüler tutulurken bazıları ise tarihin tozlu raflarında yerlerini almışlardır.

Ziya Gökalp'in Türk sosyolojisine etkileri sadece bunlarla da sınırlı değildir. Ziya Gökalp'in yöntemi ve bilim anlayışı öğrencileri tarafından sosyolojinin yanı sıra Türk tarihine, edebiyatına, iktisat'ına ve İslam tarihine de aktarılmıştır. Yine sosyolojide de diğer bilim dallarında bir Gökalp akımı oluşmuş ve söz konusu akım etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. Ziya Gökalp'i Ziya Gökalp'ten sonra devam ettiren sayısız bilim adamı bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçını saymak bile Gökalp 'in Cumhuriyet döneminde ne kadar etkili bir bilim ve siyaset adamı olduğunu kanıtlar Ziya Gökalp'in başlıca izleyicileri şu isimlerden oluşmaktadır. Necmeddin Sadak, Mehmet İzzet, Z.F. Fındıkoğlu v.b. Yine ülkemizin pek çok ünlü sosyologu, Ziya Gökalp'le hakkında çeşitli kitap ve makaleler kaleme almışlardır. Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Niyazi Berkes v.b. Türk sosyologları, genellikle Gökalp'i bir bilim adamı tarafsızlığı ile değil, bir kahraman, bir ruh ve gönül adamı olarak ele alırlar (Kaçmazoğlu, 2010: 9-10). Buradan da anladığımıza göre Gökalp'in etkileri sadece sosyoloji ile sınırlı olmamış birçok alanda etkisini göstermiştir.

Bir imparatorluk olarak Osmanlı Devleti, Batılı Devletler karşısında yenilgiler almaya ve toprak kaybetmeye başlamıştır. Devleti tekrar eski gücüne kavuşturabilmek için hem yöneticiler, hem de aydınlar arasında ciddi arayışlar görülür. Bu arada Osmanlı üzerinde yöneticiler, hem de aydınlar arasında yoğun arayışlar görülür. Bu arada Osmanlı üzerinde etkin olan emperyalist Batılı güçler bütün imkânları değerlendirerek baskılarını artırmaya devam ederler. Osmanlı egemen olduğu topraklarda bağımsızlık hareketlerini tahrik ederler ve desteklerler.

Bir taraftan dünya üzerinde birçok mazlum milleti vahşice sömürmeye devam ederken, diğer yandan Osmanlıya karşı milletçilik duygusunu kullanırlar. Osmanlı egemenliğinde uzun yıllardır huzur ve barış içinde yaşayan halkların ayaklanmasını ve Türklere saldırmaya başlamalarını sağlarlar. Başkanlarda Rum, Sırp, Bulgar çetelerinin akıttığı Türk kanı ve Devletin toprak kaybı Osmanlı için çok önemli bir tehlike oluşturur. Bu tehlikeye bir de devlet içinde azınlıkların haklarını korumaya yönelik baskıları eklendiğinde tehlikenin boyutu daha da büyüyecektir (Atasoy, 2011: 2) Tüm bu olayların sonucu içinde Türk egemenliği gittikçe zayıflamış ve Türk varlığı büyük bir tehlike yaşamaktadır. Bu durumda Devleti dağılma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkler çare içinde çareler arayışındadırlar.

1950 sonrası dönemde Türk politikasında oluşan yapısal farklılıklardan dolayı hem devlet hem de ekonomi ve toplumda farklı bir sürecin yaşanması nedeniyle Cumhuriyet tarihinin yeni ve farklı bir dönemi olarak görülmektedir. Bu süreçte, devlet ve hükümet politikalarında farklı açılımlar sağlanmış ve kıtlık ekonomisi ve üretimi, yerini montaj üretimine devrederek sanayileşme hızı artmış; buna ek olarak da, ihtiyaç duyulan iş gücünü karşılamak için kırsal bölgelerden kentlere nüfus hareketliliği yaşanmıştır.

Ekonomi ve toplumsal alanda meydana gelen bu değişime güç veren asıl değişken, siyasal yapıda meydana gelen bir takım değişikliklerdir. Yani kurulan Cumhuriyet Türkiye'si uluslar arası ilişkilerde bazen kendi isteğiyle ve bazen de dış nedenlerle Batı'ya daha fazla yakınlaşmıştır. Kısacası, nedenden dolayı tüketime de bir ivme kazandırılacak olan siyasal bir gelişme olarak liberalleşme girişimini görmekteyiz. Bu girişim sonucu, Türkiye'nin Batı'yla hem siyasal hem de ekonomik diyalogu artmıştır. 1950'den önce uluslar arası ilişkilerde izlenen denge politikası, yerini açılım politikasına bırakmış ve her alanda Batı'nın etkisi kendini göstermiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde yurtiçinde ideolojik ve siyasal kamplaşmalar sonucu bir kaos ortamı yaşanmıştır (Orçan, 2004: 166-167). Ekonomik canlanmayla birlikte köyden kentlere doğru nüfus dalgası oluşmaya başlamıştır.

Fındıkoğlu'na göre Ziya Gökalp'in getirdiği yenilik, dini hukuk yerine sosyolojiye dayanan hukuku kurmaya çalışmıştır. Bütün içtimai kurumları, başlıca ailede aynı değişmeyi beklemektedir. Bu tür problemlerin düşüncesiyle Gökalp Durkheim'a başvuruyor. Ziya Gökalp'in eseri, zamanın felsefi zihniyetini laikleştirmeden ibarettir. Bu suretle İslam dini küçümsenecek yerde canlandırılmış olacaktır. Fikri hayatın, hukukun, bütün içtimai kurumların bağımsızlığını sağlamak üzere asıl dini korumuş oluruz. İslamiyet iktisat, hukuk gibi günlük işlere karışmamalıdır. Gökalp'e göre eylemimizin prensiplerinin çıkardığımız bu gerçek tarihte gördüğümüz Türk İçtimai realitesidir. Gökalp bu suretle objektif bir sosyoloji yaptığına inanıyor. Fakat bir içtimai *action* söz konusu olunca böyle bir görüş istenebilir mi? İlmi tetkik verilerini bir sebepler zinciri haline koyarken aklın bir rolü yok mudur? Yaptığımız gözlemler arasında aklın gittikçe daha açık rolü kendini gösteriyor. Bunun için eski Türklerin İslam aile hukukuna yabancı olan örf ve adetlerine başvuruluyor (Ülken, 1948: 314-315). Bir sosyal bilimci olan Ziya Gökalp Türk toplumsal yapısından ve değişme tutumlarına da değinir.

Ziya Gökalp'in aile kuramını analiz ederken İzzet şöyle diyordu: “ Türklerde eşitçi aile tipinden başkasını görmeyenler bir peşin hükümden hareket etmektedirler. Onlara göre bu aile, kadın haklarının iyi tanındığı *paternelle* ailedir. Böyle düşünenler Türkiye’de kadının hürriyet kazanmasını ve Türk ailesini istiyorlar”. Bunu da Eski Türk adet ve törelerine dönüş şeklinde tanımlıyor. Bu peşin hüküm olgudan değil fakat içtimai bir *action* aracılığıyla canlı tarihin olgularıyla birleştirilmiş olan akıldan çıkarılmıştır. Bu eylemin mekanizması nedir? Türkiye bir feminizm hareketinin eşiğinde bulunuyor. Bunun için akıl etnoğrafik tetkike başvuruyor, olması gerekenin sebebini (*raison*) doğrulamak için var olanın bilgisinde kalmak zordur. Olması gereken için olanın bilgisine ihtiyaç varsa da, birincisi ikinciyi aşmaktadır. Durkheim ve Gökalp gibi bazı sosyologların yorumlaması ne kadar ince olursa olsun gözlemlerimizden gelmeyen akli bir unsurun müdahalesini kabul etmemek olanaksızdır (Ülken, 1948: 314-315). Geçmişten günümüze toplumlar arasında farklılıklar olduğu gibi toplum içinde de kadın erkek ayrımı olmuştur.

4.5. Niyazi Berkes’in Toplum Bilim Anlayışı

Niyazi Berkes, Türkiye’nin 18. ve 20. yüzyıllar arasındaki toplumsal değişimi sosyolojik bakımdan incelemiş toplumbilimcilerimizden birisidir. Onun çalışmaları daha çok tarih, sosyoloji ve ekonomi alanlarında yoğunlaşmıştır. O dönemdeki değişimleri ve bunun nedenlerini görmek isteyenlerin başvuracağı kaynak Niyazi Berkes olmalıdır. O sosyolojide modernleşme ideolojisinin kuramcısıdır denilebilir. Optimist bir sosyoloji söylemine sahiptir. Kemalizm’e yeni bir yorum getirilmesinde etkili olmuştur.

Berkes’in bütünlükçü bir sosyoloji anlayışı vardır. Bilimsel çalışmalarında rasyonel düşünceye önem vermiştir. Özellikle de Karl Popper’ın eleştirel rasyonalizmini almış ve bu perspektifte Batılı yazarların açıklamalarına eleştirel bakabilmiştir. Bu tavrıyla Türk toplumunu özgün bir şekilde değerlendirebilmiştir. Bu sebepten Onu oryantalist olarak niteleyenler olmuştur. Ancak Berkes Doğu’nun kendine özgü bir yapısı olduğu ve Batı’nın uygarlığını almak yerine, kendi uygarlığına dönmesi gerektiğini söyleyen oryantalistleri eleştirmiştir. Bu bakımdan bakıldığında o asla bir oryantalist değildir (Topses, 2011: 4). Berkes batılılaşma

konusuna Ziya Gökalp'e göre biraz daha ılımlı bakmıştır. Bu bakımdan da batılılaşmanın gerekliliğinden bahseder. Aynı zamanda Niyazi Berkes değerlere sahip olmayan hiçbir toplumun olmadığını da ifade eder.

O Comte'dan etkilenmiş ve pozitivist bir bilim anlayışını benimsemiştir. Bazı sosyal bilimciler Berkes'in yapısal fonksiyonalist bir yöntem kullandığını söylemiş, fakat yanılmışlardır. Muhtemelen onlara bunu düşündüren Berkes'in bütünlükçü bakış açısıdır. Fakat yapısal fonksiyonalist kuramda toplumsal kurumlar arasındaki uyum ve denge ön plana alınır. Berkes ise uyum ve dengeyi değil çatışma ve çelişkileri incelemiştir. Onun yöntem anlayışı altı başlık altında toplanabilir:

1. Bütünsellik: Berkes'e göre sosyoloji topluma, ekonomisi, coğrafyası, aile yapısı, inancı, tarihi ve diğer kurumlarıyla bir bütün olarak görmek zorundadır.
2. Tarihsellik: Ona göre sosyolojiyi diğer insan bilimlerinden ayıran farklardan biri, tarihsel açıdan karşılaştırmalı ve bütünlükçü bir açıdan olaylara bakmasıdır.
3. İstatistiksel Yöntem: Berkes toplumbilim alanında inceleme yapan bir bilim insanının mutlaka sayısal verilerden yararlanması gerektiğini düşünür. Bunun önemi konusunda Durkheim'in intiharlar üzerine olan yapıtını örnek verir.
4. Nesnellik: O bilim adamının değer yargılarından arınmış olması gerektiğini söyler. Berkes'e göre sosyolog seçtiği konuyu kişisel dünya görüşünden arınarak ele almalıdır.
5. Ezbercilik Eleştirisi: Berkes bu tutumun sosyoloğun sakınması gereken tavırlardan biri olduğunu söylemiştir.
6. Tarihsel Materyalizm: Niyazi Berkes'e göre. Sosyolog öncelikle, toplumsal çelişkileri, zıtlıkları ve bunların birbirleriyle olan diyalektik ilişkisini kavramaya çalışmalıdır (Berkes, 2015: 13). Berkes'in bu 6 aşamadaki toplum bilim anlayışı bir sosyolog'un toplumsal çözümlemede yol haritası olmuştur. Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp ikisi de Türk toplum yapısının analizinde çok önemli tespitlerde bulunmuşlardır.

Bu açıdan Niyazi Berkes Türkiye'de Toplumbiliminin başlangıç aşamasını şöyle değerlendirir:

Türkiye'de toplumsal bilimler, geniş ölçüde ulusun toplumsal yaşamında ortaya çıkan sorunlarla ilişkili olarak doğup gelişmiştir. Türk toplumsal düşününü anlamak, özel yanlarını değerlendirmek için bu sorunların kaynaklarının ve gelişim yollarının belirtilmesi gerekir. Avrupa tarihinde, endüstri ve demokrasi dönemi başlarken, geniş bir imparatorluk devleti olan Türkiye, birçok din dil toplumlarını kapsayan Osmanlı dinastisi ile İslam dinine dayalı bir dinsel monarşi yönetimi altında bulunuyordu. (Berkes, 1931: 135)

Niyazi Berkes'in en temel eserlerinden biri "*Türkiye'de Çağdaşlaşma*" adlı eseridir. Kitabın konusu, Türkiye'nin son iki yüz yıl içindeki yenilenme çabalarının aşamalarını (din ve dünya işlerini ayırma davasını ölçek olarak), çabaların düşün düzeyindeki yansımalarının yardımı ile, incelemektir. Bu eser ile Berkes, Osmanlı'nın iki yüz yıllık tarihini gözler önüne sermekte ve Cumhuriyet'e doğru gidişin bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Eserin ilk bölümünde çağdaşlaşma kavramını açıklayan Berkes, özellikle modernleşme yerine çağdaşlaşmayı kullanır. Niyazi Berkes'e göre modernleşmek, toplumsal kalkınma ve batılılaşma demektir. Çağdaşlaşmak ise toplumun kültüründen teknolojisine ve üretim biçimlerine kadar bütün yönlerini içine alan toplumsal bir yapı değişimidir. Toplumsal bir yapı değişimi demekten kasıt, gelenekten siyasi yapılanmaya; teknolojiden kültüre kadar toplumsal yapının bütünüyle yeniden şekillendirilmesi anlamına gelir (Berkes, 2008: 13-15). Niyazi Berkes'in temel felsefesi Türk toplumsal yapısının Osmanlı'dan günümüze geçirdiği değişim ve dönüşüm aşamalarıdır.

Niyazi Berkes, Türk devriminin niteliğinin neler olduğunu anlaşılabilmesi için Türk tarihsel akışın gözden geçirilmesi zorunluluğunun üstünde durulması gerektiğini söylemiştir. Bu anlamda Osmanlı tarihinin anlaşılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Konuyu tarihsel bir açıdan ele almakla gidişin ne olduğunu, bu gidişi köstekleyen engellerin neler olduğunu, bu engelleri yok etmek yolunda geçmişte yapılan çabaları, bunların nasıl az çok farklarla tekrarlanmalar varsa, demek ki Türk Devrimi'nin gelişmesini köstekleyen, hatta garip çelişme eseri olarak, bu gelişme uğruna yapılan işleri ulusal varlık için zararlı bir şekle sokan etkenler vardır. Niyazi Berkes yoğun bir şekilde Osmanlı Dönemi üzerine odaklanmıştır. Daha çok o dönem tahlilini yapmıştır. Ayrıca "Osmanlı Tarihini en ayrıntılı, ancak bütünü gözden kaçırmayan akademisyenler arasında en ayrıntılı bilen kişi" olmuştur (Eloğlu, 2011: 67). Niyazi Berkes Türk sosyo kültürel yapısının incelenmesi noktasında daha çok Osmanlıdan başlayarak analiz etmeye başlamıştır. Bu yüzdendir ki: Bir toplumun gelişim ve değişiminde öncelikle kendi tarihsel dokusunu iyi analiz etmesi gerekmektedir.

Tanzimat'a karşı ilk siyasal karşı duruş, Osmanlı devletinin çağdaşlaşma sorununun getirdiği reformları Batı devletinin baskıları altında meydana getirdiği halde reformlardan Müslüman halka fayda sağlanamayışının yarattığı bir tepkidir.

Buna ise ulusçuluk tepkisi demekten çok şariatçılık demek daha yerinde olur. Zamansal farkı hesaba katmamak koşuluyla, Avrupa'daki benzerleriyle ilk ayrılık burada başlar. Yine bu nitelikten dolayı, ilk ele alacağımız tepki dinci, Batı karşıtı, Tanzimat karşıtı renklerde bulunduğu için, sonraları bazı yazarlar bu tepkiyi ilerici bir adım olarak nitelendirdikleri halde kimi yazarlar da bunu gerici olarak tanımlanmaktadır. Hâlbuki yalnız bu birinci tepki aşamasında değil, ikinci, hatta üçüncü aşamalarda da ilerici olan yanlarla gerici olan yanların ne denli birbirine geçtiklerini görmekteyiz. O yüzden bu süreci basit bir ileri geri şeması içerisinde ele almak yeterli değildir (Berkes, 2008: 265). Her toplumda olduğu gibi Türk toplumsal yapısında da ilk başlarda batı tarzı yeniliklere tepki göstermişlerdir. Zaman geçtikçe bu tepkiler dinmiştir.

17.yy'da dünya, birçok değişimi geçirmektedir. Batıda siyasal, ekonomi hatta din alanlarında değişimler yaşanmış, bu değişimler, Osmanlıyı da bir anda etkilemeye başlamıştır. O dönemde Osmanlıda düzen bozulmuş yeni düzen için baskılar artmıştır. Ama batıdaki aksine, bütün çabalar yeni bir düzene doğru gelişme biçiminde değil, bozulmadan önceki eski düzene akın etme şeklinde oluyordu.

Sonuçta Osmanlı Devlet sisteminde de bozulmalar yaşanmaya başlamıştır. Niyazi Berkes bu dönemde en elzem değişimin toprak kullanma yöntemlerinde olduğunu vurgulamaktadır. Berkes, o dönemdeki yazarları eleştirmektedir. Eleştirisinin nedeni, değişimin temel nedeninin ele almayışları, değişimin neler olduğuyula araştırmalarını sınırlı tutmaları olmuştur. Aynı zamanda devlet adalarında ve devlet yapısında da bir takım bozukluklar başlamış ve bu bozukluklar 17.yy.'da daha da artmıştır. Bunun en büyük nedeni toprak rejiminin bozulması olmuştur. Bu yüzden de ekonomi içte ve dışta zarara uğramaktadır. Niyazi Berkes'e göre bu sorundan kurtulmanın tek yolu vardır, o da Marksist ekonomi benimsemektir. O dönemde reformlar durgunlaşmış. Bunların sebebi olarak ekonomik zihniyetinin Osmanlıda olmayışı ve batı ile ilişkileri fetih ve savaştan ibaret görmeleri olmuştur (Eloğlu, 2011: 67-68). Niyazi Berkes bu bakımdan Tanzimat sonrası düşün ve siyasal hareketleri üzerinde yaptığı çalışmalarla bilinir.

Tanzimat dönemine baktığımızda Batıcılar, Avrupa’da görülen araçlar uygarlığı neyin yarattığıdır? Bunlar gökten zembille inmediğine göre akıldan nasıl üretilmiştir? Yoksa bu insanlar bizden daha farklı bir akla mı sahip? Bu soruların tarihsel kökenine inmek lazım bu anlamda aslı toplumumuz Avrupa’nın ekonomik siyasetleri, bunların sonucunda ekonomik kavramları akıllarına getirmemişlerdir. “Batı’da ekonomi bilimi artık ekonomi politik yani devlet ekonomisi diye biliniyordu, biz ise hala Adam Smith’in kitabının adı olan *İlm-i Sevvat-i Milet* adının kullanılmakta olması, Avrupa’dan giren ekonomi bilgisinin bile ne durumda olduğunu gösterir” bu yüzdendir ki onlar için bu uyarlık, toplumun kökeniyle ilişkili olmayan, Avrupa’daki mağazaların vitrinlerinden alınıp getirilecek medeniyet mallarıydı (Berkes, 2007: 40). Aslında yapılan bu açıklamaya baktığımızda bunu oluşturanların toplumun hangi kesiminden geldiğini de kestirmek mümkündür. Araştırmamızın başında da belirttiğimiz gibi, Berkes’in eserleri arasında toplumbilimsel incelemelerin yeri oldukça kısıtlıdır. Ancak çalışmalarında ise Berkes, toplumbilimin tarihi ve toplumbilim kuramları üzerinde durmuştur. Yine bunun yanı sıra Batılı sosyologların görüşleri üzerinde derinlemesine durulmuştur. Bu açıdan Berkes sosyolojinin ortaya çıkışını insan hayatını anlamaya yönelik olduğunu belirtir. Bu açıdan Batı toplumunda bir takım iniş çıkışların olmasına rağmen sonuçta daha çok ileriye yönelik yol aldığını ifade eder.

Batı uygarlığı etkisi altında gelişmeler aşamasına girmiş olan başka toplumların uluslaşma sorunları bizdekinden değişik olmuştur. Örneğin, İslamcıların model olarak benimsedikleri Japon toplumunu biz de alalım Japon değişmesi ulus kavramı güçlükleriyle karşılaşmamıştır; çünkü bir ulus Japon toplumu daha Batı uygarlığı etkisi başlamadan önce tamamlanmış bulunuyordu. Daha sonraki değişmeler bu temel üzerinde reformlar yapma süreci olarak yürüdü; Batı uygarlığı düzeyine ait sorunlarla karşılaşılınca bu devam etti. Rus toplum yapısını ele aldığımızda ise, bu toplum Japon toplumunun tersine yapısal devrimler geçirdi. Ama Rus ulusal varlığı, dili, edebiyatı, bilimi, musikisi, tekniği modern bir ulus modeli olarak devrimlerin ürünü olarak gelişti. Çin toplumu da bugün böyle bir devrim içinde; ama orada da Çin ulusal varlığı bir temel olarak gene ortadaydı (Berkes, 2015: 233). Burada da görüldüğü gibi her toplumsal yapı değişime maruz kalmıştır.

Berkes, toplumsal hayata dair bilgi yönünde gözlenen artışın insanları etnosantrik fikirlerden uzaklaştırmıştır. Ve sosyal bilimlerde yaşanan uzmanlaşmada araştırma tekniklerinin gelişimini beraberinde getirmiştir. 16. ve 17. Yüzyıllarda More, Campanella, Bacon, Hobbes, Lack Rousseau gibi fikir adamları büyük katkılarıyla Antik ve Orta Çağlara kıyasla daha geniş bilgiler elde edilmiştir. Bu da sosyal bilimlerin gelişimine büyük katkı yapmıştır. Berkes'e göre, esas gelişme 18. Yüzyılın ortalarında görülmüştür. Bu dönemde de A. Smith 'in ekonomiye dair söylemleri, fizyokratların toplumsal olayların doğa olayları gibi incelenmelidir şeklindeki yargıları bu dönemi daha da önemli kılmıştır. Söz konusu düşünce akımları ve düşünürler toplumsal olayların ortaya çıkış, işleyiş kanunlarını determinist bir bağ ile açıklamışlardır (Özkan, 2008: 60-61). Rousseau, Hobbes gibi düşünürler Aydınlanma çağının fikir adamlarıdır. Bu açıdan fikirleriyle toplumun önünde yol gösterici konumundadırlar.

Avrupalılar, Doğu düşüncesini aşağı yukarı bir düşünce olarak tanımlarlar. Doğulu kafası alaca karanlıktan hoşlanır, onlara göre. Riyazî düşünce, kesin düşünce Avrupalının imtiyazıdır? Diyelim ki politika adamı demogojinin sisli konumundan hoşlanabilir, ama ya kamusalardaki bulanıklık ne? Elbette ki dünyanın bütün ülkelerinde aynı sosyal hadiseler tekerrür etmez. Elbette ki Weber'in "*ideal typus*"u zihni bir inşadır. Elbette ki 1789'la 1917 ihtilalleri arasında pek çok ayrılıklar var, fakat aynı isimle yaftalanan olayların ortak bir kısım vasıfları olmak gerekir. Burjuva sosyologlarının tariflerini kabul edersek ihtilal, toplumların yapısında cebir yoluyla gerçekleştirilen değişikliklerdir. İhtilalin ezeli bir özü yoktur; iktidara el koyuş, bir rejim değişikliğiyle neticelenirse, ihtilaldan söz edilebilir. İhtilal gerçekleşikten sonra yapılan teferruata ait düzeltme veya düzenlemeler ihtilal değil reformdur (Meriç, 2012: 142-143). Türk toplumunun yapısına baktığımızda geçmişte birçok Darbe olmuştur. Avrupa toplumunda darbeyi aydın kesim gerçekleştirirken bizim toplumumuzda ise askeri darbeler daha yaygındır.

Gurvitch, toplumsal özneler konusunda dile getirdiği biçim ve şekil esasındaki çerçevelelendirmeyi, medeniyet eserleri olarak da adlandırdığı ve toplumda belirli bir düzen durumunun oluşmasına çimento görevi gören, dolayısıyla da bir toplumsal yapının düzenleyicileri da ahlak, hukuk, bilgi, uygular; mesela bilgi hakkında birbirinden değişik yedi tür ayırt eder. Ayrıca bu türlerin her birinde vuku bulan sekizli bir dikotomik bilgi çeşitleri listesi ortaya çıkar. Bu bakımdan toplumsal

düzenleyicileri nasıl ele aldığının en geniş örneği anlamında; Gurvitch'in bu bakımda önem arz eden fikirlerini burada tekrardan belirtmekte fayda vardır. Gurvitch'e göre; "Her sınıflandırma bir bahse girmedi; sonucu, deneyim içinde her an yeniden sınanan bir bahis" (Cangızbay, 1999: 215). Gurvitch toplumsal düzen kuralları olarak da ifade ettiği ahlak, hukuk, bilgi gibi kavramlar toplumu bir arada tutmada adeta bir çimento görevini görmektedirler.

Toplumumuzda hala devam eden bugün bile üretici toplumlar medeniyet dediğimiz kavramla tanışmamıştır. Tanışmış olanlar ya toplumdan sökülüp başka alanlara düşerler ve orada üretici olmaktan çıkarlar ve ya günümüzde karşılaştığımız akıntı gibi dışarıya akarlar Bu anlamda köylü ve Esnaf toplulukları Batı medeniyetiyle tanışır ama toplumun değiştirilme mecburiyetini kavrarlar diye Tanzimat'tan beri gelen bir korku vardır. Niyazi Berkes bu durumu şöyle ifade eder:

Efendi, sen aklını mı oynattın; medeniyet denen şey akıl, aydınlanma, irfan işidir. Köylü, esnaf oraya yollanır mı? Bu hödükler o medeniyetten ne anlayacaklar? Biz zaten hep cehaletten değil mi ki geri kaldık? Onun için devlet avuç dolusu para harcayacak aylak sınıflardan derilmiş toy çocukları fen temsili için Avrupa'ya, Amerika'ya yollamaya devam ediyor. Buna karşılık ekonomik üretim içinde yetişmiş genç işçileri kendi hesaplarına, kendi güçlerini ve alın terlerini satarak para kazanıp memlekete döviz sağlasınlar diye mal ihraç eder gibi Avrupa'ya ihraç eden dönemlere kadar geldik. Yani işçi külesinin emeğinin yaratacağı ekonomik değerlerle aylak sınıf yetiştirmeyi boyuna finanse ediyoruz. Bunlar, zaten işçisi kalmamış bir memlekette görevlendirilecekleri ekonomik kalkınma işlerinde yarın çalıştırılmayacakları için, istemeseler de aylak olacaklardır. (Berkes: 2007: 41)

Ziya Gökalp (1875-1924) Türk toplumbilim görüşünün gerçek önderi olmuştur. Yabancı toplumbilim yazarlarını yorumlayabilen ilk Türk toplumbilim adamı odur. Böyle ifade etmekle birlikte, onun da toplumbilim fikri, Emile Durkheim'in yaptıklarından etkilenmiştir. Durkheim birçok yapıtındaki temel görüşü ve onun kullandığı ifadeleri benimsemiştir. Gökalp'in geniş etkisi altında İstanbul Üniversitesi'nde ilk toplumbilim kürsüsü kurularak, 1912'de orada yine ilk kez toplumbilim öğretimine başlamıştır. İlerleyen yıllarda da toplumbilim akademik bir disiplin olarak gelişimini, büyük ölçüde Ziya Gökalp'in kişisel ve öğretim alanındaki etkilerinin altında kalmıştır. Son zamanlardaki toplumbilimciler doğrudan doğruya ya dolaylı olarak onun takipçisi olmuşlardır. Yine onun etkisiyle toplumbilim öğretimi liselerin öğretim programına girmiştir. Dahası yine Gökalp'in etkisiyle

Durkheim, Levy-Bruhl, Fauconnet, Marcel Mauss gibi Fransız toplumbilimcilerin yapıtlarından çeviriler yayınlanmış, toplumsal araştırma kurumları oluşturulmuş, 1917’de *İçtimaiyet Mecmuası* dergi çıkarılmıştır (Berkes, 1931: 140). Gökalp Türk toplum yapısına çok önemli katkıları olmuştur. Özellikle de yabancı kaynakların ve yabancı toplumbilimcileri Türkiye’ye kazandırmıştır.

Özetle Berkes’e göre toplumbilim, insanların binlerce yıl süren bir arada yaşama zorunluluğundan ortaya çıkmıştır. Araştırmacı teknikleri ve disiplinlerin ortaya çıkması çağdaşlaşmayı ve akılcılığı zorunlu kılmış, böylece toplumbilim doğup gelişme imkânına sahip olmuştur. Berkes’e göre, hayat, devamlı bir değişim-gelişim sürecidir. Toplumsal olaylar da buna dâhildir. Toplumsal olayları incelerken değişmezliği kabul etmemek, tarafsız davranmak zorunludur. Teori ile olaylar arasında sürekli bir etkileşim vardır. Teori olmadan bilimin gelişmesine olanak yoktur. Toplumsal fikirde evrim, ancak öyle yaşanır. Teori ispatlandıkça gerçekler ortaya çıkar, böylece yalnız gözlemlenmiş olaylar değil, zihinde hesaplanmış olaylar da kendini belli eder. Skolâstik olmayan bir bilimin sürekliliği ve devrimci niteliği bu noktadan kaynaklanır. Toplumbilim, olayların tarihi gelişimi ile ilgili değişiklikler bilgisi ve kuramsal sistemdeki değişikliklerin karşılıklı ilişkilerine dayanır (Berkes, 1940: 553; Akt: Özcan, 2008: 64). Niazî Berkes’in de yukarıda belirttiği gibi değişim toplum için kaçınılmazdır. Bu açıdan hayat daima bir değişim ve gelişim sürecine dâhildir. Toplumsal olaylar da buna dâhildir.

4.6. Niyazi Berkes’in Düşünce Biçimi ve Etkilendiği Fikir Akımları

Berkes, Darülfünun’da felsefe eğitimi almıştır. Fakat daha sonra Amerika’da Chicago Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi’nde sosyoloji alanına yönelmiştir. Amerika’da aldığı sosyoloji eğitiminde birçok önemli ismi tanıma fırsatı bulmuştur. Bunların arasında Herbert Blummer, Robert E.Park, Radcliffe- Brown gibi düşünürler yer almaktadır. Bu dönemden sonra Berkes toplumbilim bakımından Chicago geleneğini benimsemiştir. Chicago okulunun temel özellikleri sosyal organizasyon, değerler, kurumlar, sosyal roller, doğal ve toplumsal çevrenin bir organik bütün oluşturması, sosyal birimlerin araştırmada odak olarak ele alınması olmuştur. Böylece Berkes, “Türkiye’de geçerliliği sağlanmaya çalışılan sosyoloji alanında “sosyal çevre”yi temel alan “insan ekolojisi” geleneğini hedef almaktadır

(Eloğlu, 2011: 62). Berkes yukarıda da değindiğimiz gibi Darülfünun ve Chicago Üniversitesi'nde eğitim almış ve daha çok sosyal bilimler alanına yönelmiştir.

Ayrıca Berkes, bilimsel çalışmalarında rasyonel düşünceye önem vermiştir. Özellikle “Poper’ın temsilcisi olduğu eleştirel rasyonalizmi benimsemiştir. Berkes’in “eleştirel bilimsel anlayış”ı benimsediğine değinen Doğan Özlem’in bu görüşü Kurtuluş Kayalı’nın makalesinde de yer almaktadır. Bu görüşü Kayalı şöyle açıklar: Niyazi Berkes’in yaklaşımının en önemli özelliği Batılı yazarların açıklamalarına eleştirel bakmasıdır (Akt: Eloğlu, 2011: 62-63). Berkes tüm bunların yanında ele aldığı kitaplarda makalelerde, gazete yazılarında toplumu bilgilendirmeye yönelik yazılar yazmıştır.

Niyazi Berkes tarih, siyaset ve benzeri konularla ilgilendiği gibi aynı zamanda Felsefe ile de uğramıştır. Ona göre: eski Grek kentlerinde devlet yapısını, kuruluşunu, hükümet şeklinin geçirdiği durumları ve meydana gelen sorunları daha yakından görmek için Atina Devleti’nin gelişimini gözden geçirmekte yarar vardır. Yunanistan’da ve Yunanistan dışında, Greklerin yayıldığı yerlerde, kurdukları kent-devletlerinde hepsi Atina’nın geçirdiği değişikliklerin aynısını yaşamamıştır. Bu yüzden Atina’yı almamızın sebebi, bu kentin geçirdiği siyasal olayların tümünü içine alacak kadar zengin ve çeşitli olmasıdır (Berkes, 1931: 9). Niyazi Berkes toplumsal ve siyasi konularla ilgilendiği gibi aynı zamanda çok yönlü bir felsefecidir. Felsefede olduğu gibi, toplumbilim ve tarih alanlarıyla da ilgilenmiştir.

4.7. Niyazi Berkes ve Türkiye’de Çağdaşlaşma

Prof. Niyazi Berkes, “*Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*” bu çalışmasında, Türkiye’deki fikir bunalımından en çok etkilenen “Baticılık” ve “ulusçuluk” ifadeleri üzerinde durmuştur. Bu ifadelerin siyasal ve ekonomik süreçler içerisindeki değişim ve dönüşümlerini belirliyor ve Türk toplumunun yüz yüze geldiği meselelerle olan ilişkisini meydana getiriyor. Ulusal Kurtuluş Savaşıyla birlikte meydan gelen milliyetçilik, Batılılaşma ve devrimcilik anlayışlarını tekrardan canlandırıp toplumcu bakış açısıyla daha yeni bir anlayışa ulaşmak zorunda olduğumuzu ifade eden Berkes, çıkar yolun, Baticılığı Batı’dan bağımsızlık tarzına, milliyetçiliği devrimcilik yolunda dönüştürmekte olduğuna dikkat çekiyor. Niyazi

Berkes'e göre: Türkiye'nin temel meselesinin Batılılaşmak olmadığını asıl meselenin Batılılaşmamak olduğunu belirten yazar, çalışmasını birtakım tespitlerle temellendiriyor (Berkes, 2007: 11). Berkes'in çağdaşlaşma olgusu konusundaki fikirlerini daha net ortaya koyabilmek için, onun "laiklik" konusundaki görüşlerini açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Kabaca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak ifade edilen laiklik kavramı, çok farklı şekillerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Laiklik konusunda yapılan tanımlamalara bakıldığında tanım düzeyinde çeşitlilik ve zenginlik hemen göze çarpar. Dar anlamıyla laiklik, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması olarak kavramsallaştırılmıştır.

Kiliseye göre laiklik, "yönetim, siyaset, eğitimi, devlet ve toplum yaşamının gerekli kıldığı görevleri; dinin, dinsel konuların etkisinden, tekelinden kurtarmak devlet işleri ile dini işleri ile dini işleri birbirinden ayırmak, okul ve bilimi devlet toplum yaşamında egemen" kılmaktır. Laikliği daha çok siyasi iktidarla olan ilişkisi ve insan hakları açısından ele alan ise laikliği şu şekilde tanımlamaktadır: "Laiklik, siyasi iktidarın kaynağının dinden olmaması demektir. Laiklik sistem kişilerin inanç hürriyetini sağladığı gibi daha geniş anlamda düşünce hürriyetini de sağlayan sistemdir" (Akt: Özkan, 2008: 15-6). Berkes çağdaşlaşma konusundaki fikirlerini önce laiklik temelinde tanımlar. Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması olarak kabaca tanımlanan laiklik çağdaşlaşma önünde engeldir.

Batıcılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. O da şu: Batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının, kendi toplumlarının kalkınmaması gerçeğinin karşısında, ilerlemiş toplumları görmekten aşağılık duygusunu hafifletmek için yapıştıkları bir hayal, bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden bir görüntüsüdür. Toplumculuk açısından Batıcılık: İslamcılık, Osmancılık, Türkçülük kadar usulü, yönü, akıbeti bilinmeyen anlamsız bir sözcüktür. Batıcılık hiçbir yerde gerçekleşmemiş, sadece gericiliğe yarayan, bir bireyci aydın ütopyasıdır. (Berkes, 2007: 11)

Dinleri bir çırpıda "Afyon" diye nitelendirmek bir aşırılık olsa bile, onlarda eninde sonunda bu nitelendirmeye yarayan yanlar gelişir, "Afyon" benzetmesine yol açan bu olmuştur. Bu, dinlerin insanları aldatmada, uyuşturmada, sömürmede kullanılması türüdür. En sık kullanıldığı alan da siyasi alandır. Ortaçağ dinleri o çağların yaşamının doğal havasına bürüyen bir kavram iken, nasıl oluyor o çağlar

geçtikten sonra gerçekten geçirmiş olan toplumlarda o doğallığı yitirerek bu başka niteliği kazanıyor? Ortaçağlarda dinler, hiç değişmez kavramına dayandırılarak fosilleşirler. Buna karşı, toplumlar değişirler. Paradokslu olmasından dolayı görülmeyen olay şudur ki toplumlar değiştiği gibi, asla değişmez olduğu savına sapanan dinlerin kendilerinde de değişmeler olur; fakat onun değişmezliğine inanan kişiler bunu hiç fark etmezler. Bir ortaçağ Hıristiyan'ı ya da Müslüman'ın din diye ortaya koyduklarını görseler şaşar da şaşarlar; dinimi ne hale getirmişler diye dizini döver dururlar (Berkes, 1984: 174). Niyazi Berkes, toplumda sosyal değerlerin değişim içerisinde olduğu gibi dinin de değişim içerisinde olduğunu söyler.

Türkiye'de yenilik hareketleri başladığı devirlerde bugüne kadar, Batı'dan memleketimize gelen kültür ve fikir etkenlerini ve etkilerini araştıran uygun bir kitap hala daha yazılmamıştır. Bununla birlikte, bu mesele üzerinde pek çok kimse arasında kesin olarak yerleşmiş bazı ipuçları bulmak mümkündür. Bu iddialardan birisi ve belki de en yaygın olanı düşünürlerimizin ve aydınlarımızın Fransız kültür ve edebiyatının etkisi alanında kalmış olduğu, bu etki fikir hayatımız için pek de iyi olmadığı ifadesidir. Bunların eğer Şinasi'ler, Namık Kemal'ler zamanında bize Fransız tarzı modasını getirmemiş olsalardı; bugün pek çoğumuzun dünyada sanki Fransız edebiyatından, Fransız modasından başka bir edebiyat ve moda yokmuş gibi bir yanılsa kapılmış olacaktık. Bu yanlış başlangıç veya kötü ihtimal yüzünden Fransız ölçü birimlerini kabul etmekle batılılaştığımız şansımız doğar mıydı? Bilinmez (Berkes, 1931: 166). Berkes batılılaşma kavramının ne kadar karmaşık ve sürekli gündemde tutulan ifade olarak tanımlamakla birlikte bu alanda Türkiye'de üzerinde çalışılmış bir kaynağın var olmadığını ifade eder.

Din konusunda afyonculuk dinlerin altın çağı olan ortaçağların işi olmaktan çok, daha sonraların ürünüdür. Bunda, afyoncuların kendileri bile altın çağ döneminin mecburiliği dinsel eylemleri eda etmezler, çünkü onları asıllarında olduğu gibi anlamazlar. Sadece, halk denen yığını ortaçağ insanı yerine koyarak, onları o çağlara özgü olan sürü düzeyine kabullenmeyi amaçlarlar. Bundan maddi çıkarlar bile sağlanabilir. Afyonculuk şeklinin özelliği, demek ki, arkasında iki gücün yattığı bir din aktörlüğü olmasıdır. Bunların biri para, diğeri siyasidir. Bu tür oyunu daha çıplak, daha soyut olduğu için İslamlık dünyasında daha kolaylıkla görebiliriz. Hıristiyanlık dünyasında din aktörlerinin sahnelediği roller çok etkili müzik, sembol, merasim gibi şişirici yanlar içine bulandırıldığı için rejisörlerini seçmek, hedeflerini

fark etmek o denli kolay olmuyor. İslam dünyasında özellikle Pakistan’da, Mısır’da, Arabistan’da; başka bir biçimi Türkiye’de oynanıyor. Göğsünü, hangi savaş zaferiyle kazandığını bilemediğimiz madalyalarla donatan Ziya-ül Hak, ceza olarak insan eli kesmenin yakışır bir iş olup olmadığını soran bir TV yorumcusuna gözünü kırpmadan bunun “Kutsal Kitap”da emredildiğini söyler (Berkes, 1984: 174-175). İlkel dönemden günümüze din çatısı altında bir takım geleneksel olayların yaşandığını ve hatta günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz.

Çağdaşlaşmayla batılılaşma arasındaki ayrım ne dir? Batılılaşma miti eskiyince, bir yalan çıktı sahneye, aynı nazenin taze bir makyajla arz-ı endam etti: Çağdaşlaşma. *İntelijansiya*’mızın uğruna şampanya şişeleri patlattığı bu ihtiyar kahpe, Tanzimat’dan beri tanıdığımız Batı’nın son tecellisi. Çağdaşlaşma, karanlık, kaypak, rezil bir kavram. Rezil, çünkü tehlikesiz, masum, tarafsız bir görünümü var. Çağdaşlaşmanın kıstası ne? Hıppilik mi, bürokrasi mi, atom bombası imal etme gücü mü? Çağdaşlaşmak, elbette ki Avrupalılaşmaktır. Avrupalılaşmak, yani yok olmak. Avrupa bizi çağdaş ilan etti, Avrupa, daha doğrusu onun yerli simsarları. Dahası, ayrı bir medeniyetin çocuklarıyız, düşman bir medeniyetin, bambaşka ölçüleri olan, çok daha eski, çok daha asil, çok daha insanca bir medeniyetin. Bu çağdışı kavramı, ithamların en alçakcası ve en abesi. Haykıramadık ki, aynı çağda muhtelif çağlar vardır. Çağdaşlık, neden Hıristiyan ve kapitalist Batı’nın emrinde olsun? Fani ve mahalli abesler. Bu, kendi derisinden çıkmak, kendi tarihine ihanet etmek ve köleliğe peşin razı olmak değil midir? Çağdaşlık masalı, bir ihraç aracı Batı için, kokain gibi, LSD gibi frengi gibi. Şuuru felce uğratan bir panzehirdir. Çağdaşlaşmanın halk vicdanında adı asrileşmektir, asrileşmek yani makaralaşmak, gâvurlaşmaktır (Meriç, 1998: 25-26). Meriç çağdaşlaşmanın çok kötü bir kavram olduğunu ifade eder. Yukarıda da anlatıldığı gibi, çağdaşlaşma aslında Kendi kültürel yapısından kopup batılılaşmanın çarkı içerisinde yok olmaktır. Meriç çağdaşlaşma konusunda biz ve Avrupa toplumu olarak ayrı medeniyetin çocukları olduğunu ve bir araya gelmemizin mümkün olmadığını söyler.

Bir toplumda en yüksek sayılan değerler, özellikle böyle zamanlarda, dinsel değerler kılıfına girmeye de eğilimlidirler. Din, geleneğin en son sığınağı, en son kalesidir. Aslında toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar, kolaylıkla din gereği imiş gibi bir nitelik kazanırlar. İşte bunun içindir ki, çağdaşlaşma sözcüğünün özü, layikleşme sözcüğünün söylemek istediği gibi toplumu bu dinselleşme hummasının yakasından kurtarma işi imiş gibi gözüküyor

ve burada *laicisme* ile *secularism* terimlerinin anlamları, ayrı sözcük kökenlerinden geldikleri halde, birbirine uyuyor. (Berkes, 2008: 18)

İlhan, çağdaşlaşmak problemini çağdaş yöntemlerle ulusal uygarlık bileşimi yapmak diye ele alıyor. Çağdaş yöntem ne anlam ifade eder? Başka bir medeniyetin sunduğu, başka bir medeniyetin hâkimiyet kurmasına yarayan karanlık güçlerin toplamı değil mi? Bu yöntemler, ülkeden ülkeye aktarılabilir mi? Çok titiz, çok sabırlı bir ayıklamadan geçirilmeleri, ehlileştirilmeleri gerekmez mi? Ulusal uygarlık ağacına nasıl aşılacağız bu yöntemleri? İki yüzyıldan beri aşılamaya çalışmıyor muyuz? Çağdaşlaşmak belli tedaileri olan bir kelime, cıvık, sinsî, kaypak olarak tanımlar.

Sevimli şair, felaketlerimizin kaynağını araştırırken Tanzimat ve sonrası, bize, Batılıların önerdiği ve denetlediği bir batılılaşma ifadesidir, diyor... bu düzen imparatorluğu yok etmiştir, çünkü endüstrileşmeyi sağlayan değil, engelleyen bir tutum içermektedir. Kuşku mu var? Dört kıtayı sömürerek palazlanan kapitalizm canavarı, bindiği dalı ortadan yok edecek değil ya (Meriç, 1998: 25-26). Çağdaşlaşmanın kavramsal söylemi aslında bahsettiğimiz gibi başkalarının sana sunduğu hayatı alıp sorgulamadan yaşamaktır. Çağdaşlaşmanın bu anlamda Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk toplumsal yapımızdaki bir takım yansımaları olmuştur. İster kabul edelim ister etmeyelim yeme içme kültürümüzden tutunda giyiniş tarzımıza kadar geçmişten günümüze batılılaşmanın etkisi görülmüştür. Bu anlam da çeşitli çalışmalarıyla Ziya Gökalp, Niyazi Berkes v.b sosyologlarımız toplumumuzdaki çağdaşlaşma konusunda birtakım görüşleriyle ifade etmişlerdir. Özellikle bu konuda Ziya Gökalp Batı medeniyet görmeleri için ve oradaki yenilikleri toplumumuza getirmeleri konusunda “Halka doğru” kavramını kullanır. Aydınlarımız halka medeniyet getirirken aynı zamanda halktan da kültürel yapıyı almaları gerekir der. Çünkü bunlar Türkiye’de yaşamalarına rağmen Türkiye’deki yabancı okullarda okudukları için, Türk sosyo- kültürel yapısından uzak kalmışlardır. Günümüzden örnek verecek olursak 1960 ‘larda Almanya’ya işçi olarak göç eden Türk vatandaşları aradan yıllar geçtikten sonra kendi kültürel yapılarından uzaklaşıp Almanya toplumuna ayak uydurmuşlardır.

Türklerin giyim kuşam ve bu alanlardaki tüketim yapıları, ilk defa çok açık ve daha detaylı bir şekilde, Cumhuriyet’le beraber değişmiştir. Bu sadece sıradan bir değişim değil, daha bütüncü bir “uygarlık tercihi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziya Gökalp’ten hareketle gündeme gelen kültür değişiklikleri, bu tartışmanın merkezinde bir yerde yer aldığını görmekteyiz. Normalde Korkut Tuna’nın deyimiyle, “toplumsal değişimde değişmesi gerekenler”, daha çok uluslararası ve teknolojiyi kapsayan bir kavram olarak “medeniyet” kavramıyla karşılanırken; toplumda “değişmesi gerekenler” milli değerleri ve varlıkları karşılayan “kültür” ifadesiyle tanımlamaya çalışılmıştır (Akt: Orçan ,2004: 145). Özellikle harf inkılâbı ile birlikte Türk sosyo-kültürel yapımızda topyekûn bir değişim yapısı meydana gelmiştir. Batılılaşma kavramını giyim kuşamda gören toplumumuzdan ziyade aydınlarımız, bu yönde ilerlerken teknolojiyi tabi geride bırakmışlardır. Ama asıl olan ise teknolojik yapıları almak ve kültürel yapımızı da korumaktır.

Medeniyet diyen Türkiye halkı; fikriyle zihniyetiyle medeni olduğunu ispat etmek zorundadır. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı ve aile hayatıyla, yaşayış şekliyle medeni olduğunu göstermek zorundadır. Kısaca medeniyim diyen Türkiye’nin, gerçekten medeni olan halkı, başından aşağıya dış görünüşüyle de medeni ve gelişmiş insanlar olduğunu hareketleriyle göstermek zorundadır. (Orçan, 2004: 145)

Gökalp’in temsil ettiği bu yaklaşıma göre, kılık kıyafet şekli, geleneksel ve kendimize özgü yani milli kültürümüzün bir parçası olduğundan “değişmemesi gerekenler” arasında yer almaktadır. Fakat bu epistemi tersine, yeni Türk devletinin kurucusu Atatürk, o günkü giyim şekli, milli ve kültüre dayanan bir olgu ve bir uygarlık tercihi olarak görmüştür. 27. Ağustos 1925’te İnebol’da halka yapmış olduğu konuşmasında Atatürk bunu açık bir şekilde ifade eder.

Bizim kıyafetimiz medeni midir?

Bizim kıyafetimiz medeni ve milletlerarası mıdır?

Size katılıyorum. Hayır, hayır, hayır kullanacağım deyimi mazur görünüz: altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne milli ne de milletlerarasıdır (Komite, 1982: 70; Akt: Orçan, 2004: 145). Burada da gördüğümüz gibi Ziya Gökalp milli kültürümüzün bir parçası olan kılık kıyafet şeklimizin değişmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Aslında fikir tarihimizde Tanzimat'tan sonra Fransız hayranlığı hiç aralıksız devam etmiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa, uzun süre İngiltere'de yaşamalarına rağmen sanki o memleketin ilim ve edebiyatı yokmuş gibi yine Fransız aydınların tesiri altında kalmışlardır. Bu anlamda Edebiyatı Cedide de başta olmak üzere başlıca yükünü Fransız eserlerinden almıştır. Ve sonunda günümüzde Fransa'nın sukutu pek çok münevverler'in savaştan önce dolu görünen kapasitesini bom boş bir torbaya çevirmiş kafalarını, suyu akmayan bir değirmen gibi durmuştur. Bu ifadeler batı hakkında olan birkaç hadiseler (Berkes, 1931: 166). Bu açıdan aydınlarımız geniş bakış açısı yerine tek bir konumdan bakmayı tercih etmişlerdir.

Mevcut giyim tarzını, yani “cevheri” olarak gördüğü Türk yaşamını gölgeleyen ve görünmez eden bir “çamur” olarak temsil eden giyim tarzını değiştirmek ve düzenlemek için görünen iki yol vardır. Bunlardan birincisi, milli kıyafet tarzına tekrar geri dönmek; diğeri ise, tamamen Batılı tarzda giyinerek giyimde homojen ve uyumlu bir tarz yakalamaktır. Aynı konuşmanın devamında bu soruna değinen Atatürk “Turan kıyafetin araştırıp canlandırmaya yer yoktur. Medeni ve milletlerarası kıyafetin bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir” diyerek kılık kıyafet, milli ve kültürel tercih olarak değil, uluslar arası bir sorun olarak, bir uygarlık tercihi olarak gördüğünü ifade etmiştir (Orçan, 2004: 145-146). Burada da değinildiği gibi Batı ile farklılıkları aşmak için giyim kuşamda da onlar takip edilmiştir. Bu da beraberinde tek tipleşmeyi getirmiştir.

Niyazi Berkes'in toplumsal değişme alanındaki görüşlerini aktaran en önemli düşüncesi çağdaşlaşmadır. Berkes, ülkemizin Osmanlı'dan beri geçirmiş olduğu toplumsal gelişimleri, “laiklik” sözcüğüyle karşılanan din- devlet ayrımının ötesinde kutsallaştırılmış gelenek boyunduruğundan kurtulma olarak adlandırdığı “çağdaşlaşma” sorunu olarak nitelemektedir. Berkes'in düşüncesinde önemli yer tutan çağdaşlaşma anlayışının temelini ise laiklik konusu oluşturur. Bu anlamda önce onun laiklik konusunda ileri sürdüğü görüşleri ele almamız araştırmanın bütünlüğü açısından yerinde olacaktır. Kısacası, Berkes, çağdaşlaşma geleneksel değerler karşı topyekûn bir mücadele ile birlikte gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir problem olduğunu belirtir (Özkan, 2008: 21-22). Çağdaşlaşmayı, sadece siyasi alanında değil, her alanda değişmez kuralların sarsılması gibi daha kapsamlı bir problemdir.

Genç okuyucu! Türk reform tarihinin sonuçlarını anlatan bu hikaye'yi senin için yazdım. Bugününü daha iyi anlamak için sen onu yeniden

öğren; daha derinlere git ve yazdıklarımın doğru olup olmadığını kendin araştır. Bugünkü Türkiye'nin hangi şartlar içinde kurulduğunu daha iyi anlayacaksın; onun, gene dönüp dolaşıp bu hikayede anlattığım aynı bozucu göçlerin elinde aynı sonuca uğratılmasına razı olmayacaksın. Sözü ettiğim endam aynanın önüne geçtiğin zaman kendi ulusunu, tam "kurtulduk" dediğimiz anlarda, gene fakir, gene borçlu, gene dilenci durumunda çoğunluğunu gene paçavralar içinde görürsen elbette buna razı olmayacaksın. Karamsar olmana, yabancı uluslara ve devletlere düşman olmana, kin beslemene ne gerek var, ne onun bir faydası, ne de ona hakkın vardır; sorumluluk sendedir. Dünyanın göçler dünyası olmadığını, hesap kitap dünyası olduğunu anlamak yeter. Kalkınmanın yolu heyecan ve kin değil, bilgi ve medeni cesarettir. (Berkes, 1975: 82)

Bu hikâye hepimize şu üç basit gerçeği öğretmiyor mu?

1) Türk toplumunun yirminci yüzyılda yaşayabilmesi için geçirmek mecburiyetinde olduğu değişikliklerin içerisindeki gerici engellerini ortadan kaldırmak, 2) İçerideki engellerden kurtularak yürütülecek olan bu değişimin hızla yürüyebilmesi için dünya politika menfaatlerinin dışında kalmak; onu hiçbir yabancı çıkara alet etmemek, 3) Türk halkının büyük çoğunluğunun içine düştüğü yoksulluktan kurtarılması için alınacak teknik tedbirlerin etkililiğini sağlayacak toplumsal reformları uygulamak, bunları yabancı çıkarlarına göre değil, ancak Türk halkının durumunun iyileşmesi açısından oluşturmak temel gayedir (Berkes, 1975: 82-83). Bu görüş doğrultusunda yukarıda da değinildiği gibi genç nesillerimiz toplumda ortaya çıkan herhangi bir görüşü direk benimsemek yerine onu kendi akıl süzgecinden geçirerek ele almaları ve eleştiri kabiliyetlerini geliştirmeleri gerektiğine değinilmiştir.

Tüm bu anlattıklarımıza bağlı olarak Aslında Batı medeniyeti derken anlamamız gerekenin ne olduğu konusu hala kesinlik kazanmamıştır. Bu sorunun cevabı bizim fikir tarihimizde, maalesef hala yeterli derecede ele alınmamıştır. Ve bu tarihsel hesap henüz kapanmamıştır. Dün olduğu gibi bugün de Batı medeniyetinin ne olduğu hakkında üzerinde kanaat getirilmiş bir anlayış olmadığı gibi, Batı medeniyetiyle ilişkilerimizden de ne anlaşılması gerektiği, ne alınması ve nelerin alınmaması gerektiği meselesi de, henüz kapanmış değildir. Dahası hala da canlılığını korumaktadır (Berkes, 1931: 169). Bu açıdan Batı medeniyeti derken ne anlamamız gerektiği konusunda henüz bir açıklık getirilmemiştir.

Niyazi Berkes'e göre Değer ölçüleri olmayan hiçbir toplum yoktur. Fakat bazı değerler zamanın gereklerine göre değişeceğine, zamanla katılma, kireçleşme eğilimi gösterirler. Bu bize üç şey ifade eder: Toplumun bireylerinin birbirine kenetleyen çok güçlü bir birlik vardır; kişiler değişmez kurallara uyarak yaşamayı çok rahat ve kolay bulurlar; yaşamları, yaşlanan kişilerin damarlarının sertleşmesi gibi katılmıştır. Bireyler bu tür bir durumu çok beğenirlerse de değişme zorunluluklarının sillesini yemeyen toplum da mevcut değildir. Zamanın yumrukları altında bazı kişiler, alışık oldukları ölçüleri bırakmaya, bazılarını gizli ya da açıkça çığnemeye, bazıları da ya dışarıdan yeni kurallar almaya ya da kendileri yeni kurallar oluşturmaya başlarlar. Bunu yapanların iç yaşamında ise çatışmalar başlar, bunun da pek çok görüntüleri vardır (Berkes, 2008: 19). Niyazi Berkes'in yukarıda ifade ettiği gibi her toplumun değer ölçüleri vardır. Kimi toplumlarda bu değer ölçüler beton gibi sert iken kimi toplumlarda ise daha esnek özellikler gösterebilir. Aslında bu değişmeyen değer ölçülerini kültür olarak da adlandırabiliriz. Çünkü Gökalp kültürü kendiliğinde oluşan yapı olarak alır. Bu yüzden de toplumun içinden doğan bir yapı değişime daha fazla direnç gösterir.

Tüm açıklamalar doğrultusunda dinleri çağlarında anlama ve inceleme ile o çağdan sonraki modern çağdaki konumlarını anlama ve araştırma arasında, farklı bilimsel yöntem isteyen bir farklılık mevcuttur. Bu açıdan üç büyük dininin Altın Çağı kabul edilen Ortaçağda din hem yaşamın özü, hem de yapısı gibi gözükdü. Çok az kişi dinin dayanakları olan inançları sorguya almak yürekliliğini gösterebilirdi. Pek çok kişinin kafasına bu tür bir fikir giremezdi. Bu tür işe kalkışmanın çoğu kez cezası kütükler üstünde ateşe vermek ya da işkenceler altında canını teslim etmek olurdu. Cezanın en hafifi ise toplumun dışına atmak olurdu. Yani sınıfsal bir müdahalede bulunmak, böyle bir kişi öldüğü zaman inananların yanına bile gömülmezdi. Bu açıdan dinlerin bu kadar aşırı katılığı, işkence şekillerinin değişmesine büyük katkısı olmuştur (Berkes, 1982: 225). Günümüzde uygulana kimi işkenceler o zamaninkine göre bir hediye mahiyetindedir. Yani kısacası din ve din kuralları günümüzde çok değişikliğe uğradı. Bu yüzden zaman geçtikçe uygulanan yöntem şekilleri de değişmektedir.

Böyle ifade ettiğimizden dolayıdır ki, bir toplumda değişme zorunlulukları oluşunca, bilerek bilmeyerek ya da isteyerek istemeyerek çağdaşlaşmaya doğru bir eğilim başlayınca, o zamana dek açıkça din şemsiyesinin altında toplanmaya başlar. Örneğin, sırf devlet işlerinde suçlu kabul edilen bir sadrazam dine ihanet etmiş bir kişi olarak öldürülür. Demek ki çağdaşlaşma ile dinselleşme birbiriyle aşağı yukarı eşittirler. Dinselleşme, çağdaşlaşmaya karşı kaplumbağanın kabuğuna çekilmesine benzer bir muhafaza çabasıdır. Her çağdaşlaşma döneminin arkasında bir dinselleşme başlar. Din kurumunun rolü sadece ruhani işlerle uğraşma ve ya dünya işlerine karışmama probleminin sınırlarına bağlı değildir; özellikle de İslam geleneğinde pek ruhani gözüken bir din kurumu dünya işlerine geniş ölçüde karışma eğilimindedir. Bu yüzden, inanç işlerinin dünyada kesin üstünlüğünü sağlama gayesi için güder. Protestanlık kollarının çoğu ise, bunun tersine, inanç işlerinin kesin üstünlüğünü koruma hedefiyle, din kurumunun ve adamlarının mümkün olduğu kadar dünya işlerinden çekilmesini isteme eğilimindedirler (Berkes, 2008: 19-20). Demek ki, buradan anlamamız gereken şudur dini ile dünyevi arasındaki işler değişiklik gösterir. Bu açıdan din bir toplumun sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde çok önemli bir konumdadır. Bu yüzden dinler kendi içerisinde farklılık gösterdiği gibi insanları da bu konuda birtakım davranış ve kendine çekidüzen vermeye zorlar.

4.8. Ziya Gökalp İçin Yazılanlar ve Söylenilenler

Ziya Gökalp hakkında pek çok araştırma yapılmakla birlikte, geçmişten günümüze her zaman gündemde kalmayı başarabilen bir fikir adamıdır. Fakat bizim üzerinde durmak istediğimiz mesele düşünce tarihini baştan sona ele almak değil, şu üç noktaya odaklanmaktır. Yani “Batı”, “biz” ve “değişme” konuları çerçevesinde görüşleri tartışmaktır. Bu yüzden Ziya Gökalp hakkında ele alacaklarımız sadece bu alanlarla ilgilidir. Yoksa Ziya Gökalp’i bu alanda sınırlandırmak çok da akıllıca bir fikir değildir. Çünkü Türk toplum yapısında bir fikir adamı olmasının yanı sıra aynı zamanda halkın derleriyle yakından ilgilenen ve bunlara çareler arayışında olan bir düşünürdür. Ziya Gökalp, Batı medeniyeti ile Osmanlı ya da İslam bizciliği arasında sıkışık kalmış peykçi Batıcı, bu anlamda Osmanlı ve İslamcı alafrangalarda, Türkiye’nin temel davasının tecelli etmiş şeklini görmekteydi. Bu yüzden Gökalp’in

bütün gayreti halkçı veya toplumcu aydına farklı bir “mefkûre”, bir ideal verme anlayışına dönüştürdü. Bu, da o dönem için yeni olan “milli” bir açı verme işidir. Bu yüzden Ziya Gökalp’in en önemli ve gerekli tarafı budur (Berkes, 2007: 89). Ziya Gökalp Türk toplum yapısında önemli bir yer edinmiş olmasının yanında, aynı zamanda bir toplum bilimcidir. Toplumun birleşmesinde ve batılılaşma/çağdaşlaşma anında adeta birbirine kenetlenmesi ve milli değerlere daha fazla önem vermesini önemli görmüş bir fikir adamıdır. Bu açıdan Ziya Gökalp Türk toplumsal yapının şekillenmesinde ve korunmasında önemli bir yere sahiptir.

Gelişmekte olan bazı ülkeler milliyet duygusu hakkında bir ilmi anlayış birliğinin tam manasıyla teessüs edemediği ülkelerdir. Mesela, memleketimizde Cumhuriyet devrinde daha ziyade milliyetçiliğin olmadığı meselesi açıklığa kavuşturulmuş istendiği halde ne olduğu hususu aydınlatılmamıştır. Bu yüzden Türk aydınları içinde milli birlik duygusunun iktisadi önemini idrak edemeyenler ve milli birliği temin edici tedbirlerin milletlerarası sulhü tehdit edebilecek mahiyette olduğunu düşünenler dahi bulunabilir. Bu bakımdan modern sosyolojinin bu duyguyu nasıl tarif ettiğini, nasıl anlattığını belirtmemiz ve bu anlayışın memleketimizde ne dereceye kadar yaygın olduğunu düşünmemiz gerekir. Milliyet, bir milletin varlığını ve birliğini muhafaza ve kültürünü geliştirme duygusudur. (Kurtkan Bilgiseven, 1986: 127)

Ziya Gökalp, yaşamış olduğu dönemde ve Cumhuriyet devrinin en önemli ve etkili düşünce adamlarından birisidir. Gökalp, döneminde ve daha sonraki dönemde ele aldığı konularla her zaman gündemde kalmayı başaran bir şahsiyettir. O, bir sosyolog olduğu için gerek meslek içindeki sosyologlar gerekse de üniversite dışındaki aydınlar tarafından üzerinde en fazla dataylı araştırma-inceleme yapılan bir sosyal bilimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası Gökalp Türkiye’de en fazla araştırılan- okunan bir aydın olma unvanını da elin bulundurmıştır. Bu anlamda Ziya Gökalp, hem II. Meşrutiyet, hem de Cumhuriyet dönemi siyasi çevrenin görüşleri ve Özellikle de 1945’e kadar ki dönemlere uzanan görüşleri tek partili dönemi de etkilemiştir (Kaçmazoğlu, 2013, 9). Buradan da anlaşıldığı gibi Ziya Gökalp geçmişten günümüze etkisi devam eden bir düşünce adamıdır.

Ziya Gökalp’in sosyoloji anlayışına bakıldığında Emile Durkheim sosyolojisinden faydalanmış İslamiyet’ten önceki Türk tarihini mekân ve zaman bakımından geçirdiği toplum ve yapısal farklılıkları ele almak istemiştir. Bu anlamda eserleri bu konu alanındaki çabalarını göstermektedir. Bir taraftan Ziya Gökalp diğer tarafta ise Durkheim metodolojisini kullanması bir başka açıdan da milli bir yol

izlemesi bu anlamda çelişkili bir durumdur. Bunların yanında Ziya Gökalp milli sosyoloji anlayışında; bir taraftan Türk Toplumundaki yenilenme ve değişim çabaları olarak ifade edebileceğimiz millet aşamasının ve bunun yol açtığı başka değişmelerin anlamlandırılması için bir takım kavramları ortaya koyma çabası gerekir. Bu tanımlama Ziya Gökalp'in, sosyolojinin elzem problemlerden birisi şekline gelen Batı uygarlığı ile birleşmemiz veya kaynaşmamız hususunda, kullanabileceğimiz yöntemin bel kemiğini oluşturmaktadır (Tuna, 2002: 120-21). Ziya Gökalp düşünceleriyle toplumun problemleriyle ışık olmuştur. Aynı zamanda batılı bilim insanlarından da faydalanmıştır.

Ziya Gökalp'in fikir dünyasına baktığımızda milli bir kimlik taşıyan fikir adamlarımız arasındadır. Bu anlamda Durkheim anlayışından dolayı değil, o daha çok bu hassasiyeti sebebiyle kültür ve medeniyet ayırımına gitmiştir. Medeniyet milletler arası iken kültür daha çok millidir. Bu tanımlamada Ziya Gökalp milli kimliği daha çok koruma yolunda gidiyordu. Bir başka deyişle medeniyetin temel yapılarını ferdi iradelerini, belirli bir yöntemle çözüm yoluna gidildiğini, kültürel unsurları ise toplumsal oluşumlar olarak ifade etmektedir. Bu yolla gelişme kavramının ve insanoğlunun önünü açmıştır. Bu yolla Türk milleti, milli kültür ve kimliğini kaybetmeden, Batı uygarlığına geçebilecekti. Bu bakımdan yapabileceği tek şey ise Batı uygarlığının unsurlarını almak idi. Uygurluk tarihimiz boyunca, İslamcılar olarak tanımladığımız aydınlarımızın ifadeleri de bu söylediklerimizden çok da farklı değildir. Onlar da, Batının tekniğini almakla yetinebileceğimizi, böylelikle kendimizi, bireysel kimliğimiz daha çok korumuş olarak geliştirebileceğimizi savunurlar (Köseoğlu, 2000: 222). Düşünce tarihimize baktığımızda, gelenek toplumsal yapımız modernleşme yolunda daha çok frenleyici konumda yer almıştır. Bu bakımdan İslamcılar olarak aydınlarımız da değişimi önermişlerdir. Fakat bizi biz yapan kimliğimiz de yitirmememiz gerektiğini savunmuşlardır.

4.9. Kimlik Meselesi Bağlamında Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Merkezli Bir Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlik tartışmalarına temel bir yer teşkil eden üç temel kategori vardır: Osmanlıcılık, Müslümanlık ve Türklük. Türklerin bu üçüne

birden dâhil olduğu üç kimlik Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük olacak şekilde siyasetin temelini oluşturur. Yusuf Akçura'nın “*Üç Tarz-ı Siyaset*”te değindiği gibi her siyaset, dâhili olarak imparatorluk, harici anlamında İslam âlemi ve Türk dünyası üzerinde bakıldığında birtakım bedeller ve kayıplar olmuştur. Bu bakımdan bu vazgeçiş ve kayıpların ortaya attığı gerilim, tam olarak “Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türküm” şeklinde ifade ederek “siyasi, dini ve neshebi” tarzındaki bu cemiyete ait bir yarar bulmaya çalışan Yusuf Akçura örneğinde olduğu gibi Türk toplumunun ortak paydasını oluşturan bu ifadeyi çıkmaza sokmaktadır. Ziya Gök ise bu çıkmazı “devlet, ümmet, millet” kavramıyla bunu aşmaya çalışmıştır (Çalen, 2015: 154). Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes, yakın dönem Türk düşünce tarihinden beri daha çok sosyolog/ düşünce adamı diğeri de hem bir toplumbilimci hem de bir felsefecidir. Bu bakımdan bu iki ismi bir arada ele almamızın sebebi de Türkçülük ve Türk toplumsal yapısına getirdikleri çözüm arayışlarıdır. Bu bakımdan ülkemizde hem sosyolojinin hem de Türkçülüğün kurucu fikir adamlarından olan Ziya Gökalp'in çağdaşları ve günümüz fikir adamları üzerinde belirgin etkisi vardır. Bu anlamda Ziya Gökalp Türk toplumsal yapısının analizinde ve göstermiş olduğu toplumsal sorunlara çözüm önerileri bağlamında çok önemli bir ter tutmaktadır. Bu açıdan günümüz toplumları tarafında çok iyi analiz edilmelidir.

Niyazi Berkes üzerinde yazılan eserler baktığımızda, onun birey anlamda duyarlılıkları üzerinde durulmadığı için genel anlamda yazdıklarını yanlış anlamıştır. Bu bakımdan daha önemli olan ise Niyazi Berkes'in genellikle yanlış anlaşılmasında şikâyetçi olmasıdır. Bu yüzden de çoğu kişi yayınladığı metinleri okuduğu için, sadece bu eserlerden hareket ettiğinden düşüncelerini eleştirerek farklı bir Niyazi Berkes profili ortaya koymuştur. Bu bakımdan Oryantalizm hakkındaki nitelemeleri bizzat kendisinin *Asya Mektupları* eserinde oryantalizm hakkındaki eleştirilere dikkat etmek gerekir. Pakistan ve Hindistan'la Türkiye arasında yaptığı değerlendirmeler ve Türkiye hakkındaki önemli değerlendirmeleri sosyal ve kültürel yapı hakkındaki fikirleri kayda değerdir. Bu temel sorunlarla paralel olarak Türk toplum yapısının kendine has özgünlüğü hakkındaki yaklaşımı da son dönemdeki düşüncesi değildir fikrini ortaya koymaktadır. Ancak ne yazık ki yukarıda değindiğimiz kitapları hiç önemsenmemiştir (Kayalı, 2002: 91). Niyazi Berkes özellikle Tanzimat, Cumhuriyet dönemimdeki fikirleriyle çok önemli bir yere sahiptir. Fakat ne yazık ki toplumumuz tarafından pek de değeri anlaşılmamıştır.

Millet kavramı, Gökalp'in sisteminde merkezi bir yer işgal etmektedir. İçtimai ve siyasi tartışmaların temelinde kavramların doğru kullanılmasının yarattığını düşünen Gökalp, Millet kelimesi ile ırk, kavim, ümmet, devlet gibi yakın kavramların sınırlarını tayin etmeye özel bir dikkat gösterir. Öncelikle millet kelimesi ile ilişkili kavramları açıklamak suretiyle milletin ne olmadığını ortaya koyar, buradan da millet kavramını tanımlamaya yürür. İçinde bulunduğu şartların zorlamasıyla bilhassa millet ile ırk ve devlet kelimelerinin sınırlarını görünür kılmaya çalışır. (Çalen, 2015: 156)

Türk sosyolojisinde bakıldığında Prens Sabahattin- Ziya Gökalp arasındaki tartışma bilinen bir konudur. Fakat iki toplumbilimcimiz arasındaki ortak noktalara hiç değinilmemiştir. Aslında her şey zıttı ile bilinir. İbaresinden yola çıkılarak gerçekte ortak yönleri üzerinde durulursa farklı yönleri daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Prens Sabahattin- Ziya Gökalp ilişkisi günümüz açısından baktığımız zaman bitmiş bir konudur. Bizim konuya bakış açımız geleneksel Türk düşüncesi ile Türk sosyolojisi arasındaki ayrı yönlerini ve sosyolojik boyutumuzun daha açık hale getirmesi nedeniyledir. Türk sosyolojisinin temel ana eğilimleri bir yerde sosyoloji ile tarih ve tarih yazıcılığımız bakımından ilişkisinin bir değerlendirilmesidir. Batılılaşma dönemi Türk düşüncesi ile sosyolojinin gelişmesi bir bakıma iç içedir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumdaki düşünürlerimiz devletin yaptığı siyasi seçimleri doğrulama, haklı çıkarma ya da uygulamada ortaya çıkan sorunları açıklama görevini de üstlenmişlerdir. Osmanlının geleneksel düşüncesinden farklı olarak sosyolojinin kendine has ortak bir gelenek ve çalışma disiplini kuramamasındandır. Sosyolojinin kuruluşu itibariyle başlayan Prens Sabahattin- Ziya Gökalp karşıtlığı aslında buna işaret etmektedir (Eğribel, 2014: 19). Düşünce adamlarını ortaya attığı veya tartıştığı fikirler hep güncelliğini korumuştur. Bu çerçevede aslında Türk düşüncesi ile sosyolojinin gelişmesi ve ilerlemesi iç içedir.

Bir millet, milli kültürünü bulmak için, mensup olduğu medeniyetler ait geleneklerden hanilerinin fosil ve arta kalan haline geldiğini ve hangilerinin müessese mahiyetini aldığını arar. Bunları arayıp belli ettikten sonra, fosiller ile artakalanları atarak, yalnız müesseseleri kabul eder. Zaten, kültür, bir milletteki dini, ahlaki, hukuki, lisanî, estetik, iktisadi müesseselerin toplamı demektir. Bu milli müesseseler ortaya çıkarılıp düzenlenince, artık okullardaki öğretimden milletlerarası medeniyetler dışarı atılarak, yalnız milli kültürün öğretimi yapılmaya başlar ki, asıl milli terbiyenin hüküm sürdüğü zaman, bu zamandır. Bu sosyal devreleri kendi milli hayatımızda arayalım. (Gökalp, 1997: 29-30)

Milliyet duygusu, bir toplumda uyandıktan sonra diğer başka kavimlerde de kolayca sirayet eder. Çünkü milliyet duygusu uyanır uyanmaz sahiplerin teavün, fedakârlık, mücadele duygularını artırarak ahlaki, lisanî, edebi, iktisadi ve siyasi tealilere sebep olur. Bu nedenden dolayı gıpta eden diğer kavimlerde halk dilinde yazan diğer basın ve yayın organları da mevcutsa milliyet fikrinin derhal intişar etmesi gayet tabii bir olay olur. Millet ideali gayrimüslimlerde, sonra Arnavut ve Araplarda, en sonunda da Türklerde oluşmuştur. Türk toplumlarında son olarak görülmesinin aslında bir sebebi vardır. Osmanlı devletini tarihsel bağlamda Türkler teşkil etmişlerdir. Devlet “vaki bir millet” (*nation de fait*) milliyet mefkûresi ise “iradi millet” (*nation de volante*) kavramlarına denk gelmektedir (Tanyu, 2006: 41). Millet duygusu bir toplumda vuku bulduğunda diğer toplumlarda da yayılmaktadır. Çünkü her toplumsal yapı kendi kültürel kimliğinden oluşan toplumlarla bir arada yaşamak ve bir arada görmek ister. Bu bakımdan millet olma ideali her toplumun istediği bir durumdur. Bir toplumun millet olma ideali gerçekleştiikten sonra diğer toplumlara da bu durum bir takım kitle iletişim araçlarıyla yayılmakta ve onlara da bu bilinç aşılmanmaya çalışılmaktadır. Tabii her toplumun millet olma bilinci aynı seviyede gerçekleşmemiştir. Kimilerine erken gelirken kimilerine de daha geç bir şekilde ulaşmıştır.

Türk toplumsal yapısı bağlamında devletçilik yerine özel teşebbüsçülük kuramı, ekonomik kalkınma anlamında Türkiye'nin kendi eliyle yapması önemlidir. Bu bakımdan 1923'te İzmir İktisat Kongresi bu amaçlarla toplandı. Bu kongre dış yardım hakkında hiç durmamış olup; asıl konusu ise özel teşebbüstür. Yeni dönemin heyecanı içerisinde kalkınma işi özel teşebbüsçüler anlamında kolay gelmektedir. Ahlak kanunu işçi davasını halledecekti. Böylece köylü sorunlarının da problemleri çözülecekti. Hükümete çok büyük görevler düşecek bu konuda, devlet halkı eğitecek köylü okudukça aydınlanacaktı. Bu anlamda aydınlanınca da modern araçları kullanabilecek yetkin biri olacaktı. Bu gün bile bu anlayış: “Köylü geri olduğundan cahil değil, cahil olduğundan geri idi.” Bu yüzden toprak reformu gibi devrimciliklere gerek yoktu. Onlara göre asıl mesele Cenevre'deki Türkçünün dediği şekliyle: “Bir Rum gibi banker, bir Ermeni gibi tüccar, bir Avrupalı gibi her alanda işe girişen” özel teşebbüsçüyü yakalamaktı. Bunlar zengin olursa, Türkiye modern olarak refaha erişecektir. Fakat köylü dayılara okuma-yazma öğretmek, işçilere de uslu, ahlaklı, fedakâr ve vatansever olmak düşüyordu (Berkes, 2015: 91-92)

Toplumsal anlamda kalkınmak, kendine yeterli hale gelebilmek bir toplumun kendi kimliğini, etiketini oluşturması anlamında çok önemlidir.

Ziya Gökalp'in ifadesine göre, "Türkçülük, Türk milletini yükseltmektir." Bu anlamda düşünür, Türkçülüğün tanımını bu tarzda yaptığı için, ilk başta "millet" kavramını ele almaya çalışmıştır. Ziya Gökalp'in millet anlayışına geldiğimizde ise, o bu kavramın ne anlama geldiğini açıklamak ve anlamak için önce, ne olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu farkındalık millet hakkındaki değişik görüşlere göre, milleti meydana getiren bir takım faktörleri ve bu faktörlerin milletle olan ilişkilerini anlamak gerekir. Bu anlamda Gökalp ırkı, "yapı benzerliği görsen tipler" olarak ele almıştır. Ama burada yapı benzerliğinden anlatmak istediği beden, gövde yapının bezerliğinin olması, fakat başka bir çalışmasında ise, "ırkları insan anatomisinin bir parçasıdır" açıklamasında bulunmuştur. Ziya Gökalp ırk konusunda temel bazı açıklamalarda bulunmasıyla beraber, bu durumun bir milletin tarifinde yer almaması gerektiğini savunmuştur. Çünkü bir takım esir almalar, göçler, kız alıp vermeler gibi faktörlerden dolayı, ırk bakımından saf bir toplumdaki bahsetmek imkânsızdır (Osmanağaoğlu, 2008: 7-8). Bu ifadede yer aldığı gibi bir toplumda saf bir ırk mümkün değildir.

Milletin ne olduğunu anlamak için, öncelikler ne olmadığını anlaşılması gerektiğini ifade eden Ziya Gökalp Söyle devam eder:

Millet, evvela coğrafi bir zümre değildir. Mesela, İran dediğimiz zaman, bu memleketin yalnız İran milletini ihtiva ettiğini zannetmemelidir. Orada, İranlılardan başka, birçok Türkler ve Kürtler de vardır. Bunun gibi Arabistan'da da bütün nüfusun Arap olduğunu zannetmek hatadır. Gerek Suriye'de, gerek Irak'ta birçok Türkler vardır. Anadolu'da birçok Kürt olan yerlerde de, umumiyetle Türk bulunan şehirlerden başka birçok Türk köyleri de vardır. O halde, hiç kimse mensup olduğu ülkeye nispetle milletini tayin edemez. Millet, ikinci olarak, ırk ve kavim demek de değildir. (Gökalp, 1997: 225)

Ziya Gökalp'e Göre bir milletin kültürünün korunduğu yer, konuşma dilidir. Medeniyetin zarfı, yazı dilidir. Birden çok fazla dile sahip medeniyetlerde hars ile medeniyet birbirine karışılmaz hatta birbirine yabancı kalırlar. Hâlbuki medeniyet dediğimiz kavram, hars ağacına aşılacak şekilde tüm meyvelerini vermez. Bu yüzden hars ağacının kökleri milletin bağrında, kalbinde ruhundur. Medeniyete bakıldığında ise, başkalarının bahçesinde ya çiçek halinde koparılır, o zaman da da ömrü süresiz olur. Ya da bir aşılama tekniğiyle yerinden kesilerek hars ağacına

aşılır, o vakitte ömrü daha uzun olur. Böylelikle her türlü çiçeklerini ve meyvelerini bizim bahçemizde de vermeye başlar. Selçuklular zamanında Anadolu'nun yazı dili Fars idi. Buradan da şu sonuca varabiliriz ki demek ki biz o zaman iki dilli bir medeniyettik. Daha sonraki dönemde ise Kahramanlı Mehmet Bey o dönemdeki bir devlet adamı Farsçayı kaldırarak, Türkçeyi yazı dili haline getirmiştir. Bu durum olmasaydı biz de iki dilli kalacaktık. Medeniyetimiz, harsımıza aktarılamayacaktı. Dahası mili kültürümüz medeniyetsiz duruma gelecek olup, medeniyetimiz mili olamayacaktı (Göçgün, 1992: 135). Bir toplumun mili değerlerini koruması için yazı dili çok önemlidir. Yazı bir toplumun kimliğidir. Ziya Gökalp bir milletin kültürünün korunması bakımından konuşma diline çok önem vermiştir. Bu bakımdan birden çok fazla dile sahip medeniyetlerde hars ile medeniyet birbirine yabancı kalırlar. Ziya Gökalp bu anlamda bir toplumun temel yapısını oluşturan dile çok büyük önem vermiştir. Bu bakımdan bir toplumun milli duygularının aşılması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından eğitime konusuna da çok değer vermiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa’da ortaya çıkan ve daha sonraları bütün dünyayı saran modernleşme, hala Batı dışı toplumlarında tamamlanamamış bir proje olarak varlığını devam ettirmektedir. Türk toplumunun modernleşme macerası Osmanlının son dönemlerinde gerilemesi ile birlikte hız kazanarak devam ederken, Tanzimat’ın ilanı ile farklı bir boyut kazanır. Modernleşmenin bizdeki yansıması “Osmanlının nasıl kurtulacağı sorusuna” verilen cevaplardan oluşmaktadır. Bu soruya Tanzimat dönemi de dâhil olmak üzere ıslah çalışmaları ile cevap verilmiş, mevcut yapıların ıslah edilerek düzeltileceği düşünülmüştür. Cumhuriyet döneminde ise ıslah çalışmalarının bir sonuç vermediği görülerek inkılâp anlayışı egemen olmaya başlamıştır.

Bu çalışmada temel gaye “Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” adlı tez çalışmasından yola çıkarak sosyo- kültürel değişme sürecinde Türk toplumsal yapısında meydana gelen değişimleri ele almaktır. Hepimizin bildiği gibi günümüzde devam eden, tartışıla gelen sosyal sorunların kökeninde çağdaşlaşma sürecimiz ve eğitim alanında istenilen seviyeye gelmemiz yatmaktadır. Batılılaşma çağdaş olma zihniyetini ifade ederken eğitim bu zihniyetin kurucusu ve taşıyıcısı niteliğindedir. Batılılaşmanın etkisini göstermesiyle birlikte yeni okulların açılması, eğitim-öğretim anlayışında değişmelerin yaşanması göze çarpan gelişmelerdendir. Osmanlı toplumunda eğitim bütün toplumsal kurumlarla yakın bir ilişki içerisindeydi.

Cumhuriyet döneminin batılılaşma sürecimiz açısından farklı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bunun en önemli göstergesi ilk batılılaşmadan bu yana Tanzimat ve sonrasında farklı şekillerde yapılan batılılaşma girişimlerinin bu dönemde Atatürk Devrimleri ile içerik ve biçim değiştirmiştir. Artık ıslah çalışmalarının yerini inkılâp çalışmaları almaya başlamıştır. Geçmişte yapılan batılılaşma girişimlerinin sonuç vermemesi, batılılaşabilmemiz için daha köklü değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Bu köklü değişimler, her alanda geniş kapsamlı değişiklikler olarak kendini göstermiştir.

Özellikle Niyazi Berkes'in çağdaşlaşma konusunda temel iddiası, Türkiye'nin geçmişinde hiçbir zaman Batı tipi bir toplum yapısının olmadığı ve bu bağlamda da din-devlet ilişkisinin kurulmadığıdır. Ona göre, saltanat devleti geleneğinin en ileri biçimi olan Osmanlı'da belirleyici olan geleneksel düzendir. Bu düşünceden hareketle, çağdaşlaşma, sadece devletin dinsel alandan özerkleşmesi değil, devletin kutsal sayılan tüm geleneksel alandan uzaklaştırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Niyazi Berkes çağdaşlaşma kavramını ele alırken, geleneksel düzenin çürümesi ve tarihsel anlamını yitirmesi olarak ifade eder.

Ziya Gökalp düşüncesinde Batı medeniyetini alma, kurma, inşa etme, toplumun içinde kaynaştırma, bu kaynaştırmayı toplumun uluslaşması aşamasına çevirme; bunların nasıl olabileceği, olmamışlarsa neden olmadıkları konusunda bir endişesi yoktur. "Hars" bir yanda durur; "medeniyet" öbür yanda durur. Ziya Gökalp'e göre, Toplumun ulus haline getiren uygarlık değildir. "Hars"tır. Uygarlık dediğimiz kavram zaten elden ele dolaşan bir kavramdır. Bu nedenle onu almak vermek bireylerin işidir. Bu anlamda çalışmamızda değindiğimiz gibi, Ziya Gökalp'e göre toplumsallaşma yalnızca hars içindedir. Bu yüzden Ziya Gökalp'in toplumculuğu maddeci değil daha çok ruhçudur. Diyebiliriz yani kültür dediğimiz zaman bir milletin bağrından kopan ve ona ait olandır. Ama uygarlıkta bu durum söz konusu değildir. Buradan da anlaşıldığı gibi, Ziya Gökalp "harsı" toplum açısından gördüğü halde, "medeniyeti" toplumdan kopuk bir şey olarak görmektedir.

Berkes, öncelikle kendi vatani, halkı için sonra da insanlık için çalışan, sorunları açık bir şekilde dile getiren, bu sorunlara gerçekçi çözümler arayan bir aydınımızdır. Ona göre, Türkiye'nin sorunlarından kurtulmasının ilk koşulu, ulusal hedeflerin belirlenmesidir. Ancak, bu yeterli değildir. Belirlenen bu hedefler ışığında iç ve dış siyasetimizi belirlememiz gerekmektedir. Fikir tarihimizde birinci planda yer alan şahsiyetler arasında bir diğer düşünce adamı Ziya Gökalp'in özel bir yeri ve önemi vardır. Diyarbakır'ın bu sakin yaratılışlı ve düşünceli evladı, fikir tarihimizdeki mühim yerini Türklüğe yaptığı büyük hizmetlerle elde etmiştir. Tüm bu anlattıklarımızın yanında Niyazi Berkes çağdaşlaşmaya bakış açısı Ziya Gökalp'den daha farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır. Niyazi Berkes, çağdaşlaşma kavramını ifade ederken geleneksel değerler ve bu değerlerin dini bir yapıya dönüşmesi konusu üzerinde çok durmaktadır. Bu bakımdan toplumun dini bir değer gözüyle bakılan bir takım kalıplara olan inancından kurtulması gerektiğini belirtir.

Benzer bir yaklaşımla, Berkes'te çağdaşlaşma, laiklik kavramını anlamaktan geçer diyebiliriz. Çünkü Niyazi Berkes bu iki kavramın her ne kadar ayrı sözcükler gibi görünseler de aslında birbirlerine çok uyduklarını ifade eder.

Niyazi Berkes'e göre Türkiye'deki toplumsal devrim hakkında Batıda fazla bir konumu olmayan bir grup vardır. Bu açıdan Niyazi Berkes'e göre, bütün geri kalmış toplumların değişme ve gelişme konusunda bu aydın kesimin olumlu ya da olumsuz bir etkisi söz konusudur. Bu okumuş, kesimi de aydın olarak ifade eder. Özellikle de Türkiye'de aydın, gericilikten ziyade ilerencilik tarafında yer almıştır. Bu bakımdan bizim aydınlarımızın toplumculuktan uzak olmasının belki de en temel nedeni Türk eğitiminin, okumuşu kafaca çağdaşlaştırması; doğal olarak toplumu kendi özünden koparmasıdır. Bu anlamda Ziya Gökalp'in de üzerinde durduğu temel hususlardan bir tanesi de budur. Ziya Gökalp'e göre bize medeniyet getirmeleri için yurtdışına gönderdiğimiz aydınlarımızın halka medeniyeti getirmelerinin yanında halktan da kültürü öğrenmeleri gerektiğini ifade eder. Böylelikle aydının işi, sadece bir fikir yaymak işi olarak kalmıyor aynı zamanda halktan gelen fikirleri de öğrenmiş oluyor.

Ziya Gökalp ise Niyazi Berkes'deki Çağdaşlaşma ifadesi Muasırlaşmak kavramıyla yer bulur. Niyazi Berkes çağdaşlaşma ile modernleşme kavramlarının birbirinden çok farklı olduğunu ifade eder. Çağdaşlaşma, toplumun sosyal, kültürel, tüm sosyal yaşamı ifade ederken; modernleşme ise Berkes'e göre Toplumun ekonomik, refah seviyesinin çita olarak yüksekte tutulması ve bunu yaşaması demektir. Bu anlamda bakıldığında modernleşme daha çok şekilsel olarak ifade edilirken, çağdaşlaşma ise sosyo-kültürel yaşamın tümünü kapsamaktadır.

Bu anlamda, Ziya Gökalp'in üzerinde durduğu kültür ve medeniyet kavramı ve bu kavramların toplumsal olgu gibi kültürün de en belirgin özelliği değişkenlik özelliğinin olmasıdır. Kültürün sürekli ve akışkan bir su gibi toplumu da o akıntıda sürüklemeye özelliğine sahip olması, kültürün sürekli oluşu, onun sabit, değişime kapalı olduğu anlamına gelmez. Aksine, kültür, dinamik bir yapı arz eder. Bu yüzden aslında bu çalışmamda üzerinde durmak istediğim kavramlardan bir tanesi de sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk toplum yapısında meydana gelen değişimleri incelemektir. Bu yüzden ister açık toplum olsun isterse de kapalı toplum olsun değişimin sillesini yemeyen toplum da yoktur. Kültür doğal olarak her nesilde bazı

değişimlere uğrar, çünkü her nesil kendi hayat tecrübesiyle geçmişte işe yaramayan ya da uyum sağlamada güçlük çeken bazı özellikleri dışlar, bunun yanında daha fazla faydalı olacağını düşündüğü veya kolaylıkla benimsediği bir takım unsurları da kendi sosyal ve kültürel yaşamına katar.

Geçmişte ya da geçmişte olan topluluklardan hangisini ele alırsak alalım, onların, dil, giyim-kuşam, sanat v.b. gibi kültürü oluşturan alanlarda, günümüzde sahip oldukları sosyal değerlerin ve davranışların, geçmiş dönemlerdekinden şöyle ya da böyle az veya çok farklılık gösterdiği rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu bakımdan içinde yaşadığımız sosyal çevrede karşılaştığımız her kültürel olay, tabiatı gereği zamanla bir takım farklılık göstermektedir. Nüfus değişikliklerinden tutalım da üretim biçimlerine, savaşlar, isyanlar, iç karışıklıklar, hatta büyük kitlesel göçler v.s toplumsal yapıyı ister istemez büyük bir değişime uğratmaktadır. Bu açıdan kültürler bu anlattıklarımıza paralel olarak içinde bulunduğu ortama uyum sağlama eğilimi gösterdikleri gibi, aynı zamanda insanlar da girdikleri her sosyo-kültürel yapıya ve o yapının içindeki insanların yaşam tarzlarına uymak, saygı duymak zorundadırlar. Tüm anlattıklarımızı destekleyecek nitelikte baktığımızda teknolojik gelişmelerle birlikte artan insan ihtiyaçları günden güne artmaktadır. Bu yüzden farklılaşan insan ihtiyaçlarından ötürü insanların kültürden beklentileri de değişmektedir. Bu beklenti ve ihtiyaçların karşılanmaması demek insanlarda kültürel bir bozulmaya, farklı kültürel arayışlara sebep olmaktadır. Bu anlamda dışarıdan kendi kültürlerinden farklı bir kültür benimsemeye çalışan bir toplum kendi içerisinde kültür ve kimlik farklılığı çatışmasına sebep olmaktadır.

Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes çerçevesinde ele aldığım toplumsal dinamiklerin ve sosyo-kültürel değişimlerin toplum üzerinde bıraktığı etkilerine bakıldığında ise şu görülecektir ki her bir topluma ait kültürdeki yaşanan değişimler farklı şekillerde kendini gösterebilir. Bunlardan ilki, iç dinamikler sonucunda meydana gelen değişimlerdir. Bu bakımından her kültürel sistem, kendi iç katmanlarıyla, çevresiyle, tabiatla bir ilişki içerisinde olduğu için bu da yeni formlar, anlayışlar, bir takım değerler meydana getirmektedir. Kültür dediğimiz kavram, aslında ait olduğu toplumun değerlerini belirlemek ve bu değerleri toplumun benimsediği şekliyle korumak konusunda önemli bir göreve sahiptir.

Tüm bu anlattıklarımızın üstünde İnsanın en temel özelliği, onun toplumsal ve siyasal bir varlık olmasıdır. İnsan, dünyaya geldiği zamandan itibaren toplumsal yaşama dâhil olur ve bu yapı çerçevesinde toplumun diğer üyeleriyle çok çeşitli ve sayısız ilişkiler kurarak kendini sosyal hayatın içerisinde bulur. Bu anlamda bu karşılıklı ilişki ve etkileşim, bireyin yaşamı boyunca devam eder. Bu uzun süreç içerisinde bireyin yaşamını belirleyen en önemli kavram ise, hiç şüphesiz kültürdür. Bu bakımdan kültür, her topluluğun kendine özgü yaşayış ve davranış şeklinin bir ifadesi olarak birey üzerinde önemli rol üstlenmektedir. Bu açıdan yaptığımız bu araştırma çerçevesi ile Türk toplumunun batı karşısında sosyo-kültürel değişim ve dönüşümünü Ziya Gökalp'in millet ve milliyetçilik algısına yönelik sonuçlar elde ettiğimizi değerlendirmiş durumdayız. Bu araştırma neticesinde Türk Toplumunun siyasi kültürünü belirleyen özelliklerin başında millet ve milliyetçilik kavramlarının kuramsal yaklaşımı kapsamında Türk milleti kavramının ve Türk milliyetçilik anlayışının oluşumu işte bu algı çerçevesinde şekillenmiş ve her toplumda olduğu gibi kendisini ifade edecek bir sosyal yapı meydana getirmiştir. Bu yüzden Ziya Gökalp'in de ifade ettiği gibi toplumların bir arada yaşamasındaki kültür ve kültürel ortaklıkları çok önemli bir yer tutmaktadır. Ziya Gökalp bildiğimiz gibi Emile Durkheim' den etkilenmiş ve Durkheim'in "kolektif şuur" ifadesini toplumsal birliktelik açısından Türk toplumsal yapısındaki yerine önemli ölçüde yer vermiştir. Bu açıdan Durkheim toplumu bir arada tutan bir takım sosyal ve kalıplaşmış davranışların olduğunu ve bu davranışsal birlikteliğin beraberinde düşünce birliğini meydana getirmiş ve bu ifadeyi kullanmıştır.

Bu araştırmamızda görülmüştür ki, gerek insan topluluklarının millet haline gelmesi gerekse günümüzde milletleri içinde etnik ayrılıkların yaşanması noktasında, toplumun kendine ait özellikleri, kültürü, tarihi ve siyasal tecrübeleri büyük önem taşımaktadır. Türk toplumu da bu özellikler bağlamında "millet" kavramına aykırı bir ifade yüklemiş ve bu millet yaklaşımının sonucunda meydana gelen milliyetçilik anlayışı da zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterebilen bir konuma sahip olmuştur. Buna göre, Türk toplumunun genel olarak kabullendiği milliyetçilik anlayışına iyi ya da insancıl olabilmekteyken, aynı toplum içinde farklı etnik yapıya sahip olarak kendilerini ifade eden bireylerin bu milliyetçilik anlayışına bakışı kötü, totaliter özellikler gösterebilmektedir. İşte üzerinde durduğumuz bu nokta, Türk toplumu içindeki algı farklılığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu açıdan medeniyet ve kültür algıları, son bir kaç yüzyıldır dünyada ve ülkemizde önemli değişikliklere uğramıştır. Yirminci yüzyılın başlarında, dünyanın hemen her yerinde Batılılaşma kavramı hâkim olmuştur. Bu açıdan milletleşme aşamasında ülke aydınlarının önemli bir kısmı, Batılılaşma kavramının ülkelerinde kalkınma için gerekli hareketliliği sağlayacağı fikrindedirler. Sömürge altındaki ülkelerde is bu durum zorlayıcı bir değişime tabi tutulmaktadır.

Türk düşünce tarihi ve Türk sosyoloji tarihinde medeniyet üzerinde kafa yormuş ve üzerinde durmuş önemli isimlerden bir Ziya Gökalp'tir. Gökalp, düşüncesinde ve sosyolojisinde temel konulardan bir tanesi de milletleşme'dir. Medeniyet olgusu, milletleşme sorununa bağlı olarak ele alınmıştır. Türkçülük düşüncesinin kuruluşundaki katkıları ve aynı zamanda Cumhuriyet döneminde görüşlerine sıkça başvurulmuş bir kişi oluşu göz önünde alındığında, onun medeniyet hakkındaki görüşleri, bugün ve hatta gelecekte bile önemini koruyacaktır. Bu açıdan rahatlıkla söyleyebiliriz ki Ziya Gökalp kuramcısı olduğu Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında fikirlerine başvurulduğu için aynı zamanda fikir adamıdır. Bu bağlamda Ziya Gökalp'in medeniyet hakkındaki görüşleri bugün de önemini korumaktadır.

Günümüz toplumlarında pek çok mesele vuku bulduğu gibi, Ziya Gökalp zihniyet ve fikriyatının da temiz bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Fakat bugünü anlamanın, yarına hazırlanmanın tek elzem yolu, dünün bilinmesinden geçmektedir. Halen yaşamakta olduğumuz hayatın zemin koşullarını hazırlamada Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes v.b toplumun dertleriyle dertlenen pek çok sosyolog kayda değer bir ölçüde bir hisseye sahiptirler. Bu yüzden insanlık tarihinde son yüzyıllardan bu yana milliyetçilik, kültürel kimlik, aidiyetlik duygusu ve bunlara yüklenen ülkü çok değişik anlamlara sahip olmuştur. Toplumdan topluma bu değerler farklılık gösterdiği gibi bunlara yüklenen anlamlar da kültürden kültüre değişmektedir. Kültür ve kültürel değerlerin yayılması noktasında baskın kültürler kültürel değerleri yayarken alt kültürler de bunu benimsemek mecburiyetindedirler. Örneğin Batılı milletler için milliyetçilik, saldırı ve sömürü amacının menfaat kaynağı haline getirilmiştir. Bu bakımdan Bazen sömürenin hâkimiyetinde, bazen de sömürülerinin elinde rengi, şekli ve mahiyeti farklı bir konum ile dolaşmıştır. Bu açıdan kolaylıkla kabul edebiliriz ki: Ziya Gökalp'in görüşleri, Türk toplumsal yaşamına ve görüşlerine “Yeni hayat” getirme gayretindedir. Geçmişe dönüp bakıldığında her

toplumda ortaya çıktığı gibi bizim toplumumuzda da bir takım aydınlar toplumun önünde adeta meşale mahiyetindedirler. Tüm bunlara ek olarak Geçmişten günümüze bu görevi Peygamberler, din adamları, âlimler yürüttüğü gibi günümüz koşullarında da milletlerin gurur kaynakları kendilerine verilen bu görevi yerine getirmişlerdir.

Milletlerin gurur kaynağı, yetiştirdikleri büyük insanların arkalarından gelecek nesillere bıraktıkları bence en mühim şey ise bu büyük insanların eser ve fikirleridir. Bu bakımdan geçmişe dönüp kendi milletimizin tarihine bakıldığında görülecektir ki: Bizim milletimiz hiç bir millete nasip olmayacak derecede parlak bir tarihe sahip olmasının yanında, bu tarihi geçmişin içerisinde yetişmiş büyük insanlar, fikir adamları ve onların düşünceleriyle doludur. Bu anlamda Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bugüne Türk toplum sisteminde kendi fikirleri ve görüşleriyle yer alan, yaşamları ve kişilikleri ile örnek olarak gösterilebilecek olan düşünürlerimizin toplumumuzun nesillerine, gençlerimize tanıtılması, düşünce sistemlerinin günümüze aktarılması ve bu anlamda sosyo-kültürel değerlerimizin yaşatılması bakımından bir kültür hazinesidir.

Bizleri geleceğe emin adımlarla yürümemizi sağlayan ve önümüzde bekleyen geleceğe hazırlayan ve yolumuza ışık tutan fikir adamlarımız Cumhuriyetin kurulmasından bu güne topluma sundukları düşünceleriyle hizmet etmiş gönül adamlarımızdır. Bu bakımdan düşüncelerimizde özel bir yeri ve önemi olan Ziya Gökalp'in fikirlerini sosyolojik açıdan değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak Ülkemizin yetiştirdiği önemli fikir adamlarından bir diğeri ise Niyazi Berkes Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısıyla ilgili önemli çalışmalarda bulunmuştur. Niyazi Berkes, Türkiye'nin Osmanlı döneminden günümüze kadar geçirdiği sosyo-kültürel değişim ve dönüşümler üzerinde araştırmalar ve kuramsal çalışmalar yapmış ve günümüzde toplum olarak içinde bulunduğumuz sorunları, Osmanlıdan ele alarak açıklamaya çalışmış özellikle de Tanzimat sonrası düşün ve siyasal hareketleri üzerinde yaptığı araştırmalarla ön kazanmıştır. Niyazi Berkes aynı zamanda çok yönlü bir felsefeci olduğu gibi, toplumbilim ve Türk toplum yapısının Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geçirdiği sosyolojik değişimleri de ele almıştır.

Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki geçiş devri içinde yaşamış, fikirlerinin önemli çoğunluğunu savaşlar ve bin bir eziyetler içerisinde geçiren mahrumiyet dolu olan yıllar içinde tamamlamıştır. Bu geçiş dönemi dediğimiz zaman dilimine bakıldığında, yeniden filizleneceği umuduyla Türk toplumunun yapısını analiz ederken, yeni bir ahlak felsefesinin temellerini atmanın gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Ziya Gökalp'in yaşamına ve ele aldığı konulara baktığımız da çok yönlü bir yapıya sahip olduğu görülecektir. Türk toplumunun aile yapısından, töreye, toplumun dil yapısından, yaşam şekline kadar çok detaylı bir yapıya sahip olduğu görülecektir. Bu nedenle Ziya Gökalp'in fikirleri ve geliştirdiği toplum modelinin etkisi Cumhuriyet dönemine başarıyla yansıdığını söylemek mümkündür. Ziya Gökalp'in Türk toplum yapısında bir takım ikiliklerin oluşturduğu boşluk dolayısıyla mevcut devletin devam edemeyeceği, yeni bir devlet şeklinin kaçınılmaz olduğunun anlaşıldığı zamanlarda Ziya Gökalp fikirleriyle ve bir takım öğretileriyle o dönemin şartlarına yön vermiştir. Bu da bize gösteriyor ki Ziya Gökalp'in fikirleriyle toplumu belli şekillerde yönlendirdiği açıkça görülmektedir.

Ziya Gökalp'in öğretilerine yeni şartlara göre yön vermiş olması ve toplumu fikri açıdan yönlendirmesi bazı araştırmacılar tarafından çelişkili bir durum olarak nitelendirilmiştir. Fakat Gökalp, belirli bir düşünce sistemini ortaya koymaktan ziyade, toplumun ihtiyaçlarını inceleyen ve değişen koşullarda yeni çareler arayan bir toplum bilimcidir. Bu açıdan incelediği konulara bakıldığında zaman tarih ve kültür anlayışı, halk konularına yönelişi yani kısacası toplumsal olguyu ön planda tutması bundan dolaydır. Bu bakımdan yirminci yüzyılın en önemli Türk düşünürlerinden biri olarak değerlendirilmesi bu yüzdendir. Ziya Gökalp, ürettiği düşünceler ve günümüzün fikir mimarı olmasından ötürü yaşadığı yıllardan günümüze kadar Türk aydınları tarafından yakından takip edilmiştir. Niyazi Berkes'de ise durum biraz daha farklıdır çok yönlü bir şahsiyete sahip olmasına rağmen değeri çok fazla anlaşılmayan düşünürlerimizdendir. Bunun sebeplerinden bir tanesi belki de hayatının büyük bir bölümünü yurtdışında geçirmesi gerekçe gösterilebilir. Ziya Gökalp Türk toplum yapısında meydana gelen problemlerle dertlenen bir şahsiyete sahiptir.

Bu çalışma ile “Türkiye’de Kültürel Değişimin Göstergesi Olarak Batılılaşma Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” araştırmasıyla temel gayem Modernleşme ve sosyal değişim çerçevesinde Türk toplum yapısının Batı karşısında takındığı durumu Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes örneğinde ele almaktır. Bu değişim sürecinde tarihsel süreçleri, çevre koşullarını, diğer ülkelerde meydana gelen değişimleri ve küreselleşmeyi kapsayan şekliyle, Türklerin Osmanlıların tarih içindeki devlet anlayışlarını, geleneklerini, göreneklerini, kültürlerini de içeren bir sosyal yapı çerçevesinde geniş bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. Tabii şunu da belirtmekte fayda vardır: Tüm bu anlattıklarımız aniden ortaya çıkan ve gelişen olgular değil çeşitli süreçlerin sonucu olarak meydana gelmektedirler. Türk toplumunun batı karşısındaki konumunu Niyazi Berkes çağdaşlaşma-modernleşme olarak ele alır. Modernleşme ekonomik, iktisadi kalkınmayı ifade ederken, çağdaşlaşma kavramını ise kültürel, sosyal, yaşayış tarzı bakımından toptan bir değişimi ifade eder. Bu bakımdan özellikle Niyazi Berkes’in Atatürk ve devrimlerine şahit olması bakımından Türk toplumsal yapısındaki sosyo-kültürel değişmeye birebir tanıklık etmektedir.

Sosyo-kültürel değişim ve bunun Türk toplum yapısına yansımaları yaşantımızda doğumdan ölüme kadar geçen zaman dilimi içinde, hayatın tüm alanını kuşatan kurallar manzumesine sahip bir süreçtir. Bu bakımdan 18. yüzyılda damgasını vuran Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak, rasyonalitenin egemen olmasıyla birlikte, genel olarak kültürel kalıp ve dogmatik düşüncelerin güçlü konumunu kaybedeceği ve seküler hayatın öne çıkacağına dair görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu seküler görüşlere göre din ve bazı gelenek görenekler, toplumsal değişim süreci karşısında önemsiz hale gelerek, zamanla yok olup ortadan kalkacaktı. Bu görüşlerin aksine din, bazı yıpratıcı etkilere maruz kalsa da, dünya hayatından çekilmedi. Bununla beraber, değişen ve yenilenen toplumsal şartların ortaya çıkardığı ihtiyaçlara ve problemler rağmen bu bir takım kültürel kalıntılar iyiden iyiye kendini hissettirdi.

Tüm bu anlattıklarımızın beyin bölümünü oluşturan Batılı ülkeler, Batıda ortaya çıkan ve dini ikinci plana atan seküler hayat görüşleri, bizim toplumumuza da bir takım olumlu olumsuz yansımaları olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın ilanından (1839) günümüze doğru geçen yaklaşık iki yüzyıllık zaman sürecinde, toplumumuzda bu yönde etkilenmeler olmuştur. Çağdaşlaşma akımları neticesinde

din, gelenek ve görenekler tartışma konusu olmuştur. Bu anlamda çağdaşlık, geleneksellik ve birtakım değerler hakkındaki tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Birçok sosyal hatta insanların modern yaşama biçimlerine olan hayranlığı sönmeyen bir ateş gibi devam etmektedir. Bu bağlamda gelenek de muhafazakârlık rolünü üstlenerek, modernliğin toplum hayatına girmesine engel olmaya çalışmaktadır. Zamanın getirdiği yenilikler karşısında, toplumsal değişim gerekli olduğu tartışılmaz. Ancak bu değişimin Ziya Gökalp'in değindiği gibi kontrollü olması ve yönünün belirlenmesi de toplumun geleceği açısından çok dikkate değer bir konudur. Türk toplumunun sosyal yapısına bakıldığında geleneksel anlayışlar ve modern görünümler bir arada bulunmaktadır. Toplumda meydana gelen değişimler, doğal olarak bireylerin uyum sorunu gibi bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yaşanan problemlerin temelinde ise, geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş sürecinde gereken donanımın detaylı bir şekilde ortaya konmaması bulunmaktadır. Bu sebeple ilerleyen tarih karşısında yenik düşmeyen kültür ve bunun beraberinde getirdiği aidiyetlik duygusu önemini koruyarak toplum için zaruret haline gelmiştir.

Hepimizin bildiği üzere, 18. yüzyıla kadar kültür ifadesi henüz kavram olarak türetilmemiştir. Osmanlı'da kültür ve medeniyet ifadeleri, ilk defa Batılılaşma döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda bazen aynı, bazen de farklı manalarda kullanılan bu kelimeleri, sosyolojik anlamda Türkiye'de ilk defa ele alan kişi, Ziya Gökalp (1875-1924) olmuştur. Kültür'ün çok boyutlu bir kullanımını görmek mümkündür. Mesela, zekâsı duygu ve davranışları yönüyle, dengeli bir şekilde kendini yetiştiren kişilere kültürlü insan denilmektedir. Aynı zamanda kültür ifadesi bir takım kurumlarda da kullanılmaktadır. Kültür Bakanlığı gibi Bu açıdan kültürün çok boyutlu bir yapıda kullanıldığını görmekteyiz. Bu çalışmamız da özellikle belirttiğimiz gibi Ziya Gökalp kültür ve medeniyet konusundaki birleştirici ve ayırıştırıcı yönlerine değinmiştik. Ama bizim için önemli olan konu ise, Kültürün sosyo-kültürel değişmesi sürecindeki yeri ve bunun Ziya Gökalp ile Niyazi Berkes bakış açılarıyla mukayeseli değerlendirmesidir. Bu bakımdan bu gün sahip olduğumuz kültür, geçmişteki nesillerin çabalarının ve tecrübelerinin ürünüdür ve halen yaşayan insanların tecrübelerine göre değişir ve zenginleşir. Böylelikle kültür dediğimiz kavram nesilden nesile intikal eder. Kültür aynı zamanda geleneklerle de varlığını sürdürür.

Bu çalışmamızın üçüncü bölümünde de değindiğimiz gibi Ziya Gökalp toplum bilimci olduğu gibi Niyazi Berkes'i de unutmamak lazım. Özellikle Türkiye'nin Osmanlı döneminden günümüze dek geçirdiği değişimler üzerine araştırmalar ve kuramsal çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda Niyazi Berkes Tanzimat sonrası düşün ve siyasi hareketleri üzerine yaptığı araştırmalarla bilinir. Niyazi Berkes, Türkiye'nin 18.ve 19. yüzyıllar arasındaki toplumsal değişimi sosyolojik bakımdan incelemiş toplumbilimcilerimizden birisidir. Onun çalışmaları daha çok tarih, sosyoloji ve ekonomi alanlarında yoğunlaşmıştır. O dönemdeki değişimleri ve bunun nedenlerini öğrenmek istiyorsak başvuracağımız kaynak Niyazi Berkes olmalıdır. Niyazi Berkes sosyolojide modernleşme ideolojisinin kuramcısıdır. Özellikle Kemalizm'e farklı yorumların getirilmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda 18. Yüzyıla bakıldığında, artık arkasında güçlü bir medeniyet ve yüksek bir ahlak nizamı olan ordular Batı'ya Gitmiyordu; fakat Osmanlı İmparatorluğu, bir başka şekilde Batı'ya gitmek zorunda kalacaktı. Bu açıdan Batı'yı incelemek, oradan bir takım şeyler getirmek ve toplumsal olarak değişmek gerekiyordu. Batı'nın gücüne erişmek için Batı gibi olmak gerekiyordu. Batı nasıl bu kadar güçlendi? Batı'da ne var? Ya da bizim Batı'dan neyiz eksik? Ne yapmalıydık? Batı gibi olmanın içeriği ve sınırları ne olmalıydı? Bu tür şaşkınlık içeren sorular, siyasi durumların zorlamasıyla, tahminlerle, ümitlerle çeşitli değişme girişimleri yapıldı. Lale Devri ile başlayan bu girişimler 3. Selim, 2. Mahmut, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerindeki yenilik, ıslahat ve inkılâp hareketleriyle sürdürüldü. Ama ne yapılırsa yapılsın siyasi ve ekonomik çözüme durmak bilmiyordu. Balkan Savaşı'nın peşi sıra patlak veren I. Dünya Savaşı, ülkenin gözbebeği ve kalbi Anadolu'yu tehlikeye düşürmüş ve siyasi hükümdarlığı zedelenen Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü artık inkâr edilemez şekilde gözler önüne sermiştir. Fakat tüm bu anlattıklarımıza paralel olarak, iki yüzyıldır sürekli kendini ister olumlu ister olumsuz hissettiren toplum yapısının değişmeye olan ihtiyacı ortalıktaydı. Bu bakımdan batı gibi olma girişimleri, devlet ve millet hayatının hemen hemen her alanını içeren devrimlerle Cumhuriyet devrinde de devam etti.

Niyazi Berkes, Osmanlı Devleti'nin XVIII'inci yüzyılda Batı devletleriyle siyasi ve ekonomik alış verişlerinin başlangıçlarını, değişme ve kalkınma çabalarını ele almıştır. Bu açıdan Batı'ya yönelme ve ondan etkilenme, ya hep tersine ya da zamansız olmuştur. Batı'ya dönüş, içeride reform yapma zorunluluklarından

çekinmek için ya da bundan kaçınılmayınca “denize düşenin yılana sarılması” tarzında olmuştur. Bu yüzden tüm bu nedenler devam ettikçe Batılılaşma bu devletlerden birinin çekimi olma şartları içinde şekil almıştır. Bu tür özellikleri içerisinde barındıran ilk dönem, Türkiye’nin dünyanın yeni oluşumundan ayrı yer alan bir imparatorluk bozuğu haline gelmesi ile başlamıştır. Bu bakımdan Batı ile bizim aramızda başlayan karışıklıklardan bir başkası da devlet adamlarımızın Batı anlayışlarıdır. Bu açıdan “kâfir” ile “Frenk” gibi bu iki sözcük bu anlayışı çok iyi özetler. Bu ifadelerden biri Araplardan, diğeri de Rumlardan kalmadır; Osmanlıların kendi uydurmaları değildir.

Niyazi Berkes *“Türkiye’de Çağdaşlaşma”* adlı eserinde Türkiye’de son iki yüzyılda yenilenme çabalarının aşamalarını, din ve dünya işlerini ayırma konusunu ölçek olarak değerlendirmektedir. Niyazi Berkes başta gelen bir sosyologumuzdur. Sosyoloji tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk kuşak sosyologları arasında önemli bir konuma sahiptir. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden mezun olmuştur. Sosyoloji ihtisasını Batı’da, Amerika Birleşik Devletleri’nde yapmış ve belki de Türkiye’de değerinin pek bilinmemesinin sebeplerinden bir tanesi de Ziya Gökalp gibi Türk toplum yapısında yer almaması, hayatının önemli kısmını yurtdışında geçirmesidir. Tüm bunların yanında Niyazi Berkes Hindistan Üniversitesinde sosyoloji dersi vermiştir. 1940’lı yıllarda geleneksel sosyoloji ve bilim anlayışının dışında yeni bir sosyoloji anlayışının, Anglo-Amerika sosyoloji ve bilim anlayışının ülkemize taşınmasında ve tanıtımında önemli rol oynamıştır. 1960’lı yıllarda, Türk toplum tarihini ele alan tartışmalarda Doğu despotizmi, Osmanlı toplumunda feodalizmin yokluğu, Batı toplumlarında farklılığı gibi belli başlı bazı kuram ve kavramları ilk kez Niyazi Berkes gündeme getirmiştir. En yaygın çalışma alanında ise Osmanlı Toplumunu, Batılılaşma, din/devlet ilişkisi gibi konuları ele almıştır. Bu bakımdan bu çalışmamızda Niyazi Berkes’in Türk sosyolojisi tarihindeki yerini Ziya Gökalp fikirleriyle beraber ele alıp değerlendirme çabası içerisinde olacağım.

Ziya Gökalp ülke içinde toplum sorunlarını ele alırken, Niyazi Berkes 1952 Yılında Kanada ‘da Mc Gill Üniversitesinden gelen teklifi kabul edip bu üniversitede görev yapmaya başlamıştır. Niyazi Berkes’in Kanada döneminde ilgilendiği alanlara bakıldığında belli bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Bu dönemde ele aldığı konular, Çalışmamızın üçüncü ve ikinci bölümünde yer verdiğimiz gibi, İslam

lkelerinin, toplumlarının modernleşmesi/çağdaşlaşması, bu ülkelerde din/devlet ilişkisi, laiklik, batılılaşma gibi konulardır. Aynı zamanda bu dönem de Ziya Gökalp üzerinde de bir takım çalışmalarda bulunmuştur. Bu anlamda Ziya Gökalp'in makalelerinden yapılmış bir seçmenin İngilizce çevirisi üzerinde çalışırken, bir taraftan da Türkiye'de reformun/batılılaşmanın tarihini konu alan ve ilerde “Türkiye’de Çağdaşlaşma” olarak Türkçeye de çevrilecek olan kitabın hazırlıklarına başlar.

“Türkiye’de Kültürel Değişmenin Göstergesi Olarak Batılılaşma: Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes Örneği” Başlıklı bu araştırmamda temel olarak Türkiye’de geçmişten günümüze meydana gelen sosyo-kültürel değişmeyi ele aldım. Bunun yanında Türkiye’de yetişmiş ve Türk toplum yapısının kültürel bir kimliğinin oluşmasında ve gelişmesinde kendi görüşleriyle ışık tutan Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes’i ele aldım. Bu iki fikir adamının toplumumuzun analizinde kayda değer tespitleri olmuştur. Bu çalışma bu iki fikir insanının tarihsel olarak çıkışlarını, Türk toplumuna kazanımlarını kavramsal içerik ve kullanım biçimleriyle tartışılmıştır. Özellikle de Türk toplum yapısının batılılaşma/çağdaşlaşma hakkındaki yaklaşımı ve konumu iki toplum bilimci tarafından kendi görüşleriyle birlikte yer verilmiştir. Ziya Gökalp’in kültür ve medeniyet hakkında görüşleri tarihe damgasını vurmuştur. Bu anlamda Emile Durkheim’den etkilenerek oluşturduğu ve her ne kadar Emile Durkheim’in kendi metodolojisinde Ziya Gökalp’in kültür-medeniyeti ayırdığı gibi bir katı ayırım olmazsa bile özellikle “Hars” konusundaki milli şuur, Emile Durkheim’in adlandırdığı “kolektif Şuur” kavramıyla temellendirilebilir. Emile Durkheim’in özellikle toplumsal birliktelik ve grup şuur’una getirdiği yaklaşımlar önemlidir. Hemen hemen bütün grupların temelinde, müşterek hayata hâkim ve üstün bir konum işgal eden bir grup’un olduğunu ifade eden Emile Durkheim bunu da “klan” olarak adlandırır. Niyazi Berkes Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar geçirdiği değişimleri ele alarak bu görüşler doğrultusunda Türkiye’nin Tanzimat sonrası düşünce ve siyasal hareketler üzerinde durmuştur.

Niyazi Berkes’in bir başka yaklaşımı ise, Atatürk dönemindeki bir takım yeniliklerdir. Bunun bir örneği, sağlık alanında yapılan “dipsiz kile, boş ambar” tarzında kalmasıdır. Başka bir çeşidini de eğitim alanında görmekteyiz. Türkiye’de eğitimin eskiden beri devlet kontrolünde bulunması gibi, Kemalist dönemin ilk

görevlerinden birisi Öğretimi birleştirmek (Tevhid-i Tedrisat) kanunu ile bunu kesin olarak çağdaş bir düzene koyma işi olmasıdır. Niyazi Berkes bunu kalkınma çabasında olan birçok geri kalmış bölgelere göre bunun ne kadar büyük bir nimet olduğunu açıklamaktadır. Asya ülkelerine bakıldığında, özellikle Hindistan'ı göz önünde bulundurduğumuz zaman daha iyi bir şekilde kavrarız. Bu açıdan maalesef Türkiye böyle bir gelişmeyi elinde bulundurmasına rağmen, günümüzdeki birçok kalkınma planının yoksun olmasından dolayı harcadığı emeklerinin çoğu boşa gitmiştir.

Bu görüşler doğrultusunda aynı konuya değinen Ziya Gökalp Özellikle Tanzimat döneminin ıslahatçılarının batılılaşma konusundaki başarısızlıklarının temelindeki sorunun kültürel değerlerdeki kopukluğunda aramıştır.

Ziya Gökalp'in Türkçülüğe yaptığı büyük hizmet, Türk milliyetçiliği, yeni Türkçülük alanındadır. Tarihin uzak yüzyıllarından beri var olan, fakat Tanzimat'tan sonraki devirde hem devamlı, hem de daha şuurulu bir mahiyet alan Türkçülüğü ilk defa bir programa bağlayan Ziya Gökalp'tir. Bu açıdan Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes çerçevesinde ele aldığım Türkiye'de batılılaşma eksenli bu çalışmamda Batılılaşmanın bir toplumda meydana getirebilecek olumlu ve olumsuz yanlarını tarafsız bir şekilde ele aldım. Özellikle bu iki düşünürümüzün kaleme aldıkları eserlerle bu çalışmamı temellendirdim. Üç bölümde ele aldığım bu çalışmamda birinci bölümde: Kültür, kültürel kuramın tanımı ve genel hatlarıyla incelenmesini ele aldım. İkinci bölümde de Kültürel değişme ve yayılmanın kökenine inildi. Üçüncü bölümde de Ziya Gökalp ve Niyazi Berkes'in kültür, kültürel değişme, çağdaşlaşma yönündeki görüşlerine yer verdim. Yapılan bu çalışmanın vatana millete faydalı olması dileğiyle.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W. ve Horkheimer, Max, *Aydınlanmanın diyalektiği*, Çeviren, Oğuz Özügöl, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

Aker, Necati, “Ziya Gökalp ve Kültür Buhranı”, *Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp*, Türk Yurdu Yazıları, Cilt:2, nr.7, Ekim, 1960.

Aksan, Doğan, *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

Aktay, Yasin, *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Aladağ, İdil, *Televizyon Dizilerinin Kültürel Yozlaşma Açısından İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012.

Anıl, Hatice Alev, *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma (Aşkan ve Dumlupınar Mahallesi Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.

Arslan, Mahmut, “Ziya Gökalp’te Kültür ve Uygarlık Anlayışı”, *Atatürk ve Döneminden Medeniyete Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Diyanet Vakfı Matbaası, İstanbul, 2009.

Arslantürk, Zeki, Amman, Tayfun, *Sosyoloji/ Kuramlar Süreçler/ Kuramlar Teoriler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

Assmann, Jan, *Kültürel Belek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Almandan çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Atasoy, Fahri, *Türk Yurdu Yazarlarının Milliyetçiliğe Bakışına Bir Örnek: Ziya Gökalp*, Türk Yurdu Dergisi, (Özel Sayı), Şubat 2011, Cilt31, s.1-2.

Avşar, Avşin, *Sanayileşmenin Türkiye'deki Kültürel Değişmelerle İlişkisi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.

Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

Bahar, Halil İbrahim, *Sosyoloji*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2011.

Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

Bell, Clive, *Uygarlık*, Çeviremler: V.Günyol, M. Urgan, C. Anday, H. Yavuz, H.Çakır, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Berger, Peter, *Modernleşme ve Bilinç*, Çeviren: Doç. Dr. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.

Bennett, Andy, *Kültür ve Gündelik Hayat*, Phoenix yayınevi, Ankara, 2013.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Berkes, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Berkes, Niyazi, *Unutulan yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Berkes, Niyazi, *Teokrasi Ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1984.

Berkes, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1982.

Berkes, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1993.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Berkes, Niyazi, *Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul, 1931.

Bozkurt, Veysel, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Yayınevi, Ankara, 2008.

Bilhan, Saffet, “Bir Eğitim Ortamı Olarak Kültür” *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, cilt: 2, s.710, Ankara, 1991.

Brockman, John, *Kültür*, çeviren. Ferhat İyidoğan, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 2013.

Can, Zeki, **Ziya Gökalp ve Batılılaşma**, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1998.

Cangızbay, Kadir, **Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe**, Hazırlayan: Kadir Cangızbay, Ütopya yayınları, Ankara, 1999.

Celkan, Yıldırım Hikmet, “Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı (Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği)”, **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1993.

Çalen, Mehmet Kaan, “Kimlik Meselesi Bağlamında Ziya Gökalp Merkezli Bir Ömer Seyfettin Okuması” **Türk Dünyası Araştırmaları, Researches About The Turks All Around The World**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt/Volume:109, Sayı/Number: 215, Yıl/ Year: 37, Mart- Nisan, 2015, March- April, 2015.

Çabuklu, Yaşar, **Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset**, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Çapçioğlu, İhsan, **Temel Sosyolojik Dikotomiler**, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2012.

Çavuşoğlu, Ali, **Kültür ve Zihniyet**, Laçın Yayınları, Ankara, 2011.

Çelebi, Nilgün, “Genç Sosyalleşme, Sosyal ve Kültürel Yapı”, **Aile Yazıları III Birey, Kişilik ve Toplum**, Bilim Serisi 5/III, s.297-298, Ankara, 1985.

Çelik, Celaleddin, “Toplumsal Değişme ve Sosyal Zaman İlişkisi” **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme**, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2011.

Durkheim, Emile, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, Çeviren: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, Ankara, 2011.

Edgar, Andrew, Sedgwick, Peter, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar Sözlüğü*, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 2007.

Eğribel, Ertan, “Toplumsal Değişme mi, Toplumsal çözülme mi”? *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Derleyen: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2011.

Eğribel, Ertan, “Tarih ve Sosyoloji: Türk Sosyolojisinin Ana Eğilimlerinin Belirlenmesi Açısından Prens Sabahattin- Ziya Gökalp İlişkisi Üzerine” *Tarih ve Uygarlık*, İstanbul Dergisi, Sayı: 6, İstanbul, Aralık, 2014.

Elmas, M.Salih, *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı (Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik)*, Usak Yayınları, Ankara, 2013.

Eloğlu, Ezgi, *Niyazi Berkes’in Eserlerinde Türk Devrimi*, (Y.Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011.

Engin, İsmail, “Kültür: İnsanlaşma Göstergesi” *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, cilt:2, s.708, Ankara, 1991.

Enginün, İnci, “Ziya Gökalp ve Aile”, *Ziya Gökalp Sempozyum Kitabı*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.

Giddens, Anthony, *Modernite ve Bireysel- Kimlik*, Say Yayınları, İstanbul, 2010.

Giddens, Antony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

Göçgün, Önder, *Hususi Mektuplarına Göre: Ziya Gökalp’in Hayat Görüşü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri IX, Sayı: A.2, Ankara, 1992.

Gökalp, Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Eflatun Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, (Hazırlayanlar: Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.

Gökalp, Ziya, *Makaleler I (Diyarbakır-Peyman- Volkan Gazetelerindeki Makaleleri)*, (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976.

Gökalp, Ziya, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, (Hazırlayan: Rıza Kardeş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Hazırlayanlar: İsmail Aka, Nazım Yaşar Koprıman), Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976.

Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Güngür Erkan, Nevin, “Türk Düşünce Geleneğinde Ziya Gökalp-Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Devamlılığı”, *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayını, İstanbul, 2011.

Güngör, Harun, “Ziya Gökalp’e Göre Eğitim ve Din Eğitimi” *Türk Kültürü Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı 406, Şubat 1997, s.67-68.

Gürakan, Ayfer, *Küreselleşme Sürecinde Medya-Yönetim İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği Türk Tarihin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Kaynakları, Ankara, 1993.

Habermas, Jürgen, “Modernlik: Tanımlanmamış Bir Proje”, (Derleyen, Necmi Zeka), *Postmodernizm*, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1994.

Haviland, William, E. L. Prins, Harald, Walrath, Dana, McBride, Bunny, **Kültürel Antropoloji**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.

H.Karpat, Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Horkheimer, Max, **Akıl Tutulması**, Çeviren: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

Horkheimer, Max, W. Adorno, Theodor, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, Çeviren: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

İnalcık, Halil, **Doğu Batı**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.

İnan, Nevzat, **Popüler Kültür Ekseninde Futbol; Türkiye'de Televizyon Reklamlarındaki Futbolcuların Kimliklerinin Sunumu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

Journet, Nicolas, “Çokkültürlülük”, **Evrenselden Özele Kültür**, Çeviren: Yünni Sezer, İzcilik Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Kabaklı, Ahmet, **Kültür Emperyalizmi**, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2004.

Kaçmazoğlu, H.Bayram, **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Sosyoloji Dizisi Kitapevi, İstanbul, 2010.

Kaçmazoğlu, H.Bayram, **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2013.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.

Kahraman, Hasan, Bülent, **Kültür Tarihi Affetmez**, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2004.

Karaca, Faruk, *Yabancılaşma ve Din Olgusu Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal ve Psikolojik Analizi*, Camlıca Yayınları, İstanbul, 2014.

Karamısır, Sami, *Türkiye'nin Kültür Mes'eleleri*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1995.

Karataş, Mehmet, “Ziya Gökalp’e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme” *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

Kaya, Zeynep Tuna, *Kültürel Değişmeler ve Medya (2003-2008 Tarihleri Arasında TRT1, STV, Show TV, ATV, Kanal D, Televizyon Kanalları ile Sınırlandırılmış olarak)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Kayalı, Kurtuluş, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Kazmaz, Süleyman, *Atatürk'ün İsteddiği Medeniyetin Işıkları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Koçak, Candan, *Kültürel Değişim Sürecinde Kadın-Erkek İlişkileri ve Televizyon Dizilerindeki Değişim Göstergeleri: Değişim Sürecini Üniversite Gençlerinin Algılayış Şekilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Korkmaz, Nilüfer, Yaylagül, Levent, “Kitle Kültürü/ Popüler Kültür Tartışmaları” *Medya, Popüler Kültür ve ideoloji*, Derleyenler: Levent Yaylagül, Nilüfer Korkmaz, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

Korkmaz, Zeynep, “Ziya Gökalp’in Kültür Tarihimizdeki Yeri ve Türk Dili”, *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.

Köktürk, Milay, *Kültür ve Sembol Bir Cassirer İncelemesi*, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara, 2014.

Köseoğlu, Nevzat, *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

Kurtkan Bilgiseven, Amiran, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Derleyen: Mümtaz'er Türköne, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Kuran, Ercüment, *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş*, Derleyen: Mehmet Erdoğan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Küçükömer, İdris, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Mahçupyan, Etyen, *Türkiye'yi Anlamak Zihniyet, Değişim ve Kriz*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Mannheim, Karl, *İdeoloji ve Ütopya*, Epos Yayınları, Ankara, 2002.

Meriç, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Meriç, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Nefes, Türkay Selim, "Ziya Gökalp'in Modern Türk Ulusunun Formülasyonunda Emile Durkheim'ın Sosyolojisi Uyarlaması", *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

- Northbourne, Lord, *Modern Dünyada Din*, Çeviren: Şahabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Oktay, Ahmet, *Türkiye’de Popüler Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Orçan, Mustafa, *Osmanlı’dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Oskay, Ülken, “Sosyoloji ve Tarihi”, *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2011.
- Osmanağaoğlu, Cihan, *Ziya Gökalp’te Türkçülük Akımı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Quinn, Daniel, *Medeniyetin Ötesi İnsanlığın Yeni Büyük Macerası*, Çeviren: Sevinç Kayır, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2006.
- Özkan, Emre, *Bir Düşün Adamı Olarak Niyazi Berkes*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008.
- Özlem, Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Yayına Hazırlayan: Sunay Akay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.
- Öztürk, Ali, “Postmodernite ve Geleneğin Meta- Metalaşması” *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2011.
- Özyurt, Cevat, *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*, Kadim Yayınları, Ankara, 2014.

- Sarp, Seyhan, *Niyazi Berkes'in Çağdaşlaşma ve Eğitim ile İlgili Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Sezer, Baykan, "Değişim Sosyolojisi Ders Notları", *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.
- Smith, Anthony, "Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik", *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Editor: Anthony Giddens, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- Smith, Philip, *Kültürel Kuram*, Çeviren: Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul, 2007.
- Smith, Antony, *Toplumsal Değişme Anlayışı (İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 45, (Çeviren, Ülken Oskay), İzmir, 1988.
- Storey, John, *Popüler Kültür Çalışmaları Kuramlar ve Metotlar*, Çeviren: Koray Karaşahin, Babil Yayınları, İstanbul, 2000.
- Stuart Mill, John, *Hürriyet Üzerine (On Liberty)*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004.
- Sunar, Lütfi, *Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şahin, Jale, *Zygmunt Bauman'ın Modernite Eleştirisi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2013.
- Şeriati, Ali, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınları, Ankara, 2013.
- Tak, Ahmet, "Gökalp'te Kültür- Medeniyet Tartışması: Kültürün Kayboluşunun ve tarihsizleştirmenin İronisi", *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, 2015.

- Tanyu, Hikmet, *Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği*, Elips Yayınları, Ankara, 2006.
- Tezcan, Mahmut, *Gençlik Sosyolojisi Yazıları*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.
- Tokluoğlu, Ceylan, “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (Journal of Atatürk Research Center)*, Sayı/Number: 84, Kasım/Nowember: 2012, Cilt/Volume: XXVIII, Sayfa. 105.
- Tomlinson, John, *Küreselleşme ve Kültür*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Topçu, Nurettin, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015.
- Topses, Mehmet Devrim, *Niyazi Berkes’in Sosyoloji Anlayışı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Tuna, Korkut, *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2002.
- Turan, Şerrafettin, *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu.16, İstanbul, 1987.
- Türk, Hüseyin, *Biyolojik Evrim –Kültürel Evrim İlişkisi (İndirgemeci Olmayan Bir Yaklaşımla)*, Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi, Paleantropoloji Anabilim Dalı, Ankara, 1991.
- Türkdoğan, Orhan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2007.
- Türkdoğan, Orhan, “Ziya Gökalp ve İki Kültür Nazariyesi”, *Ziya Gökalp Sempozyumu, Bildirileri*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1989.

Türkdoğan, Orhan, *Değişme- Kültür ve Sosyal Çözülme*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Ülken, Hilmi Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1948.

Ünalın, Şükrü, *Dil ve Kültür*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014.

Vakkasoğlu, Vehbi, *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*, Cihan Yayınları, Ankara, 1984.

Vatandaş, Celalettin, *Kültürlerarası İletişim Öğrenci Sempozyumu*, Derleyen: Seda Özsoy, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 2016. s. 15-16.

Weber, Max, *Ekonomi ve Toplum*, Çeviren: Latif Boyacı, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 2012.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, çeviren: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Yavuz, Hilmi, *Osmanlılık Kültür, Kimlik*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.

Yazıcıoğlu, Selahattin “Ziya Gökalp’in Son Arzusu Milli Bir Türk Destanı Meydana Getirmektir”, *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.

Yeşildağ, Hatice, *Toplumsal Değişme*, T.C Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını (No:2133), Eskişehir, 2011.

Yetiş, Kazım, “Türk Gelenekleri Açısından Ziya Gökalp’in Esnaf ve Teşekküllerine Bakışı”, *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.

Yıldırım Celken, Hikmet,“Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı- Gökalp ve Baltacıoğlu Örneği”,*Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, cilt:1, s. 252-261, Ankara, 1992.

Yıldız, Aytaç, *Niyazi Berkes ve Türkiye’de Çağdaşlaşma’nın Gelişimi*, Sosyoloji Konferansları, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, No: 46 (2012-2)/1-33.

Zorlu, Abdülkadir, *Modern Tüketim Tarihinden Tüketim Araştırmalarına Tüketim Sosyolojisi*, Glocal Yayınları, Ankara, 2006.

